

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III.

I IANUARIE 1936

NR. I.

Pr. VASILE RADU și GALA

GALACTION	Eclesiastul	3
GEORGE GREGORIAN	Versuri	21
VICTOR PAPILIAN	Groaza	24
PAULA MANOLESCU	Versuri	34
ANTON HOLBAN	Cu Dania la telefon	37
OCTAV SARGEȚIU	Versuri	47
ION PETROVICI	Pe pragul Italiei	50
NICOLAE PETRESCU	Imperiul Britanic	67
EM. BUCUȚA	Scrisorile trimise de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu	96
Dr. GR. ODOBESCU	Eugenie pentru neamul românesc	124
VLADIMIR STREINU	Stilul critic	136
MIRCEA ELIADE	Elemente pre-ariene în hinduism	149
ȘERBAN CIOCULESCU	Despre poezia d-lui Adrian Maniu	174

C R O N I C I

INTRE CRONICĂ ȘI ROMAN de *Mihail Sebastian* (187); IN MARGINEA « OPEREI LUI M. EMINESCU » DE G. CĂLINESCU de *Al. Dima* (192); RONSARD SAU MĂRĂCINE? de *Barbu Brezianu* (197); CONFIGURAȚIA POETICEI LUI D. IACOBESCU de *Tudor Scarlat* (207); IN ATELIERUL LUI MARQUET de *K. H. Zambaccian* (209); CRONICA MUZICALĂ DE *Radu Georgescu* (212); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE DE *D. I. Suchianu* (216); ACTUALITĂȚI FRANCEZE DE *Alexandru Vianu* (220); SCHIMBAREA LA FAȚĂ A LITERATURII MONDIALE DE *Petru Cornarescu* (225); RAȚIUNEA « INSUFICIENTĂ » A EXISTENȚEI DE *Al. Mironescu* (229).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL
(1.1 — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:

B U C U R E Ș T I I I I

39, B-DUL LASCAR CATARGI, 39

TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL III, No. 1, IANUARIE 1936

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

ECLESIASTUL

NOTĂ INIȚIALĂ

«Eclesiastul», între cărțile Vechiului Testament, a trezit, în toate vremurile, în deosebi interesul celor străini de mărturisirea creștină. Se părea că este o carte ale cărei afirmări și concluzii filosofice trec dincolo de limitele drepte cugetări a credincioșilor Dumnezeuului viu și personal.

Învățații creștini și-au dat mari osteneli să înțeleagă și să interpreteze, potrivit duhului Bisericii Mântuitorului, pe acest premergător, pare că răzleț de marea ceată a profeților și a sfinților lui Israil.

Ca în toate problemele care privesc în genere sacra literatură a Vechiului și a Noului Testament, și în special problemă pusă înaintea de «Eclesiastul», discuțiile s'au ridicat până la vastitatea și la frământarea mării.

Ce însemnează «Eclesiastul» — *Qoheleth* —, care este locul acestei cărți în canonul Vechiului Testament, care este conținutul și care sunt caracteristicile ei, când a fost scrisă și de cine anume, este ea perfect unitară, așa cum o avem, sau autorul are și câțiva colaboratori invizibili?

Pe lângă aceste întrebări generale, la care trebuie să răspundă orice carte din Sf. Scriptură, «Eclesiastul» a cășunat întrebări și cercetări mai amănunțite: A cunoscut autorul cugetarea elină? S'a întâlnit filosoful iudeu cu operele vreunuia dintre cugetătorii greci?

Unii învățați au afirmat-o; alții, cu mult mai mare dreptate, au tăgăduit-o.

E departe de noi gândul de a urmări aceste docte și oțioase discuțiuni. Cine dintre cititorii noștri ar avea dorință și vreme

să se adâncească în atari subiecte are la îndemână (între altele zeci și zeci), cartea lui E. Podechard, *L'Ecclésiaste*, editată, în seria *Etudes Bibliques*, de J. Gabalda, Paris, 1912.

Vom observa pe scurt că astăzi concepția învățaților creștini, care se ocupă cu Sfânta Scriptură, în privința dumnezeieștii inspirații a acestei cărți fără pereche, pe pământ, comportă mult mai multă orientare și înălțime decât odinioară.

Iată, de pildă, cum privește E. Podechard valoarea severului censor al vieții pământești:

« Opera lui Qoheleth stă mai cu seamă în faptul că pune în lumină lipsurile vieții de față și prin aceasta pregătește sufletele să primească revelația vieții viitoare. El a simțit ca nimeni altul înaintea lui deșertăciunea lucrurilor create și nevoia unui adaos. În privința aceasta el trece înaintea celorlalte cărți ebraice despre înțelepciune. El întrece pe Iov. . . Qoheleth a ajutat la sporirea și lărgirea sufletului ebraic; el a săpat în acest suflet o prăpastie pe care numai nădejtile veșnice vor putea s'o umple. Prin urmare, opera lui este operă de ridicare morală și cu toate că concluziile lui practice rămân departe de Evanghelie, nu este paradoxal să afirmăm că prin Qoheleth iudaismul se încovoiaie din ce în ce mai mult în direcțiunea creștinismului. Ideea lui esențială este, anticipativ, o idee creștină. . . ».

Aceasta însemnează că în calea atât de variată și de dramatică a luminii Revelațiunii, atotștiința dumnezeiască s'a servit minunat nu numai de puterile și de planurile ferme ale inimii omenești, dar și de scăderile, de alunecările și de întreruperile întunecoase din misterioasa noastră alcătuire. De pe înălțimile dezolate și negative pe care ne poartă lumea noastră înțelepciune a « Ecclésiastului », vedem și mai limpede și mai convingător augustul profil al Hermonului Sfintei Evanghelii.

Experiența « Ecclésiastului » dovedește drept constrângătoare divina destăinuire, suprema destăinuire adusă nouă în învățătura și în jertfa Mântuitorului.

Vom zice despre tristul înțelept al Vechiului Testament că Duhul lui Dumnezeu i-a lăsat frâu lung și slobod ca să ne arate — cu prisoselnică evidență — cât de mult cereau firea și inima noastră omenească siguranțele, reazimul și fericirea răscumpărării prin Iisus Christos.

I

1. Cuvintele Ecclesiastului, fiul lui David, rege în Ierusalim.
2. Deșertăciunea deșertăciunilor, zice Ecclesiastul, deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciune.
3. Ce folos are omul din toată truda lui cu care se trudește sub soare ?
4. Un neam trece și altul vine, dar pământul rămâne de-apururi.
5. Soarele răsare, soarele apune, zorind către lăcașul său ca să răsară iar.
6. Alergând spre miazăzi, răsucindu-se apoi spre miazănoapte, vântul face roate-roate și se întoarce mereu în ocolurile sale.
7. Toate fluviile curg în mare, dar marea nu se umple; către locul de unde au pornit, acolo ele vin înapoi ca să porceadă iar.
8. Toate lucrurile se frământă mai mult decât poate s'o spună graiul omului: ochiul nu se satură de câte vede și urechea nu se umple cu câte aude.
9. Ceea ce a fost: aceea va mai fi și ceea ce s'a petrecut aceea se va mai petrece, căci nu este nimic nou sub soare.
10. Dacă este vreun fapt despre care să spună cineva: «Iată acesta-i lucru nou!» așa ceva a fost în vremurile străvechi, de dinaintea noastră.
11. Nimeni nu-i mai ține minte pe înaintași și, tot așa, pe urmașii care vor fi, nimeni nu-i va mai ține minte, între cei ce vor trăi în viitor.
12. Eu, Ecclesiastul, am fost regele lui Israil, în Ierusalim,
13. Și m'am sărguit în inima mea ca să urmăresc și să cercetez cu înțelepciune tot ceea ce se petrece sub cer; aceasta e o îndeletnicire trudnică pe care Dumnezeu a dat-o fiilor omului ca să-și frământeze mintea cu ea.
14. Privit-am toate strădaniile care se împlinesc sub soare și iată: toate sunt deșertăciune și goană după vânt !
15. Ceea ce este strâmb nu se poate îndrepta, și lipsurile nu se pot număra !
16. Cugetat-am în inima mea și mi-am zis: «Iată că eu am grămădit și am strâns mai multă înțelepciune, decât toți care au fost înaintea mea stăpâni în Ierusalim!» căci inima mea a petrecut multă înțelepciune și știință,

17. Și m'am sârguit întru inima mea ca să pătrund înțelepciunea și știința, ca și nerozia și prostia, dar m'am dumerit că și aceasta este goană după vânt!

18. Fiindcă întru înmulțirea înțelepciunii stă spor de amărăciune și cine-și înmulțește știința își sporește suferința.

II

1. Atunci am zis inimii mele: « Vino să te încerc cu veselia și să te pun la trai bun! » Dar iată că și aceasta e deșertăciune!

2. Am spus despre răs: « Ce prostie! » și despre veselie: « Ce procopseală! ».

3. M'am chibzuit apoi în inima mea să momesc cu vin trupul meu — dar în inima mea mă stăpâneam cu înțelepciune — și să mă țin de viața ușuratică până ce voi vedea ce este bine pentru fiii omului să facă sub cer, în curgerea zilelor vieții lor.

4. Săvârșit-am mari lucrări: mi-am clădit conacuri, mi-am sădit podgorii;

5. Mi-am făcut grădini și parcuri și am sădit în ele pomi cu tot felul de roade;

6. Mi-am întocmit heleștae de apă, ca să ud din ele crângul unde erau pomii în creștere;

7. Cumpărat-am robi și roabe și am avut feciori născuți în casă, așijderea și turme de vite mari și vite mici, multe foarte am avut, mai multe decât cei ce au fost înaintea mea în Ierusalim.

8. Adunatu-mi-am de asemeni argint și aur și odoarele regilor și ale ținuturilor birnice; mi-am adus cântăreți și cântărețe și — desfătarea fiilor omului — o domniță și alte domnițe.

9. Și am fost mare și am întrecut pe toți cei ce au trăit înaintea mea în Ierusalim și înțelepciunea mea a rămas cu mine.

10. Și tot ce-au poftit ochii mei n'am dat la o parte dela ei; n'am oprit inima mea dela nici o veselie, căci inima mea s'a bucurat de toată osteneala mea și aceasta a fost partea mea, din toată strădania mea.

11. M'am uitat, apoi, cu luare aminte la toate lucrurile pe care le-au îndeplinit mâinile mele și la truda cu care m'am trudit ca să le îndeplinesc, și iată: toate sunt deșertăciune și goană după vânt și fără de niciun folos sub soare.

12. Și am privit adânc și am văzut înțelepciunea, nebunia și prostia. Căci ce va face omul care va veni, după mine, rege? Aceea ce-au făcut alții altădată!

13. Totuși am văzut că este precădere de partea înțelepciunii asupra neroziei, precum precădere este de partea luminii asupra întunericului.

14. Înțeleptul are ochii în cap, dar nebunul merge în întuneric; totuși am cunoscut și eu că aceeași soartă dă peste toți.

15. Și am zis în inima mea: « Soarta nerodului mă va ajunge și pe mine și atunci la ce folos toată înțelepciunea mea? » Deci, am zis în inima mea: și aceasta este deșertăciune!

16. Căci pomenirea celui înțelept — întocmai ca și a celui nebun — nu este veșnică, fiindcă, negreșit, în zilele ce vor veni toți vor fi uitați, și vai! înțeleptul moare ca și nerodul.

17. Drept aceea, am urât viața, căci rele sunt — după socotința mea — cele ce se petrec sub soare, fiindcă toate sunt deșertăciune și goană după vânt.

18. Și am urât toată munca mea pe care am muncit-o sub soare, pentrucă voi lăsa-o omului care va veni după mine,

19. Și cine știe dacă el va fi înțelept sau nătărău! Și el va fi stăpân pe toată truda cu care m'am trudit și m'am chibzuit eu sub soare! Și aceasta este deșertăciune!

20. Și atunci mi-am întors inima spre deznădejde, pentru toată strădania cu care m'am strădănit sub soare.

21. Căci iată un om care a săvârșit munca sa cu înțelepciune, cu știință și cu destoinicie — face parte din ea altuia care nu și-a dat nici o trudă! Și aceasta este deșertăciune și mare neajuns,

22. Căci ce-i rămâne omului din toată munca lui și din toată grija inimii lui, cu care s'a trudit sub soare?

23. Toate zilele lui sunt numai suferință și toată înțelepciunea lui numai necaz; nici chiar noaptea n'are odihnă inima în el. Și aceasta este iar deșertăciune!

24. Nimic nu este mai bun pentru om decât să mănânce și să bea, să-și desfăteze sufletul cu bunătăți din munca sa. Și am înțeles că și aceasta vine numai din mâna lui Dumnezeu.

25. Căci cine poate să mănânce și să bea, fără numai mulțumită lui!

26. Omului, care este bun în fața Domnului, îi dă înțelepciune și cunoștință și bucurie, pe când păcătosului îi dă sarcina să adune și să strângă, ca să dea celui ce este bun în fața lui Dumnezeu. Dar și aceasta este deșertăciune și goană după vânt!

III

1. Orice lucru are clipa lui prielnică, și este vreme pentru toate înțelepciunile de sub cer:

2. Vreme este să te naști și vreme este să mori; vreme este să sădești și vreme să smulgi ceea ce ai sădit;

3. Vreme este să ucizi și vreme să tămăduiești; vreme este să dărâmi și vreme să zidești;

4. Vreme este să plângi și vreme să râzi; vreme este să jelești și vreme să dănțuești;

5. Vreme este să arunci pietre și vreme să le strângi; vreme este să îmbrățișezi și vreme este să fugi de îmbrățișări;

6. Vreme este să agonisești și vreme să prăpădești; vreme este să păstrezi și vreme să arunci;

7. Vreme este să rupi și vreme să coși; vreme este să taci și vreme să grăești;

8. Vreme este să iubești și vreme să urăști. Este vreme de război și vreme de pace este.

9. Care este folosul celui ce lucrează, din lucrul cu care se ostenește?

10. Văzut-am zbuciumul pe care l-a hărăzit Dumnezeu fiilor omului, ca să se zbuciume întru el.

11. Toate le-a făcut Dumnezeu frumoase și la vremea lor, dar el a pus în inima oamenilor pasul veșniciei, așa încât omul nu poate să descurce lucrarea pe care a făcut-o Dumnezeu, dela început până la sfârșit!

12. Atunci am înțeles că nu este altă fericire, decât să se veselească și să trăiască bine, cât sunt în viață.

13. Drept aceea, orice om care mănâncă și bea și-și vede bine de sine, după toată munca lui — însemnează că e dar dela Dumnezeu.

14. Mi-am dat socoteala că tot ceea ce a făcut Dumnezeu, aceea va ține în veac de veac și nimic nu se poate adăuga și din ea nimic nu se poate scoate afară și că Dumnezeu lucrează așa ca oamenii să se teamă de fața lui.

15. Ceea ce este a fost de mult; și ceea ce va fi să fie a mai fost altădată, și Dumnezeu caută iarăși ceea ce a fost înlăturat.

16. Am mai văzut sub soare că la locul de judecată stă fără-delegea și la locul dreptății stă strâmbăteata.

17. Și am gândit în inima mea: «Și pe cel drept și pe cel nelegiuit îi va judeca Dumnezeu, că este vreme pentru orice punere la cale și pentru orice faptă».

18. Și am gândit iar în inima mea, în privința fiilor omului, că Dumnezeu vrea să-i pună la încercare și să le arăte că ei, pentru ei, nu sunt decât dobitoace.

19. Căci soarta fiilor omului este ca și soarta dobitoacelor, fiindcă una este soarta lor; cum moare acesta, așa și celălalt și același duh de viață este în toți și omul nu-l întrece pe dobitoc cu nimic. Căci toate sunt deșertăciune!

20. Toți merg către același loc. Toți au ieșit din pulbere și toți se întorc în pulbere.

21. Cine știe dacă duhul omului se urcă spre înălțime și duhul dobitocului se pogoară în jos către pământ?

22. Și atunci m'am dumerit, că nimic nu este mai de preț pentru om decât să se bucure de agonisita sa, căci aceasta este partea sa, fiindcă cine îi va da lui putere să mai vadă ceea ce se va întâmpla în urma lui?

IV

1. Și iarăși m'am uitat și am văzut toate silniciile care se săvârșesc sub soare. Și iată lacrămile celor obijduiți, și nimeni nu era care să-i mângâe! Și din mâna asupritorilor își încordau puterile ca să scape, dar nimeni nu era care să-i îmbărbăteze!

2. Și am fericit pe cei ce au murit în vremi străvechi, mai mult decât pe cei vii care sunt acum în viață.

3. Iar mai fericit decât unii și decât alții, este cel ce n'a venit pe lume, care n'a văzut faptele cele rele care se săvârșesc sub soare.

4. Și am mai văzut că toată strădania și toată izbânda omului la lucru vine din pizma dintre om și om. Aceasta iarăși e deșertăciune și goană după vânt!

5. Nebunul stă cu mâinile în sân și se părăduște singur pe sine (zicând):

6. « Face mai mult o mână plină cu tihnă, decât amândoi pumnii plini cu trudă și cu goană după vânt. »

7. Și iarăși m'am uitat și am văzut altă deșertăciune sub soare:

8. Este câte un om stingher și care nu are nici fecior, nici frate, și totuși lucrul nu-l mai sfârșește și ochii săi nu se mai satură de bogăție. Dar vine o vreme când zice: « Pentru cine m'am trudit și am lipsit sufletul meu de traiul cel bun? » Și aceasta este deșertăciune și rea îndeletnicire.

9. Mai fericiți sunt doi laolaltă decât unul, fiindcă au o bună răsplată pentru munca lor;

10. Căci dacă unul cade, îl scoală tovarășul său; dar vai de cel singur care cade, și nu este cel de al doilea ca să-l ridice!

11. Așijderea când doi dorm împreună, ei se încălzesc, dar unuia singur cum o să-i fie cald?

12. Și dacă dușmanul poate să răpună pe singuratic, doi împreună stau dârz în fața lui; căci sfoara pusă în trei nu se rupe de grabă.

13. Mai de preț este un copil sărman și înțelept, decât un rege bătrân și nebun, care nu mai este în stare să asculte de sfaturi,

14. Căci el din rândul obijduiților iese, ca să domnească, măcar că s'a născut sărac, în regatul celuilalt.

15. Văzut-am pe toți câți trăesc și umblă sub soare, îmbulzindu-se lângă copilul, moștenitorul, care era să stea în locul regelui.

16. Nu se mai sfârșea atâta norod în fața căruia era el! Dar, tot așa, urmașii n'au mai avut de el nici o bucurie! Și aceasta este iar deșertăciune și goană după vânt!

17. Ia seama la picioarele tale, când te duci în casa Domnului; și apropie-te ca să auzi: Jertfa ta va fi mai de preț decât prinusul celor nebuni, care nu se pricep decât să facă rău!

V

1. Nu fi grăbit la gură și inima ta să nu se zorească să scoată vreo vorbă necuvenită înaintea lui Dumnezeu, fiindcă Dumnezeu este în ceruri, iar tu ești pe pământ, drept aceea cuvintele tale să fie puține.

2. Visele vin din noian de treburi, precum rostul nebunului din noian de vorbe goale.

3. Dacă ai făcut o juruință lui Dumnezeu, nu zăbovi s'o plinești, căci nebunii n'au nici o trecere. Tu însă plinește ceea ce ai făgăduit.

4. Mai bine este să nu făgăduiești, decât să făgăduiești și să nu plinești.

5. Nu îngădui gurii tale să vâre trupul tău în păcat și nu spune înaintea preotului: « A fost o rătăcire ! » Pentru ce să se întărețe Dumnezeu de cuvântul tău și să prăpădească lucrul mâinilor tale ?

6. Căci din mulțimea grijilor vin visele și din mulțimea vorbelor vin neroziile. De aceea, teme-te de Dumnezeu !

7. Dacă vezi asuprirea celui sărac și dosirea judecății și a dreptății în cetate, nu te mira de lucrul acesta, căci unul mai mare decât cel mai mare stă de pază și alții mai mari sunt peste ei.

8. Totuși pentru țară este un folos mai presus de toate și anume: un rege care-și închină puterile muncii pământului.

9. Cine ține la bani nu se va sătura de bani și cine ține la bogăție, nu are parte de venitul ei. Și aceasta este deșertăciune !

10. Când se înmulțesc averile, sporesc și cei ce le mănâncă; și atunci, ce folos are stăpânul lor, fără numai că le vede cu ochii ?

11. Dulce este somnul muncitorului, fie că a mâncat puțin, fie că a mâncat mult, dar belșugul bogatului nu-i lasă tihnă să doarmă.

12. Mai este o răutate cumplită pe care am văzut-o sub soare și anume: bogății puse la păstrare de stăpânul lor, tocmai pentru nenorocirea lui.

13. Și se pierde bogăția aceea, prin vreo întâmplare rea, și el are un fecior și acesta rămâne cu mâna goală !

14. Iară el, gol precum a ieșit din pânțelele mumii sale, va purcede înapoi cum a venit și nimic nu va primi pentru strădania lui, ca să ducă în mâna lui.

15. Și acesta e un rău nesuferit, ca întocmai așa cum a venit, așa să se și ducă; și care i-a fost folosul lui, că s'a străduit în vânt !

16. Și-și mănâncă toate zilele în întuneric; are multă amărăciune și boală și zbucium !

17. Iată ceea ce am văzut eu că este bine și că este frumos pentru om: să mănânce și să bea și să-și vază bine de sine din tot lucrul cu care se trudește sub soare, în curgerea zilelor vieții sale, pe care i le-a dăruit Dumnezeu, căci aceasta este toată partea sa.

18. Și orice om căruia Dumnezeu îi dă bogăție și bunătați și îi îngăduște să mănânce din ele, și să-și ia partea sa și să se bucure de munca sa: acesta dar este dela Dumnezeu,

19. Fiindcă el nu se gândește prea mult la zilele vieții sale, întrucât Dumnezeu i se vedește în bucuria inimii lui.

VI

1. Mai este o răutate pe care am văzut-o sub soare, și ea apasă greu asupra omului:

2. Cutărui om i-a dăruit Dumnezeu avuție, bunătați și mare vază și sufletul său nu duce lipsă de nimic din toate câte ar pofti: totuși Dumnezeu nu-i îngăduște să mănânce din ele, ci un străin le va mânca. Și aceasta e deșertăciune și durere amară!

3. Dacă un om ar aduce pe lume o sută de copii și ar trăi ani mulți și ar fi noian zilele anilor săi, însă sufletul său nu s'a săturat de traiul bun, ba încă n'a avut parte de îngropăciune, atunci mărturisesc că mai fericit decât el este fătul lepădat!

4. Căci acesta a venit în zadar și se duce în întuneric și numele lui rămâne acoperit de întuneric;

5. N'a văzut soarele și nu l-a cunoscut și mai multă tihnă are acesta decât acela.

6. Și dacă ar fi trăit de două ori câte o mie de ani și fericirea n'a văzut-o, oare nu se duc cu toții în același loc?

7. Toată munca omului este pentru gura lui, și cu toate acestea pofta lui nu se mai ogoește.

8. Ce precădere are cel înțelept asupra celui nerod, sau ce folos are săracul care știe să se poarte printre oameni?

9. Este mai bună vederea cu ochii decât pribegia dorinții. Dar și aceasta e deșertăciune și goană după vânt!

10. Tot ce are ființă i s'a hotărît numele de mai 'nainte și se știe ce este cu el, cu omul, și că nu se poate să intre în pricină cu Acela care este mai tare decât el.

11. Căci sunt vorbe cu grămada care sporesc deșertăciunea. Dar care este folosul omului?

12. Apoi, cine știe ce este binele pentru om, în viața lui, în numărul zilelor deșartei lui vieți pe care o petrece ca o umbră? Și cine îi va spune omului ce va să fie, după el, sub soare?

VII

1. Numele cel bun este mai de preț decât mirul cel binemirositor și ziua morții decât ziua nașterii.

2. Mai bine este să te duci în casa de jelanie, decât să mergi în casa de ospăț, căci acolo se vede sfârșitul omului, și cei ce sunt încă în viață îl pun la inimă.

3. Este mai bun necazul decât râsul, căci întru tristețea feței inima se îmbunează.

4. Inima înțelepților este în casa întristată, pe când inima nerozilor este în casa de petrecere.

5. Mai bine este să auzi dojana unui înțelept decât să ascuți cântecul unor nerozi;

6. Căci precum este pârâitul mărăcinilor sub căldare, așa este și râsul celui nebun. Și aceasta iarăși este deșertăciune!

7. Asuprirea poate să scoată din fire pe înțelept, și mituirea ticăloșește inima.

8. Mai bun este sfârșitul unui lucru decât începutul lui; mai de preț este un duh răbdător, decât un duh semeț.

9. Nu te grăbi să te tulburi în cugetul tău, căci tulburarea sălășluște în sânul celor nebuni.

10. Nu spune niciodată: « Cum se face că zilele de altădată au fost mai bune decât acestea? » căci nu din înțelepciune întrebă una ca aceasta.

11. Înțelepciunea e foarte bună alături cu o moștenire: că e mare precădere pentru cei ce văd soarele!

12. Că ești și la umbra înțelepciunii și la umbra bogăției! Dar mai mare folos are știința înțelepciunii: ea ține cu viață pe cel ce e înțelept.

13. Ia aminte la zidirea lui Dumnezeu: căci cine poate să îndrepteze ceea ce el a încocârjat?

14. În zi de fericire, fii plin de voie bună, iar în zi de nenorocire, socotește-te că și pe una și pe cealaltă tot Dumnezeu le-a făcut, așa încât omul să nu găsească nimic de cârtit de pe urma lui Dumnezeu.

15. Văzut-am toate acestea în zilele deșertăciunii mele!... Este cutare drept, care pierde cu dreptatea lui cu tot; și este cutare nelegiuit care-și prelungește viața, cu toată nelegiuirea lui.

16. Nu fi drept peste măsură și nu fi înțelept cu prisosință !
De ce să-ți faci singur pagubă ?

17. Nu fi nici prea nelegiuit și nu fi nătărău ! La ce să mori înainte de vremea ta ?

18. Bine este să te ții de una în viață, dar nici de pe cealaltă să nu-ți odihnești mâna, căci cine se teme de Dumnezeu scapă din toate.

19. Înțelepciunea îl face pe înțelept să fie mai puternic decât zece ocârmuitori care petrec într'o cetate.

20. Nu este om drept pe pământ care să facă binele și să nu păcătuiască.

21. Nu pune la inimă toate vorbele pe care le spun unii și alții, ca să nu auzi într'o zi că și sluga ta te grăește de rău,

22. Căci de multe ori — și inima ta o știe — tu însuși ești care ai grăit de rău pe alții.

23. Incercat-am toate acestea cu ajutorul înțelepciunii și îmi ziceam: « Vreau să fiu înțelept ! » Dar înțelepciunea a rămas de parte de mine.

24. Ceea ce este și se întâmplă e departe de noi și adânc, adânc !
Cine poate să-i dea de înțeles ?

25. M'am pus din toată inima să învăț și să cercetez și să urmăresc înțelepciunea și rostul lucrurilor, și am ajuns să înțeleg că răutatea este nerozie și ușurința în viață: căpială.

26. Și găsit-am femeia mai amară decât moartea, căci ea este căp-cană; inima ei: lațuri, și brațele ei: cătușe ! Cel ce este bun înaintea lui Dumnezeu va scăpa de ea, dar păcătosul va fi prins în laț !

27. Iată aceasta am aflat — zice Ecclesiastul — punând fapt lângă fapt, ca să dau de tâlcul

28. Pe care sufletul meu îl caută (dar nu-l găsesc): un om dintr'o mie am aflat, dar o femeie, între ele toate, n'am aflat.

29. Însă, iată aceasta una am găsit: că Dumnezeu a făcut pe om drept, dar oamenii bat tot felul de căi piezișe.

VIII

1. Cine este ca înțeleptul și cine, ca el, poate să cunoască tâlcul lucrurilor ? Înțelepciunea unui om îi luminează fața, dar cruzimea feții lui îl face urțios.

2. Eu zic: Păzește porunca regelui și anume pentru cuvântul jurământului făcut lui Dumnezeu.

3. Nu te grăbi să te desparți de fața regelui, nu te vâri în vreo pricină primejdioasă, căci el orice va pofti va și îndeplini,

4. De vreme ce cuvântul regelui este atotstăpân și cine va îndrăzni să-i spună: « Ce te-ai apucat să faci? »

5. Cine se ține de poruncă nu va da de nici o primejdie și inima omului înțelept cunoaște timpul și chibzuința.

6. Căci pentru orice punere la cale este un timp și o socoteală, dar mare este nevoia care stă deasupra omului!

7. Fiindcă el nu știe de loc ceea ce va să fie! Fiindcă despre cele viitoare cine-i va da lui de știre?

8. Nimeni nu are putere asupra vântului, ca să poată să țină vântul pe loc, tot așa precum nimeni nu e stăpân asupra zilei morții și precum nu este scutire de război și precum răutatea nu va mântui pe cel ce este rău.

9. Văzut-am toate acestea și mi-am frământat mintea cu tot lucrul care se săvârșește sub soare, în această vreme când omul stăpânește peste om, spre nefericirea lui.

10. Tot așa am văzut nelegiuiri duși cu alai și îngropați, pe când cei ce lucraseră cu dreptate se cărau din locul sfânt și erau uități în cetate. Și aceasta iarăși este deșertăciune!

11. Fiindcă hotărîrea împotriva faptelor rele nu se îndeplinește îndată, de aceea inima fiilor omului se umple în ei de îndrăzneala să săvârșească nelegiuiri.

12. Căci cutare păcătos face o sută de fapte rele, și-și duce viața timp îndelungat, măcar că eu știu că nu trebuie să le meargă bine decât celor ce se tem de Dumnezeu și se cutremură de fața lui,

13. Și că fericirea nu i se cuvine nelegiuitorului și că el, la fel cu umbra, nu-și va prelungi zilele, întru cât nu se teme de fața lui Dumnezeu.

14. Mai este încă o nepotrivire care se petrece pe pământ, anume: sunt oameni drepti cărora li se răsplătește ca după faptele celor nelegiuitori și sunt păcătoși cărora li se răsplătește ca după faptele celor cu bună cucernicie. Zic că și aceasta este deșertăciune!

15. Atunci am preamărit veselia, căci nu e nimic mai bun pentru om sub soare, fără numai să mănânce și să bea și să

petreacă. Și fie ca aceasta să-l însoțească, la munca lui, în toate zilele vieții lui, pe care i le dăruiește Dumnezeu sub soare.

16. Când mi-am pus toată inima ca să cunosc înțelepciunea și să cercetez toată strădania care se desfășoară de către om pe pământ — căci nici ziua nici noaptea somn în ochii lui el nu vede —

17. Atunci m'am încredințat despre toate alcătuirile lui Dumnezeu, că omul nu poate să găsească înțelesul celor ce se petrec sub soare, fiindcă omul, deși se chinuește cercetând, totuși el nu le dă de rost. Și chiar când înțeleptul zice că înțelege, în faptă nu poate afla nimic.

IX

1. Toate acestea le-am pus la inimă și am căutat să mi le deslușesc pe toate că adică dreptii și înțelepții și faptele lor sunt în mâna lui Dumnezeu. Totuși omul nu știe dacă-i vrednic de iubire, ori de ură. În fața lor sunt toate ascunse.

2. Toate li se întâmplă tuturor la fel: celui drept ca și celui păcătos, celui bun și curat ca și celui spurcat, celui ce jertfește ca și celui ce nu jertfește, omului de treabă ca și ticălosului, celui ce se jură ca și celui ce se teme de jurământ.

3. Acesta este un mare rău în tot ceea ce se petrece sub soare, că la toți li se întâmplă la fel și pe lângă aceasta inima fiilor omului este plină de răutate și nebunia în inima lor dăinuiește cât trăesc iar pe urmă — cale către răposați.

4. Cine e scutit de moarte? Cei care sunt în viață mai au încă nădejde; căci un câine viu face mai mult decât un leu mort.

5. Cei vii știu că vor muri, dar cei morți nu mai știu nimic și nu mai au parte de nici o răsplată, căci pomenirea lor a fost uitată.

6. Așijderea dragostea lor, așijderea ura lor, așijderea zulia lor, de mult s'au nimicit și nici o parte nu mai au, în veac de veac, la tot ce se face sub soare.

7. Du-te și mănâncă cu bucurie pâinea ta și bea cu inimă bună vinul tău, căci de mai nainte Dumnezeu privește cu pogorământ la faptele tale.

8. În toată vremea, veșmintele tale să fie albe și untdelemnul cu bun miros să nu lipsească de pe capul tău !

9. Bucură-te de viață cu femeia pe care o iubești, în toate zilele deșartei tale vieți pe care ți-a hărăzit-o Dumnezeu sub soare !

În toate zilele deșertăciunii tale! . . . Căci aceasta este partea ta în viață și din truda cu care te trudești sub soare!

10. Tot ceea ce mânia ta găsește cu cale să facă, prin puterile tale — aceea fă! căci nu e nici o faptă, nici o punere la cale, nici cunoștință, nici înțelepciune, în Școlul în care te duci.

11. Și iarăși am văzut sub soare că izbânda în alergări nu este a celor sprinteni și nici izbânda în luptă a celor viteji, și tot așa: pâinea nu este a celor înțelepți, bogăția nu este a celor chibzuiți și cinstea nu este a celor învățați, fiindcă vremea și întâmplarea îi poartă pe toți.

12. Omul nu știe măcar ceasul lui: întocmai ca peștii care sunt prinși în năvodul ucigaș și ca păsările care dau în laț, la fel și fiii omului sunt prinși în ceasul rău, când vine dintr'odată peste ei.

13. Și am mai văzut sub soare acest fapt de înțelepciune, care mi s'a părut într'adevăr mare:

14. A fost odată o cetate mică și oamenii din ea erau puțini și împotriva ei s'a pornit un rege puternic și a împresurat-o și a clădit în jurul ei întărituri uriașe.

15. În ea se afla un om sărac dar înțelept și el a mântuit cetatea cu înțelepciunea lui! Dar nimeni nu mai pomenește pe acest om sărac!

16. Atunci am zis: Este mai de preț înțelepciunea decât vitejia, deși înțelepciunea săracului este disprețuită și cuvintele lui nu sunt luate în seamă.

17. Vorbele înțeleptului spuse domol sunt mai ascultate decât zbireretele unui stăpân peste nebuni.

18. Înțelepciunea prețuește mai mult decât uneltele de război, dar o singură greșală strică întocmirea cea mai bună.

X

1. Precum muștele moarte strică amestecul de miruri al neguțătorului de miresme, tot așa un dram de nebulie scade prețul unui car de înțelepciune.

2. Inima celui înțelept este la dreapta lui, iar inima celui nebun la stânga.

3. Chiar pe drum când merge nebunul, mintea lui nu e acasă, și tuturor le dă semne că e nebun.

4. Dacă mânia stăpânitorului se ridică împotriva ta, nu te clinti din locul tău, căci cumpătul înlătură mari greșeli.

5. Mai este încă un rău pe care l-am văzut sub soare, ca o greșală care purcede dela stăpânitorul țării:

6. Nerozii sunt puși în dregătoriile cele mai mari pe când oamenii acătării stau la coadă.

7. Văzut-am slugi călări pe cai, și feciori de domn — mergând, ca slugile, pe jos.

8. Cine sapă groapă poate să cază în ea și cine dărâmă zid poate să-l muște șarpele.

9. Cine taie piatră poate să se taie în țândări; cine despică buturugi poate să dea de primejdie.

10. Dacă s'a tocit securea și el nu i-a ascuțit gura, atunci trebuie să-și îndoiască puterile. Deci, precăderea izbânzii este a înțelepciunii.

11. Dacă șarpele mușcă înainte de a fi descântat, atunci nu mai e nici un câștig pentru descântător.

12. Graiurile gurii celui înțelept sunt har curat, dar buzele celui nebun îl dau de râpă.

13. Inceputul cuvintelor gurii lui însemnează prostie și rostirea lui dela urmă e nebulie primejdioasă.

14. Dar nerodul spune vorbe peste vorbe!... Omul nu știe ce va să fie, căci ce va să fie după el — cine poate să-i spună!

15. Munca nebulului îl istovește, căci nu mai știe pe ce drum să se ducă în cetate.

16. Vai de tine, țară, care ai de rege un procopsit, iar boierii tăi mănâncă dis-de-dimineată!

17. Ferice de tine, țară, care ai de rege un fecior de neam mare și boierii tăi mănâncă la vreme ca să prindă putere, nu ca să se îmbete!

18. Din pricina lenii, grinzile se lasă în jos, și când stai cu mâinile în sân, apa picură în casă.

19. Ca să petreci, pui la cale ospețe; vinul înveselește viața și banii întâmpină orice.

20. Nici în gândul tău, măcar, să nu-l blestemi pe rege și în cămara unde dormi să nu dorești moartea celui puternic, fiindcă păsările cerului pot să ducă vestea și un sol înaripat să dea pe față vorba ta!

XI

1. Aruncă pâinea ta pe apă, căci după multe zile vei găsi-o iarăși.
2. Fă bucata ta în șapte și chiar în opt, fiindcă nu știi ce nenorocire poate să fie în țară.
3. Când norii sunt plini de ploaie, ei se deșartă pe pământ. Și dacă un copac cade spre miazăzi sau spre miazănoapte, în locul unde a căzut, acolo rămâne.
4. Cine păzește vântul nu samănă, și cine se uită după nori nu seceră.
5. Precum nu știi care este calea vântului, nici cum se tocnesc oasele în pânțelele celei însărcinate, tot așa nu cunoști alcătuirile lui Dumnezeu, făcătorul a toate.
6. Dis-de-dimineață samănă sămânța ta și seara nu-ți lăsa mâna pe tânjală, căci nu știi care va izbuti, aceasta sau aceea, sau dacă amândouă laolaltă nu vor ieși în plin.
7. Dulce este lumina vieții și desmierdătoare este pentru ochi privirea soarelui!
8. Astfel, chiar dacă anii lui vor fi sumedenie, omul să se bucure de toți, aducându-și aminte de zilele din întuneric, căci multe vor fi. Și atunci, tot ce va să mai vie — e zădarnic.
9. Bucură-te, tinere, de vârsta ta și fie-ți inima plină de voie bună în zilele tinerețelor tale și mergi în căile inimii tale și după povața ochilor tăi, dar să știi că pentru toate acestea Dumnezeu aduce-te-va la judecată!
10. Alungă obida din inima ta și depărtează suferința dela trupul tău! Dar și tinerețea și floarea vârstei sunt dezamăgire!

XII

1. Totuși adu-ți aminte de Ziditorul tău, în zilele tinereții tale, mai nainte ca să vină zilele de mohorîre și să se apropie anii despre cari vei zice: «Nu mai au pentru mine nici un farmec!»
2. Mai nainte ca să se întunece soarele și lumina și luna și stelele și norii, după ploaie, să vină iar.
3. Atunci e ceasul când tremură paznicii casei și se încovoie oamenii cei tari și stau din lucru rășnitoarele, căci s'au rărit, și se întunecă privitoarele dela ferestre;

4. Și se închid cele două canaturi ale ușii dinspre uliță, în vreme ce zgomotul morii slăbește și ajunge ca chiscuitul unei păsărele, și se sting toate cântecele vieții;

5. Și când ți-e frică de orice suiș și pe drum sunt numai spaime, și migdalul înflorește și lăcusta se târăște și caperele nu mai au nici o putere, căci omul merge spre locașul său de veci și bocitoarele dau târcoale pe uliță !

6. Mai nainte ca să se rupă funia de argint și să se răstoarne vasul de aur și să se spargă urciorul la izvor și scripetele să se prăbușească în fântână,

7. Și pulbera să se întoarcă în pământ cum a fost, iar sufletul să se înapoieze la Dumnezeu care l-a dat.

8. Deșertăciunea deșertăciunilor, încheie Ecclesiastul, toate sunt deșertăciune !

9. Iar pe lângă că Ecclesiastul a fost înțelept, el a dat învățătură norodului și a cântărit și a cercetat și a întocmit mulțime de pilde.

10. Ecclesiastul a urmărit să găsească vorbe potrivite și să scrie pe ființă de dreptate, rostiri adevărate.

11. Cuvintele înțelepților sunt ca boldurile cu care îmboldești vitele și ca piroanele bătute în perete, ținând claie de lucruri agățate, dar ele sunt date de unul și același Păstor.

12. Și peste toate acestea, fiul meu, fii cu luare aminte: să scrii cărți peste cărți e lucru fără de sfârșit și învățătura multă este oboseală pentru trup.

13. Încheierea a toate câte ai auzit e aceasta: Teme-te de Dumnezeu și păzește poruncile lui ! Căci aceasta este toată datoria omului.

14. Fiindcă Dumnezeu va ține judecată asupra tuturor faptelor și asupra a tot ce a fost ascuns, fie bun, fie rău.

Pr. VASILE RADU și GALA GALACTION

IN CÂNTUL VECHI

In cântu-acesta vechi, dorm anii mei,
Dorm reci.
Și'n cântu-acesta ce-a vrăjit poteci
Anii mei reci
— Din somnul lor de frunză îngroșat —
Se desmorțesc, se-abat,
Se scoală unul câte unul anii mei
Înalți din cât adânc îi subțiază
Și'n jurul meu pe scaune se-așează.
Și cântecul de mult încenușat
Il ascultăm și eu și ei.

Cu ochi 'nchiși, cu cearcăne la fel,
Mai ascultăm în veștedul refren
Azurul spălăcit din el
Și vântul pustiitului polen.
Mai ascultăm stând roată
Și eu și ei, răsufletul sonor.
Și cântecul vechi cum tace deodată
Și anii mei, cu ultimul fior,
Se șterg din locurile lor
Scurgându-se sub frunza îngroșată.

Și tace visu'n recele iatac
Cu notele ce tac,
Se stinge viața de odinioară,
Se culcă în singurătatea ei
Ca o câmpie ninsă de cu seară!

Și'n fruntea mea și'n anii mei
 Vibrând amurgul zilei ce se duce,
 Incepe să răsună din răscruce
 Cu bețe mici de dărăbană
 Lumina care-a mai rămas bălană.

RUGĂ PENTRU EL

Ia-mi flacăra, Doamne,
 In zbucium fă-mi o gaură de sac
 Printr'însa să mă scurg neîncăput;
 Să nu mai știu cărările ce-ascut,
 Să nu mai știu, să nu mai simt, să mă desfac.

Ia-mi clocotul, Doamne!
 Din aurul în mine înghețat
 Poteca lustruește-mi-o beteală,
 Să-mi sune ca o muzică de gală
 Sub cerul Tău de țipete tăiat.

Ia-mi mințile, Doamne!
 Gătît în tinichele și panglici
 Porunci în patru vânturi să reped!
 Să-Ți fac supremul bine, să mă cred
 Că eu sunt Dumnezeu aici!

VIZIUNI

Voi nu știți cele două viziuni . . .
 Și'n noaptea-aceasta, iată-le 'mpreună,
 Apar și pier pe munții albastrii
 Din lună.

In orice miez de noapte se zăresc
 Pe clinurile roșii din poveste
 Urcându-se și 'ntruna dispărând
 Sub creste.

Sunt tot aceleași două ce revin
Ori altele, mereu, cu fiecare?
Pornesc de-aici ori vin din depărtări
Stelare?

O, e un semn ce pâlپae și umblă
Acolo pe tăcerile înalte
Ducând ceva din tot, ceva din noi
Spre celelalte!

RUSTICĂ

Azi, cum mergeam prin soarele 'ndrăcit,
Am prins și eu din cărd o *clipă* grasă
Și gâtul cald i l-am sucit
Și-a fost ospăț nebun la mine-acasă.

Azi am mai prins o *clipă* ce venea
Cu flori în păr, cu glesnele de-alun,
Cu-obrajii pârگuiți într'un cătun. . .
Era pe-un câmp și câmpul apunea,
Din sâni ei mă șfichiuiam nuiete,
Tot fânul se umplu de stele
Și m'am lățit cu pieptul peste ea.

In rezumat
Tot basmul unei zile dintr'un sat!

GEORGE GREGORIAN

G R O A Z A

Sunt un om tare. Fără laudă, nici prezumție, fac astă mărturisire. Medic prin vocație și nu din întâmplare, ateu ireductibil, îmi conduc judecata fără nici o ezitare sentimentală, fără nici o cotitură poetică, ci practic, potrivit metodei fără greș a experimentului, între observația justă și gândirea logică. Moral, nu recunosc altă autoritate decât cea a codului penal; iar în viața mea sufltească, nu simt de loc lipsa cunoscutelor articole de marfă curentă: imperativ categoric, bine suveran, justiție immanentă. Puterea rațiunii!... Atât. Și încă: să fie condiționată de mecanica unui creier sănătos. Potrivit acestui crez de cinste dus până la cruzime, mărturisesc deschis că sunt un om mediocru și că prietenul meu, Horovanu, a fost un om de geniu.

Geniu și mediocritate! E un fel de a vorbi. La urma urmei, geniul este o valoare estetică și creațiunea un aranjament estetic al unui mobilier comun. Iar Horovanu, fără ajutorul meu, ar fi fost inexistent, cu tot geniul său. Fiind complet inabil. Și experiențele, care ne-au dat celebritatea în strânsul cerc al savanților adevărați, trebuiau realizate aevea, altcum rămâneau ca ipoteze decorative, mobilizând fantazia geniului. Or, Horovanu la lucru era pur și simplu ridicul. De pildă, îi scăpa broasca din mână; la operație sau necropsie, degetele lui lungi și fine tremurau și se împleticeau între măruntaiele animalului. Pipetarea, o veșnică amenințare să nu se ardă cu substanța caustică; iar cântărirea substanțelor, la balanța de precizie, un chin cu rezultatul totdeauna greșit. În schimb, eu sunt înzestrat cu o perfectă abilitate naturală. Inteligența mea pare localizată în vârful degetelor. Am aici mai mult decât o sensibilitate: o intuiție. Pulpa

degetelor găsește singură drumul nou, și pe cel potrivit, ca să-mi ajung scopul. Toate comunicările asupra reînvierii animalelor sacrificate experimental, apărute sub firma de colaborare Horovanu-Crăciunaș, au fost la fel lucrate: eu cu partea practică, dela sacrificarea animalului și până la reînvierea lui; el, cu partea critică și conceptuală. Dar gândirea lui — aici, siguranța mea logică se poticnește — avea ceva miraculos, o pricepere profetică, putând duce, nu în chip obișnuit, din gând în gând și din consecință în consecință, judecata, ci dintr'odată, printr'o intuiție directă, aspirând adevărul parcă din alt plan al vieții. Dacă n'aș fi ateu și materialist, aș crede că un dar divin îl inspira, sau o putință specială de a comunica Dumnezeirii, poseda sufletul său. Dar așa... Sufletul? Sunt sigur: sufletul nu există!...

Și totuși...

* * *

Teoria lui Horovanu era o prostie. Lui însă, în calitate de geniu, i se trecea. Evoluțiunea, spunea el, trebuie privită nu numai în trecut, ca o zestre inevitabilă primită în moștenire, ci mai cu seamă în viitor, ca un bun dobândit personal. Diferențierea speciilor depinde, în primul rând, de puterea de captare a unui element de natură spirituală, și acest elan, combinat cu materialul spiritual dobândit, produce deosebiriile dintre specii. Mai cu seamă omul... Ajuns în stadiul de față, menirea lui e să se spiritualizeze tot mai mult, devenind fără îndoială nemuritor, aci pe pământ sau aiurea, în altă lume... Prostie. Prostie... Și totuși, ea servea drept bază lucrărilor noastre de reînviere. Horovanu credea că animalul reînviat nu e același cu cel sacrificat. Eu îi râdeam în față și îmi vedeam de treabă. Conduceam lucrările după indicațiunile lui, pornite din aceeași prostie, injectând extract de embrioni de nevertebrate, combinat cu suc de alge (viața în primitivitatea ei), și rezultatele erau cele dorite. Putusem readuce la viață cinci cobai, patru câini, o pisică și douăzeci de iepuri.

Horovanu nu era mulțumit:

— Numai omul ar putea să demonstreze ipoteza mea...

— Asta te încurcă?... Ți servesc, la dispoziție, câți vrei... unii întorși din sincopa cloroformică, alții, din asfixie...

—Nu, nu... Un om mort cu adevărat și înviat!... Acela singur ne-ar putea face dovada...

* * *

Și Safi îmi încurca socotelile, Safi, amanta lui Horovanu. Sceptic față de iubirea femeilor, sunt sigur totuși că numai doctorițele pot să se mintă mai convins, realizând acel surogat amoros: amorul romantic. Fiindcă dorința lor trebuie să forțeze obrocul greu al morții și fantezmele ascuțite ale durerii... Ideal, se purifică și se spiritualizează; omenește, își pierde însă toată vloga și orice valoare. Așa se petrecea de bună seamă cu Safi. Femeia asta atât de cumpănită, chirurg practician, toată ziua pe drumuri, între sanatoriu, spital și clientelă, în luptă aprigă de concurență cu cei mai mari chirurghi ai Capitalei, ca din banii ei să întrețină laboratorul, unde Horovanu și cu mine, ostracizați de știința oficială, executam experiențe de lux, fără nici un aport practic imediat, în dragoste, își pierde echilibrul.

—Inteligența, doar purificată prin iubire, dobândește virtutea cunoașterii... Atunci prinde problema formei, care, în importanță, depășește chiar pe aceea a vieții...

—Safi, îi răspundeam alături înadins, în puroiul trimis azi la analiză, s'au găsit stafilococi, pneumococi... Fetiditatea lui însă ține la...

Safi pricepea manevra mea, zâmbea și imperturbabil își continua ideea.

—Crăciunaș, dincolo de iubire, în artă, inteligența descoperă secretul formei... Statuia... iată ecuațiunea în care se orânduiește problema. Statuia ne aduce din alte depărtări, din nesfârșita pace a spiritului, ordinea cea mare și necunoscută a lumii viitoare. În acest joc matematic, noi așezăm termenii cei mai grosieri: lutul și realitatea sensibilă. X-ul și Y-ul necunoscut, necesar operei de artă, derivă din altă lume...

Erau ideile lui Horovanu.

—Nimic nu poate explica expresia omului, forma spiritualizată a formei... Privește la Sandi Horovanu... Nu lucrările-i de geniu, nici puterea lui de intuiție quasi-divină, fac din el o făptură alta decât a muritorilor de rând... ci chipul, pentru care zestrea atavică e fără rost, capul oval, cu fruntea bombată,

nu de presiunea creierului, ci de profunzimea privirii, și albul pielii cu o viață parcă aparte de restul trupului... Toată teoria evoluției se prăbușește în fața surâsului său, și întreaga ambianță, dela firul de iarbă și până la firmament, e incapabilă să explice magia unui cuvânt pronunțat de el...

* * *

De aceea, boala lui Horovanu am primit-o — fără minciună — cu satisfacție. Ne trezea pe tustrei la realitate, căci în mediul celor doi amanți, începusem să mă prostesc și eu. Se insinuase o proastă bănuială că Horovanu ar fi din altă esență. Dar așa, temperatura, durerea, slăbiciunea îl umanizau. Safi însă, care toată ziua vizita bolnavii, nu credea în boala lui. Sunt convins că-l credea nemuritor. Dacă însumi eu începusem să mă îndoesc!... Intr'adevăr, în timpul boalei, geniul lui căpătase un nou spor. Cu vocea găfâindă, întretăiată de suspine dureroase, el îmi dicta conceptele lucrării și îmi indica timpii experiențelor, formulând de mai înainte și rezultatele. Și nu se înșela!... Cele mai frumoase lucrări le-am realizat atunci, sub porunca delirului. (Delir a fost sau viziune extatică?..)

Moartea l-a surprins în astă postură. Ultimul lui cuvânt și parcă totdeodată poruncă, a fost: omul!... Am înțeles. Doar învierea unui om ar fi putut smulge marele secret naturii.

Nu m'aș fi așteptat ca desnădejdea amantei să fi fost atât de mediocră. În fața realității, Safi și-a pierdut prestigiul estetic. Se bocea ca o femeie de rând și, tot ca o femeie de rând, se flagela cu învinuirea de a nu fi fost de față la moartea lui. Ca și cum ar fi putut ajuta cu ceva.

— Să fi murit în brațele mele... să-i fi prins ultima privire... Ea mi-ar fi fost zestre sufletească pentru tot restul vieții...

Și apoi, cu necaz, se îndrepta asupra copilului bolnav din Buzău, din pricina căruia nu fusese de față la moartea amantului.

— Un schilav, un păcătos, un nemernic... Să-l arunci de pe stânca Tarpeeană... și monstrul ăsta trăiește, pe când el, el...

Și izbucni în plâns.

— Safi, Safi... — o mustram cu blândețe, — e mare durerea ta, înțeleg... dar, oricum... nu uita... ești doctoariță, persoană dedată cu rigorile vieții...

— Nu pot, Crăciunaș... nu pot...

Și desnădejdea ei fomenta în mine o senzație de iritație plăcută. Sunt o bestie, recunosc... Dar adevărul e adevăr. Pe Safi durerea o despiritualiza, o făcea femeie și o apropia astfel de mine.

— Crăciunaș, fă, te rog, toate formele...

— Formele au fost îndeplinite în lipsa ta. Decesul anunțat, moartea constatată, dricarul...

Aci mă oprii. Nu știi pentru ce. Ca și cum aș fi avut o jenă.

— Bine... Voi veghea toată noaptea lângă el...

— Safi...

Femeia își căpătase liniștea.

— Voi veghea toată noaptea lângă el și mâine în zori, plec.

— Safi, ce spui?

— Nu-l pot vedea pe catafalc... Mort, înțeleg... dar, în cosciug, între flori, îmbrăcat în haine de mire... nu, nu vreau...

— Safi, permite-mi măcar, să veghez alături de tine...

— Nu... singură...

* * *

Safi a intrat în visul meu, insinuantă și diafană, ca morfina în trupul unui agitat. Ațipisem în laborator, capul pe masa de lucru, între diferitele borcane și tăvi pline de gănganii scârboase și plante imunde; m'a trezit doar prezența ei, și treaz fiind, visam încă. Azi, explicație am: o alterațiune a senzațiunii interne cence-tezice. Dar atunci? Tăcerea era atât de adâncă și ea atât de frumoasă, încât poate doar conflictul dintre aurul părului ei și întu-nericul pământiu al miasmaticelor făpturi putea s'o turbure. Nimic omenesc nu recunoșteam în ea, nici chiar siringa încărcată.

— Crăciunaș, te rog... spuse ea, întinzându-mi siringa.

— Safi... mă speriai eu parcă mai mult de vocea-i necunoscută, decât de gest. Și din nou, acea senzație, de deșteptare trează.

— Fă-mi bunătatea asta, Crăciunaș... Singură nu pot...

— Safi, Safi!... țipai desnădăjduit, și cu fiecare țipăt treceam din ipostază în ipostază.

Nu mințeam. Posibilitatea morții ei ar fi fost pentru mine o catastrofă. Sunt o bestie, recunosc... dar în clipa aceea, în care făptura mea nu putea minți, o doream, și uram totdeodată pe mortul din camera vecină, capabil încă de a deslănțui atâta pasiune.

— Safi, stai jos, te rog...

Ea m'ascultă. Era sub puterea mea de sugestie și eu, sub a ei. În orice caz, senzația că mă deșteptam într'una, în etape, persista, deși treaz simțeam că sunt.

— Safi, tu nu poți să-mi ceri așa ceva... Eu nu te pot ucide. Tu trebuie să trăiești... Viața... iată datoria ta...

— Așa ar fi fost, dacă puteam să-i prind ultimul gând, ultima privire... Cu darul lor m'aș fi mulțumit tot restul vieții...

Ciudad! Vorbele ei nu-mi mai păreau absurdități, ci adevăruri posibile.

— Crăciunaș, ultimul lui gând trebuie să fi fost sublim... La răspântia dintre viață și infinit, el mi-ar fi mărturisit dintr'o vorbă sau privire, întregul mister al vieții și al morții...

Incepuse să mă convingă. Parcă toată nesiguranța și toate di-
buielile lucrărilor noastre s'ar fi rezolvat în chip firesc. Era o
noapte scoasă din calendarul zilelor obișnuite. Miriapodele și sca-
rabeii începuseră să se agite în borcane. Prin tufărișul algelor,
sclipeau scântei. Și Safi atât de frumoasă! Iar dorul meu creștea.
Totdeauna mi-am dat seama că dorința amoroasă primează, și
împrejurarea de față mă convingea. Sufletul meu se zbătea pe
loc, ca în preajma unei mari descoperiri, care parcă plutea în
aer ca un roi în jurul capului. Prin ea trebuia să dobândesc pe
Safi. Și deodată izbucnii:

— Safi, am găsit!...

— Ce?

— Reînvierea...

Ea mă privea cu ochi mari.

— Iți voi reda clipa dorită...

Safi mă privea mereu.

— Voi învia pe Horovanu...

* * *

Aveam să îndeplinesc, în fine, marea dorință a lui Horovanu. Să experimentez pe om! Și cum?... Tocmai pe el! Câtă bat-jocură!... sau poate, câtă cumișenie în această predestinare, ca trupu-i să verifice propria-i gândire. În orice caz astea sunt consi-derațiuni tardive, atunci n'aveam răgaz de așa ceva. Duhul morții plutea în jurul și înlăuntrul nostru. Deveniserăm nesiguri ca niște

umbre. Parcă eram cele două suflete ale lui Horovanu, unul de gândire, celălalt de iubire, ieșite din trup și orbăcând în neștire în preajma mortului. S'ar fi zis că tot el conducea și acum lucrarea cea mare, merită să lămurească definitiv misterul vieții și al morții. Și totuși, trăiam mai intens decât în mod obișnuit. Ochii mei descopereau, în împrejurările acestea atât de turburi și contradictorii, secretul formelor armonioase prin Safi, când și-a dezgolit bustul, pentru sânge. Imi trebuia sânge. Sau, mai bine zis, lui îi trebuia sânge, cadavrului vampir. Și sângele ei cald a curs peste pasta abjectă de viețuitoare inferioare, întru prepararea elixirului de viață. Indignant! Parcă o profanam! Da... eram treaz. O dorință nouă, necunoscută până atunci, mă prinse, să privesc și să mângâi umărul rotund al femeii. Mă preschimbasem: înțelepciunea cinismului meu pierise. Eu, care nu cunoșteam decât fericirea practică a amorului animalic, m'aș fi mulțumit doar cu atari senzații efemere. Era atât de frumoasă și darul ei atât de scump, încât atmosfera mistică dintre trupul mort și cel viu, pătrundea și în mine, cu un sentiment necunoscut, de depășire a realului și concretului. Nu mai înțeleg nimic! Și totuși, așa era. Mă preschimbasem în poet, în artist; devenisem pur și feciorelnic; altcum, n'aș fi putut trăi un sentiment atât de contradictoriu firii mele.

— Iute, Crăciunaș...

Safi era grăbită. Gândurile ei pluteau departe de mine. Atunci, m'am înfuriat. Observ: aceeași labilitate sentimentală. Din nou un sentiment de ură împotriva lui Horovanu. Mortul era mai tare decât mine, cel viu. Era mai tare și în dragoste și, poate, și în gândire. Căci dacă experimentul reușea, gândirea lui triumfa. Și aveam presentimentul că va triumfa, tocmai fiindcă o încercam pe el. Trupu-i parcă era complice gândului. Și în clipa aceea aș fi vrut eșec total, să cadă experiența, care, mie, avea să-mi dea celebritatea. Redevenisem bestie.

— Iute, Crăciunaș...

Rânjind parcă din toate fibrele trupului meu, am trecut la operație. Acum, altă senzație: curiozitatea. Ce o să se întâmple? Dar și satisfacție. Horovanu era mort!... Mi-am înțeles sentimentul, înfigând bisturiul pentru prepararea vinei. Cadavrul are o moliciune alta decât a trupului viu. O simți prin lama cuțitului.

— Iute, Crăciunaș...

Eu însă mergeam încet. Ca la poker, filam... Să-mi prelungesc emoția. Din nou, același conflict sentimental... Gloria pe de o parte, invidia pe de alta... Superioritatea pe care o recunoscusem fără cârtirea omului viu, nu voiam s'o mai recunosc cadavrului. Reușita experienței tot pe el; în primul rând, îl glorifica; în al doilea rând pe mine. Mă gândeam dacă n'ar fi nimerit să întrerup injecția cu elixir de viață, când Safi a dat un strigăt.

— Trăiește!

Tresărind cu necaz, mi-am înfipt privirea în cel mort. Nimic. Tic-tacul ceasului din părete ritma o mișcare artificială. Safi însă gâfâia de dragoste.

— Mai departe, Crăciunaș... Trăiește!...

— Nu-i adevărat... ripostai brutal.

— Ba da... ba da... I-am surprins o mișcare în colțul gurii. Mai departe...

Cu necaz, continuai injecția.

— Trăiește!... a țipat din nou Safi.

Și de data asta am tresărit și eu. În colțul gurii moarte, am observat mișcarea.

— Da, da... Trăiește...

Acum, alt sentiment. Devenisem adevăratul om de știință. Ui-tasem chiar pe Safi și toate resentimentele mele împotriva lui Horovanu. Experiența singură mă interesa.

— Trăiește... făcu Safi în paroxismul dragostei.

Da... Așa era!... Horovanu se deștepta. Incepuse să clipească. Safi surîdea extatic, așteptând parcă deșteptarea unui semizeu. Dimpotrivă, mâna mea ezita. De frică!... Experiența căpăta o nouă înfățișare. Aducea parcă din străfundurile ances-trale, larg deschise, magmele putreziciunii sub bruma înneacă-cioasă a vaporilor, și o impresiune de viață nouă și puternică. Însă sentimentul penibil de micime și singurătate, pe care-l ai lângă un cadavru, se accentuase. Frumusețea și căldura vieții, adusă de Safi, pieriseră. Mă găseam sub primejdia unei alte pu-teri. Și aș fi fugit...

— Mai repede, Crăciunaș...

Vorbele ei sunau străine, răgușit. Atmosfera miasmatică se îngroșă în jurul nostru. Respira cadavrul... acum, era sigur. Auzeam

cum trage răsuflul parcă din alt aer decât al nostru, pe care îl exala, după ce reînviase organele lui intrate în descompunere.

— Crăciunaș!... țipă Safi.

Fără să vreau, smulsei acul din vâna mortului. Horovan se ridicase și ne privea. Dar privirea lui mă îngheță. Avea în ea ceva sălbatec și fioros. Nu voi uita nicicând. Fiindcă nu mă privea numai cu ochii, ci cu întreaga lui înfățișare. Oribil! Avea capul deformat, bolta frunții turtită și falca foarte mult împinsă înainte, într'o mișcare de pradă. Și nasul era turtit, cu nările largite transversal, ca și cum ar fi avut lipsă de mai mult aer, iar buzele deveniseră groase și buhave. Și unghiile îi crescuseră, și barba, și părul. Nu erau deformațiile morții, ci parcă deformațiile anecdotale reîncarnate în timpul morții.

— Sandi!... țipă Safi, repezindu-se în brațele lui.

Aș fi vrut s'o opresc, ferind-o astfel de un contact impur, dar puterile mele erau fixate în trup, îmi lipsea impulsul care să le deslănțuiască. Și nu m'am desmeticit decât în clipa în care Safi, cu un țipăt de durere, s'a prăbușit la pământ. O clipă a fost dar de neuitat: Horovanu își înfipsese fălcile puternice în umărul amantei lui, sfârtecând toată rotunzimea celei mai frumoase părți ale trupului de femeie. Sângele, care gâlgâia din rana ei, mi-a redat imboldul mișcării. M'am repezit să-l opresc. Și atunci — ce batjocură! — prin unul din acele misterioase procese ale creațiunii intelectuale, am emis — în pofida oricărei logice a împrejurărilor — o ipoteză științifică: amorul primează asupra oricărui instinct! Horovanu, la reîntâlnirea cu iubita lui, a vrut s'o îmbrățișeze, numai că n'a mai știut să-și dozeze mișcările.

Când am ridicat însă privirea spre el, am crezut că înnebunesc. Cu totul alt tablou decât cel așteptat! Horovan mesteca lacom bucătura lui, mișcând puternic falcă pe falcă, rumegând și sfârtecând totdeodată, în timp ce o salivă murdară se scurgea pe la colțurile gurii. L-am privit până ce a sfârșit înghițitura, și când s'a repezit din nou spre umărul lui Safi, atunci n'am mai putut rezista. Cu mojarul de metal l-am lovit în frunte. El a căzut mort definitiv. Viața, cu toată puterea fălcilor lui, era plăpândă însă.

Safi — n'am priceput nicicând — a intrat în ordinul Carmelitelor și a plecat din țară. Pot divulga secretul. Nici de justiție nu am a mă teme. Moartea lui Horovanu a fost constatată oficial, și asupra cazurilor de reînviere, legile n'au cădere încă. Dar chiar dacă ar fi să sufăr rigorile legii, și încă n'aș pregeta. Experiiența cu Horovan îmi face gloria, și atunci, ce piedică m'ar putea opri? Concluziunea mea acum e: foamea și nu amorul constituie primul instinct! Lui Horovanu, în timpul morții, i se făcuse foame!...

Și totuși, o nedumerire s'a strecurat în sufletul meu, de ateu înveterat. Reînviasem eu oare pe adevăratul Horovanu? Atunci ce se întâmplase cu acel complex de însușiri concentrate sub denumirea de suflet?... Sunt un om cinstit, în critică. Sufletul?... Sufletul lui Horovanu. Iată ce mă încurcă de atunci.

VICTOR PAPILIAN

V A C A N Ț Ă

S'a 'ndrăgostit pârăul
de strălucirea ivorie
a trupului meu,
și mă 'nvăluie
în fiecare dimineață
cu marama fermecată
pe care mi-o urzește soarele
cu bolduri scânteietoare de mărgăritar.

Mă 'ncurc în salbe și paftale
care dau năvală jucăuș
în apa drumeață.

Valuri mici
rostogolind, în surdină, cântece de vrajă,
moaie asprimea colțuroasă
a bolovanilor.
Salcia gătită cu licurici
— doșiți de cu noapte pe sub frunze —
se apleacă cu duioșie
peste liniștea trupului meu îngândurat.

Brazii împung cu semeție văzduhul
disprețuind trufia goliciunii mele.

Fluturi încondeiați
mângâie florile îndurerate
de îmbrățișarea cu tâlc
a albinelor.

Un pod de mesteacăn
își îndoiaie lemnul
sub povara singurătății.

Arșița îmi topește avânturile
și Târnava se tângue pe văi.

T O A M N Ă

S'a așternut pe poteci
o liniște albă, polară.
Cad picături de aramă topită
din salcâmul trist.
Cerul își adună safirul
în țesătura de borangic
a norilor răzleți și subțiri.
Soarele își odihnește raza firavă
în palma îngălbenită
a frunzelor străvezii.
Pomii au încremenit răstigniți.
Trecătorii umblă cu pasul nesimțit.
Adieri ușoare duc frunza moartă
în cimitire, fără lespezi, fără cruci.

L E G Ă M Â N T

Pentru truda zilelor fără hrană
eu vă voi ospăta.
Pentru sângele scurs din rana umilințelor
eu voi spăla rănile voastre.
Pentru pietrele cu care m'ați izgonit
eu vă voi chema în casa mea.
Pentru șoapta rea, pentru rânjete
eu vă voi surâde.

Și voi curăța noroiul victoriei voastre rușinoase
pentru sălbătecia bucuriei cu care m'ați scuipat
când m'ați înfrânt,
Să nu rămână semne de care să vă turburați
căci mai aveți de păcătuit
de șaptezeci de ori câte șapte
Și eu de iertat.

PAULA MANOLESCU

CU DANIA LA TELEFON

Voi da în vileag câteva neliniști, și voi profita că oricine își închipue că între literatură și realitate este totuși o deosebire; nimeni nu va îndrăzni să mă socoată deplin sincer. Eu, acoperind hârtia, nu fac decât forțarea să nu repet aceeași vorbă, să pun semnele ortografice, să concentrez. Trudă minimă, care îți poate permite să te lauzi, față de tine însuși, că n'ai ascuns adevărul. Dar transcriind aceste emoții, mi-e foarte milă de sufletul meu, care îmbătrânește în van, fără să capete de nicăieri nici o povață, identic cu el de totdeauna. Numai cu el se întâmplă așa ceva?

Va telefona Dania astăzi? Căci telefonul e mereu semnul cel mai sigur dintre noi. La o anumită oră. Aștept să treacă restul timpului. Când se apropie această oră, nervii mei tremură cu fiecare clipă mai mult. Sunt atâtea încurcături! La ea acasă, lume multă. Nu poate să-mi vorbească având lume în preajmă. N'are curaj să-mi pronunțe numele în fața lor. De altfel, ce voce indiferentă ar trebui să aibă în fața altora! Nu poate să-mi spuie nici un cuvânt cald, prin care să recunosc că este încă a mea. Am încercat s'o învăț un limbaj anumit, neînțeles de alții; dar poate să servească numele unei cărți de exemplu, să zicem « Le grand Meaulnes », drept « mi-ești drag »? Nespuse de drag? Sau micile mărturisiri de timbru le-aș socoti identice cu ceea ce trebuie să facă o față bine crescută cu toată lumea. Am avut ocazia să vorbesc cu Dania, fiind de față și un străin. Am constatat-o la fel de politicoasă cu amândoi. Prin ce aș pricepe că vorba către mine « mai ia o prăjitură » conține nu numai o politeță pe care o adresează oricărui alt invitat, invitatului de atunci, de lângă mine în cazul acela, ci și « iubite, îmi place când te văd mâncând ». Dar eu i-am sugerat:

« Vorbind la telefon, în fața altora, ești o streină. Mă întreb dacă nu e mai dureros decât dacă nu vorbești de loc, căci auzindu-te străină și fără să văd nimic, presupun că de ieri, de când erai nespus de îndrăgostită, te-ai schimbat, ai uitat, preocupări noi mi-au luat locul ». I-am întins acest argument, mai ales pentru mine, ca să mă consolez, când după o așteptare de fiecare minută timp de 24 de ore, telefonul nu mă mai chiamă. Vorbindu-i de această posibilitate, mi-am alungat bănuielile ascunse. După cum aș spune: « Știi că mâine n'o să ne vedem pentrucă trebuie să fac o vizită la domnul X ». Și suntem de acord, iar eu nu mai aștept. (Mai bine să moară cineva, decât să se chinuie la infinit. . .) Dar e teribil când tu trebuie să faci o astfel de vizită, și nu te-ai gândit să mi-o anunți mai dinainte. Astfel că nici la ora anumită, se poate să nu-mi telefonezi. Și mai sunt cazuri când ești singură de vină! Tocmai atunci ți-a sosit un musafir, și nu te pricepi să-l întrerupi, să mă cauți pe mine pentru oricât de puțin. Sau, tu trebuie să te duci undeva. Și n'ai avut curajul să amâni cu o jumătate de oră, ca să poți vorbi mai înainte cu mine. Sau când te-ai înțeles asupra vizitei pe care trebuie s'o faci sau să ți se facă, ai uitat că tocmai atunci puteai vorbi cu mine, și trebuie să imaginezi o amânare. Nu știu, toate sunt de vină, nu pot trage nici o concluzie. Intrevăd telefonul tău, într'o cameră imensă, cu toate ușile deschise.

Și telefonul meu e nepractic. Adică, telefonul hotelului meu. Toată lumea vorbește la el și îl ocupă tot timpul. Este foarte rar să-l găsești neocupat. Iar după ce ești chemat, portarul trebuie să te caute la camera ta, dela cine știe care etaj. Ascensorul nu merge nici el bine. Dania trebuie să-mi caute de multe ori telefonul meu liber, și apoi să mă aștepte îndelung. Deci nu mă poate chema, decât fiind sigură că n'o s'o întrerupă nimeni o bucată de timp. Când cobor, găsesc aproape totdeauna lume care s'a strâns la telefon cu treabă, până ce am putut eu să sosesc. Nu pot vorbi limpede în fața lor. Chiar dacă am o cabină, mi se aud vorbele. Și apoi, am impresia, că ceilalți mă așteaptă nerăbdători (așa și este) și se enervează. Cu atât mai mult, cu cât fragmentele conversației mele pe care le aud, îi face să li se pară că le ocup locul în chip neînsemnat, cu nimicuri, cu toate că aceste nimicuri constituie viața mea, și le-am așteptat o zi și o noapte. Dar am știut precis, că nu voi auzi nimic neobișnuit, și mă voi găsi, după

aceea, în fața nopții, la fel de singur și de deprimat. La ora telefonului (dacă ar fi măcar ora aceea sigură, după atâta așteptare !), am tot timpul urechia ațintită, așteptând uruiul ascensorului, care să aducă pe portarul ce trebuie să mă cheme. Dar ascensorul nu se aude. Sau se oprește la alt etaj. Sunt atâtea etaje la care s'ar putea opri ! În fine, un pas la etajul meu. Se oprește la mine ? Se îndreaptă spre camera mea ? Sau mi se pare ? Eu și cu pisica de lângă mine ciulim urechile. Dar poate să treacă mai departe de camera mea, pe culoar. (Asta în cazul cel mai bun, (ce dureros !) când ascensorul s'a oprit la etajul meu. Dar se poate să nu vie nimeni până aici.) Bate cineva ! Eu în același timp, fac pasiență, ca să văd dacă voi fi chemat. O ! Pasiența cea mai ușoară care nu vrea să iasă !

Ce superstițios m'au făcut aceste neliniști ! Mă simt cu atât mai ridicol, cu cât nici eu nici familia mea (bunicii mei de 80 de ani), n'am avut niciodată nici o superstiție. Sunt zile în care trebuie să-mi meargă prost, altele bune, altele amestecate. Aceste zile nu corespund cu ceea ce se crede de obicei despre ele, și nu țin minte de ce am făcut eu alegerea asta la început. Astfel, luna e bună, dar pe jumătate (o văd pe Dania, dar puțin, prost, pe stradă și cu alți oameni), marțea este o zi foarte bună, trebuie să mă satur din această zi pentru o săptămână (de câte ori am așteptat zădarnic, marțea, cel mai mic semn !), miercuri zi fără sens, joi mai bună, vineri și sâmbătă neînsemnate, duminică o zi goală, pot să plec într'o excursie ca să treacă mai repede. Cu unele haine n'am noroc, cu altele da. (Trebuie să pun și vesta la hainele cu noroc ? Și uneori este atât de cald ! Trebuie, tot atunci, să ascund bine hainele cele vechi, nici măcar ele să nu se vadă prin cameră ?) Mă voi îmbrăca la anumite ore numai. Și la anumite ore voi încerca pasiența. (La ora 4,13 neapărat.) Sunt comice aceste mărturisiri, și aș putea să mai aduc o mie de amănunte. Dania, nu scoate din ele decât un semn de nefericire, pe care tu ai putea-o limpezi.

Et, pleurons jusqu'à l'aube, ma petite fougueuse !

N'am fost niciodată așa. De sigur că dacă ai vrea tu, aș redeveni acel de odinioară. Un om întreg, de care nu poate să roșească nimeni. Și dacă totuși mă găsești numai amuzant, să-mi iau un model ilustru, ca să-mi salvez vanitatea și mărturisirile : Și Cromwell a fost superstițios !

Și când, în sfârșit, mi se bate în ușă, dar apare altcineva ! Și Dania se poate să se distreze în același moment. I s'a furnizat o distracție. În cazuri de acestea, Dania spune : « Ce importanță are, n'am putut să mă sustrag. Dar am fost tot timpul cu gândul la tine ». Este aceasta o consolare ? Căci te poți consola la gândul că celălalt a luat parte la o distracție, de care tu nici n'ai știut ? Să-ți descoperi iubita mâncând, la un restaurant, lângă niște necunoscuți. Nimic rău, chiar vezi și membri de-ai familiei ei. Totuși, oricât ai ști că nu se petrece nimic grav, și că e absolut sigur că ea mănâncă în fiecare zi fără tine, te chinue fiecare înghițitură a ei. Sparanghelul pe care îl ține în furculiță capătă un sens adânc, toată viața te va impresiona mâncarea aceasta. (N'am văzut-o pe Dania niciodată mâncând.) Deci, pretențiile mele sunt foarte mari. Atâta despotism ? Dar aș vrea să știu : atât de rar este cazul meu ? Uneori eu renunț la o distracție de a mea, ca să fiu la ora telefonului. Și tocmai atunci ea lipsește, din pricina unei distracții de a ei. Ce umilință ! Cu toate că e normal : eu sunt băiat, deci nu dau seama nimănui de timpul meu, pe când ea, fată, trebuie să asculte de cei de primprejur. Totuși, ce umilință !

Minutele în care pot vorbi cu ea, cât le-am așteptat ! Ce chinuitoare sunt așteptările ! Să te uiți de o sută de ori la ceas (vai, nicio exagerare), și uneori să constați, că între două uitături, abia a trecut o minută ! Ce lungi apar cinci minute ! Te ocupi cu lucruri care nu te interesează, numai ca să treacă timpul, dar ele se termină îndată, căci nu ești în stare să imaginezi ceva care să dureze mai mult. Și nici nu ai avea răbdarea. Iți înțepenești ochii pe aceeași mobilă, numeri arcurile unui scaun. În clipa când scriu acestea, mai am șase ore de așteptat. (Când voi reciti, după ce vor trece câțiva ani !) Nu, mai puțin cu zece minute. Voi putea să-i vorbesc la 9½ dimineața. Să vedem ce parcurge trenul în timpul acesta, ca să am impresia că fac o călătorie. Voi socoti pe la ce ore va trebui să se oprească trenul la diferite stații. Cu astfel de împărțiri, trecerea timpului va fi mai ușoară. Dar a început să plouă. Dacă va ploua peste șase ore, și nu vor mai pleca ai ei de acasă, cum au obiceiul ? Va trebui să aștept iar ? Căci atunci așteptarea nu se va mai sprijini pe nimic, și orice oră din ziua care se va întinde în față, va fi la fel de nesigură. Poate că n'or să mai plece ei... Sau poate s'a dus ea... Sau poate...

Telefonul hotelului meu are și un defect: se aude slab. Uneori, nici de acele puține cuvinte pe care vrea să mi le trimită Dania nu sunt absolut sigur. De multe ori interpretez în rău vorbe de ale ei care nu vor să fie rele, dar nu le-am auzit bine, le-am schimbat înțelesul prin escamotarea unei nuanțe. Ea îmi arată mai târziu că chinul meu a fost zădarnic. Am interpretat rău, din instinctul meu de a vedea rău pretutindeni, sau ea mă calmează, din instinctul ei de fată bună, de a nu lăsa multă vreme un om chinuit din pricina ei. Orice vorbă spune Dania, mai ales când nu se poate desluși bine, capătă o importanță capitală, parcă depinde de acea vorbă toată fericirea mea. După încetarea convorbirii, orice calm este alungat până la o nouă convorbire, chiar dacă am reținut unele semne binefăcătoare. (De fapt, în nici un caz calmul nu poate dura multă vreme.) Ah, cu ce vaet trebuie să spun Daniei: «Nu se aude!». Și vorbele noastre, reproș sau declarații, mărturisiri dureroase, nu se pot spune de două ori. Nu e posibil:

— Mi-a fost dor!

— Nu se aude.

— Spun că mi-a fost dor!

Tandrețea acestor vorbe s'ar irosi. Și atunci, schimbi mersul conversației, tu te rogi zadarnic să ți se spună aceleași cuvinte, celălalt te pedepsește că nu i-ai auzit declarația (chiar dacă nu ești de vină). Continui despre ceva indiferent prin comparație, despre o carte, și acest subiect fără legătură cu neliniștile tale lungi, te doboară.

Cum să construiesc pe Dania numai din auz? Nu-i văd figura și mâinile când mă ascultă. Cum s'o refac întreagă, numai după vorbe? Poate că ea are altă treabă și nu se pricepe cum să încheie cu mine. Eu îi mărturisesc că ea este singura mea preocupare, iar dânsa (chiar dacă îi plac cele ce-i spun), se gândește cum poate să termine. Poate că a venit cineva în camera din care telefonează, sau trebuie să vină și aude chiar pași alături. Ce durere pentru mine, dacă va fi necesar să întrerup brusc, și ea îmi va spune: «Știi că trebuie să ne ducem», tocmai când eu îi trimit vorbele mele cele mai calde.

Alături de mine, pisica doarme. S'a trezit, s'a plimbat prin odaie, și s'a culcat iarăși pe plapuma mea. S'a făcut ora patru și un sfert. Adică, și 14. Ca să treacă o minută, trebuie să numeri 60, și destul

de rar. La radio (dela căpătâi), nu se mai aude nimic pe tot cuprinsul lumii. Un automobil care trece. De ce? Cine o fi în el? Se va întoarce cineva dela o petrecere? Dania uneori tace la telefon, cașicum ar avea nevoie de tăcere ca să reflecteze la cele ce-i spun, iar ce-i spun, produce prea mare impresie asupra ei, ca să mă întrerupă. Cu toate că tăcerile ei mă încântă, îmi demonstrează seriozitatea cu care sunt ascultat, ce tragice sunt ele! Ce pot să scot eu prin telefon din aceste tăceri? . . . Mă descopăr monologând comic. Imi dau seama că, închizând telefonul, eu nu voi rămâne decât cu propriile mele cuvinte, și cu nicio consolare din partea Daniei. Și câteodată, după ce-i mărturisesc mult timp dragostea mea imensă, fără leac ca o boală, mă desmoresc și o întreb cu disperare:

— Dania, ești acolo?

Vine aproape sigur: « Da! »

De fapt, eu sunt aproape sigur că ea este acolo. (Un telefon întrerupt răsună altminteri.) O întreb numai ca s'o fac să spună și ea un cuvânt la toate jeluirile mele, e un fel de a-i reproșa că mă lasă să vorbesc singur. Voi păstra dela ea pe acest « da » ca să am impresia că am vorbit împreună, și n'am monologat, cum fac cu disperare toată ziua.

De obicei, oricât de ciudat ar părea, închid eu telefonul. Atâta spaimă am ca Dania să nu se hotărască să-l închidă înaintea mea. Asta n'o face decât rareori, mai ales când este nevoită. Am văzut bine, ea singură nu face așa ceva. Să mă consolez cu ideea aceasta? Gând binefăcător. Dar ea este atât de bine crescută, că ar face la fel cu orișicine. (Am impresia că sunt în tren, care mă duce sigur la țel, dar din care nu pot să ies, și nu-l pot face să depindă de mine. Poate că dacă trenul și-ar înceteni mersul, aș porni pe jos, să fug, să ajung mai repede, cum mi se întâmplă când sunt într'o trăsură.)

Intr'o zi, am trăit o întâmplare, ce mă va urmări întotdeauna. Am coborât la telefon cu emoția obișnuită. Mi-era atât de dor de Dania, că am început febril să-i vorbesc, fără să mă gândesc că s'ar putea întâmpla să fie altcineva. Telefonul se auzea prost, cea care mă chemase nu avusese timp să se identifice. Era o vară a mea, deci o persoană prietenă, discretă, de care nu puteam avea nici un fel de teamă și cu ea ar fi fost fără rost să roșesc prea multă vreme.

Dar am spus: — « Dania, îmi ești dragă, nu mai pot trăi fără tine, despărțirile dintre noi sunt un sacrilegiu. Mi-e atât de dor de gura ta, că aș vrea să sărut receptorul. Sunt pustiu, azist la trecerea orelor, chinuit, nerăbdător, variind între speranță și desnădejde ».

Și mereu astfel de vorbe, disperate, viața unui om singur. Un râset la celălalt capăt al telefonului. (Cum ar fi procedat cineva mai subtil?)

— « Mă confunzi... ».

Cum am trăit clipa aceea, și ce ridicol mă simțeam... Indiferent dacă vara mea este o fată foarte bună. Dar nu păream eu un om care plânge în fața unei oglinzi? Am trebuit să schimb conversația, și timbrul vocii, să râd chiar de vehemența declarațiilor mele elegiace de odinioară. Dar de ce nu mi-a telefonat Dania în clipa aceea? După plecarea verii mele, am așteptat iarăși în van. Și cum aveam să-i vorbesc? Nu subsista chinul de o zi și o noapte care mă făcuse să încep astfel? Și rușinea nereușitei mele, în plus. Sunt emoții care nu se pot uita niciodată, și de sigur că o minută înainte de a închide ochii pentru totdeauna, în timp ce nu voi mai putea vorbi, și nici recunoaște pe cei de primprejur (cine va fi atunci în preajma mea? Alți oameni, decât acum? Dar Dania?), îmi va trece prin minte iarăși scena oribilă, fie că mă voi deprinde cu ea și o voi accepta-o, fie că mă voi înfiora din nou.

Să deschid geamul, aerul rece îmi va face bine. A început dimineața de vară, e lumină afară. Păsările cântă în copacii răspândiți în fața hotelului meu. Să încerc să adorm. Cu aceste gânduri nu voi adormi niciodată. Trebuie să-mi aleg alte imagini, călătorii vechi, alți oameni și întâmplări, niște flori dela Caen, primul liliac dintr'o călătorie la Caen, pe care l-am descoperit în primăvara aceea. Dania, câți ani aveai pe atunci? Gânduri pentru lucruri care nu mă interesează, cu toate că mă bucurasem atât pentru ele odinioară. Cum le voi susține, până voi adormi, și nu-mi va sosi la fiecare minut, chipul Daniei, cu toate neliniștile pe care le aduce el? E dimineată de tot, nici măcar ora cinci.

*

Intrebuințez și alte telefoane decât cel dela hotelul meu. Vorbesc dela prietenii mei X., dar în apropiere e foarte multă lume. Cu toate că ei sunt discreți și, pe cât pot, nu mă ascultă, cum pot fi îndrăgostit în fața lor? Dar nu fac atâtea socoteli. Când nu

trebuie să-i explic nimic Daniei, n'am nicio nedumerire, și nu mă dor prea mult grijile pe care le-am avut de când n'am văzut-o, vorbesc degajat, stăpân pe mine, fac glume, insist pe întâmplări indiferente, și-i fac declarații deghizat, ca să nu mă înțeleagă decât ea. (Atunci vocea Daniei dezolată: « De ce ești un străin ? »). Dar când sunt nenorocit, nu-mi aleg cuvintele, spun tot ceea ce mă doare. Imi este egal orice ar gândi alții de mine, după cum, pe un prieten bolnav, fără nicio pudoare îl îngrijești, orice boală ar avea, la locuri cât de acoperite de obicei, cu toate că altădată roșeai, numai când vorbeai prea limpede cu el.

De obicei, vorbesc dela poștă. O întreb pe Dania dacă are timp să mai aștepte ca să schimb telefonul meu incomod, și fug la poștă. Așa cum sunt, cu capul gol, fără guler, — ascunzându-mi gâtul gol cu mâna, — nebărbierit, cu șireturile dela ghetе desfăcute și pocnind pe trotuar. (Nu eram îmbrăcat perfect, pentru că mi-eram frică să nu spuie Dania: « N'o să am timpul să mai aștept »). Și atunci aranjamentul meu ar fi tragic. După cinci minute, să mă întorc în cameră, să mă dezbrac!) Telefonistele mă cunosc. Și eu le cunosc pe ele. Oricât nu m'ar interesa, prea de multe ori le-am văzut. Știu cum mă va primi fiecare. Nu spun nici o vorbă, dar unele zâmbesc, altele sunt iritate, nu mă încurajează. Probabil că îmi știu numărul telefonului, înainte de a-l cere eu. De sigur că mințile lor simple nu pot broda prea multă vreme, dar ce hipnoză ar trebui să exercite asupra lor, necunoscuta pe care o caut cu atâta perseverență!

Est-elle brune, blonde ou rousse? — Je l'ignore...

Și în timp ce telefonista construște o mie de fețe ca să vadă cum arată iubita mea, eu la fel, pun iarăși toată truda, ca să-mi amintesc cum arată ea exact. Oricât ai cunoaște pe cineva, nu poți să-l construiești exact, din memorie. Cei mai vechi prieteni pictori, au nevoie, ca să te picteze, să se uite de o mie de ori la tine. Realitatea Daniei și, în același timp, existența ei fluidă, formează cel mai mare chin al meu. Cu toate că cunosc sărutarea Daniei, tocmai când sunt mai fericit de existența ei, mă scutur cu o imensă tristețe, de a fi fericit numai în imaginație. La fel, după ce ai iubit pe eroina vre-unei cărți, ți-aduci aminte că totul nu este decât literatură, și că trebuie să-ți aduci aminte că nici o minune nu se poate întâmpla cu tine.

Telefonul mărește această impresie. A fi, în același timp, alături și la distanță. A auzi o vorbă, declarația de dragoste care palpită pe urechea ta, și a întinde mâna, zădarnic în aer. A trebui să închizi ochii ca să uiți că ești singur. A-ți atinge mâna ta, obrazul, ochii, ca să simți carnea iubitei. Dar poți să uiți complet? Poți să fii destul de nebun? Să fii mândru că ești lucid. Ce prost poate fi mândru cu așa ceva, și nu-i pare rău că nu se întunecă niciodată de tot?

Dela poștă pot vorbi mai multă vreme. Conversațiile noastre diferă și se aseamănă în același timp. Diferă, căci mereu improvizez o altă temă. Se aseamănă, căci sunt la fel de neliniștit și de trepidant. În singurătate, mi-aduc aminte de o vorbă de a ei turbure și vreau să o clarific, sau de o tăcere de a ei, când nu trebuia să tacă, sau de un răspuns al ei întârziat, o minută după întrebarea mea, cașicum n'ar fi fost pregătită pentru un răspuns, cu toate că eu îl socoteam esențial, ca pe un semn care ne leagă pentru totdeauna. Și aștept explicații. Inchizitorial, aștept explicații. Aș rămâne neconsolat, dacă nu ar apare o nouă curiozitate, la fel de crispantă, care o înlocuște pe cea veche. Niciun moment de calm n'am. Și mereu sentimentul că viața va trece imediat, că n'am vreme de pierdut.

— De ce, ieri, ai început o discuție, și n'ai vrut s'o continui? Mai bine nu începeai de loc. E incomparabil mai tristă o chestiune nelămurită, decât cel mai crud adevăr.

— N'am vrut să turbur atmosfera dintre noi.

— Atmosfera a fost turburată, când m'ai făcut să pricep că ai un gând ascuns. Și obiceiul tău care mă umilește: nu vrei să răspunzi la întrebările mele atât de calde, ci schimbi conversația. Crezi că sunt atât de copil ca să nu sesizez intenția ta, oricât de abilă ai fi? (Dar de ce tace Dania? Gândește la fel oare? Măcar în timpul plângerii mele?) În clipa când suntem împreună, uit, și mă interesează la fel și noul subiect care începe. (Intr'adevăr, mă socoți un copil pe care trebuie să-l conduci. Ce umilintă! Și cum pot să mai știu care vorbe de ale tale sunt complet sincere?) Apoi însă, — eu nu uit nimic, — refac scena și stratagama ta devine o catastrofă. Nu mai pot să am niciun plan pentru viitor. Tu te gândești la ziua de mâine?

Indepărtez eu însumi ceea ce reproșasem la început. Dar aș putea face altfel, la telefon, unde n'am timp de pierdut? Trebuie

să concentrez, să încerc să uit o mie de gânduri pe care le-am avut între timp. (Și în întâlnirile cu Dania, atât de rare, se petrece la fel). Astfel, subiectele se schimbă repede, înainte de a fi epuizate, și cele mai diferite se alătură. O morală, o întrebare, o glumă, o întâmplare veche, toate alături, *de coq à l'âne*.

O ! Clipa în care trebuie închis telefonul ! Niciodată nu ne vom despărți perfect buni prieteni, din pricina acelei clipe. Cine știe cine vine, și trebuie să ne grăbim rămasul bun. Curajul de a pune la locul lui receptorul, și fuga iubitei în lume, a ființei scumpe cu care ai vorbit ! Cu câteva minute înainte, plutește în aer : se termină convorbirea. Vorbele nu ne mai sunt naturale. Ești fals, spui lucruri neînsemnate, ca atunci când cineva drag trebuie să plece, și nu te pricepi ce să-i vorbești cu cinci minute înainte de plecarea trenului. Și ești încurcat dacă trenul își întârzie plecarea. După ce rămâi singur, ești desnădăjduit că ai uitat să spui unele lucruri foarte importante. Fac socoteala, și nu sunt mulțumit cu cele ce mi-a spus iubita. Port mânie, cașicum aș fi fost înșelat. Și sgomotul închiderii aparatului, cu pustiul care se leagă de el, dezolându-te pentru multă vreme. Ce singur mă găsesc atunci ! Dania, cum pot să mă conving că tu ești undeva și mă iubești ? Nu înțeleg asta, vreau să te țin în brațe și să-ți aud inima. Și palpitarea întregii tale ființe îndrăgostite. De unde să capăt puțin calm ?

*

Dar uneori, înainte de culcare, se aude glasul tău minunat :

— Noapte bună, iubitul meu. Numai pentru asta te-am chemat. Ca să-ți spun noapte bună.

Atunci un înger coboară la patul meu, ca să-mi închidă pleoapele pentru somn. Iar cerul intră în întregime pe fereastră.

ANTON HOLBAN

D R U M

Pădurile cu 'nduioșări pe frunți
Din zbor anină tainic funigeii
Și 'n vârf simțind încrucișate punți
Dau chiot plopilor 'n marginea aleii.

De mult pe-aici mi-i drumul meu adânc
Așa, când vremea 'n inimă-i lumină...
Dar nu trec legănându-mă pe-oblânc
Ci-mi pun în pas un freamăt ce suspină.

Adeseori, prin rariști, lung fior
Imi stinge visul adâncirii 'n hăuri.
Eu — zăticnindu-mi mersu 'ncep cu spor
Urzirea unui cânt din lemn cu găuri.

Și doina mea se 'mplântă împrejur,
Se face tot mai grea de nostalgie
De pot în suflet dragostea s'o 'ndur
Iertând că m'alunga spre sihăstrie...

Cu nimeni n'oi putea schimba cuvânt:
Nu sunt alți pași, nu sunt nici alte urme
Iar cântecu-mi de vrea să-și ia avânt
La fel are prilej ca să se curme...

Doar seara când răsar de pe sub foi
Lumini verzui cu licurici de veghe
Mi-adun în fluer notele vioi
Și uit să mai măsoar o nouă leghe.

Căci dacă văd cum plopii au pe frunți
 Induioșări și-anină funigiei
 Las drumul fără pașii mei mărunți
 Și-adorm sub glăsurile aleii...

CÂNTEC FINAL

Adună-mă în cupa mâinii mici
 Și 'n locu-mi las' o lacrimă 'n răzor
 Să știe toți, că tu de mă ridici
 Iubești pământul ăsta roditor.

Petală sunt, aprinsă 'n răsărit
 De jertfa care-ți arde vie 'n față,
 Iar cântecul pe lume auzit
 Mi-a fost întâia vieții dimineață.

De tine-atâta dragoste mă leagă
 Că mi-am făcut din lujer scump amvon
 De melodii, de freamăte și 'ntreagă
 Povestea unui mugur și-unui zvon.

Apleacă-te și mă culege 'n plâns
 Să mor în mâna-ți — cupă de văpae —
 Destinul meu tot farmecul mi-a strâns
 Și-acum mă lasă 'n frig și mă desfoae...

Și tu ești bulgăr de lumini și jar
 Și puntea care leagă veșnicii
 Ești cântecul de lebedă 'n zadar
 Și rostu-mi niciodată n'ai să-mi știi.

FINAL EROTIC

S'a topit de mult fagurul verii...
 Vagi, în ochi candizi, reminiscențe
 Smulg, așa, visării numai zdrențe
 Și adormi în leagănul tăcerii...

Câmpul inimii: pustiu de toamnă
Rar pocnește 'n el pușca iubirii.
Cine să-ți mai fure trandafirii
Din obraji și de pe buze, doamnă?

Coardă lângă coardă — vis și trup —
Peste albul patului și-al zilei!
În zadar mi-ascult izvorul milei
N'am cui pâinea dragostei să-mi rup.

Pumn de lapte dulce dimineața
Aburind ca pe-un pahar sărutul
Îți cinstesc evlavios trecutul
Și-ți închid în mine veșnic viața.

OCTAV SARGETIU

PE PRAGUL ITALIEI

— NOTE DE CĂLĂTORIE —

Cu setea, cu care te apuci câteodată, îmboldit de reminiscența unor vechi încântări, să recitești o carte citită, preferând retrăirea frumuseților ei sigure, tuturor ispitelor și surprizelor ineditului, — mă îndrept în această zi de vacanță, legănat de cadența familiară a trenului, precum și de zborul liber al reveriilor bucuroase, spre frontiera răsăriteană a Italiei. La dreptul vorbind, revederea acestei țări binecuvântate nu se aseamăna decât într'o măsură cu reînceperea unei cărți citite, — deși cunoșteam efectiv Italia, pe care am străbătut-o de mai multe ori, ba chiar amețit de vraja frumuseților sale, m'am încumetat să le zugrăvesc și altora, uitând de slabele resurse ale stilului meu descriptiv.

Dar în deosebire de alte țări civilizate, al căror conținut se poate istovi, cel puțin pe partea lui interesantă, vizitând câteva centre esențiale, Italia este inepuizabilă, iar splendorile ei scăldate în lumină nu se restrâng în câteva puncte numărate, fie ele oricât de proeminente, ci se împrăștie pe întreaga întindere a peninsulei, fixându-se și prin centre mai mărunte, ajungând și prin unghere retrase, dăruind fiecărui colț al țării originalitatea sa artistică, cu alte vorbe o modalitate absolut personală de a-ți împărtăși gloria trecutului și a-ți sălta sufletul pe înălțimi. Aș putea astfel zice că în cazul de față cartea citită avea capitole sărite, scrise poate cu slovă mai mărunță, susceptibile deci de omisiune la o primă lectură, fără a se vătăma icoana de ansamblu, — dar care își au totuși valoarea lor proprie și ascund bogății spirituale ce nu trebuiesc continuu neglijate, mai ales că pe alocuri ele pot stârni chiar gelozie din partea textului principal!

Așa că, de fapt, nu lipsea nici ineditul, deși o familiarizare repede cu dânsul îmi era temeinic pregătită, de cunoașterea altor regiuni italiene...

Deocamdată călătoria cu trenul nu-mi oferă nici o noutate. Aceeași stepă jugoslavă, lipsită de orice farmec, aceleași șesuri fără umbră, prielnice poate fertilității grânelor, dar un blestem pentru ochiul călătorului, lacom de priveliști.

Se mai adaogă și numeroasele opriri la gări neînsemnate, cu veșnica strămutare a locomotivei dela un capăt la celălalt al garniturii. Ai mereu senzația că nu te apropii de țintă, pe această linie improvizată, care nu fusese la obârșie construită pentru transporturi dintr'o țară în alta.

Abia într'un târziu, când aceste zigzaguri întortochiate ajung să se împreune cu linia cea mare: Istanbul-Belgrad-Zagreb, trenul începe să fulgere stațiile mărunte, iar pendulațiile mersului său agale, să se prefacă deodată în zvâcniturile unui tic-tac rapid, pe care l-aș asemăna ca alură, — în ordinea senzațiilor vizuale, — cu acele mici vibrații ale aerului de vară, care tremură deasupra lanurilor înfierbântate...

Primele sfioase încercări de pitoresc, ale peisajului eliberat de sub disciplina îndelungată a pusteii, ne întâmpină odată cu seara, puțin înainte de Zagreb. Dar până la apariția târzie a lunii, spoliată de jumătate din discul său strălucitor, nu se mai pot desluși formele ținutului, decât în intermitența traversării orașelor, ale căror globuri electrice deschideau slabe luminișuri trecătoare în pădurea de nepătruns a întunerecului.

Invitație înțeleaptă la ațipire, dar care nu-i de lungă durată, căci îmi ating curând pleoapele dezmierdări de raze diafane, coborînd din luna instalată la fereastră, sub forma unui semicerc gălbui destul de bine desenat, deși colorat parcă de o mână nedibace, întru cât pata de culoare aurie depășește pe alocuri marginea figurii geometrice, mânjind-o oarecum. E poate o prevestire de ploaie, dacă n'o fi cumva efectul lăcrămării ochilor, încă nelimpeziți de povara somnului.

O oră-două de panoramă muntoasă — traversăm acum Slovenia, zisă și Elveția jugoslavă, — un peisaj împânzit de zarea de lumină a lunii scăzute, care ajunge să-l scoată din întunec, dar

fără a-l dezbrăca de taină. Șiruri de înălțimi defilează cu prăpăstiile lor alături, stinse de orice viață la ora aceasta înaintată, când nu mai veghează nimeni. O priveliște măreață, dar moartă, într'o brumă de giulgiu alb, că parcă-mi venea să mă'ntreb o clipă dacă aceste stranii arătări, vag conturate de lună, nu ar fi chiar vederi din lună...

Formalitățile vamale se îndeplinesc la Postumia, unde am ajuns dis-de-dimineată, mai înainte de-a se fi colorat atmosfera de văpăile roșcate ale aurorii, când parcă lumina e a ploaie, deși cerul e fără de nori. De acum ne aflăm în Italia și cel mult în două ore vom intra în Triest.

De cum pornește trenul, buna dispoziție capătă aripi, paralel cu progresele luminii matinale, care în curând își revarsă gama ei de colori înviorătoare, slobozite din crisalida mohorită a cenușiului inițial. Se încunună de un nimb de strălucire vârfurile pietroase ale ținutului, iar cristalul boabelor de rouă se poate desluși chiar din fuga trenului. Parcă e un cântec de biruință pe care îl îngân și eu în taină, mai ales în așteptarea din ce în ce mai vie a unei schimbări: sosirea Adriaticei, care precede cu jumătate de ceas, magnifica intrare în Triest. Cu cât stâncile aride ale Istriei își prelungesc profilele lor, parcă tot mai dezolate, cu atât îmi crește nerăbdarea de-a vedea mai curând tabloul, de care nu mă pot sătura: apariția bruscă a Mării, în care trenul pare deodată a se precipita, pentru ca bine înțeles să se încovoie în imediata ei vecinătate, și apoi să-i întovărășească țărmlul, cale destul de lungă, până în fundul golfului, unde splendida faleză dominantă se încheie cu amfiteatrul portului Triest.

Cu toată aplecarea sufletească pe care o am pentru ținuturile de munte, aștept cu înfrigurare apariția Adriaticei și anticipez desfătarea contemplării infinitului de ape. Într'o poezie cu versuri definitive și care mi se înfățișează în minte, Baudelaire, stăpânit de emoția mării, a spus cu adâncă dreptate:

*Homme libre, toujours tu chériras la mer
La mer est ton miroir ; tu contemples ton âme
Dans le déroulement infini de sa lame...*

Poetul continuă câteva strofe încă a sublinia afinitățile dintre om și mare, pentru a sfârși totuși cu această nedumerire:

*Et cependant voilà des siècles innombrables
Que vous vous combattez sans pitié ni remord,
Tellement vous aimez le carnage et la mort,
Oh ! lutteurs éternels, oh ! frères implacables !*

Aici nu mai sunt de acord cu poetul și îi fac obiecțiile mele pentru a umple timpul pe care nu-l mai satisfac defilările stereotipe, dela fereastra vagonului. Lupta înverșunată a omului e aici foarte explicabilă. El are misiunea de a întemeia o civilizație, iar marea nu poate contribui la opera aceasta, decât supusă, domolită. Ea poate fi încorporată, ca mijloc pentru promovarea civilizației, — dar, lăsată de capul ei, distruge ce face altul și nu poate întemeia nimica singură. O împărăție a umidității este un basm, iar fundurile mării n'au putut întocmi o viață mai înaltă, cu frământări de gânduri, cu înfăptuiri. Este drept că vechea mitologie așeza în adâncurile mării ființe de treapta noastră, chiar dacă membrele trupului lor, obligate de fluiditatea mediului, aveau să primească unele transformări, — dar e caracteristic totuși că monarhul suprem al apelor, Neptun sau Poseidon, inspecta mai mult pe deasupra întinderile mării ca un corăbier sigur de sine, având cel mult, pe lângă puterea de-a stăpâni valurile, și pe aceea de a le deslănțui. . .

Neptun nu este o emanație a mării, ci anticiparea domniei uscatului, care urma să dicteze prin priceperea minții și asupra oceanelor rebele. Toate progresele pe scara spiritualității sunt opera uscatului, și consider ca o interesantă coincidență simbolică, faptul stabilit de astronomi că planeta noastră împrăstie în spațiu mai multă lumină stelară, când își arată emisferul în care covârșește uscatul, decât atunci când își întoarce fața în care predomină apele. . .

Aceste reflecții care puteau să continue încă, mi-au fost deodată curmate de o senzație de cădere în vid. Dar senzația aceasta n'a durat nici o secundă întreagă, întru cât abisul se umplu deodată de azurul ondulat al apelor, în timp ce direcția trenului cotește sigură de sine, menținându-se solid pe malul mării, deși în

nemijlocita apropiere de ea. Am ajuns tocmai la punctul așteptat de atâta vreme și mă las cuprins de mrejele delectării, care văd că nu se uzează niciodată! Ce mai înseamnă în voluptatea contemplației, toate criticele făcute mai înainte mării? . . . E în tocmai ca apariția Elenei pe zidurile Troiei, ce a redus la tăcere, cu frumusețea ei unică, forfecările ce i se făcuseră în lipsă, de apărătorii amărăți ai cetății! . . .

Am pentru douăzeci-treizeci de minute în fața ochilor lacomi prologul acesta de splendori naturale, care alcătuește intrarea în Triest.

Deoparte Adriatica rămâne aceeași, numai că suprafața ei se animează pe măsură ce ne apropiem de port, înmulțindu-se bărcile cu pânză ieșite în larg și legănându-se cu grație de gavită, în timp ce vaporul cu aburi care-și începe cursa și le-alungă, amintește mai de grabă năpustirile disgratioase ale danțurilor . . . democratice. De altă parte malul, desfășurându-și vasta scobitură, oferă pe trepte diferite șiraguri de vile ademenitoare, din ce în ce mai dese și mai aliniate. Din rândul lor se desface, înaintând cu semeție pe un promontoriu împădurit, Castelul dela Miramare, cu turnurile sale albe și flamura lui domnească, — astăzi cu colorile Italiei stăpânitoare, după ce până deunăzi fluturase pajura cu două capete a imperiului austriac. Inaintarea trenului trece de limba promontoriului, mutând castelul cu grădinile sale, dela stânga, la dreapta, unde se vede încă vreme îndelungă, ca un bloc de marmoră pe un fond închis de verdeață.

Liniile confuze ale Triestului încep a se desluși tot mai bine: iată limpezi siluete de palate și de monumente, iată docuri uriașe, iată învălmășeala de catarge, și iată desenul lămurit al altei coaste arcuite care prelungește orașul de cealaltă parte, desăvârșind închizătura golfului . . .

Atâtea lucruri care urmează să le văd în amănunte, dar care îmi vor fi o clipă răpite din câmpul viziunii de toate acele obstacole, riguros prezente la intrarea gărilor mari: garnituri care așteaptă răzlețe pe șine ramificate, construcțiile de avanpost ale stației, în sfârșit bolțile afumate ale gării însăși, unde trenul frânează în larma vânzătorilor de gazete, a ofertelor de consumații, sau în chemările călătorilor care ar vrea să coboare mai curând . . .

Triestul e firește un centru important și are destule aspecte frumoase, însă pot să asigur că interiorul său, pe care altădată îl înregistrasem mai superficial — nu se ia de loc la întrecere cu majestatea intrării și nici cu poziția naturală a orașului, deosebit de pitorească.

Neapărat, de cum vei ieși din gară, te întâmpină fronturi de clădiri elegante, fie că vei apuca pe oricare din ulițele paralele ce conduc în inima orașului, fie că — mai ales — vei porni întins pe cheiul mării, unde se aliniază edificii somptuoase, cu destinații publice, și vei ajunge în cercul cu o latură deschisă, al Pieții « dell'Unità », țărnută de trei părți de construcții impresionante, ca Palatul Municipiului, al Prefecturii, al Lloydului și altele de același stil, — piață care mai reprezintă o spațioasă răscruce animată, unde se întâlnesc atât trecători cu treburi, cât și acei — destul de numeroși în timpul verii — care se odihnesc privind spre dunga mării îngustate din fotoliile de trestie, ale numeroaselor restaurante și cafenele...

De asemeni mai în mijlocul orașului — fără priveliștea mării — vei găsi strade largi și rectilinii, cum e aceea care poartă numele lui Carducci și care ar figura cu cinste în cel mai pretențios oraș. Biserici, teatre, muzee, localuri de consum, cu vechi tradiții de suculență și de societate bună, — se găsesc de toate, în acest oraș cu vădită pecetie italiană, deși aparține Italiei numai de câțiva ani.

Și fiindcă a venit vorba, trebuie să fac mențiune, că în Triestul acesta, până deunăzi mare port austriac și plămânu Monarhiei dunărene, aproape nu te poți sluji de limba germană și rar întâlnești ocazii să te descurci cu ea. Firește, în ciuda stăpânirii germanice, de câteva ori seculară, orașul acesta și-a conservat întregă ființa lui italiană, îmi vine a zice că s'a strecurat pe sub hlamida dominației străine, în felul satelor noastre basarabene, care și-au păstrat și ele într'un secol de înstrăinare, nevătămată limba strămoșească. Dar de sigur unui mare port comercial îi era mult mai greu să facă, ce-au făcut niște biete sate risipite prin văgăuni necerțate. Și totuși limba germană nu a prins, sau dacă a putut odată prinde, a fost apoi sistematic extirpată, — în orice caz prohibită, scoasă din uz, fiindcă nu pot îndepărta credința, că ignorarea limbei germane este astăzi în Triest mai puțin un fapt, pe cât un consemn, o lozincă, o voință neșovăitoare. Onoare acestor oameni care duc

până la patimă datoriile lor față de neam, și se pun strivitor în comparare cu blestemata mândrie a unora dintre români de a continua să folosească — inventând chiar ocaziile — limba vechilor asupritori!

Revenind acum la altă ordine de idei, trebuie să spun că orașul acesta, cu toată impresia bună pe care ți-o lasă în general, are totuși în structura lui arhitectonică prea puțină originalitate. Nicio dată nu va putea sta alături cu centrele italiene, realmente creatoare, iar stilul național al multor clădiri importante este adus de aiurea și fără încrustări de nuanțe proprii. Nu s'ar putea vorbi de un stil triestian, cum se poate vorbi de unul venețian, roman sau florentin. Pe urmă, învârstarea caselor de formă italiană, cu mari hardughii fără fantezie, după stereotipia vieneză, fărâmițează unitatea arhitectonică și spălăcește nota caracteristică. Să mai adaog că Triestul are în sine ceva — aș zice — amărit: Parcă plutește o teamă — care reiese din orice convorbire cu localnicii — că orașul acesta nu este sortit progresului, și lipsit de fastele unul trecut glorios, nu-l așteaptă nici cine știe ce viitor. Portul său maritim, altădată singur într'o împărăție, astăzi e unul între foarte multe și încă mai prielnic așezate. Vizitatorii străini trec întins spre Veneția, fără escală la Triest, convingși că nu aici s'ar putea cunoaște Italia cea autentică. Nici chiar Italienii în vilegiatură nu ajung până pe aici, la extremitatea țării, — cu toate că perspicacitatea a tot văzătoare a lui Benitto Mussolini, inventează veșnic pretexte pentru a reduce tariful călătoriei, așezând anual tot felul de expoziții, și în orașele mai puțin atrăgătoare. Lista expozițiilor din această vară era în adevăr imensă, — iar Triestul se putea vizita cu mari avantaje pentru o bogată expoziție de vietăți marine. Și totuși parcă, lumea nu curgea prea multă...

Lămurit asupra fizionomiei Triestului și a avuțiilor sale, caut să mă folosesc de ședere, pentru a-i cunoaște împrejurimile, — salba de localități învecinate, seria de satelite geografice, interesante în sine, pe lângă posibilitatea unora, de a-ți oferi din ele, cea mai prielnică poziție pentru a admira splendoarea planetei centrale.

Cea dintâi raită mai îndepărtată a fost să ridic înălțimea de munte, de care se razimă Triestul ca de un imens spătar, — pentru

a îmbrățișa dela Vila Opicina, cățărata pe culme sau și mai sus dela turnul Belvedere, întreaga potcoavă a golfului, cu albăstrimea netedă a mării, cu semicercul de munți care îi opresc înaintarea, cu aglomerările albe de case ale diverselor porturi și așezări. Nu iau funicularul care m'ar duce într'o clipă pe o pantă stearpă, la acele înălțimi izolate, ci prefer un vehicul care să mă sue încetul cu încetul, încolăcindu-se prin cartiere mărginașe ale orașului, mai înainte de a se angaja în serpentinele unei șosele, ce până ajunge la țintă, îți deschide și dânsa tot felul de perspective, din pozițiile cele mai variate.

Și mă folosesc de această cutreerare pentru a poposi în drum, la Domul orașului, înfipt pe un monticul, — construcție veche, ieșită din contopirea a două biserici și mai vechi, lăsând la o parte că și acestea și-au înfrățit temeliiile cu ruinele unui templu roman. Nu va surprinde pe nimeni însemnătatea care se acordă acestor mărturii antice și grija cu care se păstrează într'o incintă îngrădită, numeroase pietre desgropate.

Pentru a nu se mai ajunge la această catedrală numai prin labirintul unor uliți întortochiate, s'a construit în timpurile mai noi o îndrăzneată scară de piatră, care scoboară de acolo pe trepte ca marmora de albe și cu aspect de peron monumental, într'o piață aproape centrală. Scara e găurită de tunele, pe unde trec vehiculele, iar sus e vorba să se încunune, în preajma chiar a Domului, cu o uriașă statuie a lui Carducci, pentru a cărei instalare au și început pregătiri.

Dar minunăția plimbării a făcut-o tot priveliștea dela Belvedere, unde am rămas vreme îndelungă, nesăturat de contemplarea unui peisaj, care aproape-aproape ajunge în măreție și în aranjamentul întovărășirii munților cu marea, sub bolta unui cer lărgit la nesfârșire, faimosul tablou al golfului de Neapol, privit de pe coama Vezuviului, ca în fundul unui splendid abis.

Triestul tronează în mijlocul vastei panorame, cu revărsarea lui de clădiri, iar de aci se pot repera toate așezările mai depărtate, care se aștern succesiv în jurul golfului, până ce în forme tot mai confuze, unele se mistue în zări...

Dar tot privind cu luare aminte, gândul deodată îmi deviază în reflecții ceva mai abstracte, care te sustrag dela vraja contemplării... Imi pare deodată și parcă fără dubiu, că întreaga

configurație a ținutului nu coincide cu cea de pe hartă. Altfel e așezat aci Triestul, altfel în hărțile obișnuite, și altfel se raportează la ansamblul regiunii într'un caz și într'altul. E o nepotrivire frapantă, pe care caut totuși s'o lămuresc, și cu traduceri laborioase dela o scară de mărime, la alta, ajung prin tot felul de deducții, să restabilesc corespondența și să înlătur în fine disonanța observată. Am putut să mă conving încă odată că aceste armonizări reclamă intervenția rațiunii și că menirea ei fundamentală nu e numai să înlocuiască intuițiile neadecuate, cu altele mai corespunzătoare, ci totodată să stabilească « traduceri » între aceste diverse intuiții, fiecare rămânând valabilă sub un anume unghi și dintr'un anume punct de vedere. Aceste intuiții, când stăm pe scări deosebite, par la prima vedere divergente, eterogene. Așa a fost și cea dintâi impresie în cazul tabloului de față.

Dar totuși armonizarea lor n'a fost cu neputință, grație coordonărilor rațiunii, — ale acelei rațiuni care, în decursul vremii, a izbutit să împace opoziții și mai tranșante, cum a fost a celor două ipoteze astronomice — geocentrică și heliocentrică — ce s'au recunoscut până la urmă ca două expresii diferite, ca două icoane variate, deși aparent contradictorii — ale aceleiași realități și ale aceluiași adevăr.

Relativitatea reprezentărilor noastre omenești o face cu deosebire considerabila lor micime și radicala lor simplificare; dar tot așa după cum o hartă geografică, chiar dacă reduce și aparent modifică o configurație reală, se dovedește totuși că nu e falsă, pentru o inteligență care le compară și le coordonează pe amândouă, — e foarte probabil că și intuițiile omenești în genere, chiar dacă schimbă scara lucrurilor ce există adevărat, concentrând și prescurtând, nu sunt totuși false, ci ar putea fi ușor « echivalente », de o rațiune superioară care s'ar scobori la niveluri diferite și ar putea tălmăci datele lor eterogene, unele într'altele... Cu tipare proprii și osebite, dar totuși traductibile, cunoștința omenească în orice caz rămâne o *versiune* a adevărului etern...

Folosesc câte o jumătate de zi, să cercetez cele mai de seamă împrejurimi ale Triestului: Miramare, Capodistria, grotele dela Postumia...

O mică dezamăgire la Castelul dela Miramare, a cărui apariție romantică mi-a obsadat mereu închipuirea, promițându-i o rară desfătare, pentru ziua când îl voi vizita. De atâtea ori trecusem pe alături și-l vedeam păzit nu numai de apele mării, dar și de umbrele împărătești, a lui Maximilian și a Charlottei, care au plecat de aici pentru a se azvârli într'o tragică aventură, din care unul și-a pierdut numai viața, pe când cealaltă mintea, pentru o lungă rămășiță de viață.

Vizitarea începu cu parcul, frumos atât prin bogăția arborilor săi bătrâni — care explică înfățișarea de pădure — precum și prin parterele de flori, atât de artistic întocmite. Dar grădinarul ne informează că palatul nu e vizitabil, fiind locuit de un principe din familia regală, care tocmai se găsea acolo. În schimb vom putea vedea un « Castelleto », despre care nu aveam nici o știință, și care se ițește dintre arbori, tot lângă malul mării, nu prea departe de principalul palat. Mi se mai spune că cei doi eroi ai tragediei mexicane — Arhiducele Maximilian și soția lui, Charlota — nici n'au apucat să locuiască în palatul cel mare, pe care de altfel tot ei îl plănuiseră, pe când locuința lor, — rămasă întocmai, — a fost chiar în castelul cel mic. Acesta ar avea deci adevărată valoare istorică și aci se pot găsi urmele trecutului, de care se preocupă îndeobște mai toți vizitatorii unor asemenea palate.

Castelașul pe care îl cercetez îmi aduce aminte prin dimensiuni și întocmire de numeroasele castele de vânătoare, din belșug semănate în cuprinsul împărăției habsburgice. Incăperi nu tocmai spațioase, cu parchete frumos înflorite, cu mobilier de gust, dar și cu puțină improvizație, cu numereosa portrete de familie, ale glorioșilor ascendenți și a nu mai puțin ilustrilor contemporani, iar peste tot un miros de vechi, de stătut, de perimat, un minus de lumină și un exces de răcoare...

Din camerele celor două etaje, pe care le leagă o scăriță îngustă, o încăpere mi s'a întipărit cu deosebire: aceea pe care o ocupă — aproape excluzând alte obiecte — patul d-nei Du Barry, adevărată corabie de aur, cu pânze roșii ca para focului. Călăuza ne spune că articolul acesta a fost dăruit archiducesei Charlota, de împăratul Napoleon III.

Spre Capodistria pornesc cu vaporul într'o dimineață însoțită. Vechea capitală a Istriei (*Caput Istriae*) e de cealaltă parte

a golfului la o oră distanță, într'o quasi-insulă, disparent despărțită de litoral. Coverta vaporului e încărcată de excursioniști, care mai scoboară grupe-grupe, și în stații intermediare, unde marea pare mai proprie pentru scăldat. De altfel și oferă privirilor, expoziții intermitente de trupuri goale pe dungi mai înguste sau mai late de nisip, de unde se întâmpină cu chiote acostarea vaporului, sau i se servesc reprezentații de circumstanță cu sărituri acrobatică în apă.

La Capodistria ajungem cu lume împuținată, la un ceas înainte de amiază. Ziua a devenit arzătoare, iar cerul e parcă în combustione. Adierea mării nu mai îmblânzește pojarul decât în nemijlocita ei vecinătate... In aceste aspre condiții nu pot examina prea minuțios monumentul lui Nazario Sauro, erou marin al Italiei luptătoare, cu teribila lui înfățișare de vechi corsar neînfricoșat. Monumentul e la intrarea portului și stă în plină apoteoză solară. Caut să ajung cât mai repede în ulicioara care se ghicește drept înainte, iar de aci în scurtă vreme pătrund într'o piațetă-jucărie, în stil curat venețian, cu loggie, cu dom și cu Palazzo del Podestà. După dimensiuni și proporții, parcă mă aflu la Ada-Kaleh, insula noastră cu stradele și căsuțe liliputane, sau în cartierul de miniaturi al alchimiștilor din Praga, — numai că arta realmente superioară din forul dela Capodistria te transpune, fermecându-te, în vremea inspirată a celui de al XV-lea veac.

Mult nu mai e de văzut afară de această piațetă. Ar mai fi o fântână în același stil venețian și o veche poartă de piatră care încheie fundul unei ulicioare. Restul, clădiri mai banale, dar în genere cu păstrarea acelorași proporții miniaturiste...

După cel mult o oră m'am reîmbarcat pe vapor...

Grotele dela Postumia se bucură de faimă mondială, iar Triestul își sporește simțitor importanța, prezentându-se ca locul cel mai propriu, de unde s'ar face vizitarea lor.

De sigur, gloria grotelor nu este uzurpată! Aproape treizeci de kilometri de uriașă subterană cu puzderia de stalactite în forme așa de curioase că pot deabinelea să 'nmărmurească cea mai șăgalnică invențiune, cele mai năzdrăvane plăsmuiri. De sigur

unul din palatele cele mai amețitoare pe care le-a putut avea Zeul Pluton și în care ar fi putut împăca mai lesne pe frumoasa Proserpină, smulsă nemilos luminii și jocurilor de afară. Ține două ore încheiate vizitarea și sfârșești copleșit de oboseală și puțin incomodat de frig. Dar niciodată n'ai să regreți colinda aceasta în măruntaiele pământului, mai ales că s'a dus până la maxim amenajarea acestor feerii subpământești. Drumuri unde se poate, poduri unde este trebuință, scări, balustrade, profuzie de lumini, pentru a putea să te miști confortabil și să admiri în răgaz. Unele cavități ale grotei sunt așa de monumentale, încât au putut fi botezate « dom » ori « sală de bal » și unde efectiv se organizează festivități grandioase, cum a fost concertul dirijat de Mascagni, în urmă cu un an sau doi.

Dar principala atracțiune o alcătuesc aglomerările de formații calcaroase, fie că se lasă din tavan, fie că isbucnesc din podele. Printre atâtea forme varii în care se încheagă stalactitele — iar fantezia stalagmitelor nu se lasă nici ea mai pre jos — era fatal ca unele se imiteze fără voie siluete de făpturi organice sau produse ale meșteșugului omenesc.

Ghidul care cunoaște pe degete labirintul acesta subteran se oprește când și când, arătându-ne cu degetul o acvilă, un cocoș, o maimuță, o madonă, o cortină de teatru, sau asemănări ce evoacă domeniul gastronomic, ca o legătură de morcovi, o bucată de șuncă, un vraf de banane și așa mai departe. Unele asemănări sunt de sigur izbitoare, dar la altele interpretarea e mai liberă, putând fi făcută eventual și altfel, întocmai ca în ceașca de cafea sau în topitura de plumb, unde fiecare vede ce dorește sau ce îi convine mai mult...

Dela o vreme totuși parcă ai vrea să se termine, și toate aceste somptuoziități naturale — care vor fi pare-se în curând sporite cu alte săpături și amenajări — începi a le privi mai cu indiferență. Un sentiment de sinceră bucurie ți-l provoacă șirul de vagonete, care răsare la o cotitură, întrucât un crâmpei din coridoarele grotei, intrarea, devenită la întors, ieșire, e prevăzută cu tracțiune mecanică. Iar apariția luminii de soare, care în gura peșterii pare o pată vie, vine cu savoarea unei cupe de nectar...

Când te afli în Triest și stai sub magnetismul reclamelor turistice, este greu să rezști tentațiunii de-a merge și la Abbazia, care dacă nu e chiar o împrejurime a Triestului, strălucește totuși în aceeași regiune. La dreptul vorbind, ademenirea Abbaziei o aveam și fără amețeala reclamelor actuale. Era una din stațiunile climaterice străine, despre care se vorbea mai insistent în țara noastră, înainte de război, alcătuind un fel de pereche pitorească cu Nisa, alt punct de mare atracție al chiaburilor călători. Personalități de seamă ale României îndrăgiseră Abbazia și din ea am primit ca tânăr student, — cu ce bucurie îmi amintesc și astăzi! — cea dintâi scrisoare dela Titu Maiorescu, care se dusesse acolo pentru vacanța Crăciunului din 1905—1906. A fost deci firesc ca măcar așa de târziu, să calc această localitate, mai ales când mă aflam, pot zice, în preajma ei.

Am sosit în Abbazia, după înnoptare, străbătând cu mașina vreo patru kilometri, — distanța dela cea mai apropiată stație de drum de fier, — fără să deslușesc nimic limpede asupra pozițiilor pe unde treceam.

De câteva ori, și pentru scurtă vreme, am zărit mai departe și parcă scufundate, grămăjoare de lumini, fără să-mi fi putut da seama dacă acele fosforescențe, ce schimbau într-una de direcție, veneau dela una și aceeași localitate. Bezna întunecului fără lună, continua cotire a șoselei și ignorarea unui ținut în care pășeam întâia oară, îmi îngreuiă exercițiul oricărei veleități de reperaj și de orientare.

Oarecare indicații mai ferme n'am avut decât din clipa intrării în stațiune, scoborînd pe panta unei străzi mai tăcute, dar care s'a vărsat pe urmă în altă arteră, mai vie și mai incandescentă. Foarte curând după aceasta, am intrat sub arcadele hotelului « Regina », odinioară cel mai în vază, astăzi fiind ceva mai delăsat, preferându-i-se liniștei sale aristocrate, hotele care s'au adaptat mai lesne tămbălăului nocturn de jazzuri, ca să nu zic chiulhanului permanent...

Am rămas câteva zile în Abbazia, reținut de o stare sufletească vecină cu beatitudinea. Totul era generator de mulțumire, începând cu atmosfera marelui hotel, care conserva o puternică pecete a vremii austriace, și unde mai rămăseseră servitori bătrâni, ca în palatele părăsite, păstrând alături de melancolia blândă a

unui trecut care nu se mai întoarce, acea politeță prevenitoare, niciodată obosită, care a constituit o caracteristică a mentalității austriace, menită pe vremuri a înlocui lipsa unei nații austriace, ce n'a existat niciodată.

Mi se spusese dela descinderea în hotel că balconul camerei mele are vedere la mare și că voi putea să îmbrățișez, fără obstacol, întinsa priveliște a Adriaticei cu insulele dalmatine și cu ceva din coasta jugoslavă.

Deșteptat de dimineață de prelingerea unei dungi de lumină prin fisura oblonului, am alergat îndată să-mi dau seama de așezare și să-mi întipăresc peisajul, care nu putea fi decât frumos.

O vastă frescă marină la temelia bolții de azur. Și aci un golf, dar aproape închis de insule, ceea ce îi dă asemănare cu un mare lac elvețian. Intr'un singur loc, dunga apelor scapă din încheștarea uscatului, alergând spre linia orizontului, dar asta pe o suprafață îngustă, gâtuită, pe care îmi vine s'o numesc Gibraltar. Pe toată întinderea țărmului nostru sunt semănate, la intervale, aglomerări de case, ca niște turme răzlețe, localități dintre care identific în acea mai compactă portul Fiume, extremitate ilustră a statului italian. Am spus ilustră, pentru soarta afară din comun a acestui oraș de frontieră, — și mă bucur să știu că pe când atâtea alte cetăți italiene au fost date ca feude unor prințese mofluze ori prinți exflisiți, orașul acesta, în clipe hotărâtoare ale destinului său indecis, a fost stăpânit, cu gândurile cele mai nobile, de un poet de rasă și un erou adevărat...

După un ceas mă găsesc în holul hotelului, căpătând dela istețul și săritorul portar, cele mai precise informații de tot ce are trebuință un vizitator, care încă nu cunoaște rosturile stațiunii. Mă mai asigură că în hotelul Regina, cu vechi tradiții de boierească ospitalitate, au descins o seamă de compatrioți de-ai mei și nu mai departe chiar de anul acesta m'a precedat cu puține zile un « profesor » român, de loc din Dorohoi, de al cărui nume n'am auzit niciodată, putând spune numai că sună a autentic negustor evreu. În orice caz e mângâietor să constat că pe când profesorii cu mijloacele lor răstrânse, nu prea pot să călătorească, în schimb cetățenii care pot s'o facă, sunt bucuroși să treacă drept profesori!

Dar sunt grăbit să scobor peronul și să iau de-a-lungul cheiul mării, pe care se înșirue un front majestos de hotele, ca pe coasta

de Azur, să mă bucur mai curând de această fericită înfrățire de mare cu munte, de înălțimi împădurite în ale căror prăpăstii nemijlocit se întinde nemărginitul apelor, în fine de perspectiva de a contempla albastrul mării de sub bolți de umbră și verdeață, putând hoinări pe lângă mare, fără să te distrugă para fierbinte a soarelui. Și apoi culoarea mării e așa de dulce, iar munții Dalmației parcă transparente!

N'am simțit când am trecut dincolo de stațiune, așa e de bătută calea, atât de luminos și de întins e peisajul, atâtea surprinze se oferă ochiului încă nefamiliarizat. Coasta e desăvârșit amenajată, dispunând afară de șoseaua lată a trăsurilor, de o cărăruie asfaltată în peretele malului, unde se deșiră sprinten și pitoresc, depășind Abbazia, și legând-o, la fel cu șoseaua, de alte localități învecinate.

Un neajuns al țărmului — cu toate că nu pentru mine — ar fi lipsa unei plaje naturale, neîndestulător și artificial înlocuită de două bande scurte de nisip, cărat din altă parte și prea înguste să cuprindă hoardele tuturor amatorilor. Dar pentru cine nu caută baie de soare, ci de liniște și orizont, ce incomparabile posibilități de integrare, în pacea divinei infinități!

Cu totul prins de vraja plimbării, mi-am dat ceva mai târziu socoteală, când am văzut alte cheiuri, alte debarcadere pentru vapoarele de cursă și altă lume în așteptare, că nu mai eram în Abbazia, ci ajunsesem în împrejurimi. Cea dintâi recunoaștere a terenului, se întinsese dincolo de primele intențiuni!

Aș putea spune că și alte plimbări, începute în șagă, s'au transformat de asemenea în lungi cutreerări, atâta îți uiți de oboseală în mijlocul acelei feerii odihnitoare, adăugându-se poate și iluziunea că față de lărgimea constantă a orizontului, ori câtă cale, îți pare tot puțin...

Și așa s'au scurs câteva zile, cercetând toate răscrucile stațiunii, fugind dela marginea apei, la marginea de sus a amfiteatrului, — căci ulițele și vilele stațiunii nu formează un singur etaj, — sau împingând cursa mai departe, la Fiume, Laurana, Medeea și altele, preschimbându-se cu fiecare, aranjamentul tabloului, forma litoralului și a insulelor, dar menținându-se statornic, același farmec al imensității albastre, aducătoare de pace și de reverii...

Intr'o singură zi, pe la nămiază, tabloul înconjurării a suferit o completă schimbare. O vijelie subit înjghebată și o torențială deslănțuită pe neașteptate, surprinzând neprevederea tuturor, au întunecat adânc toate zărilor, — care rămăneau să fie intermitent iluminate de șerpi de foc bubuitori, — și-au așternut zăbranic peste marea înnebunită care alerga la țarm, în serii de valuri spumegate. Dar partea cea mai originală a priveliștii care se oferea vizitatorilor adăpostiți — Dumnezeu știe cum — era goana unei trupe de delfini, aproape de suprafața mării, ridicându-și o clipă toți spinările de-asupra nivelului apei. Vedeam parcă un simbol al omenimei îngrozite la clipe de primejdie, când se saltă și dânsa, — pentru a recădea totuși îndată, — deasupra mediului ei normal, basinul timpului și spațiului, în care e osândită să-și trăiască eternele ei frământări!

Grozăvia uraganului a fost poate și cauza repedei lui consumări. Soarele era încă sus când s'au topit ultimele rămășițe de nori încruntați, iar localitatea și-a reluat, senină înfățișarea ei de stațiune veselă și cercetată. Este drept că italienii — din țara cea veche — nu prea se îmbulzesc în această Abbazie periferică și probabil concurată de alte stațiuni frumoase, cu datină mai lungă și mai trainică. De aceea clientela e mai mult străină, în special austro-maghiară, așa că, spre deosebire de Triest, aci se aude foarte multă germăună. Ba vor fi având unii nemți sentimentul că sunt încă la ei acasă, ceea ce le îngăduie pe alocuri unele glume grosiere, fiindcă nu o singură dată am văzut ridiculizându-se salutul fascist, ridicându-se la întâlnirea a două persoane, nu numai o mână, dar și un picior...

Sunt în ajunul plecării, și nu am somn ultima seară, pe care o trec până târziu pe balconul odăii, de care știu că nu mă voi despărți cu indiferență.

Pe stradă mișcare, de pe alte terase vine cântec de orhestră, în timp ce marea cufundată în obscuritate, nu se mai destăinuște decât prin câteva tremurări de apă lângă luminele de pe mal și când și când prin lanterna mobilă a unei bărci întârziate care o cutreeră agale. Dar dincolo de dunga de beznă, o întreagă beție de lumini: de pe la insulele din față și mai ales dela Fiume, care scânteiază viu și abundent.

Unul din efectele optice ale distanței: în timp ce globurile apropiate au lumina fixă, luminile dela Fiume tremură într'una și clipesc. Mi-am pironit îndelung privirea pe aceste scânteieri agitate, — în contrast deplin cu calmul becurilor noastre, — și cu toată tăcerea, îmi venea nu știu de ce să le asemăn cu « clinchete de zurgălăi » . . .

I. PETROVICI

IMPERIUL BRITANIC

1. Expansiunea Angliei în lume a fost un factor hotărîtor în dezvoltarea poporului englez și a civilizației lui. Un asemenea fenomen nu s'a produs însă dela începutul istoriei poporului englez, ca un rezultat firesc al unor atitudini înnăscute. Talentul de colonizare al Englezilor este de dată mai recentă decât se crede în general. Această însușire a fost dobândită în cursul istoriei, după multe încercări, eforturi și sacrificii. De fapt, calitatea de buni colonizatori începe să se afirme la Englezi abia în secolul al XVII-lea, într'o formă destul de timidă, fiind întrecută atunci de alte popoare, ca Portughezii, Spaniolii, Olandezii și Francezii. Încercările de colonizare ale lui Gilbert și Raleigh dela sfârșitul secolului al XVI-lea nu duseseră la stabilirea de colonii propriu zise. Newfoundland, în America de Nord, explorată de Cabot încă pe vremea lui Enric al VII-lea, fusese anexată numai pe hârtie în 1583. Nici chiar în cuprinsul Insulelor Britanice, Anglia nu izbutise să-și întindă dominațiunea. Scoția era pe atunci un regat independent. În Irlanda, Englezii nu erau decât o mână de oameni, înconjurați de o populație străină și ostilă, deși Enric al VIII-lea își însușise titlul de « rege al Irlandei ». Astfel, la sfârșitul domniei Reginei Elisabeta, Anglia nu avea nici o posesiune ¹⁾.

Nici de o flotă mare și puternică nu dispuneau Englezii până în secolul al XVII-lea. Însăși calitatea lor de popor maritim nu era încă bine diferențiată pe timpul acela. Și în această privință, alte popoare europene îi precedaseră cu mult înainte, explorând mările și continentele. Legătura între colonizare și arta navigației

¹⁾ J. R. Seeley, *The Expansion of England* (Tauchnitz ed.), p. 18 și A. F. Pollard, *The History of England* (14th impression, London, 1933), p. 151.

nu poate fi trecută cu vederea, când se consideră expansiunea poporului englez în lume. Chiar din punctul de vedere al arhitecturii navale, Englezii erau în urma altor popoare până acum un secol și ceva ¹⁾. Sub Regina Elisabeta și primii doi regi Stuart începea să se închege flota Angliei, dar afirmarea ei ca instrument politic și economic apare abia sub protectoratul lui Cromwell. Așa numitul « Act al Navigației » din 1651, inaugura de fapt o politică navală pentru Anglia. Această lege pune bazele apărării naționale și în același timp, ale comerțului maritim, monopolizat atunci de Olandezi.

Adevărul este că procesul de expansiune al Angliei începe odată cu domnia Stuarților. Prin ascensiunea dinastiei scoțiene la tronul Angliei, se pregătește unirea Regatului cu Scoția, desăvârșită în secolul următor, sub Regina Ana, în 1707. Unirea cu Irlanda are loc abia în 1801. Pe terenul colonial, expansiunea începe cu primele achizițiuni de teritorii în America și India ²⁾, intensificându-se în secolul al XVIII-lea și urmând apoi să se desvolte în continuu până în zilele noastre.

În primele sale colonizări, poporul englez nu are un obiectiv precis. Ca orice afirmare în istoria acestui popor, începuturile sunt empirice, pornind mai mult din împrejurări neprevăzute și dibuiri individuale decât din anumite planuri concepute dinainte. Cu toate acestea, când privim mai de aproape evoluția pe care a parcurs-o poporul englez în procesul lui de expansiune colonială, desprindem câteva cauze, dintre care unele au dispărut cu timpul, iar altele persistă până astăzi. Cele dintâi pot fi numite cauze istorice, care au jucat un rol altădată, dar care astăzi nu mai contează, ca spiritul de aventură (cazul lui Raleigh sau Hore) și persecuțiile religioase (cazul neconformiștilor, Presbiteriani, Puritani, Quakeri, Catolici, emigrați în America de Nord).

¹⁾ Istoricii englezi nu ezită a releva faptul că încă pe vremea lui Nelson, construcția vaselor de război era inspirată din vasele capturate dela Francezi. Vezi, de ex., Robert Mackenzie, *The 19th Century* (12th ed. London, 1889), p. 89.

²⁾ Prima chartă în America era acordată coloniei Virginia în 1606. Compania Indiei (*East India Company*) era fondată în 1599, sub Regina Elisabeta, dar primele achizițiuni teritoriale obținute de această corporație datează din timpul lui Iacob I Stuart.

Cauzele care au persistat până astăzi și au format un imbold permanent de expansiune, sunt de natură economică și politică. Asemenea cauze sunt cele mai importante și reprezintă substratul, pe care s'a dezvoltat comunitatea Imperiului Britanic.

În adevăr, interese economice și idealuri politice stau la baza expansiunii poporului englez în lume. Interesele economice se afirmă cele dintâi, fiind mai concrete și mai accesibile unui popor cu simțul atât de practic. Forma în care ele se exprimă la început, este inițiativa particulară. Oameni de afaceri, comercianți englezi explorează pământul în lung și lat. Unde găsesc un loc favorabil intereselor urmărite, ei se stabilesc, se organizează și cer protecția guvernului, mai întâi printr'o chartă regală, apoi prin intervenție militară. Așa ia naștere cea mai mare parte din coloniile engleze în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, mai ales în America și în Asia. Intr'un cuvânt, penetrațiunea pacifică a particularilor precedă posesiunea militară a Statului.

Sub Restaurație, scopul economic pe care-l servesc coloniile, devine din ce în ce mai clar. Oamenii de Stat ai Angliei de atunci, ca Lordul Shaftesbury și Clarendon, privesc prosperitatea țării în legătură directă cu dezvoltarea coloniilor. În 1770 comerțul cu coloniile e de opt ori mai mare decât fusese la începutul secolului. Dar efortul adevărat pentru supremația economică a lumii apare odată cu dezvoltarea industrială a țării, către sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Acum începe o politică imperialistă propriu zisă, cu scopul de a dobândi teritorii cu materii prime și debușeuri pentru produsele industriale engleze în toate continentele.

În ceea ce privește idealurile politice, ele se afirmă mult mai târziu. Până în secolul al XVIII-lea, poporul englez nu are o conștiință clară despre rolul politic al coloniilor. Cucerirea definitivă a Canadei de la Francezi în 1763, și izbucnirea războiului de independență a celor treisprezece colonii din America de Nord în 1776, sunt două date decisive în istoria Imperiului Britanic. Prin cucerirea Canadei, Englezii înlătură pe cel mai puternic popor colonizator din America. Aceasta le deschide calea nu numai în noul continent, dar, în același timp, îi face să întrevadă posibilitățile de dezvoltare în alte părți ale lumii. Iar prin pierderea celor treisprezece colonii americane, devenite Statele-Unite,

Englezii învață cea mai bună lecție de colonizare. Atunci ei înțeleg pentru prima oară adevărul că, pentru a păstra o colonie, nu e de ajuns a o stăpâni cu forța, dar și a o lăsa să se desvolte în tendințele ei naturale și după aptitudinile locuitorilor ei, inculcându-le simțământul de lealitate prin alte mijloace decât acelea de cuceritor. Așa ia naștere concepția de « *self-government* » și pentru colonii, care avea să ducă, în secolul al XIX-lea, la statutul de « *dominion* » pentru cele mai înaintate părți ale Imperiului.

Dar idealurile politice propriu zise nu apar decât odată cu organizarea și consolidarea Imperiului Britanic în secolul al XIX-lea. Atunci se deslușește o politică de ansamblu, ca scop și mijloc pentru expansiunea Angliei în lume. Mentalitatea « imperialistă » devine în cursul secolului trecut o trăsătură caracteristică a conducătorilor englezi. Ca scop, politica imperialistă urmărește extinderea posesiunilor pentru asigurarea unei rezerve politice în viitor a poporului englez, a cărei populație și putere de expansiune creșteau în continuu. Ca mijloc, politica imperialistă se exprimă mai mult în forma unei « *Pax Britannica* ». Cu timpul însă, în deosebi în secolul nostru și după războiul mondial, când extinderea Imperiului Britanic ajunge la un punct culminant, idealul politic se transformă, devenind din național — un ideal umanitar. Sub forma unei Federații și în colaborare cu Liga Națiunilor, poporul englez începe să creadă că Imperiul său trebuie să servească omenirea, dându-i primul exemplu de organizare unitară și pacifică a celor mai diverse popoare, credințe și instituții.

2. Să urmărim cum au luat naștere diferitele părți, care alcătuiesc Imperiul Britanic de azi. Incepem cu America. În 1605, Englezii iau în posesiune Barbados, alungând pe Portughezi, iar în 1609 insulele Bermuda dela Spanioli. În timpul Protectoratului, în 1655, o flotă engleză apare în Indiile de Vest, luptând în contra Spaniolilor și punând stăpânire pe insula Jamaica. În Africa, Englezii iau cu forța, în 1673, insula S-ta Elena dela Olandezi. În Asia, penetrațiunea lor, începută prin constituirea Companiei Indiei, face progrese în partea de Sud a Indiei. Acestea sunt, împreună cu o parte din cele treisprezece colonii americane, devenite mai târziu Statele-Unite, elementele sistemului colonial englez în secolul al XVII-lea.

Secolul următor e mult mai bogat în achizițiuni. Acum începe dezvoltarea conștiință a Imperiului, cu scopul de a ocupa cele mai bogate teritorii și cele mai importante puncte strategice pentru comerțul și marina engleză. Mai întâi în Europa, Anglia capturează Gibraltarul de la Spanioli în 1704, pe timpul războiului pentru succesiunea la tronul Spaniei ¹⁾. În Asia, cucerirea Indiei continuă prin intermediul Companiei, care dispunea de o armată alcătuită în majoritate din indigeni. În 1786, insula Penang este cedată de Rajaha din Kadah. În Africa, Sierra Leone este declarată un protectorat în 1788, iar insulele Seychelles sunt luate de la Francezi în 1794. Australia este ocupată, după explorările căpitanului Cook, între 1770 și 1788, fiind utilizată la început pentru deportarea condamnaților. În America, achizițiile sunt cele mai substanțiale. New Foundland e cucerită în 1713, iar Canada în 1763, ambele de la Francezi. Insulele Bahama sunt luate de la Spanioli în 1783. În anul următor sunt cucerite de la Francezi și Spanioli, insulele Leeward. În 1796, insulele Windward sunt luate de la Francezi, iar în 1797 Trinidad și, în anul următor, Honduras, sunt luate de la Spanioli. Toate aceste posesiuni compensau larg pierderea celor treisprezece colonii americane în 1783.

În secolul al XIX-lea, politica imperialistă a Englezilor se intensifică. Acum sunt ocupate întinse teritorii și importante puncte strategice în toate continentele. În Europa, războaiele napoleoniene permit Angliei să pună mâna pe insula Malta în 1800. În Asia, Imperiul se consolidează prin achiziția unor posturi strategice și cucerirea celor mai bogate teritorii din India. Urmând linia cronologică, însemnăm cucerirea definitivă a insulei Ceylon de la Olandezi în 1815, ocuparea insulelor Singapore în 1819, expulzarea Olandezilor din Malacca și ocuparea acestui teritoriu în 1824. Aden este ocupat în 1839. Ca un rezultat al războiului în contra opiumului, insula Hongkong este luată de la Chinezi în 1841. Apoi, în 1857 Perim este ocupat ca punct strategic, după terminarea Canalului de Suez. În 1858, în urma răscoalelor populațiilor indigene, India este ocupată definitiv. În 1877, Regina

¹⁾ Cel dintâi englez care s'a gândit la posibilitățile strategice ale Gibraltarului, a fost Cromwell. Într'o cuvântare adresată Parlamentului, el releva avantajele ce ar decurge dintr'o asemenea cucerire. Vezi B. L. K. Henderson, *The English Nation* (London, 1914), p. 137.

Victoria, după sugestia lui Disraeli, ia numele de Impărăteasă a Indiei, un titlu pe care-l păstrează și astăzi Regele Angliei. În 1860, insula Kowloon, este luată dela Chinezi. În 1867, insulele Bahrein din Golful Persic sunt ocupate. Doi ani mai târziu, insulele Nicobar sunt ocupate, după ce fuseseră stăpânite de Danezi. În 1886, Burma este definitiv cucerită, după trei războaie susținute timp de peste patruzeci de ani. În același an, insula Socotra din apropierea Arabiei, e declarată un protectorat, iar insulele Cocos din Oceanul Indian sunt anexate. În 1877, în urma unui război cu indigenii, Belucistan e cucerit. În același an, insulele Laccadive sunt ocupate. Insula Cipru este luată dela Turci ca o compensație pentru atitudinea binevoitoare a Angliei în timpul războiului ruso-turc din 1877—78 ¹⁾). În 1888, partea de Nord a insulei Borneo e declarată un protectorat. În 1890, Sikhim e luat dela China, iar în 1898, ca o consecință a instalării Germaniei la Kiauchou, Anglia forțează guvernul chinez să-i cedeze ținutul Kowloon, în dreptul insulei cu același nume, ocupată mai înainte, obținând și ținutul Weihaiwei.

În Africa, expansiunea colonială a Englezilor nu e mai puțin intensă în tot timpul secolului al XIX-lea. În 1806, Capul Bunei Speranțe și provincia Capului, sunt luate dela Olandezi. În 1810, insula Mauriciu e luată dela Francezi. În 1815, două insule din Oceanul Atlantic, Ascensiunea și Tristan de Cunha, sunt ocupate ca baze navale. Gambia, pe coasta occidentală a Africei, este anexată în 1821. Provincia Natal e luată dela Buri în 1842. Colonia Coastei de Aur e cedată de Olanda în 1871. În același an, Basuta, în Africa de Sud, e anexată după lungi războaie cu triburile Basutos. Egiptul e ocupat în 1882, fiind luat dela Turci, după ce guvernul englez cumpăraseră dela Khediv acțiunile Canalului de Suez ²⁾). În 1885, Nigeria e declarată un protectorat. În 1887, țara Zulușilor, în 1895, țara Bechuan, sunt anexate după lungi războaie cu triburile indigene. Tot în 1895, sunt declarate protectorate Africa de Est, Africa Centrală și Uganda. În anul următor, Zanzibarul devine un protectorat. După trei ani de război (1896—1899), Sudanul e cucerit definitiv.

¹⁾ Insula era anexată la începutul războiului mondial, în 1914.

²⁾ Henderson, *Op. cit.*, p. 235.

În America, la posesiunile engleze se adaugă Guiana Britanică, luată de la Olandezi în 1803 și insulele Falkland sunt ocupate în 1832, cu toate că Spaniolii aveau acolo vechi așezări. În Australia, insula Tasmania este ocupată în 1803, în ciuda protestării emigranților olandezi. În 1840, Noua Zeelandă este cucerită după un război cu triburile indigene. Insulele Fiji sunt anexate în 1874, iar Noua Guiana Britanică în 1883. Insulele Solomon sunt declarate un protectorat în 1899.

Procesul de expansiune colonială al Angliei continuă și în secolul nostru, începând în Africa prin războiul cu Burii, de pe urma căruia cele două provincii Sud-africane, Statul Liber al Oraniei și Transvalul, sunt anexate. Tot atunci Anglia obține Rhodesia, după ce o companie se instalase acolo încă din 1888. În 1901, țara Somalului este cucerită de la triburile indigene. În Asia, provincia din Nord-vestul Indiei este luată cu forța în același an. Hinterlandul orașului Aden e luat de la triburile arabe în 1905. Patru ani mai târziu, Statele federate din peninsula Malay sunt definitiv ocupate și declarate un protectorat. În Australia, un grup de insule din Oceanul Pacific sunt anexate în 1907.

La sfârșitul războiului mondial, după Tratatul de la Versailles (1919), Anglia obține noi teritorii. Cea mai mare parte a coloniilor germane din Africa (Teritoriul Tanganyika, părți din Kamerun și Togo) îi sunt încredințate de Liga Națiunilor, sub forma unui mandat. Palestina și Transiordania sunt guvernate de Englezi pe aceeași bază. În sfârșit, așa numitele «sfere de influență», ca Irak, Oman (Golful Persic), părți din Arabia și Zanzibar, au același statut ca Egiptul, adică sunt supuse unui control mai mult sau mai puțin strâns al Englezilor.

Astăzi, Imperiul Britanic cuprinde o suprafață de 13.909.782 mile pătrate și peste 450.000.000 locuitori, adică mai mult de un sfert din suprafața și populația totală a planetei noastre ¹⁾.

¹⁾ Repartizate pe continente, aceste cifre reprezintă: Suprafață (mille pătrate) Europa: 121.512, Asia 1.824.550, Africa 4.652.000, America 4.011.720 și Oceania, 3.300.000; Populație: Europa 48 milioane, Asia 333 milioane, Africa 50 milioane, America 12 milioane și Oceania 8 milioane. În resurse materiale, Imperiul Britanic reprezintă, față de producția mondială, 70% nikel, 62% aur, 47% cacao, 42% lână, 37% cositor, 22% cărbuni, 20% cereale, 20% bumbac, 19% argint, dar numai 1,5% petrol. Cf. Johannes Stoye, *Das Britische Weltreich* (München, 1935), p. 41.

Din întreaga populație a Imperiului însă, numai vreo șaptezeci de milioane sunt albi, iar întinse teritorii din Australia, Canada și Africa nu pot fi colonizate cu Europeni din cauza climei.

3. Cel mai evident merit al poporului englez rezidă în modul cum a înțeles să organizeze și să administreze diferitele părți ale Imperiului său, răspândit pe toate continentele și alcătuit din cele mai diverse populații. Cu simțul lor practic și politic, Englezii au reușit, în răstimpul a trei secole, să înjghebeze cea mai vastă comunitate pe care o cunoaște istoria. Caracterul complicat al acestei opere nu poate fi înfățișat decât prin desprinderea mecanismului, care o susține și care a crescut, fără un plan preconceput, din însăși necesitățile realității.

Din punctul de vedere al organizării și administrării, Imperiul Britanic se împarte în șapte categorii sau grupe de posesiuni: 1. Dominioanele, cu un statut liber de auto-guvernare; 2. Statutul special de guvernare al Indiei; 3. Coloniile, care au un guvernământ reprezentativ, dar al căror funcționari sunt controlați de Ministerul Coloniilor din Londra, și care sunt direct răspunzători față de această autoritate; 4. Coloniile, în care Coroana controlează atât administrația cât și legislația, fiind asistate de consilii locale cu membri în parte numiți și în parte aleși; 5. Coloniile, în care Coroana are singură putere legislativă, exercitată printr'un guvernator; 6. Teritorii administrate de Anglia sau de alte părți ale Imperiului sub forma de mandate ale Ligii Națiunilor; 7. Diferite teritorii, declarate protectorate, dependințe, sfere de influență, baze navale, etc., în care administrația este exercitată de funcționari trimiși din Anglia.

Toate aceste grupe ale Imperiului cad în sarcina celor trei Departamente ale Guvernului Britanic, Ministerul Dominioanelor, al Indiei și al Coloniilor. Primul Departament (*Dominion Office*) este cel mai recent, fiind creat abia din 1925. În fruntea lui stă un secretar de Stat, membru în Cabinet, asistat de doi subsecretari de Stat (unul permanent, altul parlamentar) și de doi secretari generali. Departamentul are patru direcții: 1. Pentru relațiile și chestiunile de apărare privind Dominioanele, în legătură cu interesele comune ale Imperiului; 2. Relațiile internaționale, care privesc direct Dominioanele; 3. Chestiunile economice; 4. Alte chestiuni relative la Dominioane în calitatea lor individuală. Părțile

Imperiului cu statut de Dominion sau guvernare autonomă sunt în număr de cinci: Canada, Australia, Noua Zeelanda, Africa de Sud și Statul liber al Irlandei. Canada a primit cea dintâi statutul de Dominion, acordat în 1867 (*The British North-American Act*). Forma de auto-guvernare nu excludea pe Regele Angliei ca suveran și pe reprezentantul său, guvernatorul general, ci-i dădea numai dreptul de a se administra singură, cu un Parlament bi-cameral și un guvern propriu. Diferitele provincii ale Canadei au la rândul lor parlamentele și guvernatorii lor, după modelul Statelor-Unite ¹⁾).

La Conferința Imperială dela Londra în 1926, Dominioanele au fost definite în modul următor: « Comunități autonome, în cuprinsul Imperiului Britanic, egale în statut, în niciun chip subordonate una alteia în vreun aspect al afacerilor lor interne și externe, deși unite printr'o supunere comună față de Coroană și liber asociate ca membre ale Comunității Britanice de Națiuni ». La formularea acestei definiții au colaborat reprezentanții tuturor Dominioanelor, prin primii miniștrii lor, reflectând voința de afirmare și solidaritate pentru menținerea Imperiului.

Celelalte Dominioane au de asemenea câte un guvernator general, numit de Rege. Acest reprezentant al Coroanei are aceleași prerogative (dreptul de a dizolva Parlamentul, a numi miniștri, etc.) și se bucură aproape de aceeași pompă ca și Regele Angliei. Australia devine un Dominion în 1901, Noua Zeelandă în 1907, Africa de Sud în 1910 și Irlanda în 1921 ²⁾).

Tot în sfera de autoritate a Departamentului Dominioanelor intră guvernarea autonomă a Coloniei din sudul Rhodesiei, precum și teritoriile din Swaziland, Protectoratul Bechuan și Basuto din Africa. Cea dintâi are un guvernator și o adunare legislativă, pe când celelalte sunt administrate de o comisiune specială.

¹⁾ În provincia Newfoundland, care se bucura de același statut, dreptul de auto-guvernare a fost suspendat în 1933, în urma recomandărilor unei comisii speciale și pe baza unei legi trecută de Parlamentul englez (*Newfoundland Act*), cerută chiar de legislatura acestei țări. Din Februarie 1934, Guvernatorul dispune de administrația Provinciei, asistat de o comisiune compusă din trei membri localnici și trei membri trimiși de Ministerul Dominioanelor.

²⁾ Partea de Nord-Est a Irlandei, provincia Ulster, nu intră în statutul de autonomie, rămânând mai departe atașată Regatului-Unit al Marii Britanii, cu reprezentanți în Parlamentul din Londra.

Departamentul Indiei (*India Office*), creat în 1858, cu un Secretar de Stat, membru în Cabinet, are funcțiunea de a veghea la afacerile care privesc această parte a Imperiului. Organizarea acestui minister prezintă un caracter unic, reflectând evoluția prin care a trecut penetrațiunea engleză în India. Se știe că până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, India a fost guvernată de directorii unei corporații comerciale, pe baza unei cărți și controlată de Parlamentul englez. Legea din 1784 (*The India Act*), trecută sub guvernul lui Pitt, stabilește un control dualist, lăsând Companiei mai departe afacerile comerciale, dar atribuind răspunderea politică unui Consiliu special, alcătuit din șase membri. În 1858, Parlamentul englez trece o nouă lege, prin care India era transferată cu totul Coroanei, iar Compania era disolvată. Situația Ministrului Indiei se deosebește de aceea a celorlalți membri ai Guvernului Britanic. El nu are aceeași independență și libertate de acțiune în Departamentul său. El este asistat de un consiliu cu atribuții speciale, alcătuit din 12 membri, dintre care jumătate trebuie să fi servit sau să fi locuit cel puțin zece ani în India. Acești consilieri sunt numiți de ministru și se întrunesc în fiecare săptămână. Sfaturile lor sunt obligatorii pentru ministru, iar în anumite cazuri ei au și dreptul de veto.

Regele Angliei este reprezentat în India de un guvernator general, numit și Vice-Rege, care guvernează cu ajutorul unui consiliu (*Viceroy's Council*). Acest « Vice-Rege » este totuși supus ministrului Indiei din Guvernul Britanic. Deși India, ca și Dominionioanele, face parte din Liga Națiunilor, nu are un guvernământ omogen. De fapt, India cuprinde trei categorii de teritorii sub raportul guvernării: teritorii britanice, teritorii sub administrația britanică și State Indiene sub suzeranitatea Regelui Angliei. Autoritatea, în părțile administrate direct de Englezi, se află în mâinile guvernatorului general în Consiliu, cunoscută sub numele de « Guvernul Indiei », care e alcătuit din șapte membri exercitând puterea executivă. Puterea legislativă este exercitată de două Camere, Consiliul de Stat și Adunarea Legislativă. Consiliul de Stat are 60 membri, din care 34 sunt aleși și 26 numiți. Adunarea legislativă numără 145 membri, din care 105 sunt aleși și 40 numiți.

Guvernarea celor nouă provincii este încredințată unui guvernator și unui consiliu executiv, numiți de Coroană. Membrii consiliului sunt răspunzători față de Adunarea Legislativă provincială. Prin legea din 1919 (*The Government of India Act*), s'a creat un sistem dualist de guvernământ. Anumite chestiuni sunt atribuite controlului administrativ al guvernatorului, iar alte chestiuni sunt administrate de «Guvernator în Consiliu», adică împreună cu consiliul său executiv. O nouă lege asupra guvernământului din India a fost trecută de Parlamentul englez în 1935, prin care un statut mai înaintat de auto-guvernare era acordat acestei părți importante a Imperiului.

Departamentul Coloniilor (*Colonial Office*), creat în 1768, desființat după pierderea coloniilor americane și reînființat în 1801, este condus de un secretar de Stat, membru în Cabinet, asistat de doi subsecretari de Stat și patru secretari generali. Acest minister are sub autoritatea sa toate teritoriile administrate ca protectorate și colonii britanice, precum și teritoriile administrate sub prevederile Ligii Națiunilor.

Guvernarea coloniilor și protectoratelor nu este uniformă. Unele se bucură de o administrație aproape autonomă, altele sunt guvernate direct prin funcționari (civili și militari), trimiși de Guvernul Britanic. Așa, Malta se bucură din 1921 de o constituție, pe baza căreia are un guvern responsabil și un parlament bi-cameral pentru afacerile ei interne. Numai chestiunile referitoare la siguranță, apărare, comerțul extern, rămân sub controlul direct al Ministerului Coloniilor ¹⁾. Insula Ceylon a primit o constituție în 1931, prin care administrația ei era încredințată unui guvernator și unui Consiliu de Stat, alcătuit în majoritate din membri aleși.

În cele mai multe colonii însă, administrația este condusă de funcționari numiți direct de ministrul Coloniilor. Pe lângă acești funcționari se află uneori câte un Consiliu legislativ, cum e de ex. în insulele Bahamas, Barbados și Bermuda. În Guiana Britanică și în Cipru, un asemenea consiliu este alcătuit numai din

¹⁾ În 1930, Constituția acestei insule a fost suspendată din cauza unui conflict între guvernul local și autoritățile eclesiastice catolice, fiind restaurată doi ani mai târziu. În 1933 însă, Constituția era din nou suspendată, guvernatorul administrând acum singur insula.

membri aleși. Alte colonii și protectorate au o constituție, care prevede în consiliu, o majoritate pentru funcționari. În această categorie intră administrația din Fiji, Coasta de Aur, Jamaica, Kenya, Insulele Leeward, Mauriciu, Trinidad, Nigeria, etc. Apoi sunt colonii și protectorate cu un consiliu legislativ, alcătuit numai din membri numiți, ca Hondura Britanică, Insulele Falkland, Hong Kong, Gambia, Zanzibar, etc. În sfârșit, mai sunt colonii și protectorate fără niciun consiliu legislativ și în care reprezentanții Coroanei au putere de a legifera, ca în Gibraltar, Insulele Solomon, S-ta Elena, etc.

Teritoriile administrate sub forma de Mandate sub prevederile Ligii Națiunilor, sunt în număr de patru: Palestina, Tanganyika, Camerunul și Togo. Palestina se bucură din 1922 de un consiliu legislativ, în parte ales. Autoritatea supremă este investită într'un înalt funcționar (*High Commissioner*), trimis de Guvernul Britanic și asistat de numitul consiliu. Camerunul e administrat ca făcând parte din Nigeria, iar Togo este atașat Coastei de Aur ¹⁾).

Statutul special al unor protectorate și dependențe merită de asemenea a fi menționat. În primul rând vine Aden, care, din 1927 se află, din punctul de vedere al administrației politice și militare, sub controlul direct al Ministerului Coloniilor. Statele Malay (Perak, Selangor, Pehang și Negri Sembilan), constituite într'o Federație în 1895, au fiecare câte un « Resident Britanic ». Consiliul federal se ocupă cu chestiuni de interes comun și are putere legislativă. În schimb, provinciile Johore, Kedale, Perlis, Kelantan și Trenggau nu sunt membre ale Federației, fiind numai protectorate și având fiecare câte un « Sfătător Britanic » (*British Adviser*). Statul Brunei se află de asemenea sub controlul Guvernului Britanic, reprezentat printr'un resident, care colaborează cu administrația locală. Statul Nord-Borneo se află în mâinile unei corporații particulare (*British North Borneo Company*), administrată însă de un consiliu din Londra, care numește un guvernator, întărit de ministrul Coloniilor. Sarawak este un Stat independent, sub protecția Guvernului Britanic, care-l controlează în relațiile

¹⁾ Inter-Iordanul e considerat ca un mandat aparte, în urma înțelegerii survenite între Regele Angliei și Amirul din acest teritoriu. Guvernul Britanic recunoaște un guvernământ independent sub domnia Amirului, dar își rezervă dreptul de supraveghere în chestiuni internaționale.

internaționale. În aceeași situație se află Tonga, cu deosebirea numai că agentul sau consulul britanic are funcțiunea de consilier al guvernului local. În sfârșit, Insulele Noile Hebride sunt administrate sub forma unui condominiu franco-britanic ¹⁾.

Din faptele expuse, vedem cât de variate sunt formele de guvernare și administrație ale diferitelor părți componente ale Imperiului. Cu drept cuvânt s'a spus că Imperiul Britanic este un fel de enciclopedie a tuturor formelor de guvernare posibilă. Dela cele mai democratice până la cele mai despotice, formele acestea reprezintă de fapt însăși metoda, prin care poporul englez înțelege să stăpânească vastul Imperiu. După loc și împrejurări, după gradul de civilizație a fiecărei părți, guvernarea reflectă expresiunea unei adaptări raționale, care servește scopul puterii, în legătură cu întregul edificiu politic al Imperiului.

4. Când privim mai de aproape evoluția Imperiului Britanic, constatăm o creștere continuă, nu numai în extinderea lui geografică, dar și în mijloacele lui de organizare. Totuși, istoria expansiunii coloniale a poporului englez nu a fost lipsită de unele regrese, momente critice și complicațiuni, care puneau în joc existența însăși a Imperiului.

În secolul al XVIII-lea, în urma unei politice greșite, Anglia pierde, cum am pomenit, cele mai bogate și mai înfloritoare colonii din continentul american. Atunci părea că se adeverește cuvântul cunoscut al lui Turgot, că orice colonie este ca un fruct, care mai curând sau mai târziu se desparte de trunchiul care l-a purtat. Cu toate acestea, Anglia înregistrează în același timp cele mai pozitive succese în politica ei colonială. În secolul al XVIII-lea, Englezii achiziționează, cum am văzut, teritorii întinse și bogate, precum și cele mai importante puncte strategice pentru marina și comerțul lor. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, Anglia trece printr'o altă criză serioasă. Răscoala din India ia proporții alarmante. Opinia publică mondială, întreținută în deosebi de alte puteri coloniale, îi este ostilă, condamnând eforturile ce depunea în pacificarea Indiei. Totuși, rezultatul nu întârzie

¹⁾ Pentru amănunte asupra diferitelor forme de guvernare ale Imperiului, vezi recenta lucrare a lui Arthur Berriedale Keith, *The Governments of the British Empire* (London, 1935).

să se producă în favoarea Angliei. Stăpânirea definitivă a Indiei marchează începutul unei politici coloniale mai intensive pentru poporul englez. Atunci apare acea mentalitate « imperialistă », care avea să-l împingă la noi eforturi de expansiune în lume. La sfârșitul secolului, în timpul războiului sud-african, susținut cu mari sacrificii, se părea de asemenea că soarta Imperiului e în grea cumpănă. În urma acestui război însă, Anglia se alege nu numai cu teritorii vaste și bogate, dar și cu o consolidare a Imperiului prin crearea Uniunii Sud-Africane, care avea să joace un rol atât de important în organizarea Comunității Britanice. În sfârșit, în preajma războiului mondial, existența Imperiului e din nou discutată, iar Germanii contează pe o mișcare revoluționară, care să ducă la pierderea celor mai multe posesiuni engleze. În locul unui asemenea dezastru, Anglia nu numai că obține cea mai mare parte din coloniile germane din Africa, dar experimentează pentru întâia oară în istoria ei colonială, rezistența Imperiului din punct de vedere politic, economic și militar. Colaborarea efectivă a diferitelor Dominionoane pe timpul războiului dă naștere unui Imperiu conștient de puterea și misiunea lui în lume.

Astfel, din cele mai grele împrejurări se dezvoltă și se consolidează organizarea Imperiului Britanic. Până astăzi cel puțin, în ciuda profețiilor care se fac în mod gratuit asupra acestui Imperiu de câteori se ivește câte o complicațiune în cuprinsul lui, nu se observă decât un proces continuu de progres. Ceea ce întreține această creștere, este tendința politicei engleze de a lăsa fiecare parte a Imperiului să se desvolte după condițiile ei specifice. O asemenea politică nu e însă adoptată decât după pierderea coloniilor americane în secolul al XVIII-lea, când greșelile unei administrații prea zeloase devin evidente. Burke vorbește, în plin război cu Americanii, de « dragostea de libertate », care ar fi o trăsătură predominantă a caracterului lor, arătând în același timp că spiritul de libertate e mai puternic în colonii decât în Anglia ¹⁾. El avea dreptate, mai ales pentru părțile care fuseseră colonizate cu imigranți englezi. Lecția învățată în America folosește pentru viitor. În Canada, Englezii arată dela început cea

¹⁾ În *The Character of the Colonies*.

mai mare solitudine pentru libertățile și instituțiile locale. Elementul francez din provincia Quebec era lăsat să se bucure de drepturi civile și religioase, menținându-și obiceiurile și limba până astăzi. Așa se explică simțământul de lealitate a acestei provincii, franceză și catolică, față de Anglia încă din secolul al XVIII-lea, — un simțământ verificat apoi în atâtea împrejurări. Experiența din Canada e repetată și în Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud și într'o oarecare măsură chiar în India, unde religia și obiceiurile fiecărei părți din acest Imperiu sunt respectate de autoritățile britanice.

De fapt, unul din secretele succesului în opera de colonizare a poporului englez stă în această concepție largă, pe baza căreia orice colonie se poate desvolta în libertate. În schimbul recunoașterii suveranității Regelui Angliei și a drepturilor engleze de a face comerț, fiecare parte a Imperiului este liberă, dacă poate, să se guverneze singură. Când însă gradul de civilizație a unei colonii nu permite o asemenea libertate, fără a periclita siguranța persoanelor și avutului lor, atunci autoritățile britanice intervin cu sfatul sau cu forța. Gradul de intervenție variază, bine înțeles, după împrejurări și după capacitatea populației respective de a-și însuși condițiile ordinii britanice. De aici diferitele forme de guvernământ și administrație, pe care le-am arătat mai sus.

În politica engleză colonială din trecut predominau două doctrine, determinate de modul cum diferitele teritorii fuseseră achiziționate. În părțile colonizate cu emigranți Englezi, legile și instituțiile Angliei sunt lăsate, în limitele condițiilor locale, să fie păstrate și să se desvolte către o formă de guvernare autonomă. În coloniile obținute prin cucerire sau prin cedare a indigenilor, Guvernul Britanic își rezervă dreptul nelimitat de legislație și guvernare. Dar, și în acest caz, după o perioadă de liniște și după înmulțirea emigranților Englezi, se acordă treptat instituții reprezentative, prin care o parte din libertățile engleze sunt asigurate în beneficiul populației locale.

În secolul al XIX-lea, tendința de dezvoltare spre o formă de guvernare responsabilă, se afirmă din ce în ce mai mult în părțile mai înaintate ale Imperiului. Guvernul Britanic acordă o asemenea autonomie, cum am văzut, pentru întâia oară în Canada, inaugurând statutul de Dominion ca o formă de organizare, către,

care trebuie să evolueze cele mai importante părți ale Imperiului. Cu timpul, alte colonii evoluează spre aceeași independență. Iar la principiul de auto-guvernare (*self-government*), se adăogă alte două principii, anume: acela de auto-susținere financiară (*self-support*) și de auto-apărare (*self-defence*), care ușurează considerabil sarcina metropolei.

5. Caracterul complicat al Imperiului Britanic implică în mod firesc dificultăți, a căror soluțiuni nu pot fi definitive. Conflicte se ivesc mai totdeauna în cuprinsul acestui Imperiu, în care soarele nu apune niciodată. Condițiile și concepțiile diferitelor părți componente sunt atât de variate, încât ciocniri de interese se produc în mod fatal între autoritățile britanice și popoarele indigene. Asupra acestei situații însă oamenii de Stat englezi sunt liniștiți, fiind conștienți de numeroasele complicații, pe care trebuie să le înfrunte oricând și oriunde. În Anglia, numai masele, deprinse a gândi limitat și static, privesc cu aprehensiune dificultățile. De asemenea străinii, care nu cunosc suficient mecanismul Imperiului Britanic, prevăd la cel mai mic conflict, disolvarea lui.

Ceea ce îngreuiază înțelegerea situației speciale, în care se găsește Imperiul Britanic, este de sigur varietatea formelor de guvernare și administrație, precum și diversele grade și tipuri de civilizație a părților lui componente. La acestea se adăogă însă un fapt mult mai important, care imprimă acestui Imperiu un caracter distinct, anume — concepția singulară, pe care se realizează. Spre deosebire de alte imperii vaste, pe care le-a cunoscut istoria, Imperiul Britanic nu se bazează numai pe forță. Aici stă toată deosebirea. Am văzut că una din preocupările Englezilor, dela pierderea coloniilor americane, a fost să lase posesiunile să se desvolte în cea mai mare libertate. Cu timpul, această politică a dat roade, ducând la guvernarea autonomă a Dominioanelor, ca membre egale și libere ale Imperiului, considerat mai mult ca o federație. În acest punct se vede clar că nu forța singură a contribuit la desvoltarea și consolidarea Imperiului Britanic.

O altă deosebire între Imperiul Britanic și marile imperii, pe care le înregistrează istoria, este situația lui geografică. Pe când toate imperiile mari din trecut se întindeau pe o suprafață mai mult sau mai puțin continuă, Imperiul Britanic este alcătuit din

teritorii discontinue, situate pe cele cinci continente. Această situație dă naștere la dificultăți, cu toată perfecționarea mijloacelor de comunicație de azi și cu toată existența unei flote puternice. Dificultățile sunt de ordin politic, etnic și militar.

Din punctul de vedere politic, faptul că diferitele părți componente ale Imperiului nu se află în contiguitate, complică guvernarea lor. E drept că distanța de metropolă a fost micșorată mult în timpurile noastre, fără însă a fi redusă într'atât încât să nu constituie un obstacol. Chiar în cazul Dominioanelor, unde forma de auto-guvernare dispensează Guvernul Britanic de a urmări în amănunte condițiile locale, problema controlului nu dispăre. Unitatea Imperiului trebuie păstrată. Legătura cu Guvernul Britanic trebuie să rămână permanentă. O asemenea legătură nu se poate însă menține decât printr'un control efectiv care, în condițiile geografice ale Imperiului, devine destul de complicat. Pentru părțile care nu au încă un statut de Dominion, controlul trebuie să fie mai intens exercitat. În asemenea cazuri, dificultățile sunt cu atât mai mari, cu cât ele privesc părți mai puțin asimilate și mai puțin înaintate în civilizație.

Din punctul de vedere etnic, dificultățile nasc din faptul că Imperiul Britanic prezintă un complex de popoare diferențiate prin rasă, limbă, religie și instituții. Cazul Indiei este caracteristic în această privință. O reducere la unitate a acestor deosebiri nu a urmărit Anglia niciodată. De aici varietatea formelor de organizare și administrație, pe care am constatat-o și care oglindește însuși pluralismul formei de organizare al poporului englez. Dar chiar cu o asemenea politică, dificultățile de ordin etnic nu dispar. Fiecare popor, oricât de înapoiat pe treapta civilizației, crede mai mult în formele lui de viață socială decât în acelea venite dela străini. Englezii știu aceasta prea bine pentru a insista în impunerea normelor valabile pentru ei. De aici discrețiunea cu care ei procedează față de indigeni, solitudinea pe care o arată pentru păstrarea obiceiurilor și instituțiilor locale ¹⁾. Introducerea normelor engleze de guvernare nu are loc decât în mod treptat,

¹⁾ Numai împotriva unor obiceiuri barbare, ca practicarea infanticidului sau a sinuciderii femeilor la moartea soțului, sau cu măsuri pentru protecția văduvelor și dreptul lor de a se mărita (în India), Guvernul Britanic a ținut să intervină energic după criteriile civilizației europene.

mai mult pe cale de persuasiune. De aceea, dintre toate stăpânirile europene, indigenii preferă stăpânirea engleză, totdeauna mai echitabilă și mai înțeleghătoare.

În sfârșit, dificultățile Imperiului din punctul de vedere militar, nu sunt mai puțin reale. Asupra acestei situații este îndreptată atenția conducătorilor englezi. Preocuparea de a asigura legătura pe mare cu diferitele colonii apărea încă pe vremea lui Cromwell. De aici străduința Englezilor de a ocupa cât mai multe posturi strategice (strâmători, insule, baze navale), prin care să înlănească flotei militare să circule și să se aprovizioneze în caz de războiu. Cu acest gând au fost ocupate Gibraltarul, Malta, Adenul, numeroase insule, etc. Cu toate aceste posesiuni, dificultățile militare ale Imperiului nu sunt învinse. Flota Angliei nu mai este astăzi, ca acum cincizeci de ani, invulnerabilă. Supremația mărilor îi este disputată de alte puteri, care au o flotă aproape egală, cum sunt Statele-Unite și Japonia. Englezii sunt conștienți de această situație, agravată în ultimul timp de posibilitățile aviației ¹⁾. Totuși, dela războiul mondial, contribuția Dominioanelor la apărarea Imperiului a devenit din ce în ce mai activă. Este foarte probabil că o asemenea contribuție va crește în viitor, determinând un echilibru de forțe în favoarea Imperiului față de alte puteri maritime.

6. Poate în nici o parte nu se observă mai bine dificultățile și complicațiile Imperiului Britanic, cât și capacitatea Englezilor de a le înfrunța, ca în India. Cucerirea și stăpânirea acestui teritoriu, vast și populat cât un continent, ne arată toată energia și geniul politic al poporului englez în opera lui de colonizare. De aceea se cuvine a menționa câteva date și fapte, cu privire la penetrațiunea și stabilirea stăpânirii engleze în India.

Primul contact al Englezilor cu India a avut loc în 1593, când exploratorul Stevens debarcă pe coasta de vest a Peninsulei. Bogățiile pe care le găsește acolo (aur, perle, ivoriu, etc.), el le descrie într'o carte, arătând în același timp posibilitățile comerciale ce ar putea fi dezvoltate cu această parte a lumii. Mai mulți negustori din Londra fundează o societate pe acțiuni în 1599, cu

¹⁾ Vezi în această privință considerațiile pesimiste ale lui W. R. Inge, fostul superior (*Dean*) al Catedralei St. Paul din Londra și unul din cei mai citiți autori englezi de azi: *England* (Tauchnitz ed. 1934), p. 154.

un capital de treizeci de mii lire sterline. În anul următor, Compania obține dela Regina Elisabeta o chartă, începând comerțul, mărindu-și capitalul și organizându-se în mai multe centre. Înainte însă de instalarea Englezilor, alte popoare europene, ca Portughezii, Olandezii și Francezii, pătrunseseră în India. Numeroase conflicte de interese au loc între noii și vechii comercianți din Europa. Compania engleză începe însă să-și întărească poziția, recurgând la ocuparea cu forța a mai multor centre, precum și la construirea unui fort la Madras (1640), cu o garnizoană alcătuită în majoritate din indigeni. De altfel India se afla atunci în plină anarhie, în urma decăderii Imperiului lui Mogul, oferind un teren ușor de cucerire pentru străini. În secolul al XVIII-lea, când rivalitatea colonială între Anglia și Franța e mai mare, Englezii sunt expulzați din Madras de Dupleix, guvernatorul așezărilor franceze din India. Se părea că Englezii vor fi eliminați definitiv. Succesul lui Dupleix nu este însă încurajat de guvernul din Versailles, iar Englezii nu pierd timp pentru a relua ostilitățile și a învăța dela Francezi organizarea unei armate de indigeni (*sepoys*), cu care să-i combată ¹⁾.

Era, în adevăr, o chestiune vitală pentru Englezi de a înlătura din India pe cel mai puternic din adversari, pe Francezi. Clive, un funcționar al Companiei, organizează o armată, atacă pe Francezi, îi învinge și ocupă toată partea de sud a Indiei. Ceva mai târziu, Clive ocupă Calcuta și pune stăpânire pe Bengal, care avea atunci o populație de treizeci de milioane. Succesele militare ale lui Clive, așează bazele stăpânirii engleze în India. Cazul e caracteristic pentru modul de a coloniza al Englezilor. O companie particulară, preocupată numai de interese comerciale, organizează o forță militară prin mijloace proprii și sub conducerea unui funcționar al ei, se luptă împotriva altei puteri europene pentru salvarea acestor interese.

¹⁾ James Mill, în opera sa istorică asupra Indiei, releva clar acest punct: « Cele două descoperiri importante pentru a cuceri India erau: 1) slăbiciunea armatelor indigene față de disciplina europeană; 2) facultatea de a împărtăși acea disciplină indigenilor în serviciu european », adăogând că « ambele descoperiri fuseseră făcute de Francezi ». Apud Seeley, *Op. cit.*, p. 212. Asupra bravurei soldaților indigeni în serviciul Englezilor, cf. Memoriile Generalului Sir Robert Baden-Powell, *Indian Memories* (London, 1915), p. 217 urm.

Acesta a fost începutul cuceririi și stăpânirii engleze în India. Apoi urmează ocuparea altor teritorii, ca Orissa, Bahar, Benares și partea de-alungul Golfului de Bengal. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, Compania Indiei e de fapt una din puterile lumii, stăpânind și guvernând cele mai bogate și mai întinse părți ale Indiei, întreținând o armată și dispunând de o populație de aproape o sută milioane.

Din punct de vedere comercial, succesele Companiei sunt mai puțin fericite. Cheltuielile necesitate de numeroasele războaie, se resfrâng asupra dividendelor. Acționarii sunt nemulțumiți. O intervenție din partea guvernului englez e cerută de opinia publică din Anglia. Astfel, în 1784, William Pitt introduce un Bill, pe care Parlamentul îl votează și prin care lege, cum am amintit, Compania e lăsată mai departe să-și continue comerțul, dar sub controlul guvernului, care își rezervă dreptul de a numi un consiliu, cu atribuția de a supraveghea toate chestiunile militare și administrative. Sub noul regim, controlul suprem e exercitat de un guvernator general. Acum Englezii subjugă alte părți importante din India. În 1798, Lordul Wellesley, cu o armată numai de douăzeci mii Englezi, ajutată de trupe indigene, cucerește teritorii vaste, ai căror conducători sunt siliți să recunoască autoritatea Angliei. Acum încep Englezii să joace de fapt rolul de arbitru între populațiile mahomedane și hinduse, determinând cu forța sau cumpărând cu bani pe șefii diferitelor popoare. Așa, Nababul din Carnatic, în schimbul unei sume de bani din partea guvernului englez, cedează teritoriile lui. În Hyderabad, residentul britanic obține conducerea efectivă a vastului teritoriu, asigurând șefului local o pensiune. Cu asemenea mijloace, anarhia dispare, ordinea și pacea între diferitele popoare se statornicesc, iar stăpânirea engleză prinde rădăcini adânci pe tot cuprinsul Indiei. Cucerirea întregii peninsule nu se desăvârșește însă decât după prima jumătate a secolului al XIX-lea și în urma altor războaie cu indigenii. În 1856, Englezii ating frontiera naturală de Nord a Indiei, munții Himalaya, stăpânind acum un teritoriu cât jumătate din Europa, cu o populație de peste două sute milioane.

Pacea și ordinea nu se statornicesc nici acum. Șefii numeroaselor State indiene, decăzuți din puterea lor, cred că a

sosit timpul să alunge pe Englezi. Ajutați de o populație fanatică și superstițioasă, care vede cu suspiciune introducerea oricărui mijloc de civilizare occidentală, ei încearcă o revoltă în contra stăpânilor. Brahmanii în deosebi ațâță masele, sperând a recâștiga poziția lor de castă privilegiată. Când izbucnește rebeliunea, Compania Indiei dispunea de o armată de două sute treizeci mii indigeni și numai patruzeci și cinci mii trupe engleze. Situația devine gravă pentru Englezi. Spiritul de revoltă pătrunsese și în rândurile soldaților indigeni. Cazuri de nesupunere față de ofițerii englezi, anunță desnodământul. Un fapt, în aparență fără mare importanță, îl grăbi. Introducerea unui nou tip de puști necesita ungerea cartușelor cu unsoare. Pentru Mahomedani, atingerea de untura de porc, ca și pentru Hinduși, care venerază orice animal, constituie un sacrilegiu. Soldații indigeni sunt ațâțați de clericii lor, care le șoptesc că Englezii vor să le desființeze religia și să-i convertească la creștinism. În imaginația lor, ura în contra stăpânilor nu cunoaște margini. În primăvara anului 1857, revolta izbucnește violent la Meerut, unde soldații indigeniucid pe ofițerii englezi și familiile lor. La Dehli, aceleași crime sunt comise, rebelii ucigând și pe alți Europeni. Revolta se întinde și în alte părți din Nordul Indiei, luând proporții alarmante. Crimele cele mai grozave sunt comise asupra Englezilor. Situația devine extrem de gravă. La un moment se părea că stăpânirea engleză în India se va prăbuși. Dar după energica intervenție a generalului Havelock o parte din răsculați sunt prinși și executați. Noi trupe engleze sosesc în India, recucerind teritoriile din mâinile răsculaților. În Februarie 1858, Lordul Palmerston introduce un Bill în Parlamentul englez, prin care Compania Indiei e disolvată și întreaga administrație e încredințată Guvernului Britanic ¹⁾. După aproape un an dela izbucnirea revoltei și după execuții sumare a vinovaților, ordinea e restaurată.

Acum începe o nouă eră pentru stăpânirea engleză în India. Opera de organizare ia un ritm mai accelerat decât înainte. Preocuparea de căpetenie a Englezilor e să îmbunătățească prin toate mijloacele condițiile sanitare și să asigure protecția vieții

¹⁾ Robert Mackenzie, *The 19th Century*, p. 242.

și a proprietății pentru toți locuitorii ¹⁾. În același timp, căi ferate și șosele sunt construite. O deosebită atenție e acordată dezvoltării unui sistem de auto-guvernare pentru fiecare ținut și comună, după condițiile specifice locale. Învățământul e încurajat prin deschiderea de școli de toate gradele, deși numărul analfabeților e încă foarte mare ²⁾. Statutul femeilor e îmbunătățit prin legi speciale de protecție. Multe posturi în administrație și justiție sunt ocupate de indigeni. Pătrunderea elementului autohton în posturi de răspundere contribuie la liniștirea populației.

În timpul războiului mondial, în 1917, Edwin Montagu susținea în Camera Comunelor «dezvoltarea treptată a instituțiilor de auto-guvernare cu scopul realizării progresive a guvernământului responsabil în India ca o parte integrantă a Imperiului Britanic». E începutul unui nou regim al stăpânirii engleze în India. Pe baza Raportului Montagu-Chalmsford, Parlamentul englez votează în Decembrie 1919 noua lege privitoare la guvernarea Indiei (*Government of India Act*), prin care se pun bazele unei guvernări aproape autonome. Cu toate aceste libertăți, populațiile din India, sub influența propagandei desfășurată de Gandhi, încep să se miște. Politica de rezistență pasivă, proclamată de acesta, deșteaptă în ele un simțământ mistic de revoltă împotriva Englezilor. Mișcarea naționalistă ³⁾ urmărește obținerea unei desăvârșite autonomii. În 1927, guvernul conservator al lui Baldwin instituie o Comisiune cu membri din toate partidele și sub președinția lui Sir John Simon, liberal. Această comisiune nemulțumește pe naționaliștii din India, în deosebi pe așa numitul «Partid al Congresului», care ar fi voit să figureze cu

¹⁾ În privința măsurilor sanitare, Englezii au de luptat și astăzi cu superstițiile indigenilor. Guvernul dispune de un numeros corp de vaccinatori, care cuturează satele. Indigenii se opun însă vaccinării, crezând că zeița vărsatului are dreptul la un anumit număr de victime în fiecare an.

²⁾ Aproape 90%, după constatările Raportului Simon din 1930.

³⁾ Această mișcare începe de fapt încă din 1905, când se declară boicotul mărfurilor engleze. Atunci patrioții revoluționari adoptă ca armă de luptă conspirația, fiind încurajați în bună parte și de propaganda germană. Vezi broșura publicată de Comitetul Naționalist Indian (*The Indian Nationalist Committee*), intitulată *The True Verdict of India* (Berne, 1918), p. 38 urm. În această broșură, propaganda germană este tăgăduită, dar unele fapte stabilite pe timpul războiului nu lasă nici o îndoială în această privință.

membrii proprii. Comisiunea lucrează la fața locului, examinând de aproape situația. Raportul conține un material vast asupra întregului complex al stărilor din India. Alături de Raportul Simon, apărea un Raport al partidului Naționalist (*Nehru Report*), care se declară pentru imediata introducere a unei complete independențe în guvernarea Indiei, cerând în același timp supremație asupra Principilor diferitelor State locale. Aceste pretenții dau naștere la opoziții puternice, atât printre șefii Statelor cât și printre diferitele popoare, diferențiate prin limbă, religie și tradiție ¹⁾. Efectul e salutar pentru întărirea rolului de arbitru al Englezilor, care pot să continue după maxima romană « *divide et impera* ».

Proprietatea solului în India suferă de asemenea transformări radicale sub dominația engleză. Toate pământurile aparținând suveranilor detronați, devin proprietatea guvernului, care le arendează muncitorilor în condiții ușoare. Clasa agricolă este astfel mulțumită cu noul regim. Guvernul încurajează în același timp exploatarea rațională a pământului, creând ferme model, școli de agricultură și dăruind agricultorilor sămânță selecționată și unelte moderne. Construirea de canale și rezervoare de apă atenuază pericolul foametei în caz de secetă. Suprafața cultivată se întinde, cuprinzând jungle altădată neatinse de om. În domeniul industriei, progresul e mai lent, dar sub impulsul capitaliștilor englezi, o bună parte din zăcămintele miniere sunt puse în valoare. Comerțul extern crește astfel continuu, aducând o prosperitate necunoscută înainte.

Dominația engleză în India este susținută de o armată de vreo două sute mii, dintre care numai o treime este alcătuită din Englezi. Pe lângă aceasta, mai există un corp de funcționari civili englezi de vreo sută de mii. Astfel sunt în total mai puțin de două sute mii Englezi, care stăpânesc o populație de peste trei sute milioane.

¹⁾ Din punctul de vedere religios, antagonismul popoarelor din India formează cel mai serios obstacol pentru unificarea lor politică. Deși Brahmanismul cuprinde marea majoritate a locuitorilor (vreo 200 milioane), sunt peste cincizeci milioane Mahomedani. Apoi sunt Sikhșii, care au o religie între Brahmanism și Mahomedanism. În Ceylon și în Nepal sunt Buddhiști. Numărul credincioșilor creștini e de asemenea destul de însemnat, crescând mereu în urma operei misionarilor. Se mai află, în sfârșit, alte secte religioase, care împart populațiile între ele.

Opera de civilizare a Englezilor în India nu e terminată, dar cele înfăptuite până acum arată în mod pregnant energia și capacitatea acestui popor în organizare. Istoria nu cunoaște o întreprindere mai vastă și mai complicată. O mână de oameni, veniți dela o depărtare de mai multe mii kilometri, a reușit să stăpânească și să organizeze o populație de câteva sute milioane, izbuțind să o scoată din anarhie și să o ridice până la condițiile unei forme de auto-guvernare.

Viitorul dominației engleze în India este privit uneori cu aprehensiune în Anglia. Mișcarea naționalistă din ultimii ani complica din nou, cum am văzut, raporturile între populația indigenă și autoritățile britanice. Cu cât conștiința de independență prinde rădăcini în mase, cu atât mai mult cresc pretențiile și revendicările politice. Simțământul de lealitate față de Englezi nu progresează la popoare atât de deosebite în cultură și tradiții. Prăpastia între stăpânitori și supuși pare a se adânci odată cu educația cetățenească, pe care Englezii au ținut să o inculce asupra indigenilor.

Cu toate acestea, un fapt de o importanță covârșitoare vine în favoarea stăpânirii engleze. India nu este decât o expresie geografică. Din punct de vedere etnic, lingvistic și religios, India prezintă cea mai mare diversitate. Rivalitatea între diferitele popoare este permanentă. De fapt, India nu a fost politicește unificată decât dela statornicirea stăpânirii engleze. O conștiință unitară, pe baza căreia să se închege o politică de independență pentru întreg Imperiul Indian, nu există. Acestea sunt datele care au ajutat dominația engleză în trecut și o ajută și astăzi.

7. Desvoltarea formelor de auto-guvernare în cele mai importante părți ale Imperiului Britanic, a făcut necesară o strângere a relațiilor cu Anglia pe baze de înțelegere mutuală. Către sfârșitul secolului al XIX-lea, necesitatea aceasta se exprimă în formularea unui plan de cooperare între Marea Britanie și Dominionale. Astfel ia naștere ideea unei Conferințe Coloniale. În 1887, cu ocazia jubileului de cincizeci de ani de domnie a Reginei Victoria, se întrunește la Londra o asemenea conferință pentru întâia oară. În această conferință se discută problema apărării Imperiului și contribuția ce ar putea oferi fiecare colonie pentru un asemenea scop. A doua Conferință Colonială are loc în 1894

ja Ottawa, când se lua în discuție așa numitul « comerț preferențial », care avea să formeze mai târziu baza relațiilor economice între Marea Britanie și Dominioane. Peste trei ani se întrunește o altă conferință, la care iau parte primii-miniștrii Coloniilor cu statut de auto-guvernare. Apoi urmează alte conferințe ¹⁾.

Rezultatul principal obținut prin asemenea conferințe este creșterea simțământului de solidaritate și al unirii economice a Dominioanelor cu Marea Britanie. În urma participării lor efective la susținerea războiului, li se recunoaște Dominioanelor și Indiei dreptul de a fi consultate în toate chestiunile privind politica internațională a Imperiului. Astfel, la semnarea Tratatului dela Versailles, iau parte toate aceste părți ale Imperiului Britanic, devenind apoi membre în Liga Națiunilor. În asemenea condiții, statutul internațional al Dominioanelor și al Indiei e recunoscut ca acela al unor State autonome aparținând în mod liber Federației Britanice ²⁾.

Toate aceste schimbări survenite după război, transformă radical poziția Dominioanelor, care acum se află pe picior de egalitate cu Marea Britanie. Conferința Imperială din 1926 formulează, cum am amintit, definiția statutului de Dominion, adăugând că « egalitatea de statut » (*Equality of Status*) rămâne principiul de bază, care guvernează relațiile imperiale. În același timp, pentru a strânge asemenea relații, Marea Britanie trimite câte

¹⁾ A patra Conferință se întrunește în 1902, a cincea în 1907, când se decide, după propunerea Canadei, ca orice consfătuire a Dominioanelor cu Marea Britanie să poarte numele de « Conferință Imperială », iar expresia « Dominioane auto-guvernante » (*Self-governing Dominions*) e astfel consacrată. În 1911 se întrunește a șasea Conferință. Pe timpul războiului, în 1917 și 1918, Conferința Imperială se ține ca un consiliu de război. La instituirea în 1917 a unui « Cabinet Imperial de Război », doi miniștrii din fiecare Dominion sunt invitați să participe ca membri. În 1921, o Conferință a Premierilor tuturor Dominioanelor e convocată la Londra, unde chestiuni privind « Comunitatea Britanică de Națiuni » sunt discutate. Alte Conferințe Imperiale au loc în 1923, 1926 și 1930.

²⁾ Pe lângă organizarea politică, Imperiul Britanic primește în ultimii ani o mai rațională organizare economică, exprimată prin instituirea unui Comitet Imperial Economic (*Imperial Economic Committee*), cu un consiliu executiv (*Empire Marketing Board*). În același timp se creează un organ special pentru comerțul maritim al Imperiului (*Imperial Shipping Committee*). Vezi L. Haden Guest, *The New British Empire* (London, 1929), p. 5 și p. 92.

un reprezentant în Canada, Africa de Sud și Australia, având rolul de agent de legătură, independent de autoritatea guvernatorului general respectiv. Iar Conferința din 1930 consideră de aproape problema legislației în legătură cu interesele comune economice ale Imperiului. Tot atunci se ajunge la formularea unui statut, votat de Parlamentul englez în 1931 (*Statute of Westminster*), prin care se stabilește că orice schimbare cu privire la succesiunea tronului Angliei cere aprobarea nu numai a Parlamentului englez, dar și a Parlamentelor tuturor Dominioanelor. Astfel apare pentru Imperiul Britanic o teorie constituțională, care urmează să se desvolte în viitor.

8. Drumul parcurs de poporul englez, dela primele așezări în America și în India la începutul secolului al XVII-lea și până la organizarea de azi a Imperiului, e plin de obstacole, dar în același timp continuu și susținut. Energia desfășurată în această operă nu are o paralelă în istoria omenirii. Imperiul Roman, în epoca de maximă expansiune, nu cuprindea un teritoriu mai vast decât India.

Menținerea unei organizații politice de proporțiile Imperiului Britanic, ridică, bine înțeles, problema existenței lui. Istoria ne învață că toate imperiile mari s'au disolvat mai curând sau mai târziu. Poate face o excepție Imperiul Britanic în această privință? Chestiunea se pune, chiar dacă nu prezintă o legătură directă cu starea actuală a Imperiului.

Am văzut că nenumărate dificultăți și complicații sunt implicate în organizarea și administrarea de azi a Imperiului Britanic. Englezii le recunosc și toată atenția lor este îndreptată în a găsi mijloacele unei reajustări cât mai raționale. Judecând însă după modul cum evoluează cele mai importante părți ale Imperiului față de Marea Britanie, trebuie să admitem că nu poate fi vorba nici măcar de simptomele unei dezagregări. Strângerea relațiilor politice și economice a părților componente, este un fapt care confirmă o asemenea afirmație.

Problema existenței se pune numai pentru viitor. În partea cea mai nevralgică a Imperiului, în India, o astfel de problemă e poate mai actuală decât oriunde. Ea se pune de fapt acum aproape optzeci de ani, cu ocazia mării răscoale din 1857. Dar de atunci până azi, dominația engleză s'a consolidat atât de bine încât a

putut lăsa să se desvolte un regim liber de auto-guvernare, cu instituții politice reprezentative.

Istoricul Seeley, a cărei operă despre « Expansiunea Angliei » a avut darul, alături de scrierile lui Froude și Dilke, să deștepte conștiința imperialistă în poporul englez în a doua jumătate a secolului trecut, a discutat pe larg posibilitatea încetării dominației engleze în India. Seeley a arătat că stăpânirea aceasta nu se datorește vreunui miracol, ci numai împrejurărilor speciale în care a început și s'a consolidat. Dominația engleză se bazează pe starea înapoiată a locuitorilor, pe lipsa lor de patriotism și mai ales pe diviziunea lor. În cazul însă, observă același autor, când aceste împrejurări ar dispărea printr'o mișcare naționalistă, care să unească toate popoarele, atunci Englezii nu ar mai putea să se mențină. Căci dominația lor este posibilă și rentabilă numai în condițiile date. A încerca o stăpânire militară pe un teritoriu atât de vast și atât de populat ca al Indiei, ar însemna pentru Englezi un efort, care ar duce la ruina lor financiară ¹⁾.

Pericolul considerat de Seeley acum o jumătate de secol, nu s'a ivit încă, dar posibilitatea lui în viitor nu este exclusă. Mișcarea naționalistă din ultimii ani în India pune, cum am văzut, chestiunea din nou în discuție. Totuși, o asemenea mișcare nu ducea la cristalizarea unei conștiințe unitare pentru toate popoarele din India. Astfel, de o renunțare a Englezilor la India nu poate fi vorba, cel puțin în condițiile de azi ale stăpânirii lor. Un alt fapt nu trebuie însă trecut cu vederea, când se consideră eventualitatea desprinderii Indiei de Imperiul Britanic. Am văzut că emanciparea popoarelor din India se află în progres continuu, fiind încurajată chiar de Englezi, prin acordarea unui statut aproape complet de auto-guvernare. Aici stă pericolul unei complicații în viitor. Emanciparea politică înseamnă deșteptarea maselor la necesitatea de a fi cu desăvârșire independente. Iar pe un simțământ de lealitate, așa cum s'a născut în alte părți ale Imperiului ajunse la maturitate politică, nu se poate conta la popoare deosebite de poporul englez prin limbă, religie și tradiție.

Problema față de Dominioane, care reprezintă cele mai întinse, mai bogate și mai înaintate părți ale Imperiului, apare în altă

¹⁾ *The Expansion of England*, p. 238—246. Cf. p. 288 și p. 303.

lumină. Desvoltarea regimului de auto-guvernare și creerea statutului de egalitate față de Marea Britanie, au făcut să dispară în ultimii ani aproape cu desăvârșire tendințele de separațiune. Pe lângă simțământul de lealitate, susținut de adânci tradiții culturale, se întâlnește o conștiință din ce în ce mai puternică despre comunitatea intereselor politice și economice. Spiritul larg în care conducătorii Angliei înțelegeau să cultive în ultimii cincizeci de ani aceste interese, a contribuit la strângerea relațiilor, pregătind în același timp o conștiință imperialistă și unitară, a cărei consecințe pentru viitor nu pot fi îndeajuns calculate.

Imperiul Britanic, cu excepția Indiei, este azi mai consistent decât în trecut și evoluează spre o Federație de Națiuni libere și conștiente de legătura lor politică și economică. Prin structura lui inițială, acest Imperiu nu-și bazează existența numai pe forța militară. Deși o asemenea forță a contribuit la creerea și menținerea lui, totuși nu a fost niciodată, ca în cazul altor imperii mari, singura lui rezistență. Aici este deosebirea, care dă un alt sens Imperiului Britanic.

În adevăr, Imperiul Britanic s'a organizat cu minimum posibil de forțe militare. Cum am văzut, o bună parte din colonii au fost ocupate în mod pașnic de negustori mânați de interese materiale, sau de exploratori și misionari (cazul lui Livingstone sau Stanley în Africa), care, în dorința lor de a cunoaște ținuturi noi și de a creștina triburi sălbatice, au pus bazele unor colonii. Astfel întreprinderea particulară, în diferitele ei forme, preceda posesiunea Statului englez. De aici creșterea organică, adică treptată a Imperiului, economia de forțe militare pentru menținerea lui și desvoltarea unei organizări mai mult civile a Imperiului. Aceste fapte imprimă Imperiului Britanic un caracter deosebit și ne fac să înțelegem menținerea și consolidarea lui continuă.

În asemenea condiții, problema existenței apare mai puțin gravă. Aprehensiunile pe care le ridică în mod fatal numeroasele dificultăți și complicații, izvorăsc mai mult din conștiința răspunderii decât din situația unei apropiate disolvări a Imperiului. Poporul englez își dă seama că și-a impus o sarcină, care-l poate depăși odată. Pentru moment însă, el se simte în stare să o poarte și să o ducă mai departe. Cu metodele lui de organizare, poporul englez a reușit să-și desăvârșească opera, făcând-o să trăiască și

să progreseze. Fiecare parte a Imperiului tinde a deveni de sine stătătoare, susținându-se singură și apărându-se aproape prin propriile ei resurse. De aceea, introducerea sistemului de auto-guvernare, nu numai nu duce la separațiunea părților componente, dar contribuie la cohesiunea întregului. Un astfel de sistem a determinat nașterea unor «națiuni în egală tovarășie» (*nations in equal partnership*), inculcând în același timp asupra supușilor britanici simțământul de solidaritate, pe care Imperiul înțelege să se bizue în viitor.

NICOLAE PETRESCU

SCRISORILE TRIMISE DE DUILIU ZAMFIRESCU LUI TITU MAIORESCU

94.

9/21 Iuniu 95¹⁾

Iubite domnule Maiorescu,

Negreșit că nu voiu publica *Viața la țeară* decât după împreună cetire. Dee Domnul să ne vedem cât mai curând și să ne potrivim la vreme liberă, că despre tăiare, cât poftiți ! N'am putut face toate îndreptările cuvenite în *Lume Nouă și Vechie*, tocmai fiindcă n'am avut vreme mai multă de stat împreună.

Imi pare bine că place *V. la țeară* domnilor dela Convorbiri. Rezervele d-Voastre, cu privire la desfășurarea lăaturalnică a caracterelor secundare, le împărtășesc și eu, ba încă atât de mult le împărtășesc încât am început să lucrez la ridicarea lor : d-l Negruzzi știe de mult de planurile mele machiavelice de a scrie o urmare la *V. la ț.* care, atunci, trebuia să se cheme *Viața la oraș*, iar acum se chiamă *Tănase Scatiu*. E vorba tocmai de Tincuța, de Mihaiu (în parte) și de mitocanul de Scatiu, devenit om grozav. Am să judec pe pârlitii de arendăsei, ajunși bogați, deveniți factori politici, falși în întâia și a 2-a generație. Apoi, cu Baciul Micu vreau să scriu un al 3-a roman : *Poetul*. Pe *Tănase Scatiu* l-am împânzuit deja, dar în mijlocul vieții de provincie a junelui Tănase, a căzut din văzduh *Doctorul Vera*, un fel de nebun foarte

¹⁾ Scrisoarea n'are arătarea locului, dar e din Roma.

interesant, care m'a chinuit vreo zece nopți, de mă durea șira spinării stând pe scaun câte 18 ceasuri din 24. Acest doctor ar năzui să iasă la iveală într'o tragedie în 4 acte, din care unul și jumătate sunt deja scrise. Dar și tragedia închipuită a fost întreruptă de o alta, reală, petrecută la Napoli, cu nenorocita d-nă Hagi Theodoraki (despre care veți fi cetit prin jurnalele noastre). Am lăsat totul la pământ și am alergat la Napoli ¹⁾.

Însă revenind la *V. la țeară*: credeți că toate evenimentele incidentale dintr'un roman trebuiesc duse la o soluțiune? E vorba de viața la țeară, prin urmare de o mulțime de nimicuri, care rămân pe planul al 2-a și al 3-a și care stau acolo numai ca să întregească tabloul. Printre acestea, trebuie socotită revolta țărănilor. (De fapt, ea va avea o urmare în Tănase Scatiu, însă nu fiindcă nu poate rămâne astfel, ci pentrucă merge treptat cu desfășurarea firii lui Scatiul).

Dar asta se chiamă vorbă de clacă. Vom schimba tot ce veți vrea.

Am văzut cum ați lichidat pe Roman ²⁾, și n'am nimic de zis, decât că eu urmez a crede omul superior poeziei sale. Tocmai îmi scrie din Bruxelles, și, dacă nu m'aș jena a vă împărtăși mulțumirile cam exagerate ce-mi trimite, v'aș comunica scrisoarea ca să vedeți ce simplu și ticnit scrie. Cât despre atacurile din *Viața* ³⁾, ele m'au indignat într'atâta, încât era să-i scriu lui Vlahuță, aducându-i aminte de câteva generozități ale d-Voastre către el, pe care eu nu le-am uitat. Însă m'am gândit că e foarte nenorocit.

Vă voi trimite în curând *Il libro del cortegiano*, ca să aveți ce ceti pe drum. Și astfel, drum bun la Noworosiisk.

Respectuoase complimente d-nei Maiorescu. Să-mi scrieți la întoarcere.

Cu iubire.

¹⁾ « Se anunță din Neapole că d-na Elena Hagi-Thudoraky, sora d-nei Pake Protopopescu, care fusese măritată cu d. inginer Mironescu, s'a înecat dintr'un accident în apele termale din Pozzuoli ». (« Universul », 26 Mai — 7 Iunie 1895).

²⁾ Publicarea raportului către Academia Română în « Convorbiri » dela 1 Mai 1995: « Vor fi de ajuns citatele de mai sus pentru a întemeia părerea că *Poesiile* d-lui Ioan Roman nu merită să fie premiate ».

³⁾ Atacuri în « *Viața* », nesemnate, mai ales în jurul traducerii *Copilul Eyolf* de Ibsen.

95.

Roma, 13/25 Sept. 1895.

Iubite Domnule Maiorescu,

Recitind scrisoarea D-Voastre din Maiu, văd că la 1 Sept. trebuia să fiți în București. Nu știu de ce îmi închipuiam că o să vă întoarceți mai târziu.

Prin urmare mă grăbesc să dau semn de viață.

Așteptând ca D-Voastră să-mi spuneți impresiile din Rusia, eu nu vă pot împărtăși decât lucruri cunoscute. Am petrecut o parte a vremii în Toscana, la San Marcello Pistoiese, în munți. Cunoașteți trecerea Apenninilor între Bolonia și Pistoia, pe drumul Florenței: acolo am găsit o villă în mijlocul pădurilor de castani, cu apă la deal, apă la vale, și ne-am statornicit pe vreo 40 zile în grija unei engleze. Am fost mulțumiți. Eu, personal, am văzut pădurea mai mult prin ochii altora, fiindcă liniștea munților mi-a dat îndemn la lucru.

Sunt pe drum departe în al 2-a roman, din cele trei, al căror început este *Viața la țeară*. Se va chema *Tănase Scatiu*.

Văd că D-Voastră vă place *V. la ț.* cu măsură. Așa e și drept, și tot așa îmi place și mie. Cu dragă inimă voiu tăia și voiu schimba orice. Din momentul ce o lucrare e publicată, ea îmi devine străină. În căldura creațiunii poate că aș fi mai greoiu la concesi: înainte de a sfârși, văd lucrurile într'un întreg armoni, din care nimic nu trebuie să lipsească. Pe urmă mă domolesc și primesc orice observare, chiar când n'o împărtășesc. Cred însă că, în ceea ce privește conducerea unitară a evenimentelor, bine e să așteptăm urmarea.

Tănase Scatiu e tocmai vieța Tincuței cu arendașul îmbogățit și, în al doilea plan, cu Mihai. *Un poet* va fi vieța lui Mihai, în fund cu umbra lui Micu, baciul.

În desfășurarea întâmplărilor, țărani se mișcă numai ca mase colective, fiindcă așa îi cred eu interesați, așa sunt ei o putere și numai așa psihologia lor poate da nota caracteristică a *unui* țaran. Altfel, individual, ei nu pot forma subiectul unui roman, decât numai dacă vei face țărani de carnaval sau ființe histerice și neromânești, cum sunt ale lui Slavici sau cum sunt ale lui Caragiale, din *Năpastea*, cari vorbesc și se agită ca la țeară, dar ale căror resorturi sunt false.

Asta e o părere a mea. Conflictul dintre țărani și arendași se rezolvă, pe altă latură, în romanul de acum.

Prin urmare, dacă la Convorbiri se simte criză de manuscris, am un caiet, de 80 de pagini îndesate, la dispoziție. Pe la sfârșitul lui Octomvrie sper să fie gata tot.

Ați primit pe *Castiglione, Libro del Cortegiano*?

Vă place *Isprava lui Pandur*? ¹⁾ Mie da.

Vă rog să arătați respectuoase sărutări de mână d-nei Maiorescu, și să-mi scrieți două rânduri că v'ați întors sănătoși.

Cu tot devotamentul și toată dragostea

Duiliu Zamfirescu

Am făcut o fotografie, de ziua nevestei. Vă rog s'o primiți ca omagiu. Aș dori să știu dacă d-l și d-na Negruzzi s'au întors în Buc.

96.

Roma, 6/18 Octombrie 1895.

Iubite domnule Maiorescu,

Vă mulțumesc de buna scrisoare din zilele trecute, cu proorocia celor ce aveau să se întâmple în politica noastră: tocmai așa s'au petrecut lucrurile, din fir a păr.

Nu mă pot opri de a admira înțelepciunea și demnitatea cu care s'a retras d-l Carp. Vă mărturisesc că în puținul amestec ce aveam eu cu lumea politică dela noi, n'am plecat niciodată din țară, fără să duc în secretul sufletului încredințarea că suntem încă orientali. Afară de mici excepțiuni, toată lumea nu e preocupată decât de căderea sau venirea la putere. Incolo, vorbe date, onoarea pusă în joc, dreptatea sunt fleacuri.

Ceea ce constituie obligațiuni elementare, în viața fiecăruia dintre noi, în politică sunt mofturi. Față cu o asemenea stare de lucruri, e o mângâiere să știi că este un om politic, a cărui vorbă e vorbă.

¹⁾ Povestire de Ascanio (D. C. Olănescu), apărută în « Convorbiri literare » dela 1 August 1895. Povestirea îi place lui Duiliu Zamfirescu poate și pentru că se petrece în locurile unde copilărise și era acasă, în Faraoani din Râmnicul Sărat. În locul dela Academia Română al lui Olănescu, mort în 1908, a fost ales în 1909 Duiliu Zamfirescu, vorbind cu acest prilej, nu despre înaintașul său, după datina academică, ci despre « Poporanism », ceea ce a dus la ruperea legăturilor, încă de câțiva ani slăbite, dintre el și Titu Maiorescu.

Ieri am întâlnit la Minister pe ambasadorul Austriei, venit să-și prezinte scrisorile de rechemare: Baronul de Bruck a făcut elogiul d-lui Carp în termeni plini de admirațiune, deși nu-l cunoaște personal. Foarte bine.

Ce s'o întâmpla cu mine, nu știu. Noul prim-ministru și ministru de externe nu mă iubește ¹⁾). Nu pot să cer dragoste cu sila, dar sunt în drept să cer indiferență și judecată. Vom vedea.

E bine înțeles că orice se va întâmpla, raporturile noastre rămân aceleași, fiindcă nu o schimbare de politică va putea să schimbe trecutul meu de admirare și afecțiune pentru D-Voastră.

Tot astăzi trimit d-nei Marie Negruzzi noul roman *Tănase Scatiu*, pentru Convorbiri. Va fi mult de zis și în privința acestuia, ca în privința tuturor lucrurilor ce pornesc din fantazia omenească. Sunt câteva pagini de sentimentalist dulceag, care, probabil n'au să vă placă. Dar ce poți să faci cu firea omului? Restul cred că merge.

Respectuoase complimente din partea noastră doamnei Maiorescu și doamnei Dymcza, dacă își mai aduce aminte de mine.

Cu tot devotamentul și vechea iubire

al D-Voastre.

97.

Roma, 4/16 Nov. 95.

Iubite domnule Maiorescu,

În vremea asta de restriște și nesiguranță, m'am apucat de drăcii: după cum orice român este eminentement agricol, așa sunt eu eminentement fatalistru: ce-o fi să se întâmple are să se întâmple. De aceea, mi-a venit dor de ștregării, și, fiindcă onoarea mea de familist nu-mi permite să le fac aidoma, le-am comis în aci alăturata *novea*.

Noveaua este ea menită să vadă lumină în Revista Atheneului. Însă, fiind ceva cam flușuratecă, înainte de a o trimite lui Djuvara am ținut să o cetiți D-Voastră: vă rog să-mi spuneți de nu e prea *leste*.

Începusem să vă scriu o scrisoare lungă și miorlăită, cu preocupări, temere de viitor, etc. etc. Dar la ce bun să-ți amărăști zilele tale și să dai griji altora, când mai la urma urmei tot una e?

Prin ce reacțiune a spiritului a ieșit comedia asta de novelă? . . .

¹⁾ Dimitrie Sturdza.

Dacă nu v'o plăcea de loc de loc, tot să nu rupeți foile, fiindcă îmi pare că în situațiunea dintr'însa ar fi sâmburele unei piese într'un act. Dacă veți găsi-o *pasabilă*, vă rog cu atât mai mult să mi-o înapoiati, ca s'o trimit lui Dj. căruia i-am făgăduit manuscris de mult.

Cu bine și vechie dragoste pururea nouă.

98.

Roma, 23 Nov. 95.

Iubite domnule Maiorescu,

Răspund la ultimele două scrisori :

La 1-a) Sunt mulțumit că vă place începutul lui Tănase Scatiu. Primesc toate observările și le-am notat deja în numărul Convorbirilor, spre a le avea în vedere la publicarea în volum. E adevărat că limba lui Scatiu e cam bătărană, dar eu socotesc că asta e vina lui Scatiu, nu a limbei. Imi pare că în *Viața la țeară* graiul intim e cu totul altul decât în Scatiu. Ce credeți? Au reste, *glisser et ne pas appuyer*: parfaitement vrai.

Nanu. Imi pare confus, dar altfel sboară în slava cerului. In *Ideal* are ceva de spus, însă nu spune tot. Imi rezerv plăcerea de a vă vorbi mai lung altădată.

Intrebare de menaj. Villino, cu 4, 5 odăi nu se găsește la Roma, cum s'ar găsi la Bruxelles sau poate chiar la București. Dar se găsește cu 8 sau 10 odăi. Am cercetat aproape tot ce e de închiriat, eu pe de o parte și Domenico (cunoscutul D-Voastre, Domenico) pe de alta. Cel mai nemerit îmi pare acela din cartierul de sus, aproape de Legațiune (Piazza dell'Indipendenza, ceva mai la deal de hotelul Quirinal), cu trei etaje în tot și cu vreo zece camere, fără colocatari. Prețul e de 4500 frs. monetă italiană, nemobilat. Poate l-ar lăsa la 4000, luat pe un termen de 3—5 ani. Mobilat ar costa îndoit. *Apartamente* mobilate s'ar găsi mai ușor, — așa cum vrea d-l Cantacuzin (4—5 camere, bucătărie, etc.) cu 4—5 mii frs. O obiecțiune serioasă: e deprins d-l Zizin Cantacuzin cu clima Romei? pentru unele constituțiuni foarte înnemerită, pentru altele enervantă.

La a 2-a) Ce bine am făcut că v'am trimis noveleta din urmă spre citire! Observațiile ce-mi faceți m'au deșteptat dintr'un vis. Văd că sunt încă nematur în unele lucruri și că instinctul meu

de conservățiune nu birue plăcerea de a *crea* literaricește. Aveți toată dreptatea în ceea ce-mi spuneți, și voiu urma întocmai sfatul de a pune pe cele două cumnate în saltar. Simt însă nevoie să protestez împotriva acuzațiunii de imoralitate. Numai cine va cunoaște bine vreodată vieța mea, *așa cum s'a desfășurat ea în liniile ei reale*, nu cum apare, numai acela va putea să se rostească asupra moralității sau imoralității mele.

Cât despre observațiunile literare, bune și acelea. Indreptarea la « Paul va, etc. », dragă Doamne o știam și eu și pare că o știa și ofițerul, care zice ironic mai departe « a ținut cu orice preț să-mi arate că știe și franțuzește ».

Iată, în fuga, iubite D-le Măiorescu, ce aveam de răspuns. Rapoartele ¹⁾ mele cu « amicul în chestiune » se mărginesc din parte-mi la împlinirea datoriei, cu cea mai mare scrupulozitate. Indrăznesc să cred, că, în împrejurile prin care trece politica externă, dau informațiuni sigure și folositoare. Din partea sa, tăcere.

Ministrul L. nu s'a întors încă și mă îndoesc de întoarcerea sa definitivă. Prin urmare îndoită răspundere.

În privința lui L., ce bine e să nu se rostească omul fără o deplină cunoștință a obiectului. Îmi apare acum, ca cel mai gentil Ministru pe care l-am avut, un caracter egal, fără asperități, inteligent și la locul lui. Doamne, om și el ca toți oamenii, cu oarecare ambiț al *Coanei Frose*, dar atât și nimic mai mult.

Sărutări de mâini respectuoase iubitei D-ne Măiorescu și cu cea mai deplină dragoste.

D. Z.

Nevasta mea ar adăoga și ea ceva, dar nu știe românește, biata. De altfel, toate cele bune și gentile.

99.

Roma, 15/27 Decemvrie 1895.

Iubite domnule Măiorescu,

Nu știu de v'o mai găsi scrisoarea mea în București. Se apropie vacanța Crăciunului, și, după vechiul obicei, la drum! Dar, dacă nu v'o găsi acum, o să vă găsească la întoarcere.

¹⁾ Raporturile. Probabil cu Dimitrie Sturdza, Ministrul de Externe.

Vă scriu :

a) pentru a vă ura D-Voastre și D-nei Maiorescu ani mulți, veselie și tinerețe veșnică;

b) pentru a vă face cunoscut venirea în lume a unui al 3-a copil, un băiat, sănătos și voinic, viitor apărător al patriei;

c) pentru a vă întreba ce face d-l Zizin Cantacuzino, cu casa din Roma;

d) și cel din urmă, pentru a vă trimite versuri.

Am de gând, la venirea mea în țară, de Paște, să public o nouă broșură de poezii, cu deplinul consimțământ al Junimii, și ași dori ca cele mai bune să apară întâiu în Convorbiri. Ca totdeauna, publicați ce vă place; ce nu, însemnați cu creionul și trimiteți-le înapoi. Mie până acum îmi plac câteșipatru cele de față. Dar mai știi ! . . .

Cum vă pare urmarea din Scatiu ?

În ale meseriei mele, stau până acuma pe loc: mare lucru, când mai toți primii secretari au fost permutați; ba unii, ca Sordony, trimiși la primblare. E curios însă, că, pe când Sordony iese, Ecsarcu intră. Asta e mai curios decât *curiosul* însuși al făcătorului de gazometre. — C'est étrange ! c'est tout de même étrange !

Djuvara îmi scrie că l-ați întâlnit pe drum și l-ați oprit spre a-l întreba de soarta mea. Recunosc și în această faptă pe nobilul prieten de totdeauna și nu vă pot spune în deajuns cât vă sunt de recunoscător. Vă cer voie să vă îmbrățișez din toată inima și să sărut mâna D-nei Maiorescu.

100.

Roma, 9/21 Februarie 96.

Iubite domnule Maiorescu,

Nu v'am scris de mult, și probabil că nici acum nu v'ași scrie dacă numărul din urmă din Convorbiri nu ar veni să mă scoată din toropeala sufletească în care trăesc.

Cu regula de sinceritate ce ne-am impus în aprecierea lucrărilor noastre, vă cer voie să vă exprim mirarea mea față cu calea pe care se îndrumază bătrâna revistă a Junimei. Ce e asta ? Revista lui Stoenescu ? Literatorul ?

Ce este corespondența dela finele revistei, cu străngeri de mână, în care D-l Dragomirescu pontifică la persoana a doua din singular « dar nu ești destul de îndemânatic în stil, căci pentru asemenea bucăți mici, ușoare, se cere și un stil ușor. Pe urmă, uneori se simte că purtările lui Boier Costache nu-ți sunt indiferente — deși nu pretutindeni — ceea ce denotă că nu ai scris cu destulă impersonalitate artistică. In orice caz, noi am vrea să te cunoaștem; atunci îți voi arăta și îndreptările pe care le-ai putea face, etc. Sâmbătă dela 9—11 ». Ce sunt astea, Domnule Maiorescu? Mie îmi pare că visez. Asemenea corespondență, demnă de Granda, de abia ar merge prin scrisoare particulară, cu tonul ei doctoral și nesărat, și cu M. D. în coadă. Imi pare rău că nu sunt de față, ca să spui verde d-lui Dragomirescu că dacă asta este intonațiunea ce comitetul de redacție dă Revistei, încep să regret vremea când Convorbirile apăreau cu 70 pagini în loc de 150, cu un ușor miros de vechitură, dar cu demnitate. Chiar ironia stridentă de atunci (zadarnică pentru mine) era mai bună decât placiditatea burgheză a acestor povețe.

Dar articolul « Ziaristică și Literatură » în care nu sbârnâe o notă personală, o frază de spirit, nimic, ci e un conglomerat de banalități, spuse cu ton emfatic! Curios lucru, cum un om așa de inteligent ca Dragomirescu să scrie astfel de nimicuri.

Dar cronica literară a D-lui Evolceanu ! care dă un *scurt și admirabil pasagiu* din Haralamb Lecca :

« . . . iar tu tristețea
 Ai nimici-o, urmărind
 Deasupra paltinului verde
Al rândunelelor cadril
 Și cântul său cu-al lor s'ar pierde
 In *ciripirea* unui *tril* . . . »

Pentru mine asta este negațiunea celui mai elementar simț poetic. *Al rândunelelor cadril și ciripirea unui tril* sunt aberațiuni pe care poate să le spuie Cincinat Pavelescu și să le admire Macedonsky, nu să le publice și să le laude Convorbirile. Nestatornicia judecății d-lui Evolceanu este cu atât mai evidentă, cu cât d-sa a fost mai parțial, mai crud și mai antiestetic cu Vlahuță, căruia

nici chiar în cronica asupra lui Lecca nu-i iartă *In Mânăstire*, cea mai bună poezie din ultimul volum:

« Fantastic luna ți-l arată,
Cum l-ai visat de-atâtea ori,
Un sfânt cu fața 'ndurerată,
Cu ochii mari și rugători ».

Ei da! *Un sfânt cu fața 'ndurerată, cu ochii mari și rugători*. E vorba de fantazia unei călugărițe. Ce găsește d-l Evolceanu așa de extraordinar?

Sonetul iscălit Demetrescu nu e sonet, e o poesioară care merge, dar cu alt titlu.

În general, tonul dat Revistei e antipatic: c'est bourgeois et plat. O intimitate cu publicul, invadentă, supărătoare, de mitocan boierit, care nu are nimic comun cu tradițiile Junimii și cu caracterul de père noble al Convorbirilor din trecut. Recunosc că există oarecare vigoare sau mai bine oarecare violență de viață tânără în noua direcție a Revistei; însă pentru noi, cari am trecut peste pragul violențelor, cari știm cât e de largă și încăpătoare lumea pentru toți, veleitățile acestea de combativitate au ceva donchișotesesc și vulgar, mai cu seamă vulgar, ceea ce nu poate și nu trebuie să se tolereze într'o revistă literară serioasă.

Acum mi-am vărsat focul.

Aș dori să știu de ce nu mai scrie Brătescu, care avea înnăscut simțul fin al poeziei. S'a pierdut în dosare? sau altă cauză l-a desfăcut de cercul Convorbirilor? De ce nu dă semn de viață Rădulescu ne-Motru (sau nu-Motru)?

Eu, de vreo trei luni, sunt ca un ceasornic care s'a oprit de un cutremur. Ce-o mai ieși și din asta!... Numai o singură mână mă poate mișca, și aceea nu vrea să mă miște.

M'am gândit la D-Voastră foarte mult, de mai multe ori am încercat să vă și scriu, dar în starea mea sufletească nimic nu se ridică la diapasonul dorințelor mele nebunești. Vorbele sunt vorbe, mărginite și slabe.

Vă rog să arătați respectuoase sărutări de mână doamnei Maiorescu și să mă credeți ca întotdeauna

același respectuos și devotat amic

101.

Roma, 1/13 Martiu 1896.

Iubite domnule Maiorescu,

De mult nu am știri dela D-Voastră. De ce?

Nu cred să aveți niciun motiv de a nu-mi scrie. Impresia mea despre numerile din urmă ale Convorbirilor nu cred să fie o cauză de supărare: am spus ce mi s'a părut drept. Dar un fapt nou s'a petrecut de atunci, sau mai bine un fapt nou mi-a fost adus la cunoștință: e vorba despre crearea unui cerc literar la București, cu intenții de a scoate o Revistă, în care am fost pus printre membrii fondatori ¹⁾.

În momentul când v'am scris despre Convorbiri, știam ceva, vag, despre acest cerc și despre intențiile lui de a crea o nouă Revistă, printr'o scrisoare a lui Ollănescu. Dar nici prin gând nu mi-a trecut că ar putea să se apropie în mintea cuiva faptul creării acestui cerc, de observațiunile ce le făceam Convorbirilor. Fiindcă însă alătăieri am primit o altă scrisoare, mai hotărâtă, cu privire la acest cerc, — am deschis ochii mari, și m'am întrebat de nu care cumva există vreun raport între tăcerea D-Voastre și participarea mea involuntară la înființarea unei noi Reviste. Poate că nu există. Eu însă știu să nu fie între noi nicio bănuială, — de aceea nu vă supărați dacă ating o astfel de chestiune.

Am fost pus printre membrii fondatori, fără să fiu întrebat. Mitică Ollănescu îmi este așa de bun prieten, încât s'a crezut în drept să nu mă consulte, — iar din parte-mi îi sunt iarăș atât de bun prieten, încât nu pot să nu primesc. I-am scris însă că înființarea unei noi Reviste îmi pare lucru greu, în toate cazurile un act de ostilitate către Convorbiri.

Acesta este adevărul. Nici un moment nu mi-a trecut prin minte, când vă scriam, că ar putea să fie vreo legătură între cele ce vă spuneam cu privire la Convorbiri și viitoarea revistă. Intonațiunea dată Convorbirilor îmi displace, asta nu pot s'o ascund: e agresivă și copilăresc parțială. Cred însă că de aproape 11 ani de când viu cu credință să aduc pe masa Convorbirilor tot ce lucrez, de când mă supun la toate criticile, fără vorbă, — am dobândit dreptul de

¹⁾ Probabil *Literatură și artă romând.*

a spune ceea ce cred că se face în interesul sau contra bunului nume al revistei Convorbirilor. Da? Dacă da, atunci vă rog să nu mă bănuți de nimic. Nu mă voi schimba nici acum, cum nu m'am schimbat niciodată.

Acestea fiind zise, D-Voastră puteți să mă muștrați, să găsiți că sunt prostii, că m'a mușcat *tarantola*, și celelalte. Primesc tot. Dar eu v'am spus ce aveam de spus. Mai bine o lămurire crudă, decât o tăcere dulceagă.

Iar acum, iubite D-le Maiorescu, ce rău îmi pare că prietenia mea pentru D-Voastră nu găsește poarta sufletului totdeauna deschisă! Imi pare rău, fiindcă văd că nu înțelegeți totdeauna cât e de desinteresată, de nesupusă vremii și întâmplărilor. Eu nu pot să fac nimic. Mă cuprinde mila și descurajarea, față cu firea noastră omenească, care are atâtea unghiuri adânci; în care nu se poate intra deodată, ba poate niciodată. Știu că experiența v'a făcut sceptic, cu genul iritabil al așa zișilor « oameni de talent ». Dar totuși, parcă o nevoie puternică de a crede în cineva rămâne nebiruită de experiență. Altfel viața n'ar mai fi o vale de lacrimi, ci o vale seacă de lacrimi și de orice alte izvoare curate.

102.

Roma, 28/9 Iunie 96.

Iubite domnule Maiorescu,

Nu v'am scris de mult, pentru multe și multe cuvinte, dintre care cel mai puternic a fost maladia socrului meu, mort acum zece zile. Bătrânul a fost bolnav și a murit în casă la mine. Vă puteți închipui ce viață am dus, timp de trei luni, cu toate rudele pe cap, în așteptarea durerosului desnodământ!

Acum lucrurile s'au limpezit, cu un suflet mai puțin, cu golul și disperarea ce le lasă după sine pierderea unui om iubit. Nevastă-mea pare încremenită. Eu însu'mi mă simt zdruncinat în unele linii de seninătate, pe lungul cărora mi se strecura viața, ideală quand mème. Nu văzusem încă pe nimeni murind, și murind cu noțiunea clară a neantului ce începe dincolo de bătăile inimii.

Era o încântătoare natură, bătrânul! Fiu de țaran lombard, cucerise toate rangurile sociale, cu puterea inițială a vigoarei poporului și mai ales cu simpatia secretă a naturilor armonice

(care, fie zis în treacăt, e așa de mare în D-Voastră), cucerise ranguri și pe soacră-mea, Contesă Bonacina-Spini, pe care n'am cunoscut-o și n'am apreciat-o decât zilele astea, din hârțile și corespondența găsită pe urma lui socru-meu. Doamne, ce generație interesantă! Ce simțimânte nobile, ce suflu de patriotism în lumea asta dela 48 și 59, în Italia! Inchipuiți-vă c'am găsit cedule și ordine de surghiun ale poliției austriace; un caiet, copiat tot de mâna ei, cu scrisori de ale lui Emilio Dandolo, Luciano Manara, etc.; cocarde revoluționare, programe de întruniri secrete, — o mulțime de nimicuri emoționante, care m'au făcut să stăruiu în reintegrarea figurei interesante a soacră-mei și s'o iubesc, alături de imaginea mortului de ieri.

Niciodată n'am înțeles mai bine ca acum, câte fețe are prisma sufletului omenesc. Pardon, e un crâmpeniu de gândire care se leagă pe de departe cu altele din mintea mea.

Deocamdată vreau numai să vă rog să-mi spuneți ce planuri aveți de vară. Aș fi dorit să vă scriu în liniște, și D-Voastră să faceți tot așa, acolo unde veți merge să vă odihniți, — de nu cumva sistemul mișcării perpetue nu vă va purta prin toată Europa, Asia și Africa, fără răgaz.

Eu proiecte nu am, deoarece are foarte multe Ministrul. În toate cazurile la toamnă ne vedem în țeară.

Respectuoase sărutări de mână D-nei Maiorescu și toate caldele simțiminte de devotată prietenie D-Voastre.

103.

Roma, 4/16 Iunie 1896.

Iubite domnule Maiorescu,

Ca să mă scoateți din amorțeală nu trebuie decât puțină generozitate. Un cuvânt bun e ca un determinant într'o apă prea încărcată: face să cadă la fund toate precipitatele. Eu sunt încă tânăr și sunt sănătos. Viața își reia împărăția sa, chiar când cauze foarte deprimante încearcă să o doboare. Niciun moment ochii mei nu se închid frumosului, — și aș putea să adaog: și comicalui: le văd, oricare ar fi starea mea sufletească.

Prin urmare nu vă veți mira când vă voi spune că (am început pagina pe dos ¹⁾), în mijlocul celor mai disperate sentimente, am legat la un loc crâmpoie vechi, crâmpoie noi, și am pregătit o broșurică de versuri, pe care mi-e în gând s'o public la venirea mea în țeară. Vă trimit, din cele nouă, patru, cu vechile drepturi la alegere: tipăriți ce vă convine, numai tipăriți-le toate la un loc, nu împrăștiate ici și colo în cuprinsul revistei. De e ceva de schimbat, schimbați fără a mă întreba, fiindcă eu știți bine că nu schimb nimic.

Cele două pagini ce mi-ați scris sunt duioase, sunt mișcătoare de bunătate. Vă mulțumesc cu recunoștință, fiindcă aveam nevoie de o mângâiere de felul acesta, discretă, artistică. În adevăr: labirintică înnodare a firelor vieții ! Am simțit de atâtea ori îndemnul sufletesc de a vă spune multe de toate, dar n'am putut birui jena secretă ce ne stăpânește oridecâteori e vorba de a destăinui altora viața noastră sentimentală, — jenă, demnitate, cum veți voi. Când va trece cu totul — fiindcă trece deja — va fi mai ușor. Vom vorbi ca despre treburile altuia.

Imi închipuesc că pozițiunea mea oficială trebuie să fie relativ bună. Am fost 7 luni de zile însărcinat cu afaceri, în momente grele: revolta în Armenia, afacerile italiene în Africa, pelerinagiul prințului Bulgariei pe la Curțile Europei și în special la Vatican, etc., etc. Cred că despre toate am dat nota justă, considerând lucrurile cu seriozitatea realității. Dacă munca omenească utilă se ia în considerare, Ministeriul trebuie să mă aprecieze.

Cât despre viitor, cred că oarecare experiență și pătrundere de lucruri am, și ași dori să trec prin Secretariatul G-1 al Ministerului ca să le completez. Pozițiunea mea materială nu e strălucită, dar nu e nici mizerabilă: cu marile calități sufletești și administrative ale nevastei mele, cu devotamentul ei la tot ce poate să ne deschidă drumul larg înainte, socot că pot să aspir la o dezvoltare completă a însușirilor mele bune. În toate cazurile, vă mulțumesc, iubite domnule Maiorescu, de mâna discretă ce ați voi să-mi întindeți. Când va veni ceasul s'o primesc ca ajutor, voi căuta-o; până atunci, dați-mi voie s'o păstrez în mâinile mele, cu respectul și căldura ce v'am purtat întotdeauna: nimic nu e mai încântător decât să poți iubi pe cineva fără scop.

¹⁾ Scrisoarea a fost începută pe pagina a patra.

104.

Roma, 5/17 Septemvrie 96.

Iubite Domnule Maiorescu,

.....¹⁾
 Și fiindcă la 6/18 Septemvrie « suntem înapoi la București », iată-mă și eu la 8/20 cu D-Voastră. Tocmai ați avut vreme să vă mai scuturați, să vă deprindeți cu aerul țării, cu oltenii cari vând pui de găină, cu strada Mercur și cu propria D-Voastră casă, că așa-i Românul, când vine de pe insula Wight: i se pare că nu mai poate trăi fără Castelul Osborne.

Trebue să vă spun că niciodată nu citesc scrisorile-Baedeker pe care mi le trimiteți înainte de plecare la drum, fără ca să nu fiu câteva zile trist, trist că nu vă pot însoți. Rari oameni am văzut așa de nostimi în călătorie, ca D-Voastră și D-na Maiorescu. V'am spus îmi pare ce duioasă amintire mi-a rămas dela Florența, și cu câtă iubire păstrez « Fedele » a lui Fogazzaro, știți, volumul dela gară. Imi aduc aminte de mirarea simpatică a lui bietul socru-meu, când îmi vedea aerul de curcă plouată, de care nu mă puteam desface, la întoarcerea mea dela Florența. Stătuserăm prea puțin timp împreună. Acelaș lucru mi se întâmplă și când plec din București, însă ceva mai slab, fiind atunci neutralizat oarecum de puterea legăturilor dinainte și din urmă. Intre București și Roma, parcă ar trebui să mă statornicesc la Viena.

Așteptând să-mi istorisiți D-Voastră călătoria în « Europa », să vă istorisesc eu, pe scurt, călătoria mea în Italia. Ieșit din lunile trecute ca dintr'un tunel umed și întunecos, în care ași fi visat numai grozăvii, întrerupte de câte o vedenie albă, — mi-am luat toiagul, și, în ziua de 5 August (stil civilizat), am pornit-o hai-huiu. M'am oprit trei zile la Florența, pe care le-am trecut în mare parte la Bargello, cu Jean Bologne, Donatello, Luca della Robbia; prin urmare, cum vedeți, o singurătată populată de cele mai blânde iluzii, ca la 15 ani, când citeam Les maîtres mosaïstes de George Sand, și mi se părea, hotărît, că trebue să mă fac cioplitor de pietricele și să trăesc, ca Federico Zuccaro, o viață fericită, spânzurat sus pe schele. — Dela Florența, la Vallombrosa: 1000 m. înălțime,

¹⁾ Punctele sunt în scrisoare. Suspensia se leagă, stilistic, de ceea ce urmează și de tonul de-acolo. N'a fost lăsat nimic pe dinafară.

vreme rea, lume multă, baluri, fleacuri, plus o nemțoaică, tăiată în stil gotic, naltă și unghiulară, căreia îi dam oarecare ochiuri sentimentale: ce să-i faci năravului din fire! De aci, la Gubbio, minunatul și încântătorul Gubbio, numai de hatârul lui Mastro Giorgio. Nimic nu se poate asemăna cu Gubbio, decât poate, în alt stil, Bruges. Ploua, am văzut totul în fuga, rău, ursuz, și nu m'am putut duce la Urbino, din cauza diligenței: trei sau patru ceasuri, într'o cloșcărie, obârșia tuturor necurăteniiilor! De aci m'am întors și am pornit-o la Milano, la țară, unde era nevastă-mea cu copiii: zece zile de libertate absolută, cu importanța exagerată a scenelor de familie, cu ochii frumoși ai lui Muțili (Muțili nu e un pisic, cum s'ar putea crede, ci băiatul meu din urmă). Dela Varedo mi-am luat nevasta și ne-am dus la Bellagio, fermecătorul Bellagio. Patru zile senine; apoi înapoi, la țeară; apoi înapoi la Roma, la datorie. Et voilà!

Adesso tocca a lei ¹⁾).

Revenit în singurătatea dela Roma, m'a prins din nou dorul de scris. Voiu să urmez cu al 3-a roman. Am însurat pe Sașa și Mateiu, am trimis pe lumea cealaltă pe Tănase Scatiu, — ne mai rămâne Mihai și baciul Micu. Aceștia au să se miște în cadrul războiului din 77 —. Vă rog să-mi spuneți ce valoare istorică are cartea d-lui Th. Văcărescu, pe care ați premiat-o la Academie: «Luptele Românilor»? De valoarea ei literară îmi cam dau eu seama. Graeve mi-a trimis acum trei ani, la Bruxelles, ediția din 87. Puteți să-mi recomandați și altă scriere?

În curând sper să pot veni în țară. Aștept să treacă nunta și ziafetul Principelui de Napoli cu Elena de Montenegro, — și pornesc în concediu. Prin Decemvrie cel mai târziu cred că voiu avea fericirea să vă văd.

Cu respectuoasă dragoste pentru amândoi

al D-Voastre devotat

105.

Roma, 28/9 Nov. 96.

Iubite domnule Maiorescu,

Vă trimit comedia de față, cu rugămintea de a o citi înainte de venirea mea.

¹⁾ «Acum e rândul D-Voastră».

Ași avea să vă spun atâtea lucruri asupra acestei încercări, însă socotesc că e mai bine s'o citiți întâi și apoi să vorbim.

Eu nu voi veni în țeară decât peste o lună, — la întoarcerea ministrului (plecat pentru 15 sau 20 de zile). Vă rog prin urmare să-mi răspundeți.

Vă doresc și aștept să-mi spuneți dacă aveți ceva de adus dela Roma.

Al D-Voastre devotat

106.

Roma, 24/6 Dec. 96.

Iubite domnule Maiorescu,

Dacă nu viu la nevreime cu întrebarea mea, în mijlocul agitațiilor prin care treceți în București, ași vrea să știu de ați primit piesa mea și ce se face cu dânsa. Nu de alta, dar văd prin jurnale că Sardou a scris pentru Sarah Bernard o comedie intitulată tot cam ca a mea: Spiritismul, care se va juca peste două luni. Să nu-mi găsesc beleaua din senin... Noroc numai că încercarea mea e urzită de vreun an și jumătate.

Speram la epoca asta să fiu deja în țeară, însă lipsa Ministrului mă împiedecă de a pleca. Il aștept pe fiecare zi, și cum o veni, o șterg. Prin urmare tot ce am de spus mai bun și mai simpatc rămâne pentru atunci.

Vă rog încă odată să-mi răspundeți de nu aveți dorință de nimic din Roma, — precum și dacă vă duceți din țeară pe vacanța Crăciunului, și, în caz afirmativ, de când până când.

Cu respectuoasă prietenie

al D-Voastre devotat

107.

Roma, 29/11 X-bre 96.

Iubite domnule Maiorescu,

După cum stau lucrurile până acum, eu plec în ziua de 14/26 Dec. de-a-dreptul pentru Focșani, unde duc și pe fetița mea și unde voi să petrec sărbătorile Crăciunului. Sper să fiu în București de anul nou românesc.

Astea sunt proiectele mele, dacă Lah. se întoarce săptămâna viitoare, cum îmi scrie.

Prin urmare nici într'un caz nu ne putem vedea înainte de plecarea D-Voastre. De aceea, vă trimit fără întârziere cerceii ceruți pentru doamna Maiorescu.

Mie îmi pare cam greoi, așa cum sunt. Dar pas de te înțelege cu Castellani! Putem să-i oferim o avere de om, și de schimbat nu-i schimbă. Așa scrie la tipicul lui de buchivist-arheolog. Foarte bine. E drept că sunt foarte originali. Amforele sunt întocmai ca acele dela colan, turnate în aceeași formă; numai *la rondache* e lucrată aparte, cu mâna, și, după nostimul bătrân, de o perfecțiune și un stil absolut.

Vă urez vreme frumoasă la Bordighera și Nizza, ca să vă întoarceți cu soare și lumină în suflet. Eu știu că nu voi găsi niciuna nici alta în țeară, — dar totuși, cu câtă plăcere viu!...

La revedere, cu bine.

Al D-Voastre devotat
Duiliu Z.

Mai adaog că, de vi s'or părea greoi cerceii, puteți să mi-i restituiți sau să mi-i dați la venirea mea. Așa am rămas înțeleși cu Castellani. Bătrânul observa că va fi probabil o mică deosebire între patina colanei și a cerceilor, deoarece aceștia n'au fost scoși din vitrină, pe când colana a fost purtată. Ca să-i pună în același *ton*, el roagă să nu fie dați pe mâna nimănui, ci să fie retrimiși lui.

108.

Roma, 24 Ian./5 Febr. 1897.

Iubite Domnule Maiorescu,

Câteva linii, spre a vă spune că în sfârșit plec. Plecarea mea de astădată, este o halima întregă: când Ministrul îmi scria că vine, se bolnăvea un copil; când copilul se făcea bine, nu venea ministrul, și așa, de azi pe mâine, din Decembrie am ajuns în Februarie. Lecția aceasta a împrejurărilor a servit cel puțin să mă învețe a-mi modera voința, care câte odată e ca Apostol Mărgărit în Balkani: inspectează mai mult profesoarele decât școlile, și când la o adică, bâz!

Imi închipuesc că nu mi-ați răspuns de primirea cerceilor fiindcă nu știți unde sunt.

Plecând mâine la 12 ziua, voi fi Marți noaptea la Focșani (Ancona—Fiume), unde merg de-a-dreptul spre a-mi vedea părinții și a lăsa fetița ce aduc cu mine. Peste vreo 15 zile de astăzi, sper să fiu în București.

Prin urmare la revedere, cu tot entuziasmul unui școlar plecat în vacanțe.

Al D-Voastre devotat și doritor

109.

Grand Hôtel du Boulevard
București, 15/27 Februarie 1897.

Iubite Doamnă Maiorescu,

Terminând astăzi cetirea și părții a doua a introducerii la « Discursurile parlamentare », simt trebuința de a vă vorbi, și, fiindcă acum, numai decît, nu vă pot vorbi, de a vă scrie.

În această minunată sinteză a unei epoci de nehotărîre, toate calitățile D-Voastre de mare scriitor sunt duse la cea mai definitivă dezvoltare. Ideile mele de pînă acum, asupra trecutului nostru de 30 de ani, cam răzlețe, s'au legat unele de altele, sub expunerea succintă a faptelor din Introducerea D-Voastre, așa de firesc, încît pare că tot așa am înțeles și eu lucrurile întotdeauna. Negreșit, e numai părere; după cum e părere, în pictură, impresia că ai putea face tu însuși capul minunat al unei femei ce te privește cu ochi buni din fundul unui tablou. În realitate e artă. Puterea artei îți dă toate iluziile.

În lucrarea de față, frumusețea limbii românești apare covârșitoare, iar forma literară e atât de desăvârșită, încît devine impersonală. În lucrările D-Voastre de pînă acum, parcă tot mai erau unele note personale, de ironie, de căutare de cuvânt adecvat, care nu ridicau nimic din bogăția stilului, dar păreau scrise într'un ton major de combativitate; de astădată, totul e clasic, și eu cred că de acuma nici nu veți mai putea scrie critici numai despre un om sau numai despre un sistem, ci va trebui să îmbrățișați epoce întregi.

Nu știu cum are să se împace disprețul D-Voastre pentru istorie cu marile însușiri ce fac din D-Voastre un istoric clasic. Imi închipuesc (fiindcă n'am vorbit mai adânc asupra lucrului) că nu credeți în literatura istorică. Dacă mă exprim rău, vreau să adaug că, dacă din punct de vedere al emoțiilor omenești, al fericirii sau nefericirii omenești, cunoașterea Romei din timpul lui Iuliu Cesar, a epocii războaielor lui Cesar, nu are însemnătate, — cunoașterea formei în care Mommsen și Cesar însuși le istorisesc are o mare însemnătate. Vă spuneam îmi pare că în anii din urmă am trăit la Roma cetind Războaiele Pelop. de Thucydide, de Bello Gallico, pe Sophocle, etc. etc. și am rămas încremenit de puterea de evocațiune a unora (ca Cesar și Mommsen) și de nulitatea altora (ca Thucydide). E adevărat că i-am citit pe toți în traducere franceză sau italiană, — cu toate astea cred că originalul n'ar schimba mult din impresia generală. Cu tragedii cam aceiași lucru s'a petrecut. Prin urmare a scrie istoria timpului nostru, ca Cesar și Mommsen a altor timpuri, este a face o adevărată operă de artă.

Cam încurcat, dar parcă ceva așa aș vrea să spun.

Mă rog, cu darul de ieri, ați răs? La ce curioase manifestări de dragoste dă loc literatura și prietenia! Domnul care îmi trimite *Crapă în proșap* din Brăila, este un admirator al romanelor mele. Mă iertați dacă mi-am luat libertatea a vă trimite unul.

Cu toată iubirea veche

Al D-Voastre devotat

Sâmbătă.

110.

Focșani, 18/30 Martiu 97.

Iubite D-le Maiorescu,

Fiind aproape de plecare, dați-mi voie să vă spun din nou, atât D-Voastre cât și D-nei Maiorescu, cât sunt de fericit că v'am găsit pe amândoi tot tineri, tot cu aceleași bune dispozițiuni pentru mine. Ce e încolo, e și nu e. Numai din viața puternică curg izvoarele poeziei, ale elocvenței, ale năzuințelor înalte. Anemia e mai aproape de moarte decât de viață.

Acum zece zile am ținut o conferință la Lyceul de aici. Lucrurile au mers bine. Nu mai vorbisem în public de când eram procuror. Prin urmare era interesant de a vedea dacă maturitatea memoriei și echilibrul sistemului nervos crescuseră cu vârsta, sau nu. Din acest punct de vedere proba a fost hotărâtoare. Am fost bucuros că mi s'a prezentat o nouă ocazie de a spune tot binele ce gândesc despre admirabila pagină de istorie pe care o scriți.

La revedere, iubite Domnule Maiorescu, poate în curând dacă lucrurile se vor mai schimba. Plec din Focșani Sâmbătă și voi fi la Roma, Marți 6 Apriliu stil nou.

Rog pe D-na Maiorescu să creadă în toată recunoștința mea pentru fina prietenie de care a binevoit a-mi da atâtea dovezi.

Tinerețe, tinerețe, asta-i !

Al D-Voastre cu totul devotat

III.

Focșani, 26 Martiu 1897.

Iubite Domnule Maiorescu,

Am cerut Ministerului o prelungire de concediu de o lună, ca să pot petrece sărbătorile de Paște în țară. Sunt informat că e vorba de schimbări și permutări în cariera noastră... Eu sunt *câinele nimănui*, și prin urmare toți trecătorii se lcgă de mine. Vream să vă spun că, dacă ați avut vreme să revedeți Hypnoticii, e bine să nu-i trimiteți la Roma, deoarece voi reveni eu în București, de îndată ce se va numi titularul Departamentului nostru.

Când plecați în străinătate ?

Cele mai respectuoase complimente D-nei Maiorescu. Cu tot devotamentul și vechea respectuoasă iubire,

Al D-Voastre

II2.

Roma, 2/14 Mai 1897.

Iubite D-le Maiorescu,

Iată-mă întors sub acoperământul meu, la masa obișnuită, unde tot ce mă înconjură, mă cunoaște: cărți, hârtie, portrete și gânduri. Aici, mintea reintră în scaunul ei, fondul firii mele se

limpezește din nou, după trei luni petrecute prin hoteluri, agasat, nemulțumit și totuși fericit că la ridicarea perdelelor atmosfera era românească. Această contradictorie stare sufletească, de dorință neînfrănată către pământul țării și de oarecare dispreț pentru oamenii ei, își are explicația, pe de o parte în reala frumusețe și bogăție a naturii, pe de alta în condițiunile psihologice ale clasei zisă cultă dela noi. Cred că nicăieri nu e mai greu *să fii* un om superior, și nicăieri nu e mai ușor *să pari a fi ceva*, ca în țara românească. Asta e pentru mine semnul cel mai sigur că avem o civilizație de dată recentă. Ca la toate popoarele noi în cultură, firea românească ascunde un fond de naivitate, pe care s'a altoit scepticismul împrumutat dela rasele străine, un scepticism curios, cu o ironie cam trivială, bon enfant și fără rezistență, *spanac* (cum îl numesc d-lor) în toată puterea cuvântului. Fondul de naivitate e exploatat de șarlatani cu mult succes, și pe el se reazămă reputațiile false, în politică, în literatură, în tot. Scepticismul și ironia, dimpotrivă, par a voi să dărâme tot ce e serios. Ca observație de detaliu bunăoară, la noi lipsește o clasă de oameni (cei mai interesați, ca public), aceia pe cari limba italienească îi definește așa de bine cu vorba *bongustai*. I bongustai se pot găsi în toate clasele sociale, dar mai cu seamă printre oamenii cari nu fac nimic, a căror existență e asigurată de un mic venit, cari trăesc spre a-și crește copiii, sunt culți, citesc tot, se interesează de tot și — lucru important — nu-și publică opiniile la gazete. La noi asemenea oameni sunt numai decît *nuli*. « X, da, e inteligent, dar e nul ». Mai cu seamă lipsesc, în felul acesta, femeile. « D-na X, da, e la locul ei, însă ceva cam găscă ». Se pare că, în adevăr, fiind puțini la număr, în raport cu pământul, conștiința noastră că trebuie să facem fiecare câte ceva nu ne permite să fim îngăduitori cu cei ce nu fac nimic. De altfel, asta e și o chestiune economică: formarea unei burghezii, care cu timpul să devie cultă.

D-Voastre n'aveți poate aceleași impresii ca mine, și mai cu seamă nu veți înțelege ușor, de ce, cu asemenea impresii, doresc să viu în țară. Permiteți-mi să vă explic.

Lăsând la o parte că am copii (din cari doi băieți, cari nu vorbesc o vorbă românească și cari totuși trebuiesc crescuți în limba mea); că dela moartea lui socru-meu nimic nu ne mai leagă strâns cu străinătatea; că de 10 ani de când pribegesc, mi s'a săturat

de lume și limbi străine, — lăsând la o parte aceste considerațiuni vage, iată altele mai hotărâtoare¹⁾:

Eu am 39 de ani, — prin urmare mai mult decât jumătatea vieții s'a dus. Din punct de vedere al intereselor mele de carieră, sunt prea bătrân pentru gradul meu: de abia în Iuliu 98 împlinesc stagiul pentru a fi înaintat la gradul de consilier, și chiar atunci am înaintat pe Nedeyano dela Londra, pe Cuciureano dela Berlin, pe Nanu dela Haga, pe Mavrodi dela Viena și poate chiar pe Crezulescu și Popovici dela Bruxelles. Afară de asta toți miniștrii noștri sunt tineri și mai toți de carieră (Gr. Ghika la Paris, Em. Ghika la Viena, Beldiman la Berlin, Lahovary la Roma, Djuvara la Const., Golescu la Petersburg, Papiniu la Belgrad, Al. Ghika la Sofia), așa că rămâne să aștepti moartea aproapelui, ca să înaintezi. Prin urmare cam în zilele domniei lui Carol II, o s'ajung și eu la o Legațiune.

Dar mai sunt și alte considerațiuni, de un ordin mai înalt. Până la 40 de ani, viața omului bea din lumină printr'o mulțime de ramificații: amorul, dorința de a cunoaște locuri nouă și oameni noi, închipuirea de sine, eleganța, petrecerile, în fine tot cortegiul cu care trece tinerețea; dela o vreme, năzuințele sufletești se schimbă, afecțiunile se statornicesc, activitatea trece instinctiv dela combativitate la lucrare statornică și cu efecte imediate — parcă viața ar avea o conștiință a ei, ca atare, că nu mai e

¹⁾ Pentru mai buna înțelegere, atât a stării de spirit a scriitorului, într'o vreme când începea să se simtă la o răspântie, cât și a puțințelor de om dornic de o activitate mai largă decât îngăduie diplomația cu multe frâne, îmi îngădui să citez dintr'o scrisoare, către mine, a fiului lui Duiliu Zamfirescu, d. Al. D. Zamfirescu, plină de informație, de duioșie și de acel stil aurit al biografiilor de altădată:

« Pe de o parte, creator intelectual în cea mai înaltă accepție a expresiei, Duiliu Zamfirescu era, pe de alta, prin excelență un realizator, pozitiv și clarvăzător, și aceste două ființe cu totul deosebite se armonizau de minune în cadrul principiilor estetice care erau la baza firii sale. Estetica drept bază de viață; iată adevărul despre el. Și în numele acelei estetici, care multora li se păruse o atitudine, atunci când alcătuia fondul naturii lui, în numele principiului de *armonie*, care sta la temelie eticii sale, un bărbat, pe deplin bărbat, se cerea să fie și un luptător: și Duiliu Zamfirescu a fost mai presus de toate un creator în ordinea spirituală și un luptător în viața zilnică.

De aci și explicația înfățișării sale externe, aparența îngrijită și oarecum distanță, dar în realitate profund naturală și cât se poate de simplă. Nimic

vreme multă de așteptat. Asta și trebuie să fie explicarea că în a doua parte a vieții, majoritatea oamenilor se așează pe strâns bani, pe zidit case (ar fi mai logic să facă așa ceva când mai au încă mult de trăit) și mai cu seamă de făcut politică.

Eu am plecat din Focșani însoțit de dorințele tuturilor alor mei de a mă întoarce cât de curând, de a mă fixa în țară, spre a lua, cu timpul, locul frunțașilor din localitate, cari îmbătrânesc. Dorința lor răspundea dorinții mele, dar vă mărturisesc că nu mă pot hotărî s'o rup deodată cu anii de muncă dela Minister, fără să am făgăduința unui sprijin; am cu alte cuvinte lășitatea înțelepciunii. De aceea, aș dori ca d-l Carp să aibă încredere în mine; să-mi permită, când va veni momentul, să mă aleg la Focșani.

Din încheata lichidare a averii lui socru-meu, avem până acum (afară de zestrea de 100.000 frs. în hârtii de drum de fier și rentă) 25.000 frs. partea nevesti-mii. Această sumă (de acord cu cumnatul-meu) ne va servi ca doi ani să putem trăi. În acest interval voiu face avocatură, și sunt încredințat că cele 12.000 frs. pe an pe care le câștig astăzi, le voiu câștiga oricând.

În Focșani, partidul conservator e pus de d-l N. Filipescu sub șefia unui venetic, anume Gogu Constantinescu, despre care aud spunându-se cele mai mari necuviințe. Cu acesta s'au unit gentilul, dar foarte prostul Vasilică Apostoleanu, d-l Nicolescu-Voetineanu, care trece drept nebun și alți doi, trei necunoscuți. Lumea cum se cade e împărțită în două tabere: junimiștii, cu d-nii Voinov,

mai greșit decât a înfățișa atitudinea acestui om drept rezultanta vreunui Don Quichotte-ism de trubadur sau de paladin sau ceva asemănător; e păcat, poate, din punct de vedere romantic, că nu a fost așa, dar acest regret se șterge repede față de cealaltă explicație, cea adevărată, de o esență atât de superioară precedentei și anume că toate faptele din viața lui erau trecute prin prisma unei etici foarte severe. Și etica sa, precum arătam mai sus, se întemeia pe armonie, dintr'o credință adânc înrădăcinată în sufletul lui optimist, că natura e armonioasă prin definiție, chiar atunci când mintea omenescă nu-i desprinde cauzalitatea. Și dacă natura e armonie, apoi ființa omenescă se cere să cate menirea ei în o cât mai desăvârșită aplicare a legilor aducătoare de armonie; armonia, în credința lui, era condiția esențială a oricărei producții superioare, a operei de artă și a progresului. Și cine spune armonie spune logică, fără de care prima nu poate exista. De aceea spiritul lui Duiliu Zamfirescu în toate manifestațiile sale a fost însemnat cu marca logicii; a acestei logice, izvor al armoniei și deci al împlinirii menirii omenesti de neîncetată sfortare de ameliorare în fiecare individ și în fiecare colecti-

Simionescu-Râmniceanu, Cotescu, etc. și liberalii-independenți, cu General Gheorghiu. Printre aceștia însă, nu e niciun tânăr localnic, căroră bătrâni să lase moștenirea lor politică (afară doar decât Mincu, care e liberal).

Eu v'aș ruga să vorbiți cu D-l Carp. Dacă d-sa nu mă cunoaște îndestul, D-Voastră mă cunoașteți, și știți că se poate compta pe mine.

Dacă am fost cam lung, vă rog să mă iertați. N'am putut să vă văd înainte de a pleca, fiindcă v'aș fi spus din viu graiu toate acestea.

Acum literatură. Am cetit partea a II-a din introducerea la discursuri (vol. II), pe care o auzisem deja. V'o trimit, cu mici îndreptări de tipar. E o pagină palpitantă de vieață și de interes. La cetire, mi s'a părut mai puțin obiectivă decât partea I-a. E însă firesc să fie așa, deoarece eu, un indiferent, am ajuns la ultimul rând, vibrând de indignare că o asemenea monstruozițe s'a putut înscena, acum 20 de ani, într'o țară cu regim parlamentar și cu pretenții de cultură. Aștept urmarea cu nerăbdare. Sunt încredințat cu veți simți și D-Voastră nevoia de a publica mai târziu un volum special pentru paginile acestea de istorie, care vor rămânea, de sigur, printre cele mai frumoase ale literaturii noastre.

Cât despre discursuri, v'am spus îmi pare proba la care le-am supus. Intr'o discuțiune, în București, în care mi se citau, în contra,

vitate. De aceea și disciplina severă a vieții sale în care se doza cu cel mai mare eclecticism cele mai variate îndeletniciri și în care distracțiile se îmbinau în formele cele mai felurite, dar din care era exclusă cu strășnicie *pierea de timp* pe care duiosul poet o considera drept o imoralitate, căci, precum îmi spunea atât de des, este ilogic de a pierde vreme atunci când existența care oferă atâtea laturi interesante, este atât de scurtă. Și tot în numele logicii creatoare de armonie se cuvenea, după părerea sa, aplicarea zilnică a adagiului « mens sana in corpore sano ».

În ce privește mîntea, ea se cerea a fi cât mai împodobită, cât mai deschisă, cât mai receptivă captării a cât mai multe cunoștințe, a cât mai felurite senzații menite a permite individului împărtășania cu lumea înconjurătoare; și rezultatul fusese că puțini români au avut cultura universală a acestui om. Știți d-voastră, bunăoară, că Duiliu Zamfirescu era versat în cosmografie, în fizică, în astronomie? Nu insist, pentru că am ieși din cadrul unei scrisori, asupra feluritelor cunoștințe precise, culese la origine, iar nu în opere de vulgarizare și mai cu seamă armonios captate și pe deplin mestecate. Și

discursurile lui Macaulay, am cerut să se aducă traducerea lui Ang. Demetrescu și am cetit la întâmplare și din Macaulay și din Maiorescu, fără surprindere, fără tranziție, fără în fine ca unul să strice celuilalt. Și e vorba de Macaulay, cu alte cuvinte de cel mai ilustru reprezentant al elocvenței engleze, în care forma cea mai perfectă e unită cu logica cea mai inexorabilă și cu ironia cea mai elegantă. Modestia D-Voastră să nu ia în nume de rău comparația: v'am spus impresia mea: un om superior la noi (consecrat ca atare) trebuie să fie cu adevărat un *homme hors ligne*. D-l Carp în politică, Eminescu în poezie, dacă s'ar fi născut în Franța sau în Germania sau chiar în Italia, erau astăzi celebrități europene.

Hypnoticū. Inchipuiți-vă că tocmai la sosirea mea aici, se da piesa lui Sardou. Am alergat s'o văd, cu o neliniște și o temere cum nu vă puteți face idee, — și m'am întors triumfător, un triumf *da uno solo*, dar și cam plouat, gândindu-mă pe de o parte ce falsă, goală și învechită e tema lui Sardou și cu toate astea cum a știut să scoată din ea scene frumoase, — iar pe de alta ce bună este tema la mine, cu firea interesantă a doctorului meu, și totuși cum nu e nicio scenă de teatru! Voiți să știți ce se petrece în *Spiritismul* lui Sardou? Un bătrân doctor (iar doctor!), amorezat de știință, de spiritism și... de nevastă-sa, se muncește cu mesele, pe când nevastă-sa îi pune niște coarne cu ramuri. Intr'o zi, ca să poată petrece mai multă vreme cu amantul, nevasta spune

alt rezultat fusese că puțini români au avut, în aceeași măsură, înțelegerea pentru mizeriile semenilor, o mai desăvârșită compătimire pentru suferințele altora, care îl atingeau la un punct, care pe mine — deși emotiv din fire — mă uimea când îl găseam dimineața în camera sa de hotel (unde a trăit ultimii 12 ani ai vieții nu pentru că era boem, căci avea locuință gospodărească la țară, ci din dezgust pentru tot ce semăna a burghezie chiabură cu slugi și menaj, deci ceva asemănător cu retragerea monahilor în chilie, deci spiritualism și simț estetic) cu lacrimile în ochi în urma uneia dintre nenumăratele spovedanii, adesea dela necunoscuți, ce primise.

Nu insist asupra calităților intelectuale și nici asupra creațiilor sale, în deobște cunoscute; subliniez aci latura pe care el nu a fost îndeajuns de înțeles și anume aceea de luptător în viața zilnică. Ținuta aceea, exteriorul acela care fuseseră atât de des greșit interpretate, erau tocmai dovada conștiinței sale de a fi chemat a conduce pe alții; era ținuta bărbatului de Stat britanic, era înfățișarea unui șef de oaste, ținută desvoltată la unii prin practica sporturilor, la alții prin obiceiul comandamentului, la el, însă, firească,

bărbatului că pleacă la țară (sau așa ceva). Se întâmplă însă tocmai trenului cu care trebuia să plece, un accident grozav, cu explozii, foc, răniți, morți, carbonizați. Bărbatul aleargă la gară să-și salveze nevasta. Ia-o de unde nu-i. Dumneai petrecea cu amantul (care e un aventurier și mai de nu român, fiindcă am auzit un nume ca Stoundza sau Sturdza, sau așa ceva). Prin urmare, pentru bietul bătrân, nevastă-sa e pierdută. În vremea asta un prieten aleargă la ea și-i spune cele întâmplate trenului. Coana Veta, cu ambiț, nu vrea să se mai întoarcă acasă și propune amantului să fugă în lume. D-lui refuză. D-neai se indignează, îl disprețuește și pleacă. Dacă însă pentru doctor nevasta era carbonizată în forma ei actuală, nu degeaba era el spiritist: nevasta îi revenea sub formă

mulțumită desăvârșitului echilibru între minte și trup și mecanismului ireproșabil al reacțiunilor sale.

Și nimic mai just decât a aminti acel « in corpore sano », deoarece poetul considera ca o datorie, în înțelesul păgân, de a îngriji și a întreține tonicitatea fizică spre a putea înfrunta greutățile morale. Știți oare d-voastră că Duiliu Zamfirescu era un vânător pasionat și îndrăzneț, un desăvârșit înotător, un călăreț și un cunoscător al calului și că părintele meu avea o pasiune pentru pericol, o nevoe de a-și controla neîncetat puterea și chiar de a provoca soarta (de unde și atracția sa pentru jocurile de noroc în care nici miza nici câștigul nu-l interesau pe atât pe cât îl pasiona ipoteza unei fabuloase averi ieșind din trei lovituri de zar și în care reminiscențe din Stendhal îi fluturau în fața ochilor icoana lui Julien Sorel...), care nu răspundeau la nicio pornire brutală, ci erau însușiri fundamentale virile. « L'instinct de jeu », despre care vorbește Kant, intra în o asemenea disciplină de viață, care nu trebuie să surprindă la un bărbat crescut în cultul antichității romane, trăit ani de-a rândul în prietenia strânsă a cumnaților săi italieni, oameni de o înaltă virtute morală și valoare intelectuală, de o uimitoare cultură elino-romană și care totodată nu pricepeau existența fără de helioterapie, de înot și de gimnastică, zilnice, iar seara fără de evocări literare, care mă lăsau cu gura căscată, când auzeam câte o eglogă întreagă recitată pe nerăsuflăte și răstălmăcită apoi pentru uzul nostru de începători, cari fără de discuții tehnice în legătură cu ultimele descoperiri ale științei, fără de comentariile politice ale evenimentelor recente, la care « cumnații români », adică Duiliu și Constantin, acesta pe atunci student în chimie la Universitatea din Roma — trebuiau să-și piept, cu riscul de a fi luați în deriziune de tabăra italiană. Ce-ni drept, tata era atât de muclit și avea o atât de fulgerătoare și documentată ripostă încât discuțiile serale din via Condotti se terminau de obicei prin victoria Românilor, ceea ce pe noi plozii, ne încânta dintr'un adânc instinct de filiație paternă, pe când maică-mea, sărmana, încerca în zadar amânarea discuției ».

de spirit. Și azi spirit, mâine spirit, până într'o bună dimineață dumneaei se întoarce de-a-binelea la domițiliu. Bărbatul convoacă pe ceilalți spiritiști și-i pofteste să pipăie minunea. Asta-i. Toată bazaconia asta e spusă cu gravitate, cu știință ocultă primprejur. Un alt franțuz ar fi făcut o farsă enormă, să te tăvăleşti de răs. D-l Sardou a făcut o piesă serioasă.

Revenind acum la *Hypnoticii*, — eu vă propun să-i lăsăm să doarmă. Ce-a fost, s'a dus. Un scriitor sincer își poate zice sieși: non val cosa nessuna l'emozione tua ¹⁾). O lucrare poate să iasă mai bună sau mai rea: asta privește pe alții. Răsplata lui stă în însuși faptul scrierii.

De acuma mă aștern pe romanul cel de mult mângâiat în gând. Acesta va fi al 3-a și ultimul din lumea *Vieții la țeară*, și cine știe dacă nu și ultimul din încercările mele. Mă simt ajuns la un moment de desăvârșită seninătate, și dacă n'aș avea copii și nu aș fi legat cu sănătatea mea puternică de pământ, aș fi un buddhist în felul meu, aș înceta de a mai face ceva, tot ridicându-mă în căutarea *cunoștinței absolute*, care la urma urmei este liniștea absolută.

Cu bine, iubite D-le Maioreescu, fără a-mi găsi prea multe contradicții și fără a mă blestema de atâtea foi înnegrite.

(urmează)

Pentru text întocmai și note,
EMANOIL BUCUȚA

¹⁾ Nu 'nseamnă mare lucru înduioșarea ta.

EUGENIE PENTRU NEAMUL ROMÂNESC

În cele ce urmează vom căuta să arătăm mai întâi cum se prezintă în linii generale chestiunea ce ne preocupă și apoi ne vom ocupa de aspectul ei special pentru țara și neamul românesc.

Problema ameliorării elementului uman a fost multă vreme nesocotită cu totul și abia în timpul din urmă a fost luată în seamă în diferite state, căci s'a văzut că interesa de aproape chiar existența lor. Totuși nu numai preocuparea în sine, dar nici chiar termenul « eugenie » nu e o inovație a timpului nostru. Încă în secolul al VI-lea înainte de Christos, Theognis din Megara se revoltă, întocmai cum ne revoltăm și noi astăzi, contra preocupării exclusive a oamenilor de a selecționa (eugeneas) din cele mai bune tulpini diferite animale domestice (tauri, berbeci, măgari, cai, etc.) fără ca să se gândească de fel a face același lucru și cu oamenii. Dar în realitate e stabilit că preocupările de această natură datează din timpurile cele mai vechi cunoscute de noi: legea lui Manu și Vișnu din vechea Indie, legea lui Israel, etc. . . . fără să consacre acestei chestiuni un anumit termen, sunt totuși dominate de preocupările eugenice.

Printre încercările eugenetice cu caracter net pozitiv ale trecutului apropiat se poate cita aceea a lui Frederic Wilhelm I, tatăl lui Frederic al II-lea, care după ce și-a format un regiment de giganți, nu a mai permis acestora căsătoria decât cu femei de aceeași talie.

În epoca noastră primele încercări în această materie au fost foarte timide și au avut un caracter numai negativ: certificatul

prenupțial, de altfel aproape abandonat, viza profilaxia boalelor venerice și căuta să evite perpetuarea unor boale considerate transmisibile urmașilor; chiar sterilizarea celor presupuși a procrea ființe anormale sau cu totul inferioare era tot o măsură cu caracter negativ. Până la încercările îndrăznețe din ultimii ani nu se poate vorbi de nici o încercare cu caracter net pozitiv.

Deși s'a observat că foarte mulți psihopați și degenerați compatibili cu o viață socială se înlătură singuri în mod natural dela procreație (prin impotență, perversiuni sexuale, etc.), totuși s'a pus chestiunea împiedicării artificiale a acestei eventualități nedorite. Astfel cam de două decenii sterilizarea anormalilor *sociali* (compatibili cu o viață socială) a fost propusă în Germania și legiferată în Virginia din Statele Unite ale Americii; însă în Anglia ea a fost considerată ca nepractică. Totodată în Germania s'a mai propus și suprimarea legală a alienaților incurabili, măsură propusă și în Parlamentul elvețian de d-rul Hauswirth. Se vede astfel că politica eugenică inaugurată de curând în Germania și despre care vom vorbi mai departe, este numai o continuare și o punere în aplicare a unor vechi preocupări. Dar dela eugenie s'a trecut în timpul din urmă la problema selecțiunii și purificării raselor, care a devenit corolarul unei anumite concepțiuni politice. Și această preocupare, despuiată însă de orice caracter politic, a început să frământeze chiar și țările cele mai liberale și democratice.

I. Franța, această țară înaintată între toate, se gândește foarte serios la o îngrădire a posibilităților de degenerare a rasei, sau mai bine zis a neamului, cu riscul înfrânării unor practici de libertate și de umanitarism excesive. Dacă totuși această preocupare nu s'a tradus încă în forme prea concrete, totul se datorește numai faptului că-i lipsește constrângerea și impulsul interesului imediat și imperios; sau dinamismul pe care-l imprimă spontan și irezistibil colectivităților concepțiunile politice care reușesc să concentreze, să strângă în mănunchi toate tendințele lor — clădite de obicei pe pasiuni sau interese concrete imediate și întărite prin elemente mistice diverse — adică « idealul » politic colectiv. Totuși observându-se că la cauzele intrinsece de decădere se adaogă importante cauze extrinsece, s'a dat alarma. S'a constatat, între altele, că, încurajați de o ospitalitate excesivă, bolnavii străini

erau transportați în Franța și umpleau mai ales spitalele din Paris cu concursul familiilor, societăților și comunităților străine. D-rul Remlinger a semnalat Academiei de Medicină că nu toți acești străini erau loviți de boală în trecerea sau în timpul șederei lor în Franța. S'au descoperit precis metodele grație cărora orașele din basinul Mediteranei se debarasează în dauna Franței de toți indivizii socotiți « non-valeur économique ». Asistența Publică gă-sindu-i abandonați în porturi sau gări îi culege și îi asistă; bolnavii mintali sunt canalizați spre azile, de obicei pe calea plasamentelor din oficiu. D-rul Marie a descoperit cum unii afazici, amnezici, demenți . . . erau părăsiți de emisarii speciali fie imediat după urcarea lor în tren, fie după sosirea în gara terminală. În felul acesta rămân definitiv în sarcina Asistenței: tuberculoși osoși sau articulari, paralitici infantili necesitând tratamente ortopedice interminabile și costisitoare, leproși, granuloși orbi, idioți, surdomuți, epileptici, alienați periculoși, etc. D-rul Apert a semnalat la spitalul Enfants-Malades o zecime de străini dintre copiii bolnavi; la Maternitate s'au semnalat 20% parturiente străine, la Saint-Maurice la Charenton 80% mame convalescente străine, iar d-rul P. E. Weill a arătat la Academia de Medicină că bolnavii cronici străini au ajuns până la 66%. Unii din acești bolnavi aduc în Franța boale noi: Nordul a devenit un centru de epidemii gastro-intestinale parazitare exotice (ex.: ankylostoma); d-rul Jeanselme a citat la Congresul de igienă numeroase cazuri de afecțiuni exotice aclimatate în Franța, ca: lepra, filaria, encefalite, mielite, etc.

Dar, cum a arătat d-rul A. Marie, umanitarismul francez nu este cel puțin speculat de amici ai Franței, nici ca naționalități nici ca indivizi, căci multe din țările cărora aceste sdrențe umane aparțin, au fost și sunt ostile Franței în momentele critice. Tratatamentul gratuit și vindecarea celor întorși acasă sunt privite în Levant ca lucruri naturale umane și datorite obligatoriu, în cadrul umanitarismului iar insuccesele sunt exploatate și servă ca mijloc de șantaj.

Problema invadării spitalelor franceze de străini a determinat Academia de Medicină să adopte următoarea propunere a profesorilor Achard și Leon Bernard: « Academia de Medicină, « informată despre numărul considerabil de străini îngrijiți în

« spitalele noastre, după ce mai mult sau mai puțin intraseră în țara noastră fără a fi fost prealabil supuși unui examen medical « suficient, impresionată de consecințele supărătoare ale acestei « stări de lucruri, atât din punctul de vedere al sarcinilor de asistență cât și din acela al pericolelor ce atrag pentru sănătatea « publică, cere Puterilor publice să organizeze fără întârziere controlul sanitar al imigrațiunii, mai ales la frontierele uscatului ».

Chestiunea exploataării Franței, pe calea asistenței, și a riscului vitalității națiunii a determinat atitudini analoage și din partea « Societății de Medicină din Paris, a Consiliului Municipal al Senei, a Prefecturii Poliției Parisului, a Prefecturii Senei, etc.

Dar neajunsurile morale și sociale ale imigrațiunii nu sunt nici ele negliabile. Statisticile din 1929—1930 au arătat că:

La dispensarul psihiatric al d-rului Rollet din peste 300 copii delicvenți mai mult de 20% erau străini, necunoscând nici limba franceză;

La Petite Roquette, din 400 inculpați, a treia parte erau minori străini;

La închisoarea Saint-Lazare din 1000 femei încarcerate, peste 300 erau străine;

La închisoarea Fresnes, din 1800 deținuți de ambele sexe, un sfert erau străini;

La închisoarea Santé din 1195 de preveniți erau 40% străini;

La Serviciul străinilor din 12.000 arestări, 1922 — adică 15% — erau străini;

La Parchet din 25.000 inculpațiuni anual, a treia parte privesc pe străini;

Din 100 instrucțiuni pe zi, 30 erau pentru străini;

La infirmeria specială, din 1700 bolnavi culeși pe drumuri erau 291 (peste 17%) străini.

D. Edouard Herriot, ca primar al Lyonului, a semnalat în 1923 că din 420 bolnavi spitalizați la Hôtel-Dieu, mai mult de 13% erau străini, pe când proporția locuitorilor străini din oraș era mult mai mică.

După cum spune d-rul A. Marie, imigrațiunea ia o importanță decisivă în viața națională, pe care o anarhizează. Pacea interioară e grav amenințată. Adăogați și pericolul încă mai mare al procreației, adică al perpetuării și înmulțirii acestor indezirabili!...

II. Cu totul alt aspect capătă problema ce ne preocupă în Germania, probabil fiindcă acolo se poate vorbi sigur, atât de constrângerea irezistibilă a intereselor imediate cât și de un « ideal » politic colectiv de un dinamism formidabil — totul ducând la necesitatea unor formule concrete și precise. « Revoluția » național-socialistă pune în valoare mai ales două principii: 1) principiul rasist și 2) principiul că « interesul general primează pe cel particular » — deci o înlăturare categorică a individualismului. Nu ne vom ocupa pentru moment decât de *principiul rasist*, în sprijinul căruia se desfășoară o întinsă activitate științifică, mai ales medicală. Trei mari publicațiuni sunt consacrate exclusiv acestui scop: 1. « Eugenik »; 2. « Erblichkeit, Rassenhygiene und Bevölkerungspolitik », și 3. « Erbkrankheiten und Vererbungslehren ».

Iată argumentele principale ce se invoacă în sprijinul acestei activități:

a) *Argumente istorice*, formulate între alții de Stricker într'un studiu documentat din « Münchener Medizinische Wochenschrift », arătând că toți marii gânditori și filosofi ai Antichității, până și Platon și Aristotel, au preconizat numeroase rețete pentru a se ajunge la o reproducere selecționată a speței umane. Și totul pledează pentru « a grăbi urmărirea acestei ere mai nobile, în care oamenii se vor îngriji mai puțin de a creea cele mai bune rase de câini, cai și pisici decât de a ridica propriul lor nivel »;

b) *Argumente economice și statistice*. Mai mult decât pericolul cantitativ — căci natalitatea scade și în Germania — este pericolul calitativ: în 1929 erau în Germania peste 300.000 indivizi inutilizabili (220.000 cu boli mintale grave și hereditare necesitând 190 milioane mărci pe an și mai ales 15.000 surdomuți și 60.000 cu leziuni hereditare grave), care, pe lângă sarcina ce o reprezintă pentru Stat, *pot procrea indivizi tot ca ei*; iar pe de altă parte statisticile dovedesc că numărul deficienților (Minderwertige) și al antisocialilor (al delicvenților de tot felul) crește proporțional mai repede ca al celor normali, poate datorită și inconștienței și neprevederii celor dintâi. Fetscher arată că peste 500.000 indivizi dau o descendență nedorită, cum și că în afară de cheltuielile justiției represive se cheltuiesc peste 350 milioane Rentenmark pentru asistența « boalelor hereditare »;

c) *Argumente biologice și medicale* bazate, după Sticker și Janowski, pe: *medicină* cu toate ramurile ei; *antropologie* subiectivă, obiectivă (antropometria lui H. Martin, Lambert Quételet și Francis Galton), fisiognomonică sau morfologică — urmărindu-se și stabilirea determinismului; *fizica și chimia biologice* aplicate mai ales la studiul constituției și fenomenelor umorale; *biologia comparată* și studiul experimental al heredității; *psihologia și caracterologia raselor* pentru cercetarea corelației sau numai a simplei coincidențe dintre caracterele fizice și psihice.

Astfel, atât datele trecutului cât și necesitățile sociale ca și cerințele științei actuale vin în sprijinul apelului conducătorilor Reichului, iar expresiunea lor convergență și concludentă este socotită a fi necesitatea *sterilizării*.

« Legea pentru împiedicarea descendenței morbide » (Gesetz zur Verhütung Erbkranken Nachwuchses) intrată în vigoare la 1 Ianuarie 1934 fixează procedura juridică și tehnică a sterilizării, arătând: *boalele* ce o justifică (mai ales boalele și infirmitățile neuro-psihice ereditare); *persoanele private* și *organele publice* care o pot cere; *tehnica* (operațiunea va fi exclusiv *chirurgicală*, adică numai ligatura canalelor deferente la bărbat și ligatura sau excisiunea trompelor uterine la femei — fiind interzisă ablațiunea glandelor genitale masculine sau feminine și, mai ales, sterilizarea radioterapeutică sau chimică); *instanțele speciale* pentru acest scop și *competința lor*: tribunalul tutelar (Vermundschaftsgericht), tribunalul sanitar hereditar (Erbgesundheitsgericht și Oberlandsgericht); cum și *atribuirea sarcinilor pecuniare* procedurale și cele ale intervenției chirurgicale.

Oportunitatea unei sterilizări este judecată de mai multe grade de jurisdicțiune și, eventual, ar putea fi găsită nejustificată de vreuna dintre ele, iar cererea respectivă să fie deci respinsă. Tribunalul sanitar hereditar poate fi anexat unui tribunal obișnuit de arondisment (Amtsgericht) și se compune dintr'un judecător, ca președinte, și *doi medici ca membri*: un medic public (beamteter Arzt) și un medic specialist în boalele hereditare, desemnat de Reich. Introducerea medicilor, *ca judecători*, în aceste instanțe, e o inovație pe care o urmărește și Franța cu prilejul reformei legii alienațiilor din 1838, cerând tribunale mixte (judecători și medici) în locul regimului actual care lasă internările și eliberările

alienaților la aprecierea tribunalelor ordinare¹⁾. Adăogăm că nu pot fi sterilizați decât cei apti a procrea (fortpflanzungsfähig), excluzându-se cei inapți de ambele sexe din cauza vârstei, boalelor sau infirmităților. Deși sterilizarea nu e obligatorie, se subnțelege că ea poate fi determinată de *interesul general*.

Dar protecțiunea rasei nu e sprijinită numai pe legislație și pe măsuri administrative, ci și pe numeroase măsuri de igienă socială. Iar activitatea pe terenul *asistenței* propriu zise e dominată de preocuparea de a rezerva mijloacele ei, pe cât posibil, familiilor sănătoase și mai ales celor numeroase. Celor cu *tare* li se va asigura numai o existență convenabilă, dar nu hospitalizarea în stabilimente luxoase, adică un trai mai bun decât semenilor lor sănătoși care își câștigă existența muncind. Pentru copiii înapoiți sau deficitari se vor observa aceleași norme: « Cei mai buni maeștri nu trebuiesc destinați claselor de perfecționare pentru debili (mintali, mai ales), dela cari nu se poate aștepta nimic bun, ci copiilor sănătoși » (Herbert Scheidel).

III. Reamintim că metoda sterilizării folositoare colectivității nu e nici cu totul nouă, nici de origină exclusiv germană. Astfel: *a)* In câteva state ale Americii de Nord s'a aplicat încă din 1907 unor criminali, *sterilizarea represivă*, care însă a fost criticată chiar de partizanii sterilizării în principiu, deoarece introducerea mijloacelor represive în medicină este inadmisibilă, iar eficacitatea ei pentru criminalitate e nulă, « criminalitatea nefiind o concepție biologică »; reese deci că ea trebuie să fie considerată numai ca o concepție socială; *b)* In America se practică pe o scară întinsă și *sterilizarea profilactică socială* în toate cazurile de debilitate mintală « cu potențial hereditar inferior » (degenerați, imbecili, idioți, etc.), care pot însă atunci deveni obiect căutat pentru plăceri fără riscuri și rămân cei mai activi propagatori de boale venerice; *c)* In Elveția a fost votată și aplicată în 1928 în cantonul Vaud *sterilizarea facultativă*, pentru motive sociale

¹⁾ La noi s'a realizat un oarecare progres în acest sens, prin legea sanitară din 1930, care lasă chestiunile medicale privitoare la alienați (internările și eliberările) în competența medicilor specialiști, iar instanțelor judiciare le rămâne controlul; pe când după legea anterioară a alienaților din 1894, copiată după legea franceză din 1838, internările și eliberările se făceau de instanțele juridice.

și umanitare, ca : « protecția celor slabi », « ușurarea soartei familiilor de anormali » . . . ; dela promulgarea legii până acum nu s'au practicat mai mult de 30 sterilizări, referindu-se mai ales la femeii anormale cu conduită sexuală iresponsabilă; *d) Sterilizarea eugenică* se practică fie pentru indicațiuni *individuale* în scop terapeutic (ameliorarea stării mintale produsă de unele psihonevroze sexuale) sau profilactic (anomalii obstetricale, evitarea recidivei unei psihose puerperale, afecțiuni organice grave, etc.); fie pentru cerințe *sociale*. În acest ultim cadru intră : sterilizarea pentru motive economice, sterilizarea neo-maltusiană și sterilizarea eugenică propriu zisă, urmărind ameliorarea elementului uman pentru folosul colectivității, bazată mai ales pe concepțiunile genetice mendeliene.

Sterilizarea eugenică însă nu-și poate ajunge totdeauna scopul social, dacă e aplicată numai celor cu boale hereditare, căci, pe lângă bolnavii evidenți, există un foarte mare număr de purtători latenți ai boalei. Atunci boala nu se declanșează decât datorită întâlnirii întâmplătoare cu ocazia concepțiunii a doi purtători latenți ai aceleiași tare hereditare (heterozygoți recesivi), eventualitate pe care ar putea-o preveni numai o genealogie precisă și întinsă; rămâne astfel că indicațiunea sterilizării ar putea fi dată numai de calculul de probabilitate și de cifrele statistice de morbiditate hereditară pentru o anumită boală, în toate gradele de rudenie, după datele profesorului Rüdin (München).

Deci sterilizarea eugenică a anormalilor e bazată pe *genetică*, care se întemeiază pe ipoteze nesigure, susținute mai mult de un misticism științific; și care nesocotește atât rolul important al patologiei toxi-infecțioase în raport cu afecțiunile zise endogene cât și rolul influențelor exterioare.

Putem încă să mai adăogăm că în politică eugenică, înainte de a recurge la metodele radicale, e bine să ținem seamă și de rolul considerabil pe care-l joacă *pregătirea* de toate felurile și *educațiunea* în modificarea fizică și sufletească și în adaptarea terenului moștenit la cerințele vieții colective. Aceasta a făcut pe un luminat și experimentat educator vienez, Hintz, să stabilească formula : « Erbliche Belastung, erworbene Entlastung ».

După această prezentare succintă a principalelor manifestări ce vizează ameliorarea neamului omenesc, să examinăm cum trebuie privită problema și pentru neamul și țara noastră.

Putem spune mai întâi că nici una dintre metodele aplicate aiurea n'ar găsi o justificare serioasă pentru noi, dacă ar fi vorba de o aplicare integrală. Căci nu numai că nouă nu ne-ar putea aduce foloasele urmărite și poate chiar obținute acolo unde au luat naștere, dar nici nu se potrivesc cu concepțiunile, moravurile și structura noastră sufletească. Inșă, ele ar rămâne ineficace mai ales pentru că n'ar corespunde cerințelor specifice și deci n'ar putea remedia nici unul din relele care roade, topește în prezent și minează pentru viitor vitalitatea neamului nostru. Totuși dacă nici una din metodele străine nu poate fi aplicată în întregime cu folos la noi, în schimb mai fiecare dintre ele are cel puțin câte o parte ce ne-ar servi poate direct, sau conține câte o sugestie utilă.

Astfel, îngrădirea și controlul sanitar sever al *imigrațiunii* este o necesitate care ni se impune și nouă foarte imperios și cu, toate că pentru noi ia o înfățișare diferită decât pentru Franța, totuși soluția Franței ne oferă un model de avut în vedere. Deși proporția bolnavilor și incurabililor depuși și abandonăți la noi este cu mult mai redusă, totuși problema ni se pune chiar și din acest punct de vedere. Inșă imigrațiunea la noi prezintă un alt aspect cel puțin tot așa de alarmant: invadarea țării de preținși muncitori de toate categoriile și șomeuri manuali și intelectuali de calitate cu totul inferioară, bolnavi și propagatori de diferite boli grave (mai ales sifilisul și tuberculoza), nevropați, dezechilibrați și neadaptabili; iar o categorie abominabilă și periculoasă e aceea a proxeneților și impresarilor străini care recoltează și exportează copilele minore răpite mișelește familiilor lor, fie prin violență, fie prin ademeniri infame. Mai adăogăm că cei bolnavi, dezechilibrați, antisociali, etc. în timpul șederii lor la noi procrează și ne lasă progeniturile lor degenerate; pe când exportatorii de carne vie smulg în schimb odraslele noastre cele mai pline de promisiuni pentru viitorul neamului, adică copilele cele mai bine făcute, mai atrăgătoare și mai apte a deveni mame gestatoare de copii sdraveni și sănătoși!

O statistică serioasă ar putea arăta numărul considerabil de tot felul de intruși indezirabili adăpostiți la noi, dăunători și din

punct de vedere moral și social, dar mai ales din punct de vedere *eugenic*.

Am văzut că în Germania și alte țări, problema care ne preocupă a condus la unele măsuri radicale, cum e sterilizarea eugenică. Pare puțin probabil ca această măsură, mai ales aplicată după concepția Reichului, să găsească la noi o atmosferă favorabilă, dat fiind și faptul că problema eugeniei se pune acolo din alte puncte de vedere. Totuși putem reține alte învățăminte utile, cum e acela de a rezerva toate mijloacele asistenței publice pentru ridicarea și refacerea indivizilor ce pot deveni (dacă sunt încă tineri) sau redeveni (dacă sunt adulți decăzuți ocazional) valori economice sau sociale; celor alți, la care trebuiesc adăogați indivizii categoric antisociali sau chiar delicvenți, trebuie să li se acorde numai un trai omenesc și lipsit de suferințe fizice și morale.

Credem că n'ar putea găsi la noi o atmosferă favorabilă nici sterilizarea facultativă practică în Elveția și nici sterilizarea profilactică socială ca în America.

Totuși o indicație bine justificată ar găsi și la noi sterilizarea eugenică în anumite cazuri, precum: la bolnavii neuro-psihici (alienații, mai ales incurabili), atât la cei ce trebuiesc internați pentru totdeauna cât mai cu seamă la cei compatibili cu o viață socială — ceea ce le îngăduie astfel să poată procrea; la bolnavii cu boli hereditare grave, riguros verificate.

Dar problema vitalității și deci a viitorului neamului nostru prezintă, în afară de caracterele universale ale problemei, și unele note strict specifice nouă. Astfel, cele mai importante cauze de degenerare ale poporului român sunt: alimentația, igiena și boalele; adică, alimentația insuficientă sau defectuoasă, lipsa totală de igienă și frecvența, însoțită de o mare gravitate, a boalelor infecto-contagioase.

A vorbi de alimentația țăranului român înseamnă în realitate a căuta explicația miracolului care-i îngăduie nu numai să trăiască — ba uneori să aibă chiar și longevitate — dar și cum mai poate avea în general încă destulă vigoare și, mai ales, cum mai poate procrea urmași care de multe ori sunt exemplare cu totul reușite din toate punctele de vedere. Poate fi oare socotită ca hrană

îndestulătoare și întăritoare, de exemplu, mămăliga cu oțet sau mămăliga cu castraveți cruzi? . . . De aceea toți străinii care ne cercetează constată, spre rușinea noastră, din primul moment, că țaranul nostru e nehrănit. Amintim în această privință existența și frecvența pelagrei, boală datorită unei alimentații mizerabile și mai ales consumației de porumb stricat.

A vorbi apoi de condițiunile igienice de viață ale poporului român este a constata o minune analoagă celei privitoare la alimentație: curățenia corporală și vestimentară, a locuințelor și ogrăzilor, confortul . . . sunt lucruri cu totul inexistente și necunoscute. Modul de viață al masei poporului a rămas cu totul primitiv și n'a fost nicidecum influențat de marile reforme: împroprietărirea și votul universal!

Cât despre boalele infecțioase și despre « tratamentul » lor, făcând ravagii la toate vârstele, dar mai ales în rândul copiilor (anihilând efectele unei natalități excepțional de bogate), s'ar putea scrie volume de fapte și constatări dureroase.

Toate aceste condiții defavorabile reunite scad considerabil rezistența organică și am ocaziunea să constat neconținut pe o scară întinsă cum astfel de ființe istovite, când sunt lovite de boală, nu pot lupta nici chiar contra celei mai neînsemnate infecțiuni sau boale acute și fac ineficace orice intervenție terapeutică. Rezultatele generale dovedind scăderea alarmantă a vitalității națiunii se văd mai ales în lipsa de vlagă a păturii muncitoare și inculte. Astfel, examinând un foarte mare număr de muncitori manuali necalificați din serviciul căilor ferate (majoritatea săteni), am constatat în general că ei sunt sleiți de puteri și devin inapți pentru muncă, începând dela 40 de ani: forța mâinilor măsurată cu dinamometrul este deseori nulă sau cel mult ca a unui copil de 7—8 ani; pe când mecanicii din serviciul aceleiași instituții mai cultivați, mai bine hrăniți, apreciind și practicând oarecum igiena, se prezintă de obicei în condițiuni aproape atletice — deși sunt ieșiți din aceeași pătură a populației ca și cei dintâi. Aceasta dovedește că fondul biologic al neamului este de calitate strălucită, dar e latent și are nevoie să fie pus în valoare.

De aceea pentru țara noastră, *educația poporului*, aducându-i îmbunătățirea traiului ca și a condițiilor economice, trebuie să fie începutul activității eugenice; căci numai *astfel se pune*

adevărata temelie pentru asigurarea vitalității neamului și se organizează cea mai puternică pregătire pentru apărarea lui.

Însă, dacă avem simțul răspunderii, pentru a obține roadele dorite trebuie să avem curajul de a înlătura cu totul ipocrizia și lașitatea datorită cărora, menajând uneori, interesele mărunte se compromite iremediabil fondul. Din contra, să fim călăuziți numai de bună credință și sinceritate deplină; *să do-vedim lealitate față de interesele mari ale neamului și curaj neînfrânt* — adică așa cum vedem că încep să facă toate națiunile conștiente; să începem prin împărțirea și îngrădirea precisă a rolurilor diferiților factori de care depinde succesul acestei opere de salvare; și apoi să lăsăm pe fiecare dintre ei să-și îndeplinească cu sfințenie și nestânjenit de preocupări străine, misiunea pe care și-a luat-o sau care i-a fost încredințată, evitând orice amestec de atribuțiuni sau de roluri din care nu poate ieși decât o confuziune cu rezultate dureroase.

Și atunci toți cei ce se destină mai ales educațiunii maselor trebuiesc constrânși sever la îndeplinirea misiunii lor, așa ca să nu o mai poată considera numai ca o îndeletnicire accesorie și nici provizorie.

Pentru atingerea acestui scop, educatorii trebuiesc sustrași oricărei tentații de evadare sau de dezertare dela datorie

S'ar ridica astfel nu numai nivelul cultural și economic, *pregătind direct ridicarea nivelului biologic*, dar și nivelul moral al neamului, grav sdruncinat prin oportunismul celor ce ar trebui să fie numai pilde neprihănite; adică *s'ar realiza cel mai puternic mod de apărare al lui.*

Această constituie pentru țara și neamul nostru metoda... eugenică cea mai naturală și eficace, care totodată a devenit și cea mai imperioasă. Abia după aplicarea ei serioasă și îndelungată își pot găsi rost la noi, și numai după o matură chibzuință, metodele eugenice propriu zise, mai mult artificiale, încercate în alte țări, care au trecut de mult cu caznă și frământări prin *etapa culturală, pe care noi voim să o ignorăm sau să o... escamotăm*, neținând seamă că astfel riscăm până la sfârșit însăși existența neamului.

22 Mai 1935.

Dr. Gr. I. ODOBESCU

STILUL CRITIC

Ceea ce deosebește dintr'odată critica literară de operele imaginației, cărora li-se aplică prin menire proprie, este condiția ei reflexivă. Înțelegem din comentariile mijlocitoare ale criticului producerea și copriinderea istorică, adâncimea psihologică, conținutul de umanitate — adică al literaturii precum și, mai cu seamă, prețul de obiect artistic, măsura cu alte cuvinte de a satisface aceea ce nu s'a putut numi altfel decât *gustul*.

Deși reflexivă așa dar, critica, mărginindu-se la explicarea și cel mult definirea acestei valori empirice, își cunoaște rostul modest de estetică practică, impus de nesfârșita diversitate a fenomenului de artă, și respinge puțința de a fi socotită drept aplecare a spiritului exclusiv teoretică. Odată relaxată legătura cu opera concretă, comentariul critic se amplifică, dar se și pierde în studii istorice, psihologice sau de știință a Frumosului. Incât, având a-și face propria teorie, critica literară trebuie să considere în primul rând realitatea nucleară a obiectului ei de cercetat, din natura căruia să-și tragă metodele de lucru potrivite ca și mijloacele de expunere a rezultatelor acestor metode.

La întrebarea despre obiectul de studiu al criticei se răspunde simplu: opera literară; la întrebarea despre metodele de lucru se răspunde de mai multe ori: metoda istorică, psihologică și estetică, toate presupunând un dogmatism oarecare, numai ultimele însă despiciându-se în două: dogmatică și impresionistă; iar la cea de a treia chestiune privind mijloacele de expunere, răspunsul e unanim: stilul critic.

Cercetarea prezentă nu-și propune să înfățișeze din grupul acestor decât stilul ca problemă a criticei literare. Dacă totuși le-am

formulat și pe celalalte, lucrul nu e făcut cu intenția cine știe cărei introduceri didactice, în materie, ci pentrucă, după cum vom avea prilejul să vedem, toate la un loc, răspunsurile se determină între ele, manifestând o legătură de succedanee.

Există dar un stil critic ? Prin ce anume se caracterizează ? Opinia cea mai răspândită au format-o oamenii gravi, raționaliștii — cum se intitulează aceștia cu plăcere, care, fie profesând critica chiar dela debut din nebăgare de seamă, fie provenind în discuția ei din discipline străine cu totul sau numai în parte de faptul literar, au acreditat ideea că stilul critic este și trebuie să fie abstract. Se înțelege cu toată ușurința că nota abstractă sau prezentarea scheletică — altfel zicând, pretinsă ca proprie limbajului critic, se legitimează, gândesc ei, dela condiția de reflexivitate a îndeltnicirii, preschimbata destul de arbitrar în condiție pur teoretică.

« Deprinderea observației exacte, scrie astfel nu interesează care dintre ei, și a formulării precise împrumută stilului o demnitate, la care ar putea râvni mulți dintre literatorii noștri. Dimpotrivă, în materia de studii literare, umflătura stilistică tinde să câștige un larg teren, favorizată de superstiția vulgară că despre artă și frumos este nimerit să te exprimi folosind toate podoabele artei și ale frumuseții. Este aci o confuzie între obiect și meditația teoretică asupra lui, care dovedește cât de înapoiate sunt puterile discriminării în inteligența autorilor despre care ne ocupăm. Răul tinde într'acestea să câștige teren și dacă o nouă îndrumare nu se va produce, se poate formula temerea că în curând nu vom mai putea citi nicio pagină de bun simț despre problemele artei și ale literaturii ».

Cel care poate semna o astfel de susținere a scrisului sticlos în materie de literatură comentată se mărturisește dela început ca provenind din afară de artă, în orice caz. « Deprinderea observației exacte și a formulării precise » este o însușire cu adevărat de mare preț, care se găsește la baza tuturor carierelor științifice serioase; ea dă chimistului — bunioară, cea dintâi garanție asupra rezultatelor de laborator, câtă vreme acesta nu se gândește să descopere însăși formula vieții.

Aceeași însușire însă, cât privește acea una din modalitățile vieții informulabile — literatura, despre *natura* căreia altceva nu știm « exact și precis » decât că este o valoare de inexactitate și imprecizie, și-a arătat în toate chipurile vanitatea.

Spre încredințare deplină că citatul de mai sus, pe care l-ar iscăli orice raționalist, privește din afară ideile exprimate, nepreocupându-se adică de unicul și ascunsul principiu al artei, de starea ei *radicală*, obiect particular al criticei literare, avem rândurile care îl încheie; ele cuprind alarmă că, rămânând să se scrie frumos despre frumos, « nu vom mai putea citi nicio pagină de bun simț despre problemele artei și ale literaturii ». Bunul simț s'ar reprezenta în studiarea operelor de artă literară, cum bine se înțelege, prin folosirea, ori de câte ori vorbim despre una, a dicționarului abstract. Să luăm lucrurile mai din aproape.

Punctul de privire care, pentru a se exprima, recurge la cuvinte atât de globale ca « problemele artei și ale literaturii » este cu adevărat exterior față de singura discuție posibilă azi asupra criticii literare. Problemele artei și ale literaturii, în mod indistinct, există pentru cărturari, pentru cercetătorii cari debutează cu teze de doctorat și continuă cu lucrări despre toate modurile de a se combina cu împrejurări istorice, sociologice, psihologice etc., fenomenul artă.

Dar s'udiile acestea, foarte stimabile și pe drept cuvânt prețioase pentru cultura timpului, instruesc cu mult mai mult întru cât e vorba de noiile domenii ale cunoștinții puse în raport cu opera artistică decât asupra artei însăși. Căci oricât am confrunta pe Eminescu al nostru, de pildă, cu stările sociale din timpul său, ceea ce vom obține va fi un plus de cunoaștere a acelei societăți, poeziile lui nedeschizându-ne prin aceasta rezerva lor de frumusețe inanalizabilă.

S'a crezut o bună vreme și se poate încă susține că numai pe calea reconstituirilor istorice am putea dobândi pregătirea trebuitoare înțelegerii depline a unui artist. Ocolul chestiunii principale devine cu mult mai cuprinzător în fapte fără legătură internă cu opera de artă. Epoci întregi, ca moravuri și deprinderi, ca superstiții și credințe, ca stări politice, civilizație și cultură, ca direcție a spiritului — în fărșit, sunt reinviate de sub nisipurile efemerității lor, pentru a se observa că în cele din urmă caracterul secret al frumuseții artistice se refugiază altundeva; mai exact vorbind, rămâne la locul lui, care nu este însă unde îl caută critica istorică. Deoarece nimic nu explică întâmplarea că în același complex spiritual de civilizație și cultură pot trăi doi

scriitori, care deși pătrunși de un mediu identic se manifestă totuși în chipuri deosebite.

Asemenea împrejurări înlesnesc firește apariția unor alte convingeri, care, dacă nu cad peste ceea ce se urmărește: surprinderea principiului de strălucire al artei, restrâng oricât câmpul rătăcirilor, apropiindu-se de singurul obiect de cercetare al criticei. Din condiția sufletească a operelor artistice se ivște astfel nevoia să se studieze personalitatea creatorilor. Odată rămasă la discreția factorului personalitate sau numai de fapt socotită a rămâne în această situație, opera de artă trebuie cercetată în psihologia individului creator, în reacțiunile particulare de sensibilitate ale autorului, în ceea ce adică l-ar excepta dela structurile tipice. Sosit în preajma locului de naștere al lucrului, care se subtilizează celorlalte scrutări metodice, criticul literar are toată îndreptățirea să se simtă înaintând în cunoașterea artei, când răscolește însăși latențele sufletești care o emit. Ceea ce este până la un punct strict exact. De aceea jurnalul intim, corespondența ocazională, amintirile familiei și prietenii, devenind material cu ajutorul căruia se realcătuiește personalitatea unui scriitor, dobândesc titluri documentare atât de însemnate, încât — după cum istorismul critic duce literatura în pură știință istorică, formula psihologică a criticei o transportă în psihologie. Iar dacă e să o comparăm cu metoda istorică, aceasta presupune spre avantajul ei dificultatea erudiției cel puțin, ceea ce o ridică dela îndemâna fiecui, în timp ce eseul moral cu marele lui păcat de ușurătate este azi un clișeu curent. Intr'adevăr, luăm cunoștință săptămânal sau lunar din periodicele noastre că poeți deosebiți în totul se caracterizează prin mereu aceeași comodă «sensibilitate rănită», «melancolie profundă», «pesimism amar» etc. . . . ; ba mai mult: avem studii întocmite cu toată gravitatea academică pentru ca, tinzând cum este firesc — la particularitatea artistică, să ne reveleze . . . romantismul lui Eminescu, să zicem. Incât studiul personalității artistice, de unde pare pe bună dreptate că va constrânge misterul constitutiv al artei să se divulge, ne dăruiește de fapt un alt punct de vedere extrinsec. Critici dintre cei mai serioși, căutând să adâncească examinarea psihologică a scriitorilor, au cuprins în raza cercetării lor ideea de biografie, fapt care absolvă eseistica morală de neajunsul ușurătății semnalate, înălțând-o la nivelul criticei istorice, cu care însă

o și asimilează prin astfel de dezvoltări. În concluzie, frivolă — când este profesată după modelul promiscuu al caracterizărilor vagi — și savant — savant-inoperantă — când, luând forma biografică *sainte-beuve-iană*, i se obiectează ca și celei istoriste neputința de a conchide asupra originalității unui spirit creator — critica psihologică, pornită să se apropie cât mai mult de faptul literar, apucă drum strein de îndepărtare. Dar pentru a ocoli întâmpinarea că nu după deformări cazuale, fie acestea chiar docte — cum e aceea biografică, poate fi înlăturată o metodă de studiu literar, voi imagina-o în starea ei de exercițiu riguros, menținându-se adică în intimitatea morală a unui mare spirit, a cărui unicitate ar surprinde-o. Avem cu adevărat împrejurarea atât de rară în critică, a progresului incontestabil. Totuși, prin ce anume ne-am explica ciudata întâmplare că aceeași structură sufletească alimentează opere de valoare inegală, la un același scriitor? pentru care rațiune aceeași categorie morală devine sterilă la alt scriitor? de ce nu putem confunda plusul intim de realitate al unui cap de operă cu psihologia autorului? Ceea ce pune în vedere insuficiențele de cunoaștere ale oricărei metode critice sunt aceste întrebări surde.

Imi iau îngăduința să introduc aci o notă oarecum personală. Cu aproape șapte ani înainte, având despre critica literară preocupări asemănătoare, am întreprins un fel de cercetare a poeziei d-lui T. Arghezi. După ce mai întâi arătam abuzul de universitarism și psihologism în critica poeziei, căreia îi găseam neajunsul de a lucra cu concepte și mai ales cu preconcepte; după ce apoi identificam pe d-l Arghezi cu Baudelaire prin categoria antinomică a sensibilității, urmărindu-i infiltrațiile *baudelaire-iene* în chiar subtilizarea lor ca procedee stilistice; după ce încă, simțind pe poet, coboram — cu gândul de a-i descoperi valoarea *personală* — în intimitatea tehnică a operei; mă vedeam silit, cu toate că părăsisem metodele exterioare de studiu, să-mi constat în concluzie umilirea inteligenței printr'un « duh inanalizabil » rămas să plutească *liber* în măsurile poetului. Această experiență fără rezultate noi, dar de acea valoare subiectivă care singură dă conținut lucrărilor inteligenței, era nu un « proces al criticei », cum a fost interpretată, ci atingerea neașteptată și directă a condiției ei de inexistență sub înfățișări obiective.

De altfel simțul perspicacității și al rigoarei a condus pe toți iubitorii de poezie la încheeri identice. Insuși cunoscutul inginer al spiritului Paul Valéry ajunge în aceeași ordine de idei să se întrebe cu subtilă ironie: « Nu este admirabil lucru să se caute și să se găsească atâtea maniere de a trata despre un subiect fără cel puțin a i se atinge principiul, și dovedind cu metodele întrebuintate, cu modurile atenției care i se aplică, și chiar cu munca sub care se suferă astfel, o necunoaștere totală și perfectă a adevăratei *chestiuni*? Mai mult: în marea parte a tomurilor savante care au fost consacrate de secole Poeziei, sunt uimitor de puține (spun « puține » ca să nu fiu absolut) acelea care să nu implice o negație a existenței ei ». (*Questions de Poésie*. N. R. F. Ianuarie, 1935). Și totuși în conștiința literară a timpului nostru persistă, și va persista totdeauna, convingerea despre realitatea criticei, fie chiar, și poate mai ales, negându-și obiectul propriu.

Chestiunea cauzelor acestei stări de lucruri nu interesează în mai mică măsură. Din cele ce urmează, vom vedea cum ceea ce a determinat poezia să primească în cuprinsul ei incoruptibil ca valori prozaice, a pricinuit și cutropirea criticei de către ereziile științifice; și după cum în istoria artei literare la un moment dat s'a ivit nevoia de purificare, va trebui poate cândva să se scuture și comentariul critic de ceea ce îi zădărnicește sagacitatea.

Cunoaștem azi cum conceptul de poezie a fost supus în ultima vreme unei disocieri, devenită — drept este — mortală prin lipsa măsurii exacte, de ceea ce îi obnubila strălucirea. Primul element impur, de care trebuia să fie izolată, era apucătura didactică în impur, moralizatoare în special, moștenită dela secole de tiranie raționalistă. E susținerea celui dintâi teoretician al poeziei pure.

Titu Maiorescu însă, care la noi dintre critici s'a ocupat mai temeinic de teoria poeziei, atribuie această deformare unui fapt cu totul interesant pentru problema noastră. Iată: « Celelalte arte, prin chiar condițiunile lor materiale, sunt restrânse în acest cerc estetic și sunt ferite de rătăcirea științifică: nici teorii politice, nici reguli limbistice nu se pot sculpta în piatră sau exprima în muzică. Poezia singură este în pericol de a-și confunda sfera, și aceasta din cauză că ea întrebuintează același organ pentru ideile ei, pe care îl întrebuintează și știința pentru ale sale: adică limba-jul omenesc. Cu atât mai mult este de datoră poetului a-și îndrepta

atențiunea spre diferența între aceste două sfere și a distrage mintea obosită de perpetua cauzalitate (sfera științei n. r.)». Dacă în continuarea citatului din Maiorescu întrebăm: pentru ce numai critica literară este preocupată de perspective istorice ori sociologice asupra artei respective și răspundem: deoarece muzica, pictura și sculptura, slujindu-se în exprimare de un material pur din principiu, care — altfel vorbind — nu face ecoul preocupărilor științifice, critica *Simfoniei Lunei* lui Beethoven, a *Cinei celei de taină* de da Vinci sau a războinicei Venere nu ntâmpină nici o stavilă în drumul către obiect, — înțelegem deplin proveniența șovăirilor criticei literare. Ele se datoresc întârzierilor criticului asupra reziduurilor științifice ale unui instrument *trivial* de expresie. O critică muzicală sociologică ar fi absurdă și nespus mai vinovată decât cea literară, nesuferind deviații în calea ei de a cădea pe concretul artei din partea niciunei zguri; orice abatere i-ar aparține ei însăși. Dar absurditatea unei asemenea comentări muzicale luminează nu mai puțin (și justifică până la un punct) improprietatea metodelor obiective, cu alt cuvânt — exterioare, de cercetare literară.

Așa dar, revenind la ordinea de idei urmărită și tinzând la singura menire precisă a criticului: opera de artă în sine, nici studii istorice, nici vederi rasiste, nici contribuții sociologice, nici neconcludentă psihologie, nici analizele tehnice, nimic din ceea ce s'ar întemeia pe una din *stările cazuale* ale literaturii nu lungeste raza de cunoaștere omenească asupra nucleului poetic, realitate ireductibilă, al operelor frumoase. Firește, nu rezultă de aci în niciun chip inutilitatea unor cercetări similare; posibile și foarte profitabile științelor respective, cu ele se măsoară aria de cultură a fiecărei epoci.

Incât putem acum clarifica și înțelege pretenția raționalistă a limbajului critic abstract. «Problemele artei și ale literaturii», devălmășie în care nu se cuprinde *problematica* intimă a artei și a literaturii, trebuiesc exprimate net, fiindcă stilul unui studiu, oricare ar fi el, crește organic din natura obiectului de studiat. Și după cum e absurdă o critică muzicală biografică — de pildă, care ar folosi instrumentul verbal neplastic al științei istorice, absurdă e și critica literară istoristă care ar adopta limbajul *artei* literare.

Dacă întoarcem drumul la punctul de unde am pornit observăm că, pentru a dovedi cum stilul critic deshidratat, cu calități de precizie cristalografică, se deduce exclusiv din natura abstractă a diverselor științe, când acestea intră în relație dintre arte numai cu literatura, a fost nevoie să desbatem, oricât de sumar, problema criticei în întregul ei. Nimic mai firesc, de altfel. Întrebările despre obiect, metodă și stil, după cum am afirmat dela început și după cât a putut rezulta până aici, ies una din alta, iar răspunsurile lor dacă nu fuzionează indistinct, încât obiectul, metoda și stilul critic să fie una, se înrudesesc totuși foarte strâns: formula sociologică a criticei literare, de exemplu, țintind nu la opera de artă în sine, ci la relația ei posibilă cu știința sociologiei, își va comunica într'un limbaj științific adevărurile dobândite. Dar ca să pretindă a-și impune vestmântul ei, numai al ei, de transparent, vocabularul neted, criticei pure, însemnează să nu îngăduie acesteia ceea ce și-a îngăduit sieși: adaptarea la obiect.

Cunoscând prin urmare că singura îndeletnicire care se poate chema critică literară este aceea de a studia opera de artă în intuițivitatea ei, în ceea ce se constată ca ireductibil și nedatorit nici rasei, nici epocii, nici psihologiei individuale și nici vreunui alt factor extrinsec, metoda îi germinează în chiar natura obiectului. Criticul aplicat misiunii lui se va strădui să deslușească într'o poezie sau un roman concretul *necategoric* al artei, realitatea ei monadică, misterul vibrător cu care să consune, pe care să-l *consimtă*, iar nu să caute a-l denatura, traducându-i grupul de intuiții în idei științifice. Îl văd pe domnul raționalist, care îngheață apele cu privirea, cum se simte indus către ironie de asemenea alăturări verbale « fără conținut », « imprecise ». Îi voi suporta ironia ignoranței docte, repetând: precis nu știm despre esența artei decât că este ceva imprecis.

Un Edmond Goblot, raționalist mai cunoscut decât nu știu care dintre ai noștri, ar sprijini « imprecizia » definițiilor de mai sus ale operei de artă, cu ceea ce chiar în logică s'a dovedit de neconstrâns, cu acele *les indéfinissables*. Iată: « A defini totul este cu neputință, căci a defini o noțiune este a construi cu alte noțiuni. Or, sunt și « indefinisabile ». . . Datele imediate ale experienței sunt *în ele însele* de nedefinit. Ele nu pot să fie cunoscute printr'un alt mod de cunoaștere decât acela chiar prin care au fost date. Nicio definiție

nu va da unui orb din naștere ideea luminii și a colorilor sau unui surdo-mut ideea despre ceea ce este original și ireductibil într'un sentiment unei persoane care nu l-a încercat » (*Traité de Logique*). Când însăși știința Logicei înregistrează inaptitudinea rațiunii de a-și umple operațiile cu fluența datelor imediate ale experienței, ne putem dispensa de considerarea diverselor obiecții pe care eventual le-am întrezări. Dacă observăm bine, seria indefinisabilelor logice este chiar domeniul secret al operei de artă, iar metoda de cunoaștere a lor, aceea « prin care au și fost date », este chiar metoda consunării sau con-simțirii.

Cum am putea în ordinea expresiei să comunicăm nucleul vital de intuiții sub forma traducerii noționale? Este arta materie de învățământ? Din nenorocire încă se crede acest lucru cu puțință, împrejurare tristă prin care, fie și disimulat sub cerința stilului abstract în critica literară, se tinde la coruperea naturii artei și literaturii. « Această corupție constă, găsește Valéry, în a substitui precizii zadarnice și exterioare sau opinii convenite preciziei *absolute* a plăcerii sau interesului direct atâțat de operă, în a face din această operă un *reactiv* servind controlului pedagogic, o materie cu dezvoltări parazitare, un pretext pentru probleme absurde... » (*op. cit.*).

Asupra stilului critic prin urmare să nu ne întrebăm câtă vreme ne aflăm în afară de obiectul preocupării critice, ci să-l căutăm pe indicația care odrăsește din radicalitatea operei de artă, din perspectiva ei cea mai intimă, pentru a recomanda expresiei calitățile sugestive ale limbajului. Este adevărat că operația critică nici în acest caz nu se identifică, ceea ce ar desființa-o, cu fenomenul artei, dar oricum numai astfel îl aproximează mai riguros. Căci « dacă e cu neputință să construim printr'o definiție datul imediat al cunoașterii, e ușor să-l arătăm cu un semn extrinsec (imediat extrinsec, n. r.). Aceasta fiindcă orice fapt al experienței nemijlocite ne stă la îndemână a-l înțelege printr'un gen: *roșul* este o senzație a organului vizual. Putem apoi deosebi acest fapt de celelalte de același gen printr'o diferență; dar semnul distinctiv este totdeauna exterior fenomenului, consistând, de exemplu, în a indica împrejurările în care se produce: *roșul* e senzația vizuală pe care o am privind o floare de mac. Asemenea definiții sunt folositoare pentru a stabili comunicația între inteligențe, iar știința

le întrebuițează pentru *a deveni mai precisă*» (subl.red.). Roșul de mac al lui Goblot legitimează toată plastica stilului critic, aplecarea figurativă a scrisului frumos despre frumos, preciziunea impreciziei — așa zicând. Criticului, câtă vreme se menține la aproximarea cea mai strictă a operei, îi înflorește dela sine condeiul în mână ca toiagul lui Aaron.

De altfel ori de câte ori filozofia însăși a ostenit să pătrundă în concretul fenomenal, s'a văzut nevoită să ia ținuta literară. Bergsonismului nu i s'a adus o culpă mai repetată decât aceea de a introduce în domeniul speculației intelectuale « o materie proprie lirismului sau romanului ». Iar criticei propriu zise, aceleia care aproximează misterul poetic până la refuz, folosind instrumentul exact al metaforei, oricât de paradoxal ar părea aceasta, i se obiec-tează de către cei care profesază critica literară printr'o inadver-tență de debut că e o literatură crescută din literatură. Am citit de curând sentințele desprețuitoare de « literatură parazitată sau la puterea a doua » aruncate de un critic contemporan. E curios că ideile cele mai simple trebuiesc totuși reamintite: critica parazi-tează arta, după cum aceasta parazitează la rândul ei natura spi-ritului; și când nu irită vegetațiile acelea istorice, sociologice, psi-hologice etc. . . . , care înăbușesc firea atât a artei cât și a criticei literare, de unde vine trufia acestei închipuite neatârării?

Dar stilul critic colorat primește și un sprijin mai din departe. Cei ce recomandă cercetărilor literare un limbaj de calitate sica-tivă par a se conforma unor înalte obligații ale gândirii teoretice, după care între idee și exprimarea ei plastică ar fi existând o anti-nomie ireductibilă.

Dintre gânditorii noștri, Titu Maiorescu nu disprețuia să recurgă la clarificarea ideilor sale critice prin comparații uneori destul de susținute.

Referindu-se la atacurile în contra lui Caragiale după repre-zentarea *Noaptea Furtunoasă*, Maiorescu nu se rușinează a scrie: « Căci adevărata literatură cu feluritele ei produceri se poate ase-măna unei păduri naturale cu feluritele ei plante. Sunt și copaci mari în pădure, este și tufiș, sunt și flori, sunt și simple fire de iarbă. Toate împreună alcătuiesc pădurea, fiecare în felul său trăiește și înveselește ochiul privitorului; numai să fie plantă ade-vărată, cu rădăcina ei în pământ sănătos, iar nu imitație în tinichea

vopsită, cum se pune pe unele case din oraș. Comediile d-lui Caragiale, după părerea noastră, sunt plante adevărate, fie tufiș, fie fire de iarbă, și dacă au viața lor organică, vor avea și puterea de a trăi » (*Critice*, vol. II). Această metaforă dezvoltată, de modestă strălucire totuși, rezumă și sugerează o întregă estetică vitalistă, cu toată limpezimea. Iar Nietzsche să nu fi exprimat în parabolele lui nici o idee? « Intre munți, scrie el, drumul cel mai scurt merge dela o creastă la alta: dar, ca să urmezi acest drum, trebuie să ai picioare lungi. Maximele trebuie să fie picuri de munți și aceia cărora le vorbim — oameni mari și robuști ». (*Așa vorbi Zarathustra: A citi și a scrie*). Sunt astfel intuiții în care recunoaștem un predestin simbolic, menite adică să dea relief material judecăților formulate deja sau neformulate încă. Filozoful german le ilustrează categoria până la nimicirea presupusei incompatibilități dintre actul intelectual și simbolica lui.

Atât din opera filozofului dela Basel cât și din citatul de mai sus, alegem, peste încheerea că stilul se colorează când critica ajunge să se lovească de refuzul la definiție al operei de artă, libertatea oricărei idei, ca fapt intelectual, de a se combina în vederea clarității cu o materie plastică. Deoarece dacă intuitivitatea pierde din perspectivele conceptuale, prin răsturnarea judecății nu obținem un nou adevăr: ideea dăinuește în intuiție și câștigă coexistând. Exemplele ar însemna să amâe fără nevoie altă concluzie urmărită. Cu toate acestea, este minunat lucru că un Schopenhauer ilustrează asemenea adevăruri: « Viața reală a unei idei nu durează decât până ce ajunge la punctul extrem al cuvintelor. Atunci se pietrifică, moare, dar rămânând tot atât de indestructibilă ca și animalele și plantele fosile ale lumii primitive. Viața ei reală, momentană, poate fi comparată de asemenea cu cleștarul în momentul congeleației. De îndată ce gândirea noastră a găsit cuvintele, nu mai există în noi, nu mai este gândire în adâncul ei cel mai intim. Când începe să existe pentru alții, încetează să trăiască pentru noi. După cum copilul se separă de mama sa când intră în propria lui existență » (*Parerga și Paralipomena*).

Coloarea stilului critic așa dar și chiar filozofic, cum e cazul lui Bergson, vine, referindu-ne la ceea ce am spus mai înainte, din natura obiectului asupra căruia se meditează; când abstracțiunile

capătă prin expresii plastice relief și lumină, vine numai din constituția subiectului meditant. Încât definiția clasicistă a stilului, după care modalitatea lui oglindește conformanța sufletească a scriitorului, adaugă o nouă rațiune de justificare limbajului figurat. Înțelegem acum că a impune comentatorului de literatură un stil de muchii poliedrice implică două greșeli de ignoranță: se trece nu numai peste firea concretă, care nu se încredințează cuvintelor abstracte, a artei, dar și peste structura morală întâmplătoare, dacă nu obligatorie, a criticului.

Până acum am susținut teza, dacă teză poate fi numit un adevăr, a scrisului artistic în critica literară, fără vreo deslipire de rostul de estetică practică al acesteia. O considerare mai înaltă va recunoaște oricând atât ideilor cât și imaginilor un fel de schemă comună, justificând chiar în pură teorie modul plastic. Operația cea mai elementară a minții omenești este judecata: raportul adică dintre două concepte. Nici comparația nu are altă mecanică internă: doi termeni intrați în relație. Ceea ce le separă e numai facultatea spiritului căreia îi servește fiecare de obicei; una — inteligenței, cealaltă — simțirii. În ceea ce privește raza de servicii, imaginea poate cuprinde mai mult, folosind și inteligenței, în timp ce judecata e inutilă simțirii. În aceeași operă din care am mai citat, Schopenhauer spune: « Comparațiile au o mare valoare într-un cât aduc un raport necunoscut la altul cunoscut. . . Orice formație de idee are ca bază niște comparații, în măsura în care se înfăptuește prin acceptarea analogicului și respingerea deosebitorilor în lucruri. De altfel orice înțelegere propriu zisă stă în definitiv în prindere de raporturi; dar se va prinde cu atât mai clar și în stare mai pură fiecare raport, cu cât îl vom recunoaște în cazuri foarte diferite unele de altele și între lucruri cu totul eterogene. . . și deoarece comparațiile sunt un atât de puternic izvor al cunoștinței, întrebuițarea acelor care surprind și izbesc mărturisite o inteligență profundă. Este ceea ce spune și Aristot: . . . în filozofie de asemenea, trebuie să discernem analogicul chiar între obiecte foarte deosebite ».

Voi avea curajul să-mi exprim gândul până la capăt? Prelungind semnificația acestui citat, figurația stilului își afirmă anumite implicații speculative. Comparația ca procedeu de a se comporta al

cugetării are valoare de largă generalitate; deși precizându-ne ideile cu ea, s'ar putea zice că le particularizează. Căci socotită ca un ecou al abstracțiilor în concret, comparația revelează un sistem de echivalențe între ordinea ideală a gândirii și aceea materială a simțirii. Sfera de valabilitate a unui adevăr dobândește astfel o mai largă cuprindere, arătând cum orice idee, dacă se clarifică prin imagine, este fiindcă își regăsește conturul în universul concret. Intre domeniul inteligenței și al simțirii discriminăm numai teoretic? Cum însă din acest punct de privire se desface perspectiva identității valorilor, a « substituirilor » — cum ar spune M. Teste, să rămânem la singurele afirmații scăpate. Este destul pentru a fi semnalat că scrisul artistic are, pe lângă funcția critică, ceea ce a urmărit această cercetare să dovedească în principal, și stilistică, ceea ce recunosc chiar acei care îl resping, o funcție mai nobilă.

Dacă nu fac în încheere, așa cum se obișnuiește, recolta concluziilor, care se găsesc formulate în corpul cercetării prezente, este pentru a nu le extrage din terenul care le hrănește, ceea ce le-ar da o aparență de arbitrar în ochii cititorilor de pagini ultime. Se cuvine însă la acest loc să recunoaștem că acea critică literară căreia stilul figurativ îi este organic are ca și critica psihologică neajunsul ușurătății; dela stil, valoare de vieață răsărită din ermetismul substanțial al operii de artă, se poate ajunge la *stilistică*, la însușirea adică de procedee exterioare ale scrisului sugestiv. Pentru cel care merge direct la conținutul artei, rătăcirea semnalată nu există totuși. Criticei psihologice, după cum s'a văzut, i se pot imputa nu numai deformări eventuale, ci inaptitudine, în chiar starea ei ideală, de a opera; aceastăaltă, deși mai modestă, stând adică în legătură familială cu opera creatorilor, este ferită în exercițiul ei conștiincios de înstreinare. Dar, continuând, am sări peste scopul propus.

VLADIMIR STREINU

ELEMENTE PRE-ARIENE IN HINDUISM

Hinduismul este un termen destul de vag. El denumește un număr considerabil de secte și religii, crescute pe pământul Indiei din Evul Mediu până în timpurile moderne. Dar de acest termen suntem nevoiți să ne folosim, de câte ori vom vorbi despre adevărata religie indiană; adică de religia care se practică de imensa majoritate a locuitorilor peninsulei. Să facem, deci, câteva precizări prealabile. În India se observă, din cele mai vechi timpuri, trei tipuri de religiozitate: 1) cea a ortodoxiei brahmanice; 2) a asceților și yoghinilor; și 3) a straturilor populare. Tipurile acestea de religiozitate — care, cu oarecare aproximație, corespund unor grupuri sociale și rasiale diferite — sunt prezente în orice etapă a istoriei spirituale indiene. Au existat pe timpul lui Buddha, au existat în Evul Mediu, și există încă și astăzi. Ceea ce am numit religiozitatea ortodoxiei brahmanice, s'a constituit în jurul textelor și ritualelor vedice și aparține mai ales grupurilor etnice indo-ariene. Religiozitatea asceților rătăcitori sau schivnici, a yoghinilor și fahirilor, a « misticilor » și magicienilor din toate timpurile — e concentrată în primul rând asupra tehnicilor meditației și a fiziologiei mistice, tehnici prin care se încearcă obținerea mântuirii, adică a eliberării finale a sufletului de mirajul lumii fenomenale și de durerea existenței. În sfârșit, religiozitatea straturilor populare — adică a grupurilor etnice pre-ariene — s'ar putea caracteriza prin cel mai important aspect al său: cultul devot (*puja*) pentru o zeităte locală.

Nu ne facem nici o iluzie asupra aparentei simplități pe care o aduce această împărțire tripartită în stufoasa problemă a

hinduismului. Dar ea acoperă un număr suficient de mare de fapte ca s'o putem păstra, cel puțin ca o linie de orientare. Pe lângă aceasta, mai are calitatea de a ne introduce direct în adevărata stare de lucruri a religiilor indiene. Căci, ceea ce se numește hinduism nu poate fi redus în nici un caz la o singură religie, și nici măcar la o sinteză religioasă. Se poate vorbi de un sincretism religios, în care își dau întâlnire cele mai înapoiate credințe cu cele mai complicate mitologii brahmanice. Se poate vorbi, mai ales, de un efort grandios de a « hinduiza » această masă flotantă de credințe, rituri și divinități, corespunzând unor straturi populare atât de diverse și unor zone geografice atât de variate. Vom vedea, însă, în ce măsură această « hinduizare » este o victorie a brahmanismului — și în ce măsură brahmanismul a fost el însuși alterat și avariat de religiile « inferioare » pe care încerca să le asimileze.

Cine ar încerca, stăpân pe o prealabilă cunoaștere a celor mai vechi texte religioase sanskrite, să-și explice formele religiozității indiene medievale și moderne — va trebui să recunoască repede că nu înțelege nimic. Va întâlni o serie impresionantă de zei, rituri, idei centrale și experiențe religioase care nu au absolut nici o legătură cu religia indo-arienilor, așa cum o exprimă Vedele și Brahmanele. Tot ceea ce este esențial și reprezentativ în hinduism — adică în acea junglă de religii și secte locale — nu există în Vede nici în Brahmane (marile comentarii teologice și rituale). Este cel puțin ciudat că zeița cea mai caracteristică a Indiei medievale și moderne — Kāli-Durga — nu-și găsește nici un corespondent în Vede. Este de asemenea ciudat că Shiva, cel mai popular zeu indian, nu are decât superficiale asemănări cu Rudra, zeul vedic. În ceea ce privește adevărata bază experimentală a religiozității populare, adică devoția (*puja*) pentru o zeiță locală (*grāmadevatā*), ea este complet absentă din religia indo-arienilor, autorii Vedelor.

De altfel, dacă punem față în față religia indo-arienilor cuceritori ai Indiei (vedismul și brahmanismul) cu hinduismul — deosebirile sunt evidente. Vedismul și brahmanismul se întemeiază pe valoarea magică a *sacrificiului*; hinduismul, dimpotrivă, pe *devoție*, pe cultul personal (*puja*). Rolul principal, în religia indo-arienilor, îl joacă zeii și sacrificiul; în hinduism, acest rol îl are Marea Zeiță (sub infinitele sale forme, de zeități feminine locale) și cultele

vegetației. Deosebirea nu este numai în manifestările exterioare, ci și în structura intimă a acestor religiozități. Pe de o parte, structura magico-juridică a sacrificiului vedic și brahmanic; pe de altă parte structura mistico-devoțională a hinduismului. Pe de o parte, religia înțeleasă ca un contract de *do ut des*, așa cum o înțelegeau vechii Romani (și în bună parte toate popoarele ariene); pe de altă parte, religia înțeleasă ca experiență concretă, ca o adorare necondiționată a divinității, chiar sub formele ei cele mai terifiante și desgustătoare.

Încă dela jumătatea secolului trecut, s'au observat aceste deosebiri fundamentale, și ele au fost de cele mai multe ori explicate prin intervenția populațiilor autohtone, pre-ariene. Cum aceste populații se cunoșteau destul de vag, ele erau sub-evaluate și sub raportul cultural, și sub cel religios. Moda veacului cerea ca indo-arieni cuceritori ai peninsulei indiene (mileniul II In. Ch.) să fie înzestrați cu toate virtuțile, în timp ce autohtonii erau cu desăvârșire lipsiți și de geniu și de civilizație. Indo-Arienii erau imaginați ca un popor războinic, viril, inteligent, profund religios dar având o concepție luminoasă și demnă a raporturilor cu zeii; aceștia erau personificarea forțelor naturii, simboluri cosmice, etc. Autohtonii — și prin autohtoni se înțelegea atunci numai dravidienii, oameni scunzi, cu pielea întunecată, cu nasul turtit — erau, dimpotrivă, aproape barbari, practicau o religie orgiastică, plină de superstiții, și cunoșteau o cultură și o organizare socială foarte înapoiată. Transformările suferite de religia indiană în cursul veacului erau așa dar, datorite influenței nefaste a aborigenilor asupra indo-arienilor. Ultima fază a acestor lungi și triste influențe era chiar hinduismul.

Cercetări mai noi au modificat această viziune simplistă. Mai întâi, dela Bergaigne încoace s'a stabilit caracterul complicat, teologal, al Vedelor. Departate de a oglindi credințele naive ale unui popor naiv, Vedele trădează o lungă elaborare prealabilă de concepte rituale, de scheme sacrificiale. Indo-arieni nu aveau, în nici un caz, o religie « primitivă », provocată numai de contemplarea forțelor cosmice, organizată numai de simbolurile naturii personalizate. S'a observat, însă, un alt caracter al acestei religii; caracterul său, i-am spune, anti-mistic. Indo-arieni nu cunoșteau bogăția experienței religioase asiatice. Nu cunoșteau, mai ales, raporturile

concrete cu o divinitate personală, raporturi indispensabile oricărei mistici. Religia indo-arienilor, bazată pe sacrificiu, își păstra structura sa magică, adică abstractă, juridică, anti-mistică. Impotriva acestei structuri anti-mistice, spiritul asiatic al populațiilor autohtone a rezistat și a reacționat din răspuțeri. Hinduismul este o religie asiatică, adică devoțională, bazată pe raporturi experimentale cu o divinitate personală. Veac după veac, religia foștilor năvălitori indo-arieni a încercat să « asimileze » nenumăratele culte aborigene. Rezultatul a fost, însă, asimilarea ei, transformarea într'o religie asiatică, locală.

Departate de a însemna o degradare și o alterare, această victorie a geografiei asupra istoriei, a învinșilor asupra învingătorilor, a însemnat dimpotrivă o restaurare a experienței religioase în adevăratul loc pe care l-a avut întotdeauna în Asia. Invasia indo-arienilor a fost doar un accident, din punct de vedere al istoriei religioase a Indiei. Un accident, din alt punct de vedere foarte fertil; deoarece a dat naștere unei noi culturi, de tip indo-arian, pe pământul unde crescuseră până atunci alte mari civilizații, ca cea preistorică de pe valea Indusului, și cea dravidiană. Dar, în niciun caz această nouă cultură indo-ariană nu putea fi viabilă dacă neglija spiritul local, asiatic; ea nu putea crește fără a acorda experienței religioase locul cuvenit în economia spirituală asiatică. Ori, experiența religioasă a năvălitorilor era prea redusă ca să poată satisface setea mistică a aborigenilor, sete care e prezentă în toate marile culturi asiatice. Experiența religioasă din Vede sau Brahmane era insuficientă și chiar streină populațiilor locale. Convertirea la brahmanism a acestor populații a fost o iluzie. De fapt, aborigenii au introdus în brahmanism — tocmai prin această « convertire » — elemente de religie locală, adică devoția și cultul, atât de specifice întregii Asii.

A urmări introducerea acestor elemente locale în religia indo-arienilor, este o problemă fascinantă, care depășește cadrul istoriei religioase și se integrează în filosofia culturii. Căci, se poate remarca un caracter general al tuturor reacțiunilor locale împotriva religiei și culturii aduse de indo-arieni; și anume, *tendința către concret*, către experiență religioasă personală. Impotriva structurii abstracte (magice, juridice) a brahmanismului originar, se nasc o serie de reacțiuni; reformatori religioși, secte mistice, tehnice de

meditație mistică, chiar o fiziologie mistică. Noi credem că în însăși degenerările acestor practici de fiziologie și erotică mistică se poate descifra setea de *concret*, de experiență reală. Problema aceasta am tratat-o altădată, și nu mai revenim; dar e interesant să constatăm semnificația generală a acestor tehnici de fiziologie mistică. Ele au ca scop experimentarea cât mai concretă, cât mai aproape de carnal, a etapelor de liberare a sufletului. Unirea sufletului individual cu sufletul cosmic (sau al zeului, care îl reprezintă) se realizează printr'o trans-substanțializare a experienței umane; adică, funcțiunile fiziologice, care de obicei se realizează automat și obscur, sunt dilatate, sunt transformate în vehicule de exploatare a unor zone inaccesibile experienței normale. Nu e locul să stăruim, aici, asupra acestor tehnici de fiziologie mistică. Destul să descoperim tendința către o experiență concretă, tendință firește degenerată în asemenea cazuri.

Când afirmam interesul pe care îl prezintă rezistența sub-stratului autohton împotriva structurii spirituale indo-ariene — ne gândeam însă la acel neîntreput șir de *reformatori religioși* și de asceți, care, începând cu Parsvanatha, din mileniul I î. Cr., și ajungând până la Sri Ramkrishna dela sfârșitul secolului trecut, au reacționat neîncetat împotriva spiritului arian, strein «locului», spirit care făcea imposibilă experiența religioasă asiatică. Noi credem a fi dovedit acest caracter de reacțiune anti-ariană (înțelegând: anti-magică, anti-sacrificială, anti-juridică) în mai toate marile manifestări religioase din India, în toate etapele istoriei religioase indiene. Intr'adevăr, spiritul care animă Upanishadele este o reacțiune anti-sacrificială, o tendință către experiența spirituală directă (contemplația, «interiorizarea rituală»). Marii reformatori premergători sau contemporani lui Buddha, s'au împotrivit cu toții *sacrificiului*, și au făcut apel la viața sufletească a omului, la experiența lui concretă. Tot atunci se popularizează nenumărate tehnici pentru realizarea meditației, așa numitele tehnici Yoga, bazate pe asceză, pe fiziologie mistică, într'un cuvânt pe experiență, pe practică. Tendința către concret se face și mai evidentă în cultele zeilor personali — dintre care cel mai însemnat e Krishna. Acum, sunt acceptate chiar înlăuntrul cadrelor ortodoxe acea *devoție mistică* și acel *cult personal* atât de caracteristice populațiilor pre-ariene. Evul Mediu indian este străbătut de un colosal

număr de școli și secte *mistice*, de oameni cu o profundă vieță religioasă, de tehnice și practice mistice. Toate acestea au fost mai mult sau mai puțin acceptate în cadrele ortodoxe. De altfel, aceste cadre slăbiseră prin chiar efortul lor de « hinduizare », de asimilare a tuturor cultelor autohtone.

Tendența către concret înseamnă, pentru noi, revolta fondului autohton din India. Viața sufletească a băștinașilor (vom vedea îndată cine sunt aceștia) începe să se manifeste, să-și cucerească drepturi și, în cele din urmă, să predomine India, transformând schemele mentale indo-ariene în scheme asiatice. Hinduismul este victoria sa finală. Căci în hinduism se întâlnesc — alături de tradiția brahmanică, — acele culte locale atât de specifice Indiei, Marea Zeiță, devoția mistică, tehnicile meditației — într'un cuvânt toate valorile religioase care trăiseră subteran, în afara originarei societăți indo-ariene. Totul ne îndeamnă să credem că asemenea valori religioase aparțineau straturilor populare, extra-ariene. Să cercetăm acum, cu mai multă atenție, aceste straturi.

Evident, cea mai importantă populație pre-ariană au fost dravidienii, care ocupă încă aproape tot sudul peninsulei indiene — și s'a încercat să se explice atât transformările suferite de limba indo-ariană cât și noile elemente religioase prin influența limbii și credințelor dravidiene ¹⁾. Se pare că, în ceea ce privește influențele lingvistice, asemenea aserțiuni sunt prea puțin fondate ²⁾. Este adevărat că populația dravidiană ocupa, înainte de invaziile ariene, aproape întreaga peninsulă indiană. O dovadă este limba dravidiană *brahui*, care subsistă încă în Belucistan, deși populația

¹⁾ R. Caldwell, *A comparative grammar of the Dravidian or South-Indian family of languages*, (London, ed. III, 1913); Sten Konow, *Linguistic Survey of India*, vol. IV, p. 278 și urm.; Cf. S. K. Chatterji, *The Origin and Development of the Bengali Language* (Calcutta, 1926) vol. I, p. 174 și urm.

²⁾ J. Bloch, *Sanskrit et dravidien* (« Bulletin de la Société de Linguistique de Paris », vol. XXV, fasc. 1, p. 1 și urm.; tradus de Bagchi în volumul *Pre-aryan and pre-dravidian in India*, Calcutta, 1929, pp. 35—59); Bloch, *Some problems of Indo-Aryan philology* (« Bull. London School Orient. Stud. », vol. V, 1930, pp. 718—756); cf. și Grierson, *Linguistic Survey of India*, vol. I, part I (Calcutta, 1927), pp. 130—131.

care o vorbește nu mai păstrează — din cauza încrucișărilor cu elemente iraniene — caracterul etnic dravidian ¹⁾. În afară, însă, de anumite împrumuturi lexicale, influența exercitată de limba dravidiană asupra vorbirii indo-ariene nu pare a fi fost serioasă. Afirmarea lui Caldwell ²⁾ că flexiunea ariană datorează mult contactului cu populația dravidiană, sau că sunetele cerebrale ³⁾ din sanskrită au luat naștere prin influența dravidiană — sunt infirmate de faptele lingvistice. Confruntarea pe care profesorul Sten Konow a făcut-o între sanskritul *Krtavān* și tamilul *śeydavan*, nu rezistă nici ea analizei ⁴⁾.

Dacă influențele lingvistice sunt prea puțin însemnate, cele cultural-religioase nu mai pot fi puse la îndoială. Firește, este cu totul nejustificată afirmarea că absolut toate marile intuiții și fundamentalele noțiuni ale gândirii indiene aparțin dravidienilor; că doctrina transmigrării sufletelor, de pildă, este formularea ideilor animiste dravidiene și că Upanishadele au fost o ultimă elaborare a doctrinelor dravidiene ⁵⁾. Dimpotrivă, *ideile* au aparținut mai

¹⁾ Grierson, *op. cit.*, p. 93. J. Bloch (în *Pre-aryan and pre-dravidian*, pp. 36—37) amintește că se poate susține și ipoteza că dravidienii care vorbesc limba *brahui* ar fi ajuns în Belucistan prin migrații pornite din Sud, din provincia Dekkan, și că, deci, populația dravidiană nu s'ar fi întins pe o atât de mare suprafață în India. În ceea ce privește ipoteza antropologului Heine-Geldern (în *Festschrift P. W. Schmidt*, Viena 1930, p. 827 și urm.) că și limbile dravidiene au invadat în India asemenea arienilor, venind din Iran, ea nu se poate susține (cf. și Schrader, *Dravidisch und Uralisch*, «Zeit. Iranistik und Indianistik», vol. III, p. 81 și urm.) căci vedicul trădează foarte puține influențe dravidiene, iar sanskrita și *pāli* mai multe (Bloch, *Some Problems*, p. 744).

²⁾ *Comparative Grammar*, pp. 39, 225.

³⁾ S. Konow, *Linguistic Survey*, vol. IV, p. 279. Comparațiile s'au făcut folosindu-se documente numai tamil, limba dravidiană cea mai dela Sud, cu care vedicul și sanskrita nu a putut veni în contact. Trebuie, dimpotrivă, luate în considerație limbile dravidiene dela Nord (Bloch, în *Pre-aryan*, etc., pp. 38—39). Istoria cerebralelor în indo-ariană se explică firesc, fără intervenția dravidienei; care, câteodată, chiar o contrazice (*ibid.*, p. 40). De altfel, sunetele cerebrale erau cunoscute și altui grup de limbi indiene, așa numitele limbi *munda* sau Kolariene (*Some problems*, pp. 731—732).

⁴⁾ Bloch, *Some problems*, p. 733.

⁵⁾ Cum susține G. W. Brown, de pildă, în *The Sources of Indian Philosophical Ideas* («Studies in Honour of Maurice Bloomfield», Oxford, 1920, pp. 75—88).

întotdeauna indo-arienilor. Altceva au fost siliți aceștia să accepte dela dravidienii și în general dela toate populațiile autohtone: *puja*, cultul zeităților locale (*grāmadevatā*). Vom vedea că ceea ce se numește cultul vegetației, al Marei-Zeițe sau al Zeiței-Mame, necunoscut indo-arienilor, este și astăzi răspândit în toate regiunile locuite de dravidieni, și a fost și cultul principal al civilizației pre-dravinienne dela Mohenjo-Daro. Cu toate acestea, nu se poate spune că civilizația dravidiană, pe care au întâlnit-o indo-arienii în expansiunea lor gangetică, era barbară. Victoria arienilor se datorește impulsivității ofensive cu care coborâseră în India și faptului că întrebunțau arme de luptă făurite din fier. E probabil că civilizația materială dravidiană le era superioară. Populațiile dravidiene veniseră de mult în India ¹⁾, urcând tot mai sus în inima peninsulei, și avuseseră răgaz să creeze o serie de valori culturale și spirituale în cadrele civilizației agricole. Este greu să trasăm conturul acestei civilizații, însă îi putem recunoaște structura spirituală; era, foarte probabil, o spiritualitate crescută în jurul *pujei*, fie că acest cult se adresa Marei Zeițe, fie uneia din nenumăratele *grāmadevatā* care o reprezentau.

Cele ce știm despre actualele forme religioase din Sudul Indiei ²⁾, acolo unde elementul dravidian n'a suferit decât ușoare infiltrații ariene — justifică aserțiunea aceasta. Toată viața religioasă din Sudul Indiei se concentrează în jurul zeităților locale (*grāmadevatā*), al căror număr e nesfârșit și care în covârșitoarea lor majoritate sunt divinități feminine. Aceste *grāmadevatā* pot lua orice formă ³⁾ și sunt adorate într'un număr infinit de locuri; pretu-

¹⁾ Asupra problemelor antropologice în legătură cu dravidienii, vezi rezumatul cercetărilor întreprinse de Egon von Eickstedt în G. Montandon, *La Race, Les Races* (Paris, 1933), pp. 174—177. Cf. Kroeber, *Anthropology* (1923), p. 478 și urm.; A. Baines, *Ethnography* (« Grundriss der Indo-Arischen Philologie », Strassbourg, 1912); Montandon, *Traité d'Ethnologie culturelle* (Paris, 1934), p. 180 și urm.

²⁾ G. Oppert, *On the original inhabitants of India* (Westminster, 1893); H. Whitehead, *The village Gods of South India* (ed. II, Madras, 1921); W. T. Elmore, *Dravidian Gods in Modern Hinduism* (New-York, 1915).

³⁾ *Grāmadevatāpratiṣṭhā* menționează ca *grāmadevatā* craniul lui Brahman, capul lui Vishnu, craniul lui Renukā, figura lui Draupadī, trupul zeiței Sitā, Pramathas (trupa care urmează pe Shiva), Pāriśadas (trupa lui Vishnu), demoni de orice fel, *Yoginīs* (zeițe minore ale vegetației), diferite specii de *shakī*

tindenii unde se realizează « sacrul ». Culte noi se creiază și astăzi, demonstrând excepționala fertilitate religioasă a acestor populații. Ellamma, Māriyamma, Pidari, sunt câteva din numele mai răspândite ale acestor *grāmādevatā*, care de fapt sunt manifestările locale ale aceleiași Mari Zeițe a vegetației. Simbolurile care le reprezintă sunt uneori simple imagini în piatră ale sexului feminin. Aiyanār, singurul mare zeu masculin, e cunoscut sub felurite nume, dintre care unul este *Yogī*, probabil printr'o asimilare cu Shiva, zeu de asemenea non-arian, dar acceptat de timpuriu în brahmanism ¹⁾. Divinitățile feminine, însă, copleșesc. Deși își au fiecare un cult local, pot fi totuși reduse la un tip comun: Marea Zeiță, sub numele « indian » de Durga sau Shakti ²⁾. Cât de strâns legate se află aceste *grāmādevatā* cu vegetația se observă din însuși cultul lor; sanctuarele sunt sub pomi, ritualul se împlinește alături de un anumit arbore ³⁾, etc. *Grāmādevatā* sunt puterile la care apelează

făcute din lemn, piatră și lut, etc. (Oppert, *op. cit.* p. 455). Este o mărturie prețioasă, căci dovedește că orice obiect care cuprinde forța sacră poate fi *grāmādevatā*. Alături de zei împrumutați din hinduism, în acest important text se întâlnesc și demonii feminini ai vegetației (*Yoginis*), dar și obiecte neînsuflețite; linia de continuitate din preistorie până în hinduism se dovedește neîntreruptă.

¹⁾ Oppert (*op. cit.*, p. 379) crede că Shiva nu aparține populațiilor propriu zis dravidiene, care adorau principiul feminin (*shakti*) sub forma nenumăratelor *grāmādevatās*. Shiva și simbolul său *lingam* e favoritul brahmanilor din Sudul Indiei, în timp ce simbolul favorit al populației dravidiene este *Yoni* (imaginea sexului feminin; despre identitatea dintre zeul Vishnu și *Yoni*, vezi Oppert, *op. cit.*, pp. 359—361). Este foarte posibil ca Shiva, deși zeu extra-arian, să fi fost introdus de populațiile autohtone din Nordul Indiei. Shiva are caracter de zeu continental, în timp ce o bună parte din mitologia și religia dravidiană trădează origini maritime.

²⁾ Oppert citează un interesant text din *Srīlali-tāsaahasranāmastotram* (ed. Madras, 1885) în care se spune că Zeița supremă poate fi adorată sub orice formă, chiar aceea a unei oale frumos împodobite (*op. cit.*, p. 418). Oala e o emblemă acuatică, aparținând unui simbolism maritim. Faptul că Marea Zeiță se găsește și într'o oală cu apă, este important pentru relațiile pe care vom încerca să le sugerăm între civilizațiile indiene pre-ariene și civilizațiile maritime de obârșie austro-asiatică.

³⁾ În fața templului zeiței Pidari se află o pereche de pomi, căsătorită, un Pipal și o Margosa (Oppert, *op. cit.*, p. 492). Despre mariajul plantelor în India, v. Frazer, *Les origines magiques de la Royauté* (Paris, 1920), pp. 170—174. Cuvântul sanskrit *udumbara*, care denumește arbustul *Ficus glomerata* și în

populația în timp de calamitate. Viața cotidiană este într'un permanent contact cu aceste divinități minore feminine, sau cu duhurile (*bhutas*) de orice fel. De altfel, divinitățile locale nu sunt adorate numai în sudul peninsulei, unde predomină populația dravidiană, ci în întreaga Indie. Adevărata viață religioasă indiană (adică *puja*, cultul, și *bhakti*, devoția mistică) se află în experiențele religioase — obscure și confuze, dar experiențe concrete — organizate în jurul divinităților locale. Majoritatea acestor divinități locale au fost integrate în hinduism. Altele au rămas încă în afara cadrelor hinduismului, cum sunt atâtea *grāmadevatās* din Sudul Indiei. Se întâlnesc și cazuri când pe vechi locuri de cult preariene s'au construit temple brahmane, ai căror preoți sunt totuși *pariah*¹⁾. Ceea ce conta era *locul*, încărcat cu sacralitate; forța sacră a rămas aceeași, chiar dacă forma cultului s'a schimbat.

Să nu ne închipuim, însă, că numai dravidienii cunoșteau cultele vegetației și ridicau la cel mai înalt rang o divinitate feminină, Marea Zeiță. Intreaga Indie e covârșită de asemenea culte, chiar și acele regiuni unde n'au pătruns niciodată dravidienii. Hinduismul, așa dar, a primit cultul vegetației și devoția către divinitățile locale nu numai dela dravidieni, ci și dela alte populații aborigene, pre-ariene. Religia indo-arienilor a trebuit să accepte de timpuriu aceste culte ale vegetației și devoția pentru o divinitate locală. Chiar buddhismul își datorește o bună parte din succesele sale în straturile populare prin faptul că accepta cultele vegetației.

aceiași timp un ținut din Punjab și locuitorii săi — are probabil o origine austro-asiatică (Przyluski, *Un ancien peuple du Penjab: Les Udumbara*, « Journal Asiatique », 1926, p. 36). Faptul acesta nu e lipsit de importanță. S'a observat, în regiunile din Mările de Sud, că numele popoarelor și ale țărilor sunt adesea împrumutate din lumea vegetală; ceea ce presupune o legătură directă cu vegetația.

¹⁾ În timpul sărbătoririi Zeiței-Mame (*Ammāl* sau *Āttal*), sărbătoare care durează 16 zile, un *pariah* este păstrat și hrănit în templu, ca mirele zeiței. Și astăzi încă un *pariah* înoadă *tāli* în jurul gâtului zeiței tutelară a Madrasului, *Egāttāla* (Oppert, *op. cit.*, p. 52). În provincia Mysore un *Holiya* e considerat preotul zeiței locale, iar căpetenia *pariah* din sat e socotit stăpânul satului (*ibid.*). Și în alte regiuni, *pariah* împlinesc ritualul și ceremonialul zeiței, în locul brahmanilor (cf. W. Crooke, *An introduction to the popular religion and folklore of Northern India*, London 1894, p. 47). Acești *pariah* par a fi membrii unor străvechi triburi pre-ariene, care cunosc secretele Zeiței, știu s'o îmbuneze și să-i distribue forța magică asupra comunității și a ogoarelor.

Cultul popular al lui Buddha a luat naștere, cum vom vedea îndată, pe un străvechi fond local în care se păstrasera intacte elementele cultelor vegetației.

Problema aceasta este complexă și mai ales încă insuficient cercetată ca să ne îngăduie o schiță prea fugară. Nu vom putea intra aici în amănunte, dar se cuvine să examinăm câteva din aceste culte ale vegetației ca să înțelegem importanța descoperirilor preistorice dela Mohenjo-Daro; să înțelegem, cu alte cuvinte, continuitatea spiritului local, indian, dela chalcolitic în timpurile moderne.

Prezența cultelor vegetației și a demonilor feminini vegetali se constată chiar în lăuntru sintezelor hinduiste. Durga, de pildă, marea zeiță a hinduismului, a fost cândva un demon feminin legat de cultul vegetației, deși cultul ei este astăzi foarte variat, mai ales în sectele tantrice. Dar chiar unele liturgii tantrice îi trădează originea vegetală. În cartea *Devi-Mahatmia* (cap. 92, V, 43—44) Durga spune: « Apoi, o zei !, voi hrăni (lit. susține) lumea întregă cu vegetalele susținătoare de viață ce cresc chiar din trupul meu în timpul perioadei ploilor. Voi deveni atunci glorioasă pe pământ ca *Sākambarī* (adică: « purtătoare de ierburi » sau « hrănitore de ierburi ») și chiar în acea perioadă voi spinteca pe marele *asura* numit Durgama »¹⁾. Demonii Mahisha, Sumbha și Nisumbha — omorâți de Durga — se pare că reprezintă demonii secetei. Un important rit, *Nava patrikā* (cele « nouă frunze » de banan, rodie, ovăz, etc.) este în strânsă legătură cu cultul Durgei. « *Om*, o frunză ! (*patrikā*), o nouă formă ale Durgei ! Tu ești scumpă lui Mahadeva; primește toate aceste ofrande și protejează-mă, o regină a cerurilor ! *Om*, adorare Durgei care locuiește în cele nouă plante ! »²⁾.

¹⁾ Citat de S. Ch. Mitra, *On the cult of the Tree-Goddess in Eastern Bengal* (« Man in India », vol. II, 1922, p. 231).

²⁾ *Ibid.*, pp. 232—233. Cf. S. Ch. Mitra, *On the worship of the Pipal Tree in N. Bihar* (« Journ. Bihar Orissa Research Soc. », Dec. 1920, pp. 570—572). Vezi de asemenea Mitra, *On the Cult of the Fijube Tree* (« Man in India », V, 1925, pp. 115—131), despre demonul vegetal Ito Kumāra, al cărui cult este săvârșit numai de fetele nemăritate, fără ajutorul brahmanilor. (Acesta e un amănunt semnificativ; orice zeităte extra-ariană, chiar admisă în hinduism, se dispensează de serviciile preoților brahmani. Vezi, S. Ch. Mitra, *On the Conversion of Tribes into Castes in North Bihar*, în « Journ. Anthropological Soc. Bombay », vol. XII, N. 6, pp. 735—743, despre un trib Orăon care adoră zeița Bhagavatī sub un arbore bătrân numit *Than*).

Ca divinitate a arborilor, Durga se întâlnește mai ales în districtele Mymensingh și Tippera, cunoscută sub numele de Bana Durga (*bana*, în bengali înseamnă pădure, etc.). Locuște în arborele *sheorā* (Streblus asper), câteodată la rădăcina arborelui *uduma*. La Comilla, în districtul Tippera, este adorată la rădăcina arborelui *Kāmini* (Murraya exotica), cu formula: « (Supunere zeiței) Durga care locuște în arborele *sakota!* ». Bana-Durgei i se sacrifică porci și 21 de cocoși cu ocazia Pujei. Acesta este un amănunt prețios pentru verificarea originii și caracterului ei non-arian. În districtul Faridpur se întâlnește cultul celor « 12 frați », Bāro Bhāyā, fiii zeiței Vana-Durga. Cultul se săvârșește lângă un arbore *ashvatta* sau *sheora*, și se sacrifică țapi, oi și bivoli ¹⁾.

Durga a fost un demon vegetal feminin, ridicat prin nenumărate sinteze la rangul de divinitate supremă a hinduismului. Dar numărul acestor demoni feminini e considerabil. Ei se întâlnesc chiar în rituale complexe, cum sunt cele tantrice, sub numele de *yoginīs* și *dakinīs* ²⁾. Și chiar textele tantrice trădează originea vegetală a acestor divinități minore. « *Kula yoginīs* locuiesc întotdeauna în toți acești arbori *Kula*. Nimeni nu trebuie să doarmă sub arborii *Kula*, nici să le facă vreun rău » ³⁾. *Abhidānottara Tantra* dă o descriere completă a acestor *yoginīs*; ele sunt femei albe ca floarea de lotus, cu ochi roșii, cărora le plac vestminte albe și bine-mirositoare, etc. *Dākinīs* sunt femei cu pielea roșie aprinsă, mirosind a lotus, cu figura blândă, având ochii și unghiile roșii și plăcându-le mult să-și decoreze odăile cu tablouri de flori de lotus ⁴⁾. În jurul muntelui Girnar ⁵⁾ se cunosc trei feluri de *yoginīs*: *Pul-* (floare), *Lāl-* (roșu) și *Kesur-* (păr). Ele sunt invocate când ținutul e bătuit de epidemii, în special de holeră. Aproape fiecare sat indian, atât

¹⁾ Chintaram Chakravarti, *The Cult of Bāro Bāyā of Eastern Bengal* (« Journ. Asiat. Soc. Bengal », vol. XXVI, 1930, pp. 379—388).

²⁾ G. Tucci, *Animadversiones Indicae* (« Journ. Asiat. Soc. Bengal », vol. XXVI, 1930, pp. 138—158), p. 156 și urm. Despre *dakinī* și eventualele influențe iraniene asupra iconografiei buddhiste, vezi A. Grünwedel, *Alt-Kutscha*. (Preuss. Turfan-Exped., Berlin 1920), partea I, pp. 54—55.

³⁾ *Sāktānandatāranginī*, text citat de R. Chanda, *Indo-Aryans* (Rajshahi, 1916), p. 35.

⁴⁾ Cf. Rajendralāla Mitra, *The Sanskrit Buddhist Literature in Nepal* (Calcutta, 1882), p. 2 și urm.

⁵⁾ Oppert, *Original inhabitants*, p. 571, notă.

în Sud cât și pe bordura himalayană, își avea demonul său propriu; ca, de altminteri, fiecare « loc sacru » (izvoare, stânci, peșteri, etc.). Mulți din acești demoni și goblini au fost integrați, în cultul tantric; cum e, de pildă, *lāmā*, care, ca și *yoginīs*, sunt considerate zeițe și vrăjitoare în același timp. Originea cuvântului este tibetană (*lhamo*, « diavolița »)¹⁾ și trădează influența exercitată de cultele populare himalayene asupra tantrismului buddhist²⁾.

Toate aceste clase de zeițe minore fac parte din marea clasă de « genii » numite *yakshas*. Cuvântul *yaksha* apare întâi în *Jaiminīya-Brāhmana* (III, 203, 272) unde înseamnă « făptură miraculoasă », dar în sensul său comun de « spirit » sau « geniu » nu apare înainte de *Gṛhya Sutra*³⁾. În poezia epică *yakshas* ajung foarte populari și sunt chiar împărțiți în trei clase. Ei sunt buni, susțin clădirile și oamenii, și pot lua orice formă. Comparativ puțini *yakshas* au nume, dar e probabil că zeița Sitāla, Olābībi (zeița holerii), cele Șapte Mame (parțial în legătură cu Kubera, « regele » *yakshasilor*), cele 64 de *yoginīs*, *dakinīs*, anumite forme ale lui Devī, cam toate zeitățile din Sudul Indiei și chiar Durga, au fost *yakshas*. Oriunde se pot înălța altare pentru cultul lor. Elementul esențial este masa de piatră sau altarul (*veyaddī*, *mañco*) așezate sub arborele sacru al acestor divinități. Combinația dintre altar și arbore aparține fără îndoială cultelor pre-ariene, și a fost primită și de buddhism în cultul micilor monumente sacre numite *chaityas*⁴⁾. Câteodată aceste *chaityas* erau constituite numai din arbore, fără altar; alteori, termenul *chaityas* desemna o construcție lângă pom. În Tibet se numesc *mc'od rten* și au căpătat un caracter funerar accentuat, multe din ele fiind construite pentru a păstra cenușa lama-ilor sau pentru comemorări⁵⁾.

¹⁾ Tucci, *Animadversiones Indicae*, p. 156.

²⁾ Vezi S. Lévi, *Le Népal*, vol. I, pp. 346—347; pentru amănunte, lucrarea noastră despre Yoga (cap. VIII).

³⁾ Ananda Coomaraswami, *Yaksas* (Smithsonian Miscellaneous Collections, vol. 80, n. 6, Washington, 1928), p. 5.

⁴⁾ Despre *chaityas* în Sudul Indiei, cf. K. R. Subramanian, *Buddhist Remains in Andhra* (Madras, 1932), pp. 24—25; N. Venkata Ramanayya, *An Essay on the origin of the South Indian Temple* (Madras, 1930), pp. 53, 55, 57.

⁵⁾ G. Tucci, « *Mc'od Rten* » e « *Ts'a Ts'a* » nel Tibet indiano ed occidentale (Indo Tibetica, vol. I, Roma, 1932), p. 24.

Cultul *yakshas*-ilor era devoțional, « mistic »; adică, se întemeia pe o adorare personală, pe o experiență religioasă concretă (*bhakti*; singurul termen pe care îl are limba sanscrită pentru a exprima ceea ce se înțelege în limbile moderne prin « mistică »). După cum observă Coomaraswami, nu numai Vishnu și Shiva au creat în jurul cultului lor acea devoție mistică numită *bhakti*, ci orice credință religioasă indiană, inclusiv buddhismul. Religiile pre-ariene, autohtone, se reduceau în majoritatea lor la forme obscure de devoție, în strânsă legătură cu cultele vegetației. Buddhismul a asimilat în iconografia sa motivul « femeia și arborele », atât de vechi și atât de specific indian. De altfel, cultul *yakshas*-ilor și a *yakshinī*-lor a fost acceptat și în jainism, unde aceste zeități minore sunt reprezentate ca păzitoarele templelor ¹⁾. În buddhism, *yakshas* au fost considerați ca protectori ai monumentelor (*stupas*) și sculptați în aceeași atitudine de devoție către Buddha ca și oamenii ²⁾. Succesul buddhismului în straturile populare se datorește în bună parte asimilării acestor culte devoționale, pre-buddhiste. Sakyamuni n'a cucerit India prin morala sa, ci prin faptul că noul cult satisfăcea dorința populară de experiență religioasă concretă. Buddhismul a avut succes în India numai când a devenit o « mistică » (*bhakti*), adică s'a altoit pe străvechile culte populare, pre-ariene.

Să amintim, însă, că « pre-arian » nu înseamnă întotdeauna « dravidian ». În cuceririle lor, Indo-arieni au întâlnit — în afară de triburi răzlețe, aparținând populațiilor himalayene de limbă tibeto-birmană ³⁾ — grupuri etnice compacte vorbind limbi kolariene (*munda*) ⁴⁾. Sylvain Lévi ⁵⁾ și mai ales Jean

¹⁾ J. Burges, *Digambara Jaina Iconography* (« Indian Antiquary », Dec. 1903, pp. 459—464), p. 464.

²⁾ R. Chanda, *Medieval Sculpture in Eastern India* (« Journ. Depart. Letters », Calcutta University, vol. III, 1920, pp. 225—246), p. 236.

³⁾ Grierson, *Linguistic Survey*, vol. I (Introductory, Calcutta, 1927), pp. 53—80.

⁴⁾ *Linguistic Survey*, vol. IV (Calcutta, 1903), pp. 1—275. S. K. Chatterji (*The Study of Kōl*, « Calcutta Review », 1923, p. 455) preferă să numească acest grup de limbi, Kolariene (dela *Kōl*, modificarea ariană a unui străvechi cuvânt *munda* însemnând « om »).

⁵⁾ *Pré-aryen et pré-dravidien in India* (« Journal Asiatique », 1923, pp. 1—57).

Przyluski¹⁾ au demonstrat împrumuturile lingvistice făcute de arieni dela aceste populații kolariene. J. Bloch înclină să creadă chiar că influențele exercitate de kolarieni asupra limbii indo-ariene sunt mai probabile decât cele exercitate de dravidieni²⁾. În acest caz, trebuie să presupunem că indo-arieni au avut un contact mai fertil cu populațiile kolariene decât cu cele dravidiene. Diverse numiri de plante și de obiecte specifice substratului de origină austro-asiatică, au fost acceptate de indo-arieni și se regăsesc în sanskrită și în prakriti. Așa, de pildă, *tāmbula* (nucă de betel), *bāna* (arc și săgeți), *lāngula* (plug, penis), etc. Urme de cultură austro-asiatică se recunosc și în numărătoarea vigesimală, specifică în Bengal³⁾. Nu este exclus, totuși, ca unele din aceste cuvinte să fi fost cunoscute indo-arienilor prin intermediul dravidienilor.

Pe noi, aceste cercetări recente — și care, de altfel, sunt încă departe de rezultate definitive — ne interesează numai întrucât ajută înțelegerea religiozității populare indiene. Przyluski, în studiul său asupra lui *lāngula* (« plug » în sanskrită), crede că poate explica acest termen prin austro-asiaticul *lak*, care denumește atât plugul cât și organul sexual masculin. Echivalența între *lāngula* și *linga* (simbolul și organul sexual masculin în limba sanskrită) este imposibilă foneticeste în domeniul indo-arian, dar e justificată de grupurile lingvistice vecine⁴⁾. Asemănarea între plug — prin care se fecundează pământul — și organul sexual viril, este firească;

¹⁾ *Un ancien peuple du Penjab* (« Journal Asiatique », 1926) și diverse articole în « Mémoires de la Société de Linguistique de Paris » (XXII, 5, p.p. 205—208) și « Bulletin de la Soc. de Ling. » (vol. XXIV, pp. 255—258; XXV, pp. 66—69; 69—71; 1925, pp. 98—103; 1926, pp. 218—229). Toate aceste cercetări își au punctul de plecare în studiile abatelui Schmidt (incepute încă din 1904) prin care acesta stabilea relații lingvistice precise între Mon-Khmer și limbile din peninsula Malaya. O parte din aceste rezultate au fost contestate; vezi, bunăoară, W. F. de Hevesy, *On W. Schmidt's Munda Mon-Khmer Comparison (Does an « Austric » family of Languages exist?)* studiu publicat în « Bull. Oriental School of London », vol. VI, pp. 187—200.

²⁾ *Sanskrit et dravidien* (trad. engleză de Bagchi, în vol. *Pre-aryan and pre-dravidian*, pp. 35—59), p. 58.

³⁾ Przyluski, *Bengali Numeration and Non-Aryan Substratum* (trad. în *Pre-aryan*, pp. 25—32); *La numération vigésimale dans l'Inde* (« Rocznik Orientalistyczny », t. IV, 1926, pp. 230—237).

⁴⁾ În limbile Mon-Khmer, trecerea lui *a* în *i* este comună; (în cam, scolo-pendra se numește *lapan* și *lipan*).

cu atât mai mult cu cât unele populații austro-asiatice folosesc până astăzi drept plug un lemn ascuțit cu care scobesc pământul ca să depună sămânța. *Lingam* ar fi, deci, o creație extra-ariană, a populațiilor agricole aborigene. Transformarea lui într'un simbol al lui Shiva s'ar datora, însă, unor sinteze ulterioare. De altfel, deși *lingam*-ul nu aparține religiei indo-ariene — căreia îi repugna cultul phallic — a putut fi acceptat pentru că reprezenta principiul viril și fecundant, specific unei mitologii continentale cum era cea indo-ariană. Astfel s'ar explica și succesul simbolului shivait (*lingam*) în religia indo-ariană, în timp ce *yonī* — simbolul organului genital feminin, simbol al unei civilizații și mitologii maritime, adorat din cele mai vechi timpuri de populațiile sud-indiene — n'a pătruns decât târziu în hinduism, în deosebi prin cultul lui *shakti*. Experiențele religioase dezvoltate în jurul lui *shakti*, (principiul feminin, etern creator) corespund unei victorii a spiritualității autohtone, cu reminiscențe maritime, împotriva spiritualității indo-ariene, continentale, purtătoare de valori masculine.

Intr'o serie de studii asupra tradițiilor maritime în Indonesia și India, prof. J. Przyluski ¹⁾ a scos la lumină resturi de civilizație în care descendența uterină și simbolurile feminine predominau. Regii și sfinții își căpătau puterea — sau și-o restaurau — luând contact cu marea sau cu simbolurile acuatice. Forța magică — eroică sau sanctificantă — era concentrată în mare și în orice emblemă a acesteia (scoica, etc.). Tradiția aceasta maritimă se regăsește și în Sudul Indiei, unde oala joacă un rol esențial în ceremoniile religioase. Oala — simbol acuatice — reprezintă adesea, ea singură, o *grāmadevatā* ²⁾. La festivalul anual în onoarea zeiței, o oală decorată este purtată cu alai în jurul satului. La festivalul expiatoriu, în timpul căruia sunt sacrificate un număr însemnat de animale, populația întreagă se adună în afara satului și o oală (*karagam*), reprezentând o zeiță furioasă, este adusă cu solemnitate în centrul satului, unde rămâne trei zile. După acest timp este purtată din

¹⁾ *La Princesse à l'odeur de poisson et la nagī dans la tradition de l'Asie Orientale* (« Etudes Asiatiques », 1925, vol. II, pp. 265—284); *Le Prologue-cadre des Mille et une Nuits et le thème de svayamvara* (« Journal Asiatique », 1924, pp. 101—137).

²⁾ Whitehead, *The Village Gods of South India*, pp. 37, 38, 55, 64, 98, etc.; Oppert, *op. cit.*, p. 274 și urm.

nou la marginea satului și, după o altă serie de sacrificii, este sfărâmată în bucăți.

După o tradiție păstrată în India de Sud, înțeleptul Agastya a fost născut împreună cu Vasishta într'o oală de apă, din unirea lui Mitra și Varuna cu ăpsara Urvasi ¹⁾. Agastya mai e numit și *pitābhi*, «băutorul oceanului»; și despre el se spune că s'a căsătorit cu fiica Oceanului. Se descifrează aici legătura dintre «sacru» și simbolurile acuatice; eroul ca și sfântul își trag puterea din Apă, nu din Cer sau de pe Pământ, ca în mitologiile continentale (unde eroul ca și sfântul se suie pe munte, mai aproape de cer, ca să-și capete puterea sacră). Probe de supremația principiului maritim și feminin se mai găsesc. *Devīyupānīshad*, de pildă ²⁾, povestește că zeii au întrebat pe Marea Zeiță (Devī) cine e și de unde vine, și printre alte lucruri li se spune: «locul meu de naștere este în apa dinlăuntrul mării; cine îl cunoaște, obține sălașul lui Devī» (*mama yonir āpsvantah samudre ya evam veda sa devīpadamāpnoti*). Devī a fost la început principiul tuturor lucrurilor, matricea universală din care s'au născut și zeii și lumea. «Eu am creat la început pe tatăl acestei lumi» (*aham suve pitaram asya mūdham*). Afirmția aceasta e semnificativă; Devī, principiul feminin, al cărei sălaș este oceanul și a cărei forță rezidă în apă, crează și lumea și pe «tatăl» acestei lumi, adică principiul viril.

Asemenea legende și embleme acuatice trădează urmele unei civilizații maritime ³⁾, a cărei simbolică se diferențiază net de cea

¹⁾ De aceea se și numește *Kumbhasambhava*, *Kumbhayoni* și *Ghatodbhava* (Oppert, *op. cit.*, p. 24, nota 25).

²⁾ Textul e reprodus de Oppert, *op. cit.*, pp. 425—426.

³⁾ Problema e fascinantă, și de abia de curând a început a fi cercetată. Rivet crede că «du sud de l'Asie ou de l'Insulide, à une époque extrêmement reculée, sont parties une série de migrations humaines qui se sont répandues en éventail à travers le Pacifique et l'Océan indien et qui, après avoir peuplé toutes les îles de ces deux océans, ont atteint à l'est le N. Monde, au nord le Japon, à l'ouest l'Europe et l'Afrique» (*Les Océaniens*, «Journal Asiatique», 1933, (pp. 235—256), p. 250). Primul val ar fi fost australian (p. 236), al doilea melanesian. În regiunea Benaresului s'au găsit petroglife identice celor australiene. Uzul bumerangului a supraviețuit în insulele Celebe, în sud-estul Indiei și în Gujerat (p. 236). Rivet crede că limba sumeriană trebuie clasată în grupul oceanian (*Sumérien et Océanien*, Paris, 1929, p. 1). Același cercetător găsește radicale indo-europene și semitice care sunt comune și Sumerienei și limbilor oceaniene, și care probabil sunt împrumutate dela acestea din urmă

continentală, a năvălitorilor indo-arieni. Este încă imposibil de precizat aportul acestor civilizații pre-ariene; putem însă distinge două mari tradiții pre-ariene, una agricolă, alta maritimă. Urmele de civilizație maritimă — care se recunosc atât printre populația dravidiană, cât și în cea Munda (kolariană) — se datoresc fără îndoială continuelor imigrații din Sud (micro-polinesiene). Cercetările etnologice ale lui J. Hornell ¹⁾ tind a demonstra, pe altă cale, o puternică influență polineziană asupra populației pre-dravidiene de pe coasta de sud a Indiei. Un alt etnograf, H. C. Dasgupta ²⁾, a dovedit izbitoare analogii între anumite jocuri din India și Sumatra. Substratul pre-dravidian — maritim — din India se dovedește a fi, așa dar, suficient de fertil în descoperiri culturale și în creații mitologice. Ar rămânea de aflat izvorul tradițiilor agricole aborigene, pe care le găsim alături de tradițiile maritime. Firește că imigrațiile din mările de Sud tindeau, îndată ce se fixau în India, către agricultură, și că osmoza dintre culturile agricole aborigene și structurile culturale maritime a început foarte de timpuriu. Totuși, am observat că tradiția maritimă se păstrează, oricât de obscură, chiar după ce populația și-a asimilat, de mii de ani poate, o cultură agricolă (cazul legendelor *oalei* și a oceanului la dravidieni, la care predomină totuși cultul vegetației, al Marei Zeițe).

(*ibid.*, pp. 7—8). « De plus en plus, je suis convaincu qu'il y a eu, dans tout le bassin de la Méditerranée et dans une partie plus ou moins grande que l'Afrique, un substrat océanien, qui a agi sur les populations d'origines diverses qui ont envahi ces régions au cours des âges » (*ibid.*, p. 9). Centrul de dispersiune a fost probabil Asia meridională sau Insulida (p. 9). Populația paleolitică a Siamului a fost de rasă australo-melaneziană (vezi Fritz Sarasin, *Recherches préhistoriques au Siam*, « Anthropologie », 1933, pp. 1—4). Vezi material și critică în R. Heine-Geldern, *Urheimat und früheste Wanderungen der Austronesien* (« Anthropos », 1932, pp. 543—619); Dr. C. Täuber, *Entwicklung der Menschheit von den Ur-Australiern bis Europa auf Grund der neusten Forschungen über die Wanderungen der Ozeanier* (Zurich și Leipzig, 1932).

¹⁾ *The Origins and Ethnological Significance of the Indian Boat designs* (« Memoirs of the Asiatic Society of Bengal », vol. VII, 1920, fasc. 3); *The Boats of Ganges* (« Mem. Asiat. Soc. Bengal », 1921, fasc. 3). Relațiile comerciale între India și Africa au introdus, în timp de câteva mii de ani, anumite jocuri care se găsesc astăzi în Centrul și Nord-Vestul Indiei; vezi J. Hornell, *String Figures from Gujarat and Kathiawar* (« Memoirs », 1932, fasc. 4).

²⁾ *A few Types of Indian Sedentary Games* (« Journ. Asiat. Soc. Bengal », 1926, pp. 143—148, 211—213).

Credem că tradițiile agricole continentale, pre-dravidiene și pre-ariene, ar putea fi considerate ca aparținând celei dintâi civilizații indiene aborigene, care a fost în culmea dezvoltării sale pe la sfârșitul celui de al cincilea mileniu înainte de Christos, și pe care a adus-o recent la lumină săpăturile dela Harappa și Mohenjo-Daro, pe marginea fluviului Indus ¹⁾). Este numai o ipoteză aceasta, dar o ipoteză care pare a acoperi numărul cel mai mare de fapte. Dacă civilizația dela Mohenjo-Daro a fost dela început o creație pur indiană sau dacă ea se află în legături de dependență cu cea sumeriană, e o problemă care nu ne interesează aici ²⁾). Tot ce se poate spune, însă, e că Mohenjo-Daro poartă pecetea solului indian; este o cultură asiatică, păstrând în germene câteva din motivele specifice ale culturii indiene de mai târziu. În ceea ce privește religia, după afirmația lui Sir John Marshall, ea este atât de specific indiană încât de abia se distinge de hinduism.

Intr'adevăr, regăsim la Mohenjo-Daro atât cultul Marei Zeițe cât și al unui zeu care ar putea fi considerat un prototip al lui Shiva, alături de cultul pomilor ³⁾, al apelor ⁴⁾, alături de zoolatrie ⁵⁾ și phallism ⁶⁾ — adică toate elementele care au colaborat

¹⁾ *Mohenjo-Daro and the Indus Civilisation*, Edited by Sir John Marshall (London, 1931, 3 vol. in 4°).

²⁾ Sumerul și Asia vestică a influențat într'o oarecare măsură religia Indusului. Coarnele ca simbol al divinității (Gilgamesh-Eatani) se întâlnesc pe foarte multe pecetii dela Mohenjo-Daro (*op. cit.*, vol. I, p. 77). Totuși, poate că nu e vorba de o influență, ci de o descendență comună a ambelor civilizații.

³⁾ *Op. cit.*, planșa XII, fig. 18, reprezentând epifania unei divinități în pom. Se pare că e un pipal (*Ficus religiosa*), arbore adorat în toată India. E schematizat într'un fel care amintește « Arborele vieții » din Babilonia (*op. cit.* p. 64). La Mohenjo-Daro se distinge două feluri de cult al arborilor: 1) pomul era adorat sub forma sa naturală; 2) și ca personificarea spiritului pomului. Același lucru se întâlnește în buddhismul primitiv, așa cum îl putem reconstitui după templele dela Bharhut și Sanchi. Cu deosebirea că, în timp ce pe monumentele acestea spiritul pomului apărea într'un rol subordonat (*yakshi* sau *yogini*), la Mohenjo-Daro avea poziția unei zeițăi importante (*op. cit.*, p. 65).

⁴⁾ *Op. cit.*, p. 75.

⁵⁾ Zoolatria era mai răspândită chiar decât cultul arborilor, și cuprindea atât animalele cât și creații fantastice (monștri, etc.; *op. cit.*, p. 67).

⁶⁾ S'au găsit pietre phallice și bethilice, de tipuri variate (*op. cit.*, p. 58 și urm.).

mai târziu la crearea marelui sinteză hinduiste. Cultul Zeiței Mame era în special răspândit pe malurile fluviului Indus; s'au găsit nenumărate figurine, unele reprezentând zeițe aproape goale ¹⁾. Tipurile ultime seamănă cu Kali-Durga, al cărei prototip probabil că sunt. Nici un popor arian n'a ridicat o zeităte feminină la poziția supremă pe care o avea în civilizația dela Mohenjo-Daro, și pe care o are astăzi Kali-Durga în hinduism. Dimpotrivă, cultul Zeiței-Mame era specific, după cum am văzut, dravidienilor — iar în alte părți ale teritoriului afrasialic, era cunoscut semiților, sumerienilor și tuturor popoarelor pre-helenice. Nu se poate stabili, deocamdată, nici o relație etnică între dravidieni și poporul care a realizat civilizația dela Mohenjo-Daro. Tipurile etnice par a fi, după examenul rămășițelor scheletice, felurite ²⁾; după cum felurite probabil că erau limbile care se vorbeau atunci pe malurile Indusului. Este evidentă, însă, continuitatea tradiției religioase dela Mohenjo-Daro până în zilele noastre. Lucrul acesta ar indica o origine locală a religiei pe care o împărtășea civilizația străveche a Indusului. Fie că tradiția religioasă dela Mohenjo-Daro a fost asimilată de dravidieni, fie că dravidienii elaboraseră o religie similară — fapt este că atât religiile populare din Sudul Indiei cât și hinduismul actual din Nordul Indiei, prezintă astăzi aceleași caractere comune. Caractere care își găsesc originalele în civilizația dela Mohenjo-Daro. Și cum săpăturile care s'au făcut până în prezent indică o dată aproximativă de 3250 In. Chr. — dar, mai ales, indică o civilizație perfectă, stereotipă, care presupune cel

¹⁾ Figurine asemănătoare s'au găsit în Belucistan (p. 48). Continuitatea cultului Marelui Zeițe este perfectă, în chalcolitic, până în Egipt (p. 50).

²⁾ Rămășițele scheletice par a indica patru tipuri etnice (vezi descripția antropologică și craniologică, vol. II, pp. 599—648): 1) proto-australozii (limba lor ar aparține grupului *munda*); 2) mediteranieni (se aseamănă cu dravidienii și foarte probabil vorbeau o limbă dravidiană); 3) alpini (asemănându-se cu populațiile din Vestul Deccanului și Mysore, care vorbesc astăzi limba kanareză); 4) mongolo-alpini (*ibid.*, vol. I, p. 42). Limba general vorbită la Mohenjo-Daro nu era indo-ariană; probabil, o limbă dravidiană. Numeroasele documente de scriere pictografică găsite la Mohenjo-Daro n'au fost descifrate încă. Populația era, în orice caz, cosmopolită. Este ciudat că nici în mileniul V înainte de Christos nu se poate găsi o civilizație aparținând unei rase pure.

puțin 1000 ani de elaborare ¹⁾ — tradiția religioasă indiană își găsește rădăcinile în mileniul V In. Chr., în chalcolitic ²⁾).

Continuitatea aceasta impresionantă nu are nimic paradoxal. În puține țări s'a păstrat, cu mai viguroasă energie tradițiile religioase ca în India. Religia indo-ariană, adusă de năvălitori, a fost numai o etapă — și nu printre cele mai importante — în creația acestei tradiții. Viața religioasă locală, aparținând Indiei propriu zise, a început să se facă cunoscută încă din prima jumătate a mileniului I In. Chr. Este foarte probabil că acei « reformatori » și asceți rătăcitori (*parivrajaka*) care au precedat pe Mahavira, fondatorul jainismului, și pe Buddha, să fi reprezentat tocmai viața religioasă a populațiilor autohtone, ținută până atunci cu atâta stricteță în afara cadrelor religiozității indo-ariene. Curente subterane, alimentate de experiența religioasă a populațiilor extra-ariene, au săpat mereu aceste cadre. Sub aparenta absorbire a cultelor locale în brahmanism, s'a petrecut un proces invers: convertirea brahmanismului, religie indo-ariană, într'o religie indiană, adică asiatică.

Este surprinzător cum se recunosc la Mohenjo-Daro toate caracterele religiei populare indiene de astăzi. Acei demoni ai vegetației, *yakshas* și *yakini*, *yogini*, etc. — se regăsesc în mileniul IV In. Chr. Durga își găsește prototipul în Marea Zeiță a vegetației, adorată astăzi pretutindeni în India sub miile de forme locale (*grāmadevatā*). Prototipul lui Shiva dela Mohenjo-Daro indică liniile generale ale transformării zeului vedic Rudra în zeul hinduismului de astăzi. Nu credem că greșim afirmând, astfel, că acea tradiție religioasă continentală — diferită totuși de tradiția

¹⁾ *Op. cit.*, p. 106. Civilizația dela Mohenjo-Daro pare a fi fost nimicită brusc, prin invazii violente din afară, invazii care nu erau în nici un caz ariene. Probabil că atacurile veneau din sudul peninsulei și erau purtate de populații dravidiene pure.

²⁾ Urme de cult al Marei Zeițe s'au găsit și în părți ale Indiei, în straturi mai puțin vechi. Cf. Robert Bruce Foote, *The Foote Collection of Indian Pre-historic and Protohistoric antiquities*, vol. II (Madras, 1916) planșile 21, 22, 23 (în special 22) reprezentând figurine femele găsite la Mulavi (pp. 62—63). Amulete de tauri (p. 96, planșa 16), *lingam* (planșa 15), *svastika* (p. 73, planșa 36) — toate acestea se regăsesc și la Mohenjo-Daro (*svastika*, vol. II, p. 374; motivul acesta se întâlnește aproape în toate părțile lumii vechi, în afară de Babilon și Egipt).

continentală adusă de indo-arieni — își are originile în civilizația dela Mohenjo-Daro; civilizație care, după cum o judecă competenții, nu era întru nimic inferioară celei egiptene, cretane sau sumeriene. Alături de această tradiție religioasă aborigenă — continentală și agricolă ¹⁾ — s'a adăugat o tradiție maritimă, prin populațiile kolariene și dravidiene. Se poate ca *lingam* să fie un cuvânt austro-asiatic; obiectul și cultul, însă, se recunosc la Mohenjo-Daro și au probabil o origină aborigenă. Sintezele cultural-religioase s'au făcut în India cu mult înainte de venirea Arieniilor.

O descoperire arheologică uluitoare dela Mohenjo-Daro, ne silește să socotim tot atât de veche și una din cele mai specifice tehnice meditative indiene, așa numita yoga ²⁾. O statueta de piatră reprezintă un bărbat în poziția de meditație yoga (adică, cu privirile concentrate la rădăcina nasului). O altă statueta dovedește că și poziția corporală de meditație (*āsana*) era cunoscută la Mohenjo-Daro. De mult s'a bănuit că tehnica meditației yoga este extra-ariană, dar ea se atribuia influenței triburilor barbare ³⁾. Ceea ce știm despre civilizația dela Mohenjo-Daro ne îndritue să credem că autorii ei nu erau deloc barbari. Dimpotrivă, atât civilizația materială cât și cultura (alfabetul, viața civilă, viața religioasă, etc.) erau cu mult superioare civilizațiilor care au urmat după ea. Dela Mohenjo-Daro, așa dar, începe viața religioasă specific indiană: *pūja*, tehnica yoga, Marea Zeiță, Shiva, etc. Tot ce este astăzi caracteristic hinduismului, își regăsește prototipul în mileniul V In. Chr. In sintezele cultural-religioase care au urmat, au colaborat și elementele de cultură maritimă venite din Sud, și dravidienii, și indo-arieni. Aceștia din urmă, însă, cel mai puțin. Ei au creat o filosofie exprimată perfect prin limba sanscrită, o poezie cultă neîntrecută, o societate specific ariană —

¹⁾ Populația dela Moheno-Daro era agricolă, cultivând orzul și grâul (*op. cit.*, p. 28).

²⁾ Vol. III, planșa XCIII. *Comentariul*, vol. I, p. 44, 54, 356.

³⁾ De cele mai multe ori, cu grave exagerări. Așa, bunăoară, A. E. Gough în *The Philosophy of the Upanishads and Ancient Indian Metaphysics* (London, 1882, p. 18), explică yoga prin *Primitive Culture* a lui Tylor (vol. I, p. 274 și 402). Cel dintâi care a văzut lucrurile just, a fost R. P. Chanda, *Survival of Prehistoric Civilisation of the Indus Valey*, p. 29. Pentru o istorie critică a practicilor Yoga în India, vezi monografia noastră: *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*.

dar în vieța religioasă n'au putut fertiliza sufletul local. De aceea populațiile aborigene n'au fost satisfăcute cu schemele religioase indo-ariene, și au creat religia lor, asiatică, hinduismul, păstrând legătura cu toate intuițiile și tehnicile dela Mohenjo-Daro.

«Tendința către concret», care se descoperă în toate reformele religioase, în toate tehnicile contemplative, în toate curente mistice populare din India, este caracteristica spirituală a straturilor pre-ariene. Tendința aceasta se manifestă în viața colectivă populară prin cultul devoțional și personal pentru divinități locale, *concrete* — iar în «elite» prin tehnicile meditației, adică prin acea fiziologie mistică atât de specific indiană. Ceea ce ne interesează, în studiul de față, este structura *experimentală* a acestui cult devoțional și a tehnicilor de fiziologie mistică. O asemenea structură experimentală nu se putea degaja din religia indo-ariană, bazată în bună parte pe teoria magică și juridică a sacrificiului. Din teoriile și practicile religioase indo-ariene s'au născut alte lucruri: metafizica indiană, teoria cauzalității universale (*Karma*), teoria sufletului cosmic, etc. Viața religioasă propriu zisă, adică experimentală și culturală, aparține sufletului populațiilor aborigene. N'are nici un sens să denumim «barbară» sau «primitivă» această viață sufletească pre-ariană. Pe de o parte, pentru că populațiile pre-ariene au fost mult mai civilizate decât năvălitorii arieni. Iar, pe de altă parte, pentru că «primitiv» sau «barbar» sunt termeni fără sens în istoria religiilor. Constatăm numai o tendință generală a substratului indian pentru devoție, pentru relația concretă și personală cu divinitatea. Oricât de obscură, de «primitivă», ar fi această relație, ea este totuși singura temelie a unei vieți religioase autentice, și a oricărei mistici. Structural vorbind, adorarea pomului de către un sălbatec este tot atât de «religioasă» ca și rugăciunea unui monoteist. Tipul religiozității este similar în ambele experiențe; omul e pătruns de conștiința micimei și slăbiciunii sale, și caută o relație concretă cu divinitatea (nu importă forma acesteia, ci funcțiunea sa). Religiozitatea indo-ariană era mult mai juridică; adică, omul porunca zeilor prin forța magică a sacrificiului, și îi oferea jertfe ca să obțină în schimb ceva. Dintr'un asemenea contract nu se naște o viață religioasă autentică. De aceea suntem îndreptățiți să credem că uluitoarea fervoare religioasă a Indiei,

care ține neîntrerupt de șapte mii de ani, se datorește substratului pre-arian.

De altfel, rolul fertil al substratului în viața religioasă a unui popor nu se descoperă numai în India. Cercetările recente au arătat rolul populațiilor pre-helenice în marea sinteză religioasă grecească ¹⁾. Și în Grecia, s'a constatat să experiența religioasă pre-ariană era mult mai puternică, mai autentică, mai fertilă, decât a năvălitorilor doriene. Rolul substratului etnic se remarcă și în șamanism ²⁾, religie nord-asiatică, locală, care a modificat, sau mai bine zis a asimilat, credințele noi și mult mai elevate venite peste el, ca buddhismul și islamismul. Până și în religiile mono-teiste cum e judaismul ³⁾, creștinismul și islamismul ⁴⁾, se observă acțiunea substratului. Acțiune care n'a fost, cum s'a crezut până deunăzi, dăunătoare; ci, dimpotrivă, ea a fertilizat și exaltat noile credințe.

În India, rolul substratului ne apare mai luminos tocmai pentru că istoria vieții sufletești din acest sub-continent acoperă

¹⁾ Contribuțiile lui Evans, Nilsson, R. Dussaud, au schimbat, după cum se știe, concepția despre istoria religioasă a Greciei.

²⁾ Influența tehnicii extazului practicat de « șamanii » turco-mongoli asupra misticei musulmane, este încă prea puțin studiată (vezi, Massignon, *Léxico technique de la mystique musulmane*, Paris, 1922, p. 86 și urm.). B. Laufer a fost cel dintâi care a afirmat cu tărie origina nord-asiatică a cuvântului « Șaman », punându-l în legătură cu termeni corespunzători mongoli, tunguși și turci (*Origin of the word Shaman*, « American Anthropologist », New Series, vol. 19, Nr. 3, 1917). Orientalistul rus F. Rosenberg crede că totuși, în urma găsirii unui termen identic în limba sogdiană, origina cuvântului ar fi indo-europeană (*On Wine and Feasts in the Iranian National Epic*, trad. din rusește de L. Bogdanof, « Journal of Cama Oriental Institute », Nr. 19, August 1931, nota dela pp. 18—20).

³⁾ A. Z. Aescoly-Weintraub, *Le Hassidisme, Introduction à l'étude des hérésies religieuses parmi les Juifs* (Paris, 1928).

⁴⁾ Köprülüzadé Mehmed Fuad, *Les Origines du Bektachisme. Essai sur le développement historique de l'hétérodoxie musulmane en Asie Mineure* (« Actes du Congrès International d'histoire des religions », Paris, 1925, tome II, pp. 391—411); *Influence du chamanisme turco-mongol sur les ordres mystiques musulmans* (« Mémoires de l'Institut de Turcologie de l'Université de Stamboul », N. Série, I, 1929). Vezi, de asemenea, pentru numeroase « sopravivenze », F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans* (2 vol., Oxford, 1929).

o perioadă de timp impresionantă. Aproape 7000 de ani, populația Indiei a fost însetată de o religie care să-i convină structurii sale «mistice», care să satisfacă imensa ei dorință de devoțiune și cult. Religia introdusă de indo-arieni nu-i convenea, și n'a acceptat-o decât după ce a modificat-o, a «hinduizat-o până la desfigurare». Geografia e întotdeauna mai puternică decât istoria.

MIRCEA ELIADE

DESPRE POEZIA D-LUI ADRIAN MANIU

« Cântece de dragoste și moarte » de d. Adrian Maniu sunt un prilej nemerit pentru împrăștierea unei activități literare de aproape un sfert de veac. Ceea ce face caracteristica acestei activități este semnul poetic sub care se așează. Fiecare rând al său poartă pecetea unei sensibilități lirice. Orice ar scrie d. Adrian Maniu: versuri, basme, teatru sau proză jurnalistică, d-sa este, cu sau fără voie, poet. Se poate așa dar discuta asupra valorii producției sale sau asupra influenței exercitate, dar nu se poate tăgădui prezența poetului. Se cunoaște deosebirea ce se face între poetul născut și poetul făcut, cel dintâi implicând o vocație certă, cel de al doilea, numai o aplicație statornică. În același sens merge distincția stabilită de criticul francez Albert Thibaudet, între poeții care sunt poeți fiindcă fac versuri (poeții « făcuți ») și între poeții care fac versuri fiindcă sunt poeți (poeții « născuți »). Se poate totuși admite coexistența celor două tipuri de poet, într'o sinteză modernă în care vocația ar fuziona indisolubil cu inteligența artistică. Cel dintâi reprezentant al acestui tip evoluat de poet a fost la noi Eminescu. În configurația poetică de astăzi, literatura noastră se îmbogățește cu mai multe exemplare ale acestui tip. Să cităm deocamdată pe d-nii Tudor Arghezi, Lucian Blaga și Adrian Maniu. Momentul civilizației naționale le-a îngăduit o condiție mai favorabilă decât aceea, refuzată lui Eminescu, în momentul precis al debutului său, 1866, — și anume posibilitatea orientării estetice dela primele încercări. Atât d. Arghezi în 1896, cât și d. Lucian Blaga către 1918 și d. Adrian

Maniu în 1912, s'au aflat în situația prielnică a poetului prevăzut cu armătura unor principii literare novatoare.

Fiecare dintre dâșii a reprezentat în momentul corespunzător, o tendință precisă de revoluționare a poeziei. Este poate una din notele cele mai cuceritoare ale poeziei, acest revoluționarism inerent lirei, care-și înstrunează cu fiecare generație o altă coardă, spre a scoate un sunet nou, chiar dacă e discordant, în compoziția simfonică a clipei literare. D. Adrian Maniu a apărut într'un moment de criză a lirismului nostru, cu o hotărâre deliberată de a contribui la stricarea canoanelor vechi. Prin aceasta a putut face impresia unui anarhic, chiar în gruparea ce-l îmbrățișase (« Noua revistă română » de sub conducerea d-lui prof. C. Rădulescu-Motru). La apariția primului său volum de poeme în proză « Figurile de ceară », (București 1912), criticul revistei, înzestratul și prea curând dispărutul Ion Trivale, i-a administrat un frecuș, fără nici un considerent de colegialitate, și cu conștiința că îndeplinește un oficiu de înaltă onestitate literară. Asprul critic, păstrător al tradiției, nu și-ar fi închipuit că lecția sa avea să-și găsească un ecou de corespondență în apropiata evoluție a autorului admonestat. Înainte însă de a se produce revirimentul, d. Adrian Maniu a militat cu superbia tinereții pe meterezele înaintate ale poeziei noi. Cea dintâi contribuție lirică a sa trebuie considerată a fi culegerea de poeme în proză menționată. Placheta epuizată e atestatul unui refractar literar. Când peste aproape douăzeci de ani în urmă, autorul lor le-a făcut cu precauție loc într'un volum nou (*Jupânul care făcea aur*, București, Cartea Românească, 1930), el a avut grijă să cenzureze aproape integral semnele eterodoxiei de tinerețe. Dintre puținele elemente caracteristice momentului 1912, nesuprimate, a rămas un cuvânt revelator al poziției sale estetice:

« Așa cum soarele trebuie să moară undeva spre a răsări în altă parte, — *tu răstoarnă ideile, ce sunt în agonie, spre a da drumul răsăriturilor. Intoarce mânușa frazelor pe dos, când s'a murdărit pe față.*

Fă « *economie intelectuală* ». (« Nietzscheana », în « Figurile de Ceară », — « Asfințit de gând » în « Jupânul care făcea aur »).

Dezideratul este firește, ideologic, în prima parte a enunțului, ca și în cuvântul final, dar îndemnul de întoarcere pe dos a

mănușii frazelor lămurește destul de bine direcția militantă a autorului. În aceeași poemă, era vorba de « violul bontului condei literar », — pasaj suprimat. Tot aci se mai citea, în redactarea veche, mărturia artistului de avangardă, care respinge limbajul uzual:

« Odată am vrut și eu să pot vorbi, ca toată lumea voastră, să întreb ce avem de mâncare, ca să știu ce cravată să pun, dar m'a răpît puterea care aruncă nechemațiilor întrebări, pentru ca să-i doară capul ».

În sfârșit, în același loc, o metaforă, apoi suprimată, atestă frecventarea poeziei futuriste și anunță cel mai înaintat imagism, gen Tristan Tzara — Ilarie Voronca:

« Viața ei — *placă de muzică, galopată pe gramofonul lumilor* ».

Interesante sunt mai ales scurtele definiții, unele, jocuri de inteligență, altele, notații de lirică impresionistă, din piesa « Prin genele soarelui » neculeasă în *Țupânul care făcea aur*.

Câteva specimene mai remarcabile:

Amurg .

Dama cu camelii a scuipat sânge.

Oglinda

Ecoul luminei.

Flori de nufăr

Ouă de rață răscoapte, tăiate felii.
(Servește-le pe tăvi verzi).

Scrisul d-lui Adrian Maniu, în *Figurile de ceară*, trădează impetuozitatea poetului, care se joacă cu imaginile și metaforele. Așa, într'un singur loc, luna este:

« Uriașă boabă de mărgean, fantastic lampion japonez, potir din care cuminecă norii... » (ultimul termen al metaforei a fost păstrat în *Țupânul care făcea aur*).

În vechea redactare, luna și stelele furnizau acest final:

« Luna e o pată de sânge, stelele picături de apă aburite pe geamul cerului.

Stelele sunt note de muzică.

Luna e o hârcă de mort pe o pernă de catife aurie.

Luna e un solz de pește . . . ».

Stări de reverie, de vis, de ironie, bobârnace uneori imoraliste, note de sensualitate ascuțită, dau materialul din *Figurile de ceară*.

După trecerea sa la efemera *Insula*, organul d-lor Ion Minulescu și N. Davidescu (trei numere, Martie — Aprilie 1912) și la *Noua revistă română*, unde a publicat majoritatea bucăților din *Figurile de ceară* și câteva poezii, d. Adrian Maniu s'a fixat în cursul anilor 1913 și 1914 la *Seara*, al cărui director politic, defunctul Alexandru Bogdan-Pitești, diletant literar și plastic, își asigurase colaborarea d-lor T. Arghezi, I. Vinea, E. Ștefănescu-Est, Ion Costin (azi Jacques Costin), și alți literați tineri. În notița biografică din *Antologia* d-lor Pillat și Perpessicius, citim că d. Adrian Maniu și-a renegat producția lirică dela *Seara*. Este adevărat că o bună parte din acele poezii constituiesc « infernul » poeziei sale, dar o altă parte considerabilă a fost reluată în volumele publicate după război.

Ce este la drept vorbind « infernul » poeziei d-lui Adrian Maniu ? Este erotica sa, de o sinceritate dezamăgită, de o sensualitate plastică, de un umor grotesc, care a fost raportat de critici la maniera lui Laforgue. Este ciclul *Florilor de hârtie*, subîntitulate *Poeme trupești*, sunt *Litanii* și alte poezii neciclice, ca *Romanța* (republicată în *Flacăra* sub titlul *Balada spânzuratului*).

Sub auspiciile spiritului de frondă, versurile d-lui Adrian Maniu violentau gustul tradițional al publicului, prin alternarea tonului serios cu nota de umor și prin voita confuzie între stilul prozaic și cel liric. Poezia de contraste, în care unda elegiacă este întreruptă de intervenția refrigerentă a inteligenței, avea să-și dea expresia cea mai originală în poema *Salomeea*.

Vom reproduce una din poeziile neculese în volum, caracteristică prin atitudinea antisentimentală a poetului, care este unul din polii axei sale lirice în epocă.

Jeluirea durerii mele

Durere — o durerea mea

neînțeleasă ai să fii

Cum vrei să te 'nțeleagă cineva

când nu te 'nveți cum trebuie să scrii
 Durere prea curată
 Oficial
 30 de bani — coală timbrată
 sentimental înregistrată — banal.
 — Ești dulce ca pastilele de ciocolată
 cu ochii mari ca stridiile când mor
 sex al morței — gest de amor.
 Și gene fluturi care zbor, dacă vreodată
 o floare roșie ar zbura înfluturată.
 Ți-e părul fum albastru din cădelniți
 de tămâie
 și ochii scrum.
 Și sâni, înghețată de lămâie
 în două cupe de cristal.
 O suflete fii mai sentimental
 de vrei să te 'nțeleagă vreodată
 îți scrie cererea timbrată
 etcetera.

.

In lumea ta, durerea mea, ești izolată.

(Seara, 20 Ianuarie 1914).

D. Adrian Maniu se folosea de apropieri nemai întrebuințate în lirica noastră, ca:

Ochii tăi de înger și de vită,

sau:

Și-au să-ți fie ochii mari, ca două ore de arest
 Pentru școlari,

ori:

Din gura labă de omar,

sau:

E un trandafir roșcat și decoltat în foi
 Gura ta, cu buze moi,
 între care se afundă sărutarea
 Ca o gheată în noroi

(din *Flori de hârtie*, I și III)

spre a introduce o notă stridentă în monotonia corectă a poeziei elegiace. Nefixat de altfel la o formulă de școală literară, d-sa le ironiza pe toate la rând. În schița mai lungă: *Orfeu* sau povestea prea multelor motive muzicale, publicată în *Seara*, 11—14 Iulie 1914, reprodusă în volumul *Din paharul cu otravă* (1919), își face loc atitudinea sa de neaderență față de toate curentele literare. Cu un aer de superioară detașare, poetul își ironizează propria producție. Astfel, în bucata *Insemnările lui * * **, personajul ei citează un vers:

« Îți dau toată iubirea ce nu mai vreau să am »

și-l comentează:

« Versul ăsta mi s'a părut totdeauna o prostie ».

În realitate, acest vers aparține chiar d-lui Adrian Maniu (*Flori de hârtie, Poeme trupești* III), care nu pregetă să și-l ia în derâdere, din nevoia mai generală de a dezumfla tonul aulic, al poeziei.

Salomeea înseamnă atât punctul de culminație al artei poetice a d-lui Adrian Maniu, în această primă fază, cât și tensiunea ironică cea mai ridicată. Apărută într'o plachetă scumpă și nepusă în comerț, cu copertele ilustrate după tablourile d-lui Th. Pallady, poema nu tratează numai tema lui Oscar Wilde, dar și mărturisește afinități de mai veche dată cu arta ilustrului imoralist. Cași cum nu ar fi suficiente datele extra-biblice ce se adaugă poemei ca aceea a secretelor pasiunii, nutrite pentru fiica lui Irod de Ioan și de doica ei, întâlnim la tot pasul procedeul de stridentă intervenție personală, pentru a deplasa interesul dela obiect la subiect. Reeditarea poemei, la sfârșitul volumului de poezii *Drumul spre stele* (București, Cartea românească 1930), atenuază câte o notă din dragostea maladivă a doicei, manifestată postum, cât și mai multe din notațiile savuros intelectualiste ale autorului. Iată cum se ironizează, de pildă în textul primitiv, colorismul poeziei autumnale:

« *trebuie înlăturată ftizia câtorva frunze, cu sânge de toamnă, necesare începutului obișnuitelor elegii* ». (Începutul părții a III-a, *Neîntâlnirea*)

sau :

« *Seara devine inevitabilă — prin obișnuință — în revărsări de culoare din tuburi de garanță* » (sfârșitul părții a III-a, *Moartea Salomeii*). Poezia d-lui Adrian Maniu, în anii dinainte de război, nu suferă totuși o formulă netedă și eliminatorie, față de producția sa mai bine cunoscută, post-belică. Pricina este că două din notele ei esențiale se găsesc cu suficientă pregnanță dela primele sale începuturi. Este vorba de predilecția sa de totdeauna pentru basmul, încadrat cronologiei medievale și pentru decorul rustic al naturii.

Astfel cunoscuta poemă *Vânătoarea (Lângă pământ, 1924)* datează din 1913 (*Seara, 25 Noemvrie, Vânătoare mistică*). O altă întinsă poemă din același volum, *Fata morgana*, apăruse cu zece ani înainte tot în *Seara* (4 August). Iar *Balada a II-a* a apărut în *Cronica*, de sub direcția d-lui T. Arghezi, în 1916 (23 Martie).

Pe de altă parte, câteva stilizate pastele rurale datează din primii ani de activitate lirică: *Crucile fântânilor*, în *Noua revistă română*, 3 Noemvrie 1913, și *Innoptare* în *Seara, 25 Noemvrie 1913*. D. Adrian Maniu, simultan cu atitudinea sa combativă față de poezia semănătoristă și proza poporanistă, nu disprețuia motivele poeziei agreste :

Satul ghemuit
 Clipește grăbit,
 Liniștea-l apasă,
 Fiecare casă
 Fumează din pipă.

(*Innoptare*).

Așa dar nu este discontinuitate între poezia ante și post-belică a d-lui A. Maniu.

Neîndoielnic este că s'a produs îndată după război o radicală transformare în spiritul poetului. Sublimându-și erotica de sensualitate și interzicându-și intervențiile ironice, d. Adrian Maniu s'a dedicat cu consecvență poeziei de naivă și totodată savantă stilizare a naturii și a basmelor. Poezia sa din *Lângă pământ* are corespondențe plastice și poate și teoretice cu prerafaelismul școlii engleze a lui Dante Gabriel Rossetti și Burne-Jones.

Rafinament în simplitate, savantă artă formală în simularea primitivismului, cultivare predilectă a temelor religioase și a evului mediu național, sunt caracterele comune ale prerafaelișilor englezi și a noii orientări a poetului român, — ale cărei rădăcini le-am găsit încă dela primele sale manifestări. Poate că exemplul lui Francis Jammes să fi fost de asemenea determinant în noua direcție lirică a autorului. În timp ce *Măgarul* servea, în 1916, ca pretext de apolog, dedicat «unui critic» (*Flacăra*, 13 August 1916), acest pașnic animal își reintegrează locul său într'un univers candid, în care dobitoacele sunt oarecum sanctificate de poetul francez, după pilda sfântului din Assisi. Când mieii sunt puși să participe la adorația universală a copilului — Isus:

« Seara fiecare cu copita negrișoară, cuminte a făcut
 « De trei ori semnul crucii în țărână, după obicei și binișor
 « Pe urmă îngenunchiau ca și mama lor...

(*Turma, Lângă pământ*).

aerul de familie cu poezia jammes-istă este evident. Nu mai puțin caracteristică, în acest sens, este poezia *Iepuraș de Paște (Lângă pământ)*, insuflată de același spirit de caritate, pentru gingașele viețuitoare:

« ...Intră Sora aducând în poale,
 Ca o jucărie vie, un iepuraș, cu codița cât un degetar
 Și ochi roși de jidan. — E dela Bactereologie, dar
 Poți să te joci cu el, până mâine când l-om injecta cu boale.

Li se dă toate suferințele omenești — zic eu —
 Pentru ca să se găsească la toți suferinzii scăparea.
 Fetița zice: Pentru scăparea oamenilor e jertfit ca fiul lui
 Dumnezeu.

Sora zice: Taci. Nu vorbi păcat atât de mare ».

Cântărețul *Salomeii* s'a preschimbat în noul său avatar, în aed al fetei de sat, care a greșit cu băiatul arendașului, — temă semănătoristă, redresată desigur printr'o riguroasă grijă formală.

Inul albăstrea câmpia
 Ca alt cer sub cerul înflorit.
 Ciocârlia,

In caierul norului sucit,
Din care avea să fie toarsă seara,
Vorbea cu pitpalacul.

In acest cadru de candoare se desfășoară povestea banală a păcatului, absolvit de Maica Domnului, de pe tronul ei de argint.

Fixat de cinsprezece ani în cercul *Gândirii*, d. Adrian Maniu nu s'a încadrat programatic ortodoxiei teoretice a grupării.

Dacă totuși elemente superficiale concură la o aparență de înregimentare religioasă, o mai atentă examinare stabilește caracterul pur decorativ al misticismului d-lui Adrian Maniu. Religiozitatea d-sale este exterioară, spre deosebire de aceea imanentă a d-lui Lucian Blaga și de aceea doctrinară a d-lui Nichifor Crainic.

Dumnezeu, Maica Domnului, îngerii sunt elemente de decor, într'un univers poetic din care autorul a înlăturat zbuciumul epidermic și pasiunile lumești, ca inestetice. Una din cele mai frumoase poezii din culegerea *Lângă pământ* dă, prin nota mijlocie a sentimentului, măsura noii sale tonalități morale.

«Plângeai ținând în palme păsărica moartă,
Numai moartea a deschis colivia închisoare
Cântecul strălucise ca o rază de soare
Și acum pasărea galbenă semăna cu o frunză moartă.

Cu o frunză de aur. Moartea e o bogăție
Pe care Dumnezeu tuturor o să o dăruiască.
Mărgeaua ochilor ei nu o să te mai urmărească.
Ce îți vorbesc cu jale ea îți ciripea cu veselie.

Dragoste, în gratiile coastelor noastre
Nu crezi că o sărmană pasăre e robită?
Inima, spre zborul înalt pornită,
Nu e închisă, departe de gândurile noastre?

Și nu tocmai închisoarea o mână
Și-i înalță cântecele de atâtea ori obositoare?
Dragoste, în viața pieptului un cântec moare,
Ia inima mea și plânge-o în mână ».

(Pentru o pasăre moartă).

Poezia este revelatoare a artei savante a poetului, care scoate efecte de mare simplitate printr'o tehnică neaparentă.

Al doilea volum de poezii al d-lui Adrian Maniu, *Drumul spre stele*, e compus din același material primitivist ca și *Leagăn de cântece*. Autorul nu își desminte talentul de rafinat baladist și pastelist, folosindu-se din nou de datele religioase necesare pentru a compune, ceea ce numește în termeni așa de fericiți: « drama cu regie cerească » (*Inviere*):

« Flori leagănă clopote pentru cântarea îngerească,
Ingerii au aninat trâmbițe de argint pe tulpini de crini »

sunt versuri care-și răspund în *Lângă pământ*, cu versul:

« Un înger a sunat din trâmbiți: Primăvara ».
(*Un înger a sunat*).

Rod al activității sale literare în interval de șase ani, *Drumul spre stele* aduce ca note noi un simț adâncit al folklorului, precum și un sentiment minor de disperare în necredință (*Lângă moarte și Sărbătoarea*). Ici și colo o notă ușoară de umor:

« Cea mai frumoasă stea e de hârtie »
(*Stea de iarnă*)

sau:

« Ce e mai frumos e spanacul.
Și pe urmă luna ».
(*Grădini de zarzavat*)

amintește vechea manieră de tinerețe.

Inspirația mai gravă vestește o evoluție de interiorizare (*Cântec de jale*).

Cartea țării (Fundăția pentru literatură și artă « Regele Carol II », 1934) nu este cea mai bună culegere de poeme a d-lui Adrian Maniu. Cântând în versuri albe, cele opt provincii ale țării noastre, d. Adrian Maniu a adus, de bună seamă, o cunoaștere aprofundată a particularităților lor fizice și etnice, o simțire adevărată

a pecetei lor individuale, fără însă a găsi tonul just, pentru a-și comunica emoțiile lirice. Cu toate acestea, numeroase frumuseți parțiale răscumpără monotonia poemei:

Chilim, cu crengi prin care lunecă sitari,
Mlădițele pletoase ocrotind roibi și păpuși
Izvoare șerpuind în solzi, din care își culeg zlătari mălaiul.

În sate de sub prispa în învoalt cioplită,
Și 'n bolta culei unde huhurezi veghiază,
Fuioarele mai torc, ursire veșniciei.

Dar tot mai rar, marama ninsă 'n vișini,
Umbrește alb, ochii de căprioară,
Și fota mândrelor, ca macul veștejește.

(*Oltenia*).

Recentul volum de poeme publicat de d. Adrian Maniu: *Cân-tece de dragoste și moarte* (Editura «Cultura Națională») este unul din evenimentele literare ale anului trecut, o sinteză strălucită a celor mai alese însușiri lirice ale autorului.

Reluând în *Bal mascat* o mai veche poemă (*Dansul morții, Seara*, 3 Februarie 1914) și amplificând-o cu versuri ce i se integrează organic, poetul a dat un admirabil specimen de poemă macabră, configurând rezumativ atmosfera de ficțiune poescă.

Șah, una din reușitele culegerii, este un frumos exemplu de dramatizare a destinului, văzut din perspectiva jocului născocit de persani.

În *Scăldătoarea*, talentul plastic al d-lui Adrian Maniu a dat una din cele mai frumoase poezii ale sale, cu o poantă finală, ironică.

Din comoara de experiență folklorică a poetului s'a iscat puternica atmosferă nocturnă din *Fata pândarului*, care pregătește sinistrul desnodământ al împușcării iubitului apărut ca un strigoi la fereastră. «Râțul» de «morun mustăcios» al acestuia, amintește «botul mustăcios de nisetru» din *Cântarea încântărilor tale (Figurile de ceară)*.

O deosebită semnificație încheie poema *Târziu de tot*, care umanizează jertfa lui Isus.

Marie, nu-ți mai căuta băiatu,
 Fiul tău a murit pentru noi toți,
 Din mormânt nu poți să-l mai scoți,
 Nici tu, nici altul, că așa e datu.

Zadarnic cauți să alegi din cruci răzlețe
 Care e a lui... Au fost atâte!
 Și ce sunt crucile? Toate crucile doborâte
 Au lăsat o mamă, au pierdut o tinerețe.

Plângi. Ai vrea să-l săruți înc'odată,
 Măcar cum l-au lăsat viermii în pământ.
 Cum să-l găsești, când toți la fel sunt.
 Osul nu l-ai putea osebi niciodată.

Toți seamănă; la toți: o tighă boltită
 Priviri scobite, fălci răsând mut.
 La toți care au rămas. La toți câți au trecut,
 De păcate, durere, ispită.

Osul lui, la fel cu al străinului:
 Cum un bob de rouă, seamănă bobului de rouă.
 Inima a tăiat-o plugul în două,
 Și o sug în pace, buruienile câmpului,

Iar din buzele care și-au supt pieptul uscat,
 S'a făcut praf, de cizme călcat.

Din această poezie se limpezește și poziția religioasă sceptică a d-lui Adrian Maniu.

Am rezervat pentru sfârșit filonul nou de sensibilitate gravă, stârnită de zădărnicia sentimentului iubirii și mai ales de simțirea pieirii prin moarte.

Se stinge gândul, putrezește mâna.
 Sângele inimii îngrașe țărâna.
 Cine rămâne vadă întreaga zădărnicie.
 Nici măcar suflet să nu fie.

De ce am cântat, la ce am suferit,
Am păcătuit și am iubit,
M'am trudit, și m'am zbuciumat,
Am înțeles și n'am aflat.

Uitare, amintire, tot una,
Invierea, e fără îndreptățire,
Și e nătâng să pierim pe totdeauna.
Amar dorul binelui nu vrea răsplătire.

Dragostea de ce m'a amăgit?
Cugetul de ce n'a fost crin?
In nemărginire, iată veșnic sfârșit,
In a cărui pierzanie închin.

(*Incheiere*).

Cu un minimum de meșteșug, căruia i s'a substituit exprimarea nemijlocită a sentimentului, poetul a izbutit să concretizeze un moment de neliniște metafizică.

Străbaterea celor patru culegeri de poezii ale d-lui Adrian Maniu, felurit delectabilă, este însă neîndestulătoare pentru cuprinderea întregului său portativ liric, care cere și citirea volumelor sale de poeme în proză (*Paharul cu otravă, Jupânul care făcea aur și Focurile primăverii și Flăcări de toamnă*, Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II-a », 1935, în care și-a adunat o parte din entre-filets-urile publicate în *Universul*).

Numai astfel, din totalitatea producției sale, de impenitent poet, în fiecare clipă impresionat de câte un aspect trecător al firii și al lucrurilor, ne putem reconstrui imaginea unui sensitiv și a unui artist care este unul din cei mai avizați mânduitori ai limbii românești.

Literatura noastră lirică, la a cărei prefacere a contribuit în două momente hotărâtoare: la turnantul modernist de mai acum două decenii și la noua orientare etnică a ei, își recunoaște în d. Adrian Maniu un îndrumător și un agent de primenire.

ȘERBAN CIOCULESCU

INTRE CRONICĂ ȘI ROMAN *)

Părintele Galaction întreprinde cu romanul său de curînd apărut în volum — dar mai înainte publicat în chiar această revistă — o vastă construcție epică, ce trebuie probabil să îmbrățișeze nu numai povestea câtorva eroi, ci însăși societatea românească de-a lungul ultimelor patru decenii. Incepând cu anul 1899, piatră de hotar a veacului trecut (de unde și titlul cărții...) și trecând apoi în noul veac, ilustrul prozator își propune să cuprindă în romanul său imaginea cât mai completă a vieții românești moderne, sub aspectele ei cele mai variate: politică, artă, literatură, probleme sociale, mișcare de idei, etc.

Așa cum se desenează dela punctul său de plecare, romanul părintelui Galaction va urmări desfășurarea epocii noastre pe mai multe planuri, schițând mersul progresiv al evenimentelor românești și grupându-le în jurul unei scheme de roman propriu zis.

O astfel de întreprindere este impresionantă și prin obiect și prin proporții. Ea nu poate fi judecată pe etape, ci în ansamblu. Ea valorează nu prin detalii, ci prin organizarea generală a materialului.

Iată de ce, astăzi, când nu avem decât primele două volume ale acestei opere, gândită pe atât de vaste dimensiuni, nu ne socotim îndreptățiți să facem un adevărat examen critic, ci cel mult să stabilim oarecare prime jaloane și... să așteptăm.

Cele două tomuri, pe care ni le dă deocamdată părintele Galaction, sunt preliminarele operei sale. Prin consecință, și comentariul nostru e ținut să aibă un caracter preliminar.

*

Cea mai interesantă dintre problemele literare, pe care romanul acesta le provoacă din primul moment, este pentru noi relațiunea dintre cronică și roman, raportul dintre realitate și ficțiune.

*) Gala Galaction, *La răspântie de veacuri*. (Editura ♦ Cultura Națională ♦).

Părintele Galaction are sinceritatea de a mărturisi în prefață originea autobiografică a operei începute.

« Urzeala cărții mele — câtă se vede azi și câtă va mai fi — este luată dintr'un jurnal intim și completată, după trebuință, cu mărturiile cotidianelor epocii. Din acest punct de vedere, fabula mea are picioare de cronică... »

Pornind dela această confesiune, am fi poate îndreptățiți să căutăm a descifra printre rânduri realitatea, care i-a servit prozatorului drept model direct. A identifica « cheile » unui roman este totdeauna un exercițiu, dacă nu instructiv, fără îndoială plăcut.

Nu-l vom face totuși, deși n'ar fi greu. Dacă ne amintim că scriitorul Gala Galaction a făcut primii pași în viață într'un strălucit grup de tinere energii și temperamente (I. G. Duca, Tudor Arghezi, N. D. Cocea, V. Demetrius), atunci grupul de juni eroi, pe care ni-i înfățișează romanul (Doru Filipache, Boruzescu, Lara Teobald, Badea Jiu, Edgar Spata...) devin foarte străvezii.

Chestiunea însă astfel pusă este secundară. Ea răspunde unei curiozități fără semnificație. Mai interesant este de știut, în linii generale, în ce măsură opera părintelui Galaction va conserva elementele istorice ale materialului său și în ce măsură, « romanțându-le », le va modifica. Ar trebui pentru aceasta să stabilim limita dintre cronică propriu zisă și roman propriu zis.

Problema îl interesează și pe romancier, căci în aceeași prefață el adaugă :

« Așa era atmosfera politică, așa s'au perindat unele evenimente și așa a curs, printre ele, viața eroilor mei. Mai târziu, peste cine știe câtă vreme, cine știe ce iubitor de cioburi și de necropole literare poate că-și va bate capul să stabilească cum cresc urzicile pe morminte și cum mănâncă ficțiunea literară lespezii faptelor petrecute ».

Iată foarte frumos formulată problema aceasta a relațiilor dintre cronică și roman — căci într'adevăr dificultatea este de a ști « cum faptele petrecute sunt mâncate de ficțiunea literară ».

Întrebarea nu se adresează numai părintelui Galaction. Ea s'ar putea adresa cu egală îndreptățire d-lui C. Stere de exemplu, care și el în întinsa sa operă « *In preajma revoluției* » nu construiește altceva decât un roman-cronică.

În genere, și dacă ne e îngăduită o opinie în afară de cazul special al părintelui Gala Galaction sau al d-lui C. Stere, genul acesta ni se pare hibrid. Am prefera delimitări netede: cronică să fie cronică, romanul să fie roman. Reunirea lor duce la forme bastarde. O cronică romanțată pierde enorm din caracterul ei documentar și această pierdere nu știu dacă e compensată de avantaje artistice echivalente.

Dar să nu ne rătăcim în considerații generale. Cartea părintelui Galaction trebuie judecată în substanța ei proprie, nu în calitățile sau defectele de principiu ale « genului literar » din care face parte.

Să observăm deci abundența elementelor de cronică în romanul său. Fără să fie direct angajate în țesătura epică a cărții, fără să facă parte activă din poveste, evenimentele politice, sociale sau literare ale timpului sunt mereu prezente în carte. Autorul le evocă, fără să insiste prea mult, dar desemnându-le oricum în deajuns de precis, pentru a indica epoca, decorul, culoarea locală, cadrul general în care se desfășoară lucrurile.

Vom găsi numeroase ecouri din actualitatea timpului, ecouri cronologic înregistrate, tocmai pentru a păstra romanului caracterul său inițial de cronică.

Un registru al acestor evenimente evocate de romancier, ne va convinge de diversitatea lor : polemica Maiorescu-Gherea (Vol. I, pag. 21), procesul mitropolitului Ghenadie (Vol. I, pag. 57), debutul actorului Brezeanu în « Avarul » (Vol. I, pag. 147), legea generalului Berindei și greva studentescă (Vol. II, pag. 43), căderea guvernului Sturza și scandalul Bannfy (Vol. II, pag. 62), alegerea lui Gogu Cantacuzino ca șef al conservatorilor și numirea lui Delavrancea ca primar al Capitalei (Vol. II, pag. 190), telegrama Regelui către D. A. Sturza de ziua lui (Vol. II, pag. 193), debutul Agatheii Bârsescu în « Magda » de Sudermann (Vol. II, pag. 202), intrarea « generoșilor » în partidul liberal (Vol. II, pag. 231), boala lui Tolstoi (Vol. II, pag. 266), expoziția de pictură a lui Grigorescu (Vol. II, pag. 299).

Se poate vedea din această lungă însușire de fapte, pe care într'adins le-am enumerat, variația detaliilor exacte, pe care romancierul le încorporează în opera sa, oferindu-ne puncte de reper din domeniul cât mai felurite, pentru a ne pune în contact cu atmosfera timpului. Unele din aceste fapte sunt pur și simplu menționate sumar și numai în trecere — altele însă, cum este căderea guvernului Sturza, capătă amploare și sunt mai dezvoltate « romanțate ». Romanul face, în anumite momente, interesante încercări de a-și apropia și asimila cronică.

* * *

E timpul să părăsim cronică și să venim la substanța proprie a romanului, la ceea ce părintele Galaction numește « fabula » cărții.

La răspântie de veacuri este de sigur romanul unei iubiri. Autorul o spune destul de lămurit în prefață, iar critica a confirmat acest lucru, de altfel evident.

Totuși aș îndrăzni să văd în aceste două prime volume, abia în rîndul al doilea un roman de dragoste. În prim rînd, *La răs-pîntie de veacuri* este mai mult romanul unei vocațiuni poetice.

Fără îndoială, amorul lui Doru Filipache și al Antoninei Țanțu ocupă un important loc în economia romanului — dar nu pe cel mai important. Nici măcar din punctul de vedere contabilicesc al numărului de pagini rezervat acestui episod de iubire, el nu este dominant. Nesfârșit mai numeroase sunt paginile dedicate problemelor literare ale tînărului erou Doru Filipache, problemelor sale de conștiință, ideilor sale de artă, experiențelor sale de creație.

Obiectul prim al părintelui Galaction pare a fi fost aici acela de a fixa tatonările de gândire, de orientare, de sensibilitate ale unui grup de intelectuali superiori, aflați pe pragul dintre prima tinerețe și maturitatea interioară.

Așa se explică lungile dezbateri abstracte dintre tinerii noștri eroi, nesfârșitele lor scrisori grave, solemnele lor confesiuni, imensele lor conversații. (Numai Boruzescu și Filipache, și numai într'o singură discuție, au nevoie de 22 de pagini, pentru ca să pună la punct... filozofia lui Kant...). Cei patru amici, care formează nucleul intelectual al romanului (ca să nu-i mai numărăm pe Lara Teobald și pe Edgar Spata, prezenți numai cu numele), pornesc în viață încrezători în talentul sau în geniul lor — și în bună parte cartea nu este altceva decât prezentarea foarte lovace, foarte discursivă, foarte amplă a primelor lor incursiuni în cultura românească.

La răs-pîntie de veacuri este evident romanul unei iubiri, dar este mai ales romanul unor intelectuali. Ceea ce este determinant în personajul principal al cărții, în Doru Filipache, nu este atît amorul său pentru Antonina sau Elvira, cît vocația sa pentru poezie. O spune și el de nenumărate ori, fără prea multe ezitări, i-o spun și ceilalți cu o persistentă complicitate.

«...am venit pe lumea aceasta, obsedat de armonii pe care le aud numai eu și aiurit de o vrajdă neîntreruptă, din mine și din jurul meu, despre care semenii mei n'au nici o bănuială» (vol. II, pag. 148).

«*Legea sufletului tău e cuvioasă, declară la rîndul său Boruzescu. Tu ești poet, tu ești artist* (pag. 285)».

Și puțin mai departe, eroul cărții reia cu foarte mult elan aceeași strigare:

Sunt poet... și menirea mea este pasiunea! (pag. 353).

Asemenea accente de orgoliu liric sunt fără număr în cartea părintelui Galaction și ele arată limpede că într'adevăr această

carte este romanul unei tinere vocații poetice, în căutarea propriei sale clarificări.

Tema este extrem de grea și amenințată la tot pasul de primejdioase naivități. E de ajuns să amintesc în această privință o foarte justă remarcă a lui Albert Thibaudet :

« *Mais si le roman du grand intellectuel a parfois été tenté, il n'a jamais produit une oeuvre viable. Balzac y a complètement échoué dans Louis Lambert...* »

« *... Les raisons pour lesquelles le roman intérieur du grand philosophe ou du grand savant, du grand poète ou du grand artiste, n'a jamais pu et ne pourra probablement jamais être réalisé pleinement ne sont pas très obscures...* ».

Aceste « rațiuni », Thibaudet le explică pe larg, dar ar fi să depășim obiectul articolului nostru, stăruind asupra lor. Vom remarca doar că aproape toate dezbaterile de idei din romanul părintelui Galaction rămân în afară de țesătura sa epică. Ele pot fi eventual interesante în ele însele, dar sunt un real balast în economia cărții: imense digresiuni abstracte, care întrerup povestea și îi îngreunează ritmul. Am citat mai sus discuția dintre Filipache și Boruzescu asupra lui Kant. Am mai putea cita capitoul în care se comentează « Magda » lui Sudermann. Am mai putea cita scrisoarea, de mare întindere, în care Doru discută tabloul pictorului polonez Siemiradsky, « Dircea creștină »...

Toate aceste fragmente — și multe altele — păstrează un caracter de conversație academică, un ton respectabil evident de dispută intelectuală.

Nimic nu e mai greu de scris decât romanul unei inteligențe superioare. Thibaudet pretinde — după cum ați văzut — că e imposibil.

* * *

Părintele Galaction este un scriitor, pentru care problema morală există. Romanul său are deci din capul locului anumite obiective etice.

« *E mincinoasă frumusețea dacă n'o garantează idealul moral! E amăgitoare arta, dacă nu purcede din convingeri superioare, ci purcede din trufia și din aluatul impurității noastre!* » (Vol. II, pag. 255).

A discuta o astfel de atitudine literară, ar fi un exercițiu riscat. Tot ce putem face este să o reținem, să recunoaștem că este întru totul respectabilă și în sfârșit să constatăm că ea definește excelent arta părintelui Galaction.

Criza morală în romanul de față este de două ori studiată. Odată sub aspectul ei ideologic — așa spune — în discuțiile dintre protagoniștii cărții; iar a doua oară sub aspectul ei pasional, în intriga amoroasă ce se țese între Doru, Antonina și Elvira.

Antonina reprezintă sobrietatea, credința, liniștea și virtutea — în timp ce Elvira reprezintă ciudățenia, inconstanța, neliniștea și, dacă nu viciul, în orice caz aventura.

Lucrurile sunt văzute astfel într'o ordine prea simetrică, dar tocmai de aceea sensul moral al cărții este mai limpede. Părintele Galaction nu ține să evite stilul pedagogic. Romanul său devine astfel o frumoasă lecție, căreia ar fi nepios să-i opui exigențe strict estetice. Nepios și, adaug, prematur. Căci romanul continuă.

MIHAIL SEBASTIAN

IN MARGINEA « OPEREI LUI MIHAIL EMINESCU » DE G. CĂLINESCU¹⁾

O generală caracteristică a criticii noastre literare a fost totdeauna stricta ei actualitate. Aplicată numai fenomenului literar ce apărea viu, cu atributul noutății imediate, cu tot farmecul unicului inedit, critica aceasta se dovedea de sigur de o uimitoare agilitate și abilitate, dar — în același timp — de o regretabilă lipsă a perspectivei în vreme, de o calificată imposibilitate de a judeca operele prezentului în lumina criteriilor atât de generos oferite de experiențele literare ale trecutului.

Criticii noștri tineri, mai ales, activează cu febrilitate exclusiv pe această limitată dimensiune a actualității. Formate în aceeași atmosferă a momentului din care și operele literare înfloresc, judecățile criticilor de care vorbim sunt de aceea ca totul lipsite de acea privesște a depărtării, de acea viziune a muntelui spiritual, a cărui olimpică înălțime semnifică o condiție *sine qua non* a contemplației estetice. Criticul nu trebuie să uite o clipă că misiunea lui e puțin atemporală, că judecata lui anticipă vremea, că rolul lui e adesea profetic.

Iată de ce studiul operelor trecutului, reconstituirea spiritului epocii în care s'au zămislit și, pe deasupra acesteia, desprinderea eternelor frumuseți ale relațiilor formale ce le brodează structura, alcătuiesc *exerciții* pe care critica noastră ar trebui să le cultive cu o deosebită stăruință. Intuiția valorilor estetice actuale urmează a fi — pe această cale — verificată și solidificată, obicei de mult înrădăcinat în mentalitatea criticii apusene, aproape cu totul ignorat la noi de criticii tineri mai ales.

Sunt acestea motive ce ne îndeamnă să prețuim cu atât mai mult o operă, precum aceea a d-lui G. Călinescu, critic militând

¹⁾ Editura Fundației pentru literatură și artă « Regele Carol II », 1935, 2 vol.

cu multă pasiune în sfera actualității, dar care a simțit totuși nevoia unei fructuoase detașări de contingențele momentului, aplicându-și darurile spiritului unei cercetări literare, privind personalitatea cea mai de seamă a scrisului nostru cultural și artistic din trecut; o întreprindere de sigur din care are a câștiga tot atât de mult istoria literară, pe cât formarea însăși a spiritului critic ce se va aplica de acum asupra valorilor prezentului cu și mai mare exactitate a intuiției, cu și mai mare siguranță a judecăților estetice, a căror ființă a știut s'o scalde în apele unei rare și ideale contemplațiuni artistice.

* * *

Eminescu este — după foarte justa observație a unui critic — *marele subiect al literaturii noastre*. Cu toată obiecția fundamental greșită a unora, ce găsesc că cercetările eminesciene au întrecut prin numărul și metoda lor orice măsură, Eminescu a rămas și va continua să fie — încă multă vreme — o mină ce va prilejui multora extrem de interesante explorări. Respectabila bibliografie ce s'a adunat până acum în jurul operei poetului nostru e departe de a fi îndestulătoare, odată ce un cercetător ca d. G. Călinescu se găsește în situația de a constata următoarele: « *Lipseau aci cunoștințele satisfăcătoare despre împrejurările în care s'a ivit opera lui Eminescu, și cu toată bogăția aparentă a bibliografiei, o icoană dreaptă asupra întinderii și legăturilor ei lăuntrice* (« Opera lui Mihai Eminescu », vol. III, pag. 319).

Utilitatea lucrării d-lui G. Călinescu nu mai poate fi, — în această situație, — în nici un chip discutată. Ci dimpotrivă chiar. S'ar putea cel mult discuta oportunitatea unei cercetări ce înseamnă — fără îndoială — o uriașă și îndrăzneată întreprindere, în care un studios harnic și mulțumitor ca regretatul Bogdan-Duică ezita să creadă. De aceea apariția *Vieții lui M. Eminescu* avea să fie înconjurată de amintitul istoric literar, de mari îndoieli. După opinia sa, cercetarea d-lui G. Călinescu era prematură. Nu se adunaseră încă — gândea dânsul — destule fapte particulare care, privind viața lui Eminescu, să-i facă posibilă construirea biografiei.

Am citat părerea de mai sus, pe care de altfel n'o împărtășim, spre a spulbera numai acea nepotrivită plictiseală a unora ce socotesc că despre Eminescu s'a scris prea mult în critica noastră, când de fapt esențialul nu s'a făcut încă și când în apus Dante, Shakespeare, Cervantes, Racine sau Goethe au rămas strălucite subiecte literare eterne ce solicită mințile cele mai dotate ale fiecărei generații de critici și profesori.

Cu cercetările eminesciene ale d-lui G. Călinescu ne aflăm însă în fața primei încercări de a pătrunde în *ansamblul* operei

lui Eminescu, după ce atâți harnici studioși au întreprins fructuoasă operă de cunoaștere și explicare a unor aspecte particulare din creațiunea poetului.

D. G. Călinescu și-a propus să construiască un edificiu critic după un plan sistematic, cu încăperi bine definite, și cu o anume unitate metodologică ușor de sesizat, înainte chiar de a se fi întregit opera.

După *Viața lui M. Eminescu*, prima treaptă a edificiului, a urmat *Opera* poetului, al cărei cel dintâi volum a îmbrățișat *Filosofia teoretică și practică* a lui Eminescu. A publicat recent apoi două volume cuprinzând *Cultura* și *Descrierea* operei poetului, după care vor urma *Eminescu în timp și spațiu*, și în sfârșit — finis coronat opus — adevăratul studiu critic de estetice aprecieri către care converge cu o sigură finalitate, uriașa strădanie a criticului nostru.

Obiectul acestor provizorii însemnări — provizorii întrucât justa prețuire a cercetării d-lui G. Călinescu nu se va putea obține decât în momentul posibilității unei priviri de ansamblu asupra întregului său edificiu critic — îl alcătuesc însă numai ultimele două volume apărute până acum privind *Cultura* și *Descrierea* operei eminesciene.

* * *

Înainte oricărui fel de considerații, trebuie să subliniem admirabila metodă pe care cu atâta siguranță a intuit-o criticul. Între opera lui Eminescu și spiritul critic se ridică pe de o parte un morman de cercetări ce n'au fost totdeauna obiectiv-științific alcătuite, pe de alta o anume lirică mentalitate ce acordă poetului supreme elogii pe cele mai disparate câmpuri ale activității sale. Evitând această neprielnică perspectivă, criticul nostru a căutat contactul direct și imediat cu opera scriitorului, folosindu-se nu numai de edițiile tipărite — alcătuite și ele după criterii străine poetului — ci și, mai ales, de manuscrisele sale, vechi schelete ale unor proiectate construcții nespuse de interesante pentru cercetătorul dornic de a pătrunde în șantierul de lucru al poetului.

Metoda d-lui G. Călinescu se împodobește dar cu atributul obiectivității în sensul primar al cuvântului de considerare atentă, în nici un chip ocolită, a obiectului cercetării. « *A venit vremea, credem, să cercetăm pe Eminescu în spiritul adevărului și cu o pietate, care să nu degenereze în caricatură* », scrie cu multă dreptate criticul. Îndepărtată de această științifică metodă, vechea atitudine idolatră față de opera eminesciană dispare, iar cercetarea pozitivă se instaurează cu toate drepturile ei firești. Ca o urmare a metodei, Eminescu e coborât din cerul considerațiilor metafizice

pe pământul umanității reale, naturale, cu mai puține atribute zeești, dar plin de seva unei indiscutabile autenticități. Cercetându-l sub specia omenescului ce a constituit adevărata ființă a poetului, Eminescu — departe de a fi laicizat așa cum unii romantici ar putea crede — iese dimpotrivă real portretizat, în lumina strălucitoare a unui adevăr ce-l înalță în ochii noștri care deabia acum încep să-l vadă și să-l înțeleagă.

Pătrunzând în șantierul de lucru al poetului, printre atâtea schelete de construcții, unele cu totul și dela început părăsite, altele parțial utilizate în diferite compuneri ulterioare, criticul nu s'a lăsat covârșit de imensul material ce-l înconjură haotic, ci și-a croit curajos poteci menite să orienteze pe cititor în vălmășagul unui spirit creator de o uimitoare fecunditate și stăruință.

Metodelor ce am schițat mai sus, li se mai asociază însă o anume prudență științifică ce nu se hazardează pe drumurile ispititoare ale unor ipoteze absurde pe care faptele nu le-ar putea nicicând verifica. Călea aceasta metodologică își găsește o potrivită aplicare în domeniul cercetării izvoarelor eminesciene, mai ales. E tocmai câmpul în care cercetătorul poate ușor greși, înșelat fiind de anume similitudini aparente, pe care criticul nostru știe a le evita.

Cu astfel de instrumente ale cercetării, d. G. Călinescu a prezentat, în cele două ultime volume ale d-sale, *Cultura și Descrierea* operei lui Eminescu.

În ce privește *cultura* poetului, utilitatea cunoașterii ei constă în lămurirea elementelor brute ce i-au format personalitatea și concomitent în identificarea, aproximativă de sigur, a materialului amorf ce a fost utilizat de poet în creațiunea sa artistică. Încheierea la care duce această parte a străduinței d-lui G. Călinescu e foarte plauzibilă: «foarte cultivat ca poet, Eminescu n'a putut să fie și n'a fost un monstrum eruditionis» (vol. II, 129). Informația culturală pe care și-a adunat-o ca autodidact n'a urmărit o transformare a lui în chipul unui respectabil savant, ci a fost natural subordonată nevoilor sale creatoare, însemnând doar materialul brut al compunerilor sale estetice ulterioare.

De o importanță cu mult mai mare se bucură însă capitolul cuprinzând *Descrierea* operei eminesciene. Nu e vorba, firește, de grămădirea unor rezumate ale compunerilor lui Eminescu, ci de încercarea unei «refaceri organice a tabloului spiritului creator al lui Eminescu» (II, 131), după cum scrie d. G. Călinescu, o întreprindere extrem de dificilă când pornește mai ales din atelierul însuși al manuscriselor eminesciene, în care atâtea proiecte zac învălmășite cu atâtea realizări, de o diversitate atât de absolută, încât imaginația și intuiția criticului au de adus contribuții remarcabile.

În pădurea aceasta de liane, ca un adevărat pionier, criticul și-a croit drumuri temeinice, folosind însă nu numai stricta metodă a *descrierii* — ceea ce ar fi fost de altfel o imposibilitate logică — ci și metoda *explicării* prin cronologizarea compunerilor, prin identificarea probabilă a unor izvoare, legând astfel organic procesul creațiunii eminesciene cu elementele culturii poetului. Din toată această parte, cititorul și cercetătorul eminescian se alege cu impresia că poetul a fost un pasionat și stăruitor alchimist al creației, cu preocupări din cele mai diverse și mai disparate, dela probleme ale cosmogoniei la aprinse compuneri naționale, subordonând însă permanent legilor creațiunii artistice adevărurile de ordin filozofic sau științific.

În acest capitol al *descrierii*, este extrem de utilă metoda instrumentată de critic întru identificarea izvoarelor operei eminesciene. Iată de pildă momentul în care d. G. Călinescu își propune să afle originile cosmogoniei lui Eminescu, exprimată printre altele în cunoscuta lui *Scrisoare I*. Modelul literar îl găsim în Rigveda. Sunt însă și alte izvoare asemănătoare din care Eminescu și-ar fi putut urzi cosmogonia. D. G. Călinescu citează astfel prima metamorfoză ovidiană, un mit egiptean, Edda, ba chiar s'ar găsi analogii în Chon-King sau Zend-Avesta. Ceea ce îl interesa pe poet nu era însă dezvoltarea precisă a unei anume teorii cosmogonice, operă ce ar fi fost în fond științifică, ci dezvoltarea «*sentimentului de nimic în imagini*» (II, 136), îndeletnicirea esențial poetică, dovădind o adevărată finalitate a elementelor de cultură ce poetul asimila.

Cu prilejul acestor identificări de izvoare — e necesar să observăm — criticul nu detaliează numai bogata informație culturală a lui Eminescu, ci concomitent dezvăluie de asemeni propria sa erudiție literar-filozofică ce este într'adevăr excepțională, cuprinzând în multe domenii ale spiritului mari sectoare de timp.

Capitolul *descrierii* și — după cum observăm — al explicării operei eminesciene se încheie cu o foarte prețioasă concluzie: «*Față de mormanul de planuri și încercări inedite, cele mai multe de dramă, față de o uriașă voință de creațiune, opera rămasă, alcătuită mai ales din scurte poezii, e neînsemnată. Eminescu mort sufletește la 33 de ani, nu apucase a arunca din spiritul lui decât firimituri, sclipitoare firimituri*» (III, 318).

Cercetarea pozitivă, raționalistă a operei lui Eminescu a dus dar la încheieri ce, departe de a coborî marea personalitate a poetului, au confirmat darurile unei spiritualități în continuă efervescență creatoare, pe care și-o supraveghia însă cu o neîntrecută luciditate, dovedind astfel o vocație și o conștiință a muncii artistice ce are de sigur și o elocventă valoare educativă.

În ce privește apoi într'adevăr excepționala cercetare a d-lui G. Călinescu, ea nu-și va dobândi meritata-i consacrare decât în clipa în care, având în fața noastră întregul ei edificiu critic, vom putea prețui — cum se cuvine — o exegeză demnă de marele nume al poetului.

AL. DIMA

RONSARD SAU MĂRĂCINE?

Din 1328, an cu mult lăsat în urmă și aproape uitat, din acel stufos veac al XIV-lea, s'a ivit o taină, urma unui fum sau a unui foc, care de sigur și-a avut pe aici pe undeva prima lui scân-teere.

Zicala noastră cu drept cuvânt spune că nu iese niciodată fum fără de foc !

Și de atunci, din 1328, au trecut destule ierni, încât pentru oricare din tagma intelectualilor români povestea lui Ronsard s'a răcit, sună a vechi și pare lipsită de orice licărire.

Nu a mai rămas decât o sfioasă snoavă, care uneori mai bosumflă pe câte un francez — dar care istoricește sau din punct de vedere material — este incontrollabilă, răsuflată și mai ales foarte demodată. Și rămâne totuși o prea literară taină.

Dar chiar dacă prin minune (sau prin ajutorul științei a-tot-iscoditoare), am avea sub mână unele amănunte, unele mărturii — bine înțeles prețioase — legenda Marchizului de Ronsard sau dacă mai bine doriți a Banului Mărăcine, s'ar izbi totuși de indiferența noastră, de acea confortabilă și otomană apatie: însușire caracteristică popoarelor ce nu clintesc și tresar decât electrocutate.

De mai bine de două sute de ani, trăim sub o zodie seacă și leneșe, alcătuiind o societate măcinată între bârfeala și comerțul cafelei.

În aceste împrejurări pare oarecum firesc să rămânem indiferenți la întrebarea dacă Pierre Ronsard ar fi purtat sau nu o litră, o oca sau măcar o picătură valahă de sânge prin albastrele-i vine . . .

*

Legenda Marchizului de Ronsard nu a fost însă născocită de vreun muntean sau oltean șiret.

Ea ar fi avut atunci sorți să fie îndoielnică; izvorul însă din fericire e mult mai limpede și mai sigur dat fiind că e însuși versul

poetului într'o elegie, a XVI-a la număr (*élégie à Remi Belleau*), datând din 1534 și care frumos și cristalin începe astfel:

.....
 Or quant à mon ancêtre, il a tiré sa trace
 D'où le glacé Danube est voisin de la Trace
 Plus bas que la Hongrie, en une froide part
 Est un seigneur nommé le marquis de Ronsard
 Riche d'or et de gens, de villes et de terre.
 Un de ses fils puisnez assambla hazardeux
 Et quittant son pays, fait capitaine d'eux
 Traversa la Hongrie et la basse-Allemagne,
 Traversa la Bourgogne et la basse Champagne,
 Et hardy vint servir Philippes de Valois
 Qui pour lors avoit' guerre en contre les Anglois.
 Il s'employa si bien au service de la France
 Que le Roy lui donna des biens à suffisance
 Sur les rives du Loir; puis, du tout oubliant
 Frères, père et pays, François se mariant
 Engendra des ayeux dont est sorty le père
 Par qui premier je vy ceste lumière.

Ce ar da în românește, într'o prea netrebnică tălmăcire, următoarele rânduri:

.....
 Străbunul coboară spița din vremuri de ceață
 Acolo unde Dunărea prin Tracia îngheață.
 De Unguri mai la vale, sta în țări vecine
 Boierul numit Banul Mărăcine.
 Stăpân peste aur, holde și orașe
 Al lui, un fiu mai mic, adună pâlcuri ostașe
 Și părăsind glia, ales în fruntea lor,
 Străbătu Ungurimea și țara Nemților,
 Străbătu Burgundia și țara Franciei mai jos,
 Și lui Filip Valois duse al său prinos,
 Care tocmai purtând război cu neamul Inglez
 Primi solia în slujba Steagului francez
 Și-o răsplăti cu bunuri peste trebuință
 Pe-al Loirei țarm; în bună credință,
 Uitând de tot, frați, părinți și țară,
 Cel ce mi-a fost bunic, aicea se-însoară
 Zămislind un fiu din care viața mea coboară.

Infățișăm pe două limbi surori, primele rânduri ale aceleiași elegii autobiografice.

În continuare (dacă mai interesează) poezia amintește cu lux de amănunte, modul cum poetul s'a încuscrit și cum s'a înrudit cu o bună parte a boierimii franceze.

Așterne, cu alte cuvinte, arborele său genealogic împodobit în versuri, cu ramuri glorioase, cu belșugul lor de frunze și apoi cu solemne demnități ocupate pe lângă Maiestatea Sa Regele Franței de membrii familiei Ronsard.

Astfel întocmită, elegia a XVI-a rămâne, prin voința autorului, un unic document biografic de care trebuie să țină seama oricine cutează să se apropie de viața poetului.

Și într'adevăr nimeni nu s'a gândit să conteste sau să răstălmăcească vreun nume, vreun pronume sau vreun loc din rândurile pe care — cruțând cititorul de versuri lipsite de interes — nu găsim cu cale să le mai cităm.

Savanții și apusenii filologi, în cor cu literații, au fost în deplin acord în ce privește înrudirile și alianțele contractate cu nobilii curteni francezi.

Versurile din urmă negreșite, sunt valabile și în conformitate cu adevărul istoric și literar.

Nu tot astfel sunt socotite primele strofe pe care le cunoașteți, și care umplu de mânie și necăjesc pe mulți ce țin cu tot dinadinsul și îi mai ales cu tot șovinismul, să infirme afirmațiunile iscălite de însuși poetul.

Ronsard nu poate fi « țaran dela Dunăre »; cele scrise de el sunt născociri năzdrăvane, sunt fantezii.

Desmințirile de soiul acestora curg din chiar anul 1586, din ziua Sfântului Matei, când « Monsieur Du Perron, à present Evêque d'Evreux », ținu într'o capelă o funcbră orațiune, din care traducem fragmentul următor :

« Pierre de Ronsard (Domnilor) geniul și oracolul poeziei franceze, în ce privește tatăl său, își trage locul de baștină din *Moravia*, țară așezată între Polonia și Ungaria, dintr'un neam (d'une maison) al cărui conducător se numea Marchizul de Ronsard. Să fie de atunci cam două sute cincizeci de ani, de când prâslea acestui neam, un viteaz, având dorul isprăvilor ostășești, ieși din țară cu o armată de tineri voluntari, și, neaflând un mai frumos prilej de a-și dovedi bărbăția decât războiul, atunci aprins între Francezi și Englezi, ajunse în Franța, pe lângă Filip de Valois, pe care-l ajută cu atâta demnitate în toate expedițiile militare, încât și-l făcu prieten, și dorind să-l îndatoreze și să-l țină p'aproape, îi dăruî mari bogății în acest Regat: cu ajutorul cărora el se însură, se deprinse să trăiască în Vendômois, unde descălecă și răsădi ca o ramură a familiei Ronsard, care a înflorit până în ziua de astăzi... » ¹⁾

¹⁾ *Oeuvres complètes de Ronsard*, vol. VII, p. 27, ed. Garnier, Paris, 1924.

Astăzi Sfântul Matei, 1586.

Cunoștințele geografice ale episcopului Du Perron — ca ale oricărui francez respectabil — au fost de o redusă, dar perfectă erudiție.

Deși în această împrejurare ar fi putut lesne să nu-și mai ostenească mintea cu aflarea unor noțiuni geografice ce îi sunt date cum spunem noi, mură în gură.

O mai bună călăuză sunt de sigur versurile lui Ronsard din care răsar într'adevăr locurile natale, arătate aproape cu degetul arătător pe o hartă ce-o purta în minte. Și peste atâta ceață și peste atâția ani se deslușește și desprinde țara care se află acolo unde « le Danube est voisin de la Trace » (Ronsard, XVI-ème *élégie*).

Intr'adevăr, vecină cu Tracia, vecină propriu zis, stătea, cum stă și astăzi, numai Dunărea. Și paralela e păstrată neîndoielnic de-a-lungul fluviului, dela Turnu-Severin și până mai departe de Durostor.

Dar această coordonată sumară nu ne-ar putea îndeajuns sluji la determinarea moșiei Banului Mărăcine, deoarece tot atât de « vecin » cu Tracia este și malul stâng și cel drept al bătrânului fluviu.

Pierre de Ronsard, într'o bună măsură, ne lămurește și ne scoate din îndoială, spunându-ne că ținuturile vecine Traciei nu sunt mai jos de Dunăre ci doar « *plus bas que la Hongrie* ».

Și ca mai mult să ne întărească aceasta, puțin mai departe poetul istorisește cum bunicul său trebuit-a să străbată (să traverseze) nu o altă țară, ci, mai întâi, tocmai și de-a-dreptul Ungaria, țară de graniță a Valahiei; și numai în urmă, celelalte țări pe care le înșiră fără greș (sudul Germaniei, ținutul Burgundiei și ținutul Champagne — pentru a ajunge la ținta aleasă).

Iată deci un itinerar bine întocmit, bine prezentat și din care se vede locul plecării, în care se întrevăd bine ales anumite popasuri, poate în tovărășia vinurilor de Bourgogne sau a celor din Champagne, și din cele din urmă locul descălecării.

Episcopul Du Perron dă însă ca punct de plecare Moravia, « țară așezată între Polonia și Ungaria » ! Nu putem, de sigur, contrazice o defunctă eminentă.

*

Trecând în revistă pe răsăriții biografi ai veacului XIX și XX — printre ei vom afla și o sumedenie de cetățeni încapățânați în a susține tot felul de locuri de origine ale Marchizului de Ronsard, afară bine înțeles de acele locuri familiare lui și nouă.

Claude Binet, în lucrarea sa « *La Vie de Pierre du Ronsard* », afirmă că leagănul Ronsardilor a fost « la fruntaria dintre Ungaria și Bulgaria » ¹⁾.

¹⁾ «...sur les confins de Hongrie et de la Bulgarie...», p. 112, *op. cit.*

Ronsard apare deci ca un grănicer pe o fruntarie care s'ar putea tocmai noi să fim.

Charles Augustin de Sainte-Beuve, cu autoritatea lui critică, ratifică un certificat maghiar.

Mai târziu, prin 1911, d. Saint-Venand mărturisește ¹⁾ un lucru firesc, dar senzațional:

Ronsard cunoștea țările române!

Intr'adevăr, la vârsta de 16 ani, poetul ar fi însoțit, spune Saint-Venand, pe Lazare de Baïf, ambasador al Franței în Germania, într'o călătorie prelungită până la noi. D. Saint-Venand însă nici nu vrea să se gândească nici nu vrea să admită că Ronsard ar fi fost adus sau atras aci de griji, interese sau motive, Doamne ferește, familiare.

El a făcut călătoria, așa cum noi bunăoară am merge să vizităm regiunea stepelor din Pampas sau poporul Samoed; o excursie cu alte cuvinte, de plăcere prin ținuturi de basme, o călătorie de agrement și fără vreo urmă de oboseală, făcută de Ronsard (după cum poate că reiese din mai multe versuri) — pe un ger cumplit în miezul iernii românești.

Un alt contestator mai modern, scriitorul Roger Sorg, într'o prefață la culegerea sa de « poezii alese » ale lui Ronsard ²⁾, susține că « deoarece vroia să apară în fața posterității drept compatriotul lui Orfeu... Pierre de Ronsard a strigat sus și tare că strămoșii săi erau de origine tracă și că a văzut lumina zilei în 1524, an după stilul vechi, în care Francisc I a fost luat prizonier de Carol Quintul ».

Dar în realitate, continuă d. Sorg, nu « în șesul Dunării, dar pe pământul ceh trebuie să căutăm leagănul acestui Baudoin Roshard pe care unanima tradiție a veacului al XVI-lea ni-l arată luptându-se alături de Ioan al Boemiei, în vremea războiului de O sută de Ani, stabilindu-se în Vendômois și dând naștere la Ronsarzi neaoși francezi ».

Tot de peste hotare venit, s'a dovedit că este și s'a găsit scris, într'un vechi manuscris adăpostit în Biblioteca Națională Franceză, manuscris care grăiește astfel: « Baudoin Ronsard, de Bulgarie, fut capitaine de Hongrois, qu'il amena en France au roy Ph. de Valoys contre les Anglois » ³⁾.

Iată un al doilea autentic document ce vestejește teoria lui Gustave Cohen (profesor la Sorbona), care în cartea sa despre

¹⁾ Din *Almanach des lettres françaises et étrangères*, vol. II, p. 279 din 1924, citat și de d. Cezar Petrescu în « Curentul ».

²⁾ *Poésies choisies de Pierre de Ronsard*, publiées par R. Sorg et B. Guegan, Payot, 1924.

³⁾ T. 2540; dossier 56.832.

Ronsard¹⁾ nu vrea să dea crezare versiunilor, cum spune d-lui, datorită imaginației, vanității și chiar «nebuniei» poetului.

Seriosul și severul profesor Cohen nu vrea să se lase măcar transportat «comme dans un conte, en plein mirage oriental...».

Trecem acum la tabăra adversă, tabără care, cu convingere mai mult sau mai puțin temeinică, susține teza originii valahe.

Dintr'un început suntem bucuroși să o scriem, numărul Francezilor care apără punctul nostru de vedere (fiindcă dintr'o elemtară suspiciune vom înlătura pe compatrioții) este mai mare decât al celorlalți.

Iată, de pildă, pe venerabilul Achille de Rochambeau, corespondent al Ministerului de Instrucție, membru al Societății Anticvarilor, al Societății Franceze de Arheologie, al Societății Poly-matice din Moriban, al Societății Arheologice din Vendômois și al altor societăți și comiții, și care în 1868 a închinat lui Ronsard două volume²⁾, între ale căror scoarțe găsim și arborele genealogic al familiei, arbore care începe și coboară dela cuvântul *Marucine*.

Acest nume drag îl regăsim pomenit și într'o lucrare, «*Laus funeris*», iscălită de scriitorul Critton.

Nu cunoaștem scriitorul și nici opera lui, dar despre toate acestea, prin bunătațea d-lui Cezar Petrescu, am putut avea indirect cunoștință printr'un almanah al literelor, purtând data de 8 Iunie 1924.

Printre alte lucruri interesante, scrie în acest almanah și despre scriitorul Critton, care «atribue lui Ronsard drept strămoși pe un anume *Maracine*, căpitan venit în serviciul lui Filip VI de Valois și fiu mai mic al Contelui de Ronsard, ce locuia în Tracia».

«Această țară fiind patria lui Orfeu, el supranumi pe autorul franciadei «*Orfeul Galic*».

«In timpul lui Ronsard oamenii nu puneau la îndoială originile lui românești și orientale».

Dar să revenim la onorabilul Achille de Rochambeau care, pe larg, se ocupă de obârșia lui Ronsard.

«Pe la jumătatea veacului al XIV-lea, istorisește Rochambeau, trăia în această țară un puternic Margraf sau Marchiz de Ronsard».

«In vreme ce Filip VI de Valois se războia cu Eduard III, regele Angliei, un fiu mai mic al acestui personaj, rămânând fără de avere, părăsi țărmlurile Dunării și veni cu o oaste de voluntari să ofere serviciile regelui Franței»³⁾.

Mai departe, Rochambeau revine cu amănunte asupra străbunicului lui Ronsard, dându-ne câteva date noi. Astfel aflăm că dânsul «a fost silit să cedeze fratelui mai mare toate bunurile

¹⁾ G. Cohen, *Ronsard*, Boivin éditeur, 1932.

²⁾ A. de Rochambeau, *La famille de Ronsard*, recherches généalogiques, 2 vol., éd. A. Franck.

³⁾ *Op. cit.*, p. 12 și 13.

strămoșești» (« *contraint de céder à son aîné tous les biens de ses ancêtres, se trouvant sans patrimoine...* »). De unde rezultă poate că prăslea acestui neam, fie după vreo datină a primului născut, fie pentru că făcuse vreun act de răzvrătire sau nesupunere, fie că se arăta nepăsător și nelegat de bogățiile pământești — a fost nedreptățit și lipsit de averea tatălui său « *riche d'or et de gens, de villes et de terre* » (*Ronsard*). Și în urmă, simțind cum se trezește în el « *le goût des armes et des courses aventureuses* », a adunat « o ceată de cadeți gentilomi », număr de sigur favorabil și care-l îndreptătea să ia parte la războiul de una sută ani.

După isprăvi vitejești, după ce s'a distins și a bine meritat — « *Ronsard s'a însurat și a întemeiat spița din Franța. Il găsim figurând în acte din anul 1328 la 1340* ».

Toată această poveste verosimilă și în firea Românului adeverește încă odată incorigibila noastră « artă » de a nu ști să păstrăm, să prețuim la timp și printre noi valorile creatoare și energiile naționale; le lăsăm să treacă granița, unde mai târziu găesc mediul prielnic desvoltării, și mai târziu, deplina lor consacrare.

« *Cazul* » *Ronsard*, precum unanima tradiție adeverește, ar putea fi prima istorie care de atâtea ori în urmă s'a repetat și încheiat cu întârziate, gălăgioase și uneori rușinoase revendicări.

*

Oricât ar fi de plicticoase mărturiile în sprijinul tezei noastre, suntem datori să le reproducem câte le putem avea și câte le știm, toate.

Itată în 1855, când a apărut la Paris cartea « *Ballades et Chants Populaires de la Roumanie (Principautés Danubiennes), recueillis par Basile Alecsandri* »¹⁾, — A. Ubicini a scris o prefață în care se poate ceti rândurile de față: «...Statornicit în Franța el își traduse literalmente numele și titlul părintesc și schimbă *Bano* în *Marchiz*, și *Marucine* (Ronces au Roncière) în *Ronsard*... ».

Ubicini, prieten al Principatelor Dunărene, nu avea nici el asupra acestor puncte, îndoieli.

Un alt simandicos compatriot, G. Bizos, rector al Academiei din Grenoble, în 1891, într'o carte consacrată poetului *Ronsard*, scria și despre străbunic, cum că ar fi fost « primul din neamul lui care a venit în Franța în fruntea unei trupe de partizani... » și rectorul nu se sfia să-și întărească spusele, adăugând că « orice s'ar spune despre acest somptuos marchizat pierdut în ceața Dunării, nu este mai puțin adevărat că un tânăr aventuros numit *Baudoin de Ronsard, care venea din România*, pe la 1340, s'a bătut

¹⁾ Editura *Dentu*, Paris.

cu atâta vitejie sub Filip VI, încât acest Rege recunoscător îi dădu mijloacele să-și clădească un castel în Vendômois, pe o colină . . .».

Afirmația rectorului Bizos nu are nevoie de comentariile noastre.

Altă mențiune despre «*țara eroului legendar care aparține laolaltă Franței și României*», aflăm în jurnalul de călătorie «*De Paris à l'Île des Serpents*», apărut în anul 1876 și datorit unui anume Cyrille Avril.

Mai recente, datând numai de 11 ani, din 1924, când s'a sărbătorit al IV-lea centenar al lui Ronsard, sunt articolele de gazetă și revistă ale d-lor Jean de Bonnefon și Léo Claretie, apărute în «*La Liberté*» și în «*Les nouvelles littéraires*». Acești scriitori se raliază opiniei care — după cum bine vroia să gândească un discret cronicar francez «*nu au nimic jignitor și nici de necrezut*» — și conchidea că «*nu se pot pătrunde pricinile pentru care câțiva istorici literari țin neapărat să refuze lui Ronsard originea mărturisită de el*»¹⁾.

*

Acestor mărturii, mai mult sau mai puțin cunoscute și datorite scriitorilor străini, vom alătura câteva prezumțiuni, câteva deducții emenate din chiar opera poetului.

Ronsard nu era străin pământului nostru, după cum pământul acesta nu era pentru el o *terra ignota*. Și aceasta o spunem, deoarece poetul, în afară de elegia în care își cântă obârșia încă de mai multe ori în alte locuri, uneori incidental, alte ori oprindu-se o strofă sau două în scurte descrițiuni ce presupun de sigur cunoașterea, măcar de pe un atlas geografic, a unei îndepărtate țări — ne pomeneste.

Menționează astfel, în versuri, numele locuitorilor, numele locurilor, numele munților, numele strămoșului împărat întemeietor.

Și ca să se dea crezare acestor afirmații, vom trece de-a-dreptul la o searbădă enumerare și la o completă trimetere la texte.

Apa Dunării este invocată foarte des. Iar această prezență în vocabularul poetului, poate nu e o simplă întâmplare și ar trebui să ne dea de gândit.

Intr'adevăr, în volumul II (la p. 359), în vol. III (p. 145), vol. IV (p. 5), vol. V (p. 9 și 158), vol. VI (p. 259, 297, 354, 400 și 517), bătrânul fluviu apare mereu în paginile lui Ronsard înainte de vărsarea lui în Pontus Euxinus, care, precum se va vedea, este și el pomenit²⁾.

¹⁾ Citat în ziarul «*Curentul*» din 12 Nov. 1934 din «*Almanach des lettres françaises*».

²⁾ Ne referim la opera completă a lui Ronsard, îngrijită de d. H. Vaganay și apărută la Garnier în 1924.

Iată, de pildă, la capătul unei lungi călătorii pe erou care izbu-tește să ajungă și să câștige țărmlul Mării Negre. Dar mai bine să-l lăsăm pe Ronsard să cuvânteze:

... Je ferois hazardeux au milieu des dangers
Des Gregeois ennemis, et des flots estrangers,
Gagner la mer Euxine, et l'emboucheure large
Ou le cornu Danube en la mer se decharge...

Sau acest frumos pasaj din « Franciada », unde regăsim rimele de mai sus:

Puis approchant du grand Danube large
Qui par sept huiz en la mer se decharge,
Viendras à l'isle à laquelle les Pins
Donnet le nom: là sçauras tes destins
L'un apres l'autre, hoste de la rivière
De qui la corne est si brave et si fière.
Ce fleuve ayant sur la teste un rouzeau,
Et sous l'aisselle un vas remply d'eau.
Et du menton versant une fontaine
Tu dira tout d'une bouche certaine.

Dacă ar fi să-l bizuim pe aceste versuri numai, și epitetul de Ronsard « *gentilhomme du Danube* », acordat cândva de André Sauger ¹⁾, ar suna îndreptățit.

În volumul III (la p. 135) și în tomul IV (la p. 355), poetul vorbește în treacăt de *muntii Carpați*, iar la p. 226 a volumului V întâlnim în poezia lui Ronsard cuvântul *Transilvania*.

Despre *Daci* (p. 226), despre *Împăratul Traian* (vol. IV, p. 425), despre *Geți* (III, p. 138 și 145) și despre *Sciți* (I, 228; II, 24, 33, 319, 380, 408, 448, 361, 451; III, 83, 138, 52, 359; IV, 25, 117, 179, 5, 70, 304; V, 200 și 120; VI, 69, 146, 492, 498 și 264), găsim aduceri aminte pe care amatorii le pot afla la paginile și volumele respective și din care încă mai desprindem două fragmente mici.

Primul face parte dintr'o elegie intitulată « *Complainte à la Roynne Mère du roy* »:

Et lors tout desdaigneux et tout remply d'esmoy,
Regardant le ciel, je disois à par-moy:
Quand nous aurions servy quelque Roy de Scythie,
Un Roy ~~fort~~ ou Gelon, en la froide partie
Ou le large Danube est le plus englacé,
Encor nostre labeur seroit recompensé.

.....

¹⁾ În ziarul « La République », anul II, Nr. 761.

Și al doilea fragment dintr'o odă scurtă, într'un ritm ușor, puțin protocolar față de legile Muzei și care — (poate că e o simplă orbire) — ni se pare că aduce cu înfățișarea unor poezii din folclorul național.

Oda poartă numărul XXXIX și o reproducem întreagă:

Maclon amy des Muses,
 En la musique expert,
 Pour-neant tu t'amuses,
 Le temps en vain se pert
 Menant un dueil couvert: ¶
 Il vaut mieux que tu jettes
 Les soigneuses sagettes
 Qui ton coeur vont grevant
 Aux Scytes et aux Gêtes,
 A l'abandon du vent.

Nu vrem ca din citarea câtorva noțiuni geografice sau istorice versificate, să ne întemeiem un infailibil criteriu. Ar fi absurd. Ronsard vorbește și se referă în opera sa la Africa, fără a fi african — la Germania, fără a fi Neamț — la Vezuviu sau India, și tot acest vocabular denotă doar că frunzașul Pleiadei era un om de universală cultură, perfect informat asupra micului nostru glob.

Nu vom trage concluzii nici din dansul oltenesc numit Banul Mărăcine — nici din « drama națională », purtând același nume și care a fost reprezentată pe scena Teatrului Național « în beneficiul Alsacienilor rămași francezi » — cum spunea autorul, V. A. Urechia — de pe urma căruia s'au adunat 1500 franci, deși această dramă avea și următorul dialog de mare efect:

- « Spune nouă cine ești ?
- « În Carpați cum te numești ?
- « El e Banul Mărăcine
- « Cărui Oltul se închină.
- « Ține spada mea în dar
- « Brav marchize de Ronsar ! »

Nu vom face legătură nici cu acei pești săpați pe o piatră în Moldova și cei trei pești din pajura familiei Ronsard — nici cu Banul Mărăcine al lui V. Alecsandri.

În fața acestor ipoteze, neclintit, marchizul Pierre de Ronsard aparține poeziei și literaturii universale, și mai presus de orice aparține Franței, limbii franceze și pământului care i-a dat slava și găzduirea.

Cât despre elegia « buclucașe », noi, umili țărani ai Dunării, îi suntem pururi recunoscători și o vom citi cu fiorul sau iluzia unei regăsiri.

BARBU B. BREZIANU

CONFIGURAȚIA POETICEI LUI D. IACOBESCU

Trăind în epoca premergătoare marilor reforme sociale, în epoca aceea când în bătrâna Europă începuse sedimentarea unei spiritualități noi, D. Iacobescu a fost primul poet al nostru care, cu toată vârsta lui fragedă, a înlesnit fără nici un efort, filiațiunea între eleganța spiritului francez, manifestată, atunci, prin acordurile de nouă coloratură ale simbolismului, și curente locale, care năzuiau spre un ideal de artă născut din brazdă și destinat acesteia.

În vacarmul aceluia început de veac, care anunța, printre altele, o tehnică nouă a sensibilității, D. Iacobescu și-a trăit poezia singur și sincer, în afara oricăror dogme, și niciodată această *izolare* nu l-a făcut să se considere un « neînțeles ». Suflul său copleșit de un extaz continuu, tiran deci, și-a tremurat emoția fără să se caute, fără să se definească.

Singularizarea lui în ambianța de orice fel, D. Iacobescu și-o exprimă fără paradă, fără zgomot, în aceste cinci versuri, care închid în ele un tragism pe cât de intim, pe atât de elocvent:

*Eu viețuiesc în parcuri înfundate
In care rodul moare necules,
Eu lăncezesc pe-aleele uitate
In care un lînțoliu larg și des
Inchide orizonturile toate.*

(În umbră)

În timp ce d-nii Ion Minulescu, Adrian Maniu și alții începuseră să precizeze, prin poeziile lor, o altă muzicalitate a versului românesc, o muzicalitate inspirată direct din școala simbolistă franceză, D. Iacobescu era acomodat, până la contopire, cu esența acestei poezii. Asta ne-o justifică virtuosoalele sale traduceri din Verlaine, Mallarmé și Albert Samain. Poemele lui D. Iacobescu (vezi volumul *Quasi* tipărit de editura *Cultura Națională*, în 1930) excelează ca și ale lui Samain, de pildă, printr'o notă de disperare atât de timidă, de voalată, încât aliată unui sentimentalism de esență romantică, îmbracă mai repede haina unui « dulce farniente » fără sfârșit, dar care, pentru un ochi critic se traduce mai just prin oboseală, extenuare mai corect; căci această nedefinită beție a simțurilor îi este impusă, lui D. Iacobescu, de o exasperare ascunsă, condiționată în mare parte și de o suferință fizică incurabilă: tuberculoza care l-a răpus la 20 de ani. Din acest punct de vedere, înrudirea cu Albert Samain capătă o certă justificare. Cântecul amândurora nu este

decât o trecere lentă în neant, o agonie dulce, nesimțită, care la D. Iacobescu se manifestă printr'o calmă și suavă renunțare:

.
Nici eu nu știu ce am!..
Hemoragii de soare-mi bat în geam,
Cu lenevii de aur cald mă fură
Și mă sărută lung pe ochi, pe gură...
Ce mână delicată
Cu degete de veșted trandafir
Te leagănă, o, inimă blazată?
— Ești tu, romanță tristă de clavier
Sau tu, extaz solar?

.
Oh, pianul cântă tot mai trist, mai rar,
Și soarele mă chiamă,
 . . . și îmi pare
Că fruntea mea alunecă în zare
Spre-un infinit de pace și uitare.

(Poem de amiază)

Deși pare caracterizată de o notă solară, singură și dominantă, lirica lui D. Iacobescu are totuși o diversitate de motive, care evoluează în jurul aceluiași punct central caracteristic. Iată de exemplu în *Nocturna ultimei nopți* (vezi vol. *Quasi*) o liniște ce se vrea dincolo de orice dorință de viață, dar care are, în același timp, o viață a ei, proprie, în care poetul se regăsește în parte:

. . . *In jurul nostru liniștea suspină*
Mai senzitivă ca o violină
Și fiecare vorbă ce am spune
Ar rupe armonia unei strune.

Această renunțare la impuls de dragul unei liniști, care trăia prea intens pentru a o destrăma, o întâlnim în multe din poemele lui D. Iacobescu.

De observat (și în altă ordine de idei) mai este că D. Iacobescu, voluntar sau nu, își crea «trasele» poetice uneori chiar prin transfigurarea celor mai simple tablouri și, în acest caz, funcționarea acestora ca motive de inspirație, condiționa în mod cu totul imperativ emoția care, după cum vedem în strofa mai jos citată, se intensifică într'o remarcabilă gradație:

Amurgul cască roze mari de sânge
Prin parc țâșnesc izvoare de parfum

*Ascult cum plâng fântânile și cum
Pe nervii mei arcușul serii plânge.*

(Amintiri în amurg)

Oscilând între două puncte bine distincte, acela al unei sensibilități bolnave, extenuate de năzuinți eterice, de o parte, și galanteria formelor plastice, de cealaltă, galanterie cu care cochetau, de altfel, toți simbolisții, poezia lui D. Iacobescu rămâne înaintea de orice, poezia unei elite a sentimentelor, elită pe care autorul volumului *Quasi* a iubit-o cu toată patima vârstei sale. Cităm, pentru orice altă justificare :

Inchide ochii, miss . . .

Tăcere !

Nu simți cum în penumbra caldei sere

Blazatele corole de-aristocratici crini

Iși plîmbă 'ncet tristețea prin nervii noștri fini ?

Ascultă :

O fântână lovind un mic basin

Iși mestecă murmurul cu florile de crin,

Și dă tristeții albe nuanțe de suspin.

Și 'n timp ce ziua moare de-o grea tuberculoză

Stropind tot parcul vesel cu sângele-i bolnav —

Inchisă 'n glastre, sera se face tot mai roză

Și freamătul tristeții se face mai suav.

.

(Tristeți de seră)

Deși rob al unei sensibilități excesive, bolnave, D. Iacobescu și-a trăit totuși intens « *leneviile școlare* », acele *lenevii* care îi prelungeau ca un paliativ o agonie mută, neînțeleasă, ce-i pregătea încet, dar sigur, drumul spre marea și necunoscuta legendă, legenda peste care a douăzeci și doua iarnă își așterne astăzi zăpezile, ca peste un imperiu al veșnicei solitudinii.

TEODOR SCARLAT

IN ATELIERUL LUI MARQUET

În cel mai încântător punct al Parisului, în miezul orașului, la întretăierea Podului Nou cu Rue Dauphine, la al 4-lea sau al 5-lea etaj al unei clădiri noi, dar a cărei arhitectură se integrează în stilul locului, se află atelierul pictorului Albert Marquet.

Din ferestre largi se revarsă o lumină dulce în încăperi, iar privirea ce o arunci din interior, cuprinde dela această înălțime, cursul Senei, cheiurile, podurile, Luvrul, statuia lui Henri IV, turlele Catedralei Notre Dame, în sfârșit tot acest minunat juvaer de stil și civilizație ce face gloria Franței.

Tot ce arta și cultura au putut acumula de secole e în acest spațiu, tot ce geniul francez a dat mai gingaș s'a strecurat prin aceste locuri.

Intorc privirea în interior și impresiile din natură ceva mai acuzate, mai degajate, mai simplificate, îndrăznesc să cred poate mai interesante decât cele din natură, se desfășoară atât de viu pe un șir de pânze pe perete.

E oglinda vie a creatorului prin ochiul și sufletul căruia a trecut senzația din fața naturii; motiv și operă rămân de acum tot atât de eterne.

Și nu e de mirare ca artistul predestinat să cuprindă prin arta lui spații largi și accente vii, să fi părăsit de timpuriu atelierul profesorului Gustave Morreau, meșter de altfel foarte liberal cu elevii săi, dar care nu vedea lumea decât printr'un scrin de podoabe și nestemate.

Marquet a fost primul din elevii săi, care își dădu seama de latura convențională a acestei arte și părăsi atelierul adresându-se camarazilor săi de celebră generație (Matisse, Manquin, Ronault, Lebasque, Puy, Camoin, Pallady): « Allons nous en d'ici, il vaut mieux de peindre des omnibus ».

Acum tânărul artist rămâne în voia lui, putând respira liber, și natura nu-i mai ascunde nimic din tainele ei.

Corot îl învătă să vadă esențialul și să-l noteze în pete și valori, Cézanne îl obișnuie să procedeze sintetic și mai profund, și personalitatea artistului se dezvoltă pe această cale.

Dintr'un început, opera lui Marquet se caracterizează prin ținută și stil, prin construcție și desen; senzația primită din haos iese organizată prin retina artistului; nimic din acel desmăț de pete și colori, nimic destrămat, ci totul închegat, simplu și natural.

Chiar în perioada așa zisului « fauvisme », Marquet nu exalta culoarea în sonorități excesive, ci caută accente și timbre ce nu percutează în dauna armoniei generale. Artă lui Marquet se desfășoară prin ținuta și măsura sentimentului.

Marquet, acest mare independent, e din rasa acelor ce răstoarnă pentru a construi, revoluțiunea lor sfârșindu-se întotdeauna printr'un nou clasicism.

Impresionismul și expresionismul, dacă au găsit exponenți geniali printre Francezi, nu au putut dura în arta franceză; de altfel protagonistul Monet datorește izvorul descoperirilor sale

lui Turner și Jongkind, ce aparțin popoarelor nordice, iar expresionismul și fauvismul au fost pentru Francezi o punte de trecere și nu au determinat o estetică ca la Germani și Scandinavi.

Paleta lui Marquet nu e prea încărcată; de altfel nu i-ar servi la nimic, căci ochiul său nu privește prin caleidoscopul prisme solare.

Marquet e îndrăgostit de spații, de orizont, de infinitul zărilor, de simplitatea grandioasă a naturii pe care o vede în elementele ei esențiale.

Și când Marquet pictează lucruri mișcătoare, ai impresia uneori că natura docilă s'a oprit o clipă din mersul ei, pentru ca pictorul să atingă mai multă solemnitate.

Și ne gândim la încercările deșarte ale altor peisajisti, la sfârșirile meșterilor convenționali, care caută solemnul și majestatea în compoziție pretențioasă, în cari pitorescul se îmbină cu anecdota, încărcând inutil natura, ca și cum grandiosul ar ține numai de motiv și nu de sentimentul interior al artistului. Carot și Cézanne au ridicat până la sublim cele mai umile motive din natură. Marquet e descendentul lor legitim.

La Paris, Hâvre, Boulogne, Rouen, Hambourg sau Rotterdam, în țările mediteraniene chiar, la Neapoli, Alger sau Marseille, viziunea lui Marquet nu e subjugață pitorescului, și pictorul sesizează elementele caracteristice ce se desfășoară și pe care le organizează în forme sintetice și acorduri de colorii.

Inceputurile lui Marquet datează din 1903, când picta cheiurile și cursul Senei, podurile și Catedrala Notre Dame din Paris; în anii următori călătorește prin porturile franceze din nordul Franței, interpretează printr'o viziune inedită viața și mișcarea de pe cheiuri, infinitul zărilor, calmul apelor. Marquet are predilecție pentru armoniile topite și fluide, iar când ochiul pictorului e reținut de un accent cromatic mai puternic, meșterul îl transpune just pe pânză, însă spre deosebire de impresionistii care distramă culoarea în pigmenți de culoare, Marquet păstrează unitatea suprafeței cromatice, fără ca vibrațiunile s'o sdruncine.

Peisajele de iarnă, de obicei triste și mohorâte pentru mulți, sunt pentru acest pictor prilej de modulațiuni de alb și cenușiu ce ne evocă tușa catifelată a sunetului de clavir.

Rugându-l mai insistent, mi-a satisfăcut o vie curiozitate arătându-mi câteva pânze vechi din acest gen, intitulate « Inondations » cum ar fi Iarna pe cheiurile insulei Saint Louis cu o perspectivă pe piața Catedralei Notre Dame, sau Podul Saint Michel.

Iar într'una din cele mai recente lucrări ale meșterului: O perspectivă pe Podul Nou cu statuia lui Henri IV, dincolo de

grădina Luvrului și Rue de Rivoli, am găsit întrunite cele mai sensibile vibrațiuni, ținute într'o lumină blondă și învăluind cea mai încheată desfășurare de planuri.

Această pânză, susținută cu vervă și căldura unui entusiasm juvenil, mă face să mă gândesc la pomii, care uneori, în urma unei toamne prelungite, înfloresc pentru a doua oară.

Marquet, deși născut în anul 1875, rămâne încă tânăr.

Pictorul e o mare personalitate, de o viziune originală, ce a creat un stil propriu în pictura peisajului francez.

K. H. ZAMBACCIAN

CRONICA MUZICALĂ

Stagiunea muzicală atât de copios alimentată cu artiști străini nu a fost mai puțin darnică în ceea ce privește producția compozitorilor noștri.

D. Paul Constantinescu a compus o operă bufă cu textul comediei lui I. L. Caragiale « O noapte furtunoasă », text bine înțeles scurtat și adaptat la această nouă condiție de viață. Pare aproape imposibil la primă vedere ca « O noapte furtunoasă » să suporte tovarășia muzicii fără pagubă.

Simpla formulare a problemei de a pune în muzică un text de Caragiale trezește îndată o sumedenie de greutăți nedeslegate, după cum ispitește la o ieftină soluționare a lor. Trebuie spus dela început că în partițiunea « Noptii furtunoase » greutățile au fost învinse și că ieftine nu sunt decât personajele comediei, așa cum le-a vrut și le-a zugrăvit Caragiale. Orhestra rămâne comentator muzical, spiritual și atent să sublinieze comicul dialogului, al situațiilor și să întrețină fără întrerupere o ambianță sonoră de specific suburban; ea nu se asociază la vulgaritatea personajelor, dar nu-i slăbește o clipă; de fapt orhestra face echipă cu spectatorii, nu cu actorii. Aceștia din urmă trebuie să cânte un text de Caragiale, dar lăsându-l inteligibil și fără a-l face să piardă din spontaneitatea și firescul emisiunii, în lipsa căroră, comicul dialogului s'ar fi pierdut. Trebuia deci creat recitativul românesc. E meritul mare și contribuția originală a d-lui Paul Constantinescu de a fi izbutit aceasta, strălucit.

Să-și amintească acei care au auzit spectacolul, de povestirea Ziței, de pildă, despre pățania cu ampoiul: « Aoleo, să vezi țațo, ce-am pățit cu mitocanul, adineauri eram acasă, etc. », sau de povestirea « familistului cu ambiție », chiar dela ridicarea cortinei, sau de explicațiile lui Rică Venturiano; peste tot, vestmântul muzical al cuvântului, al frazei, păstrează intactă ritmica vorbirii,

justețea accentului și, de cele mai multe ori, muzicalitatea proprie, specifică a limbii românești.

Uneori, când textul e prea ispititor în comicul lui apăsat, orchestra cedează și colaborează atunci direct cu personajul în cauză; astfel sunt citirea scrisorii lui Rică Venturiano (Angel radios, etc.) și romanța pe care o cântă învinsa irezistibilului Chiriac (Intr'un moment de fericire, Stelele s'au umplut de dor, etc.). Sunt acestea, momente de un comic muzical desăvârșit și care nu vor fi scăpat nimănui, nici chiar în prima audiere; căci trebuie observat că limbajul muzical al partițiunii este contemporan, foarte personal și în același timp foarte românesc. Dar nu e de loc facil, și întreaga lui semnificație poate scăpa la o primă audiere ascultătorului mijlociu cu atenția copleșită la comicul gros al eroilor « Noaptea furtunoasă ». Invenția materialului tematic, prelucrarea lui spirituală și ingenioasă, detalii de orhestrație care subliniază cu haz o replică sau o situație, mișună în această partițiune însuflețită de duh și de talent. Un singur cusur poate, dar original și acesta: lucrarea e prea scurtă. E un cusur însă care închide în el toate virtualitățile unui artist exigent cu el însuși și care scrie mai curând o pagină prea puțin decât una prea mult. D. Paul Constantinescu este fără îndoială unul din cele mai înzestrate talente ale tinerei generații de compozitori în curs de ascensiune.

Cu d. Sabin Drăgoi ne întoarcem spre trecutul nostru nu prea depărtat, căruia o recentă comemorare i-a dat prestigiul și aureola martirului și al legendei.

În opera compozitorului bănățean, prea-mărirea domnului creștin Constantin Brâncoveanu e încredințată întregului norod: boieri și boierite, maici și călugări, copii, slăvesc laolaltă sau pe rând amintirea domnului nostru. Sărbătorirea începe cu un imn de slavă la care e părtașă toată mulțimea, după care ea urmează a se face mai cu amănuntul; douăsprezece secțiuni muzicale distincte alcătuiesc planul pomenirii: șase din ele constau dintr'o invocație a ieromonahului, urmată de un condac, încredințat pe rând unui călugăr, unei maici sau ambilor și se încheie cu « Ali-luia » distribuit în cor; celelalte șase sunt coruri precedate de asemenea de o invocație a ieromonahului și încredințate pe rând maicilor, boierilor, copiilor sau tuturor; aceste secțiuni alternează în cursul lucrării, un condac urmând unui cor, până la urmă, când din nou tot norodul își unește glasul într'o « Mărire Tie » finală.

Acesta este în linii generale planul lucrării în cuprinsul căreia compozitorul a izbutit multe pagini de frumusețe durabilă. Cum acțiunea este în această operă exact nulă și cuvintele, frumoase cum sunt, au menirea modestă de a vehicula sunetele, sarcina de a păstra vii atenția și interesul ascultătorilor, revine în

întregime muzicii; nu e de loc ușoară această sarcină, căci spectacolul durează aproape o oră și jumătate, iar rigiditatea subiectului, severitatea și simetria planului îngredesc mult diversitatea și fantezia. Cadrul e astfel limitat din voința și libera alegere a compozitorului, iar înlăuntrul lui nimic impur sau lumesc n'a fost îngăduit; cu aceeași grijă cu care au fost ocolite în text cuvintele care n'ar fi avut o consonanță neaoș românească și vag arhaică, au fost ocolite, și în prelucrarea muzicală, orice împerecheri de sunete care să fi amintit cât de ușor veacul în care trăim. Astfel purificată, această operă se sustrage actualității imediate; pecetea timpului în care a văzut lumina zilei se șterge, ea putându-se situa oriunde în intervalul de timp dela moartea lui Brâncoveanu până în zilele noastre.

Sunt multe meritele și calitățile acestei partițiuni, dar prima care trebuie semnalată este caracterul românesc pronunțat și nedesmințit în tot cursul lucrării; în muzica noastră, supusă, de multe ori ascultătoare, celor mai diverse influențe, și încă în căutarea expresiei ei proprii, caracterul românesc este o calitate, înaintea de oricare alta, prețioasă.

În opera «Constantin Brâncoveanu» caracterul românesc își găsește izvoarele în însăși concepția subiectului; invocațiile ieromonahului de pildă se inspiră și amintesc, cum e de altfel firesc, cântul nostru bisericesc; iar corurile care întonează acele «Bucură-te, Constantine» așa de luminoase și de curate în voioșia lor simplă, izvorăsc de-a-dreptul din muzica noastră populară. Corurile acestea sunt cele mai reușite pagini din opera d-lui Drăgoi, în ele compozitorul își dă întregă măsura talentului, a simțirii, a meșteșugului, a ingeniozității. Ritmul așa de mlădios și de original, linia melodică simplă și curată, fericit încredințată vocilor de copii, au ceva mișcător și înălțător totodată; fiecare revenire a acestui «Bucură-te» e o nouă tălmăcire în sunete a voioșiei spiritualizate și pătrunse de credință; și fiecare revenire, păstrând același caracter și semnificație, păstrând caracteristica ritmului, e totuși mereu nouă, reîmprospătată.

Risipite în partițiune sunt încă numeroase pagini de o perfectă puritate de inspirație; cântul călugărilor, al maicilor (a celei de-a doua, în special), depășește de multe ori și cu mult, meșteșugul, abilitatea, ca și voita simplitate a mijloacelor.

Muzica românească s'a îmbogățit cu o lucrare valoroasă care, prin caracterul ei, poate fi oferită publicului și fără ospitalitatea unei scene de operă.

* * *

Ascultarea unui virtuoz e o experiență a cărei valoare e strict personală; impresia pe care o lasă executarea unei opere muzicale

nu e un fapt care trăiește izolat în conștiința ascultătorului; el își asociază alte interpretări, trezește comparații, se apropie mai mult sau mai puțin de idealul de interpretare pe care și-l face fiecare, sau îl depășește câteodată, revelând astfel frumuseți și adâncimi de expresie, de simțire, pe care nu le-ar fi bănuît.

Această depășire este cel mai prețios dar pe care-l poate face un artist virtuos ascultătorilor; prețios prin natura lui ca și prin varietatea cu care se produce fenomenul; posibilitatea de a trăi astfel de experiențe se micșorează însă, în măsura în care acea a ascultătorului crește. Se poate deci imagina un punct de saturație la care odată ajuns, consumatorul de muzică devine impropriu interpretărilor-revelații; spre fericirea oamenilor, există însă un leac a toate vindecător: uitarea. Mulțumită ei, punctul de saturație rămâne (pentru neprofesioniștii muzicii), depărtat și devine deabia vizibil spre sfârșitul unei stagiuni muzicale intense. Oricine este înzestrat cu facultatea de a uita mai repede sau mai încet; puțini sunt însă aceia care se îngrijesc să desăvârșească prin exercitare această însușire și să reușească de pildă, să o facă a funcționa în chiar cuprinsul unui concert sau al unui recital. E de multe ori util. În general, un artist virtuos de reputație mondială nu se prezintă ca o emisiune liniară de sunete neapărat sublim înlănțuite; dimpotrivă, jocul lui participă larg din ceea ce este inegal, sinuos, imprevizibil în natura omenească. Din curba capricioasă a unui program și a unei interpretări, ascultătorul, optimist și cu uitarea bine antrenată, alege culmile, momentele de perfecțiune pe care le poate oferi împerecherea unui meșteșug impecabil cu o sensibilitate de artist.

Asemenea culmi au o mare putere de răscumpărare pentru acei care sunt obișnuiți să se bucure mai mult de lumina soarelui, decât să se întristeze știind că are totuși pete. E drept că uneori se produc și eclipse. În asemenea cazuri nu mai e nimic de spus; se constată regretabilul fenomen și se apelează cu toată forța la uitare. Despre concertele artiștilor străini care ne-au vizitat în ultimul timp, se poate spune în general că au stimulat într'o activă funcționare și uitarea, dar și aducerea aminte: Cortot, Cossado, Piatigorsky, Milstein, Arrau au avut momente de perfecțiune a căror putere de răscumpărare a variat în limite destul de mari.

Va trece de pildă, multă vreme până când acei care au ascultat marșul funebru din Sonata pentru piano de Chopin, precum și unele Etude în executarea d-lui Cortot, vor putea face loc în amintirea lor și unei alte interpretări. Cam în același fel, cele trei tablouri din Petrușca transcrise pentru piano au răscumpărat prin calitatea lor excepțională programul recitalului Arrau, în care fantezia de Schumann și variațiile lui Brahms pe o temă de Händel au rămas încă disponibile pentru revelațiuni viitoare.

În special tabloul al doilea merită a fi trecut în colecția oricărui ascultător de muzică bună. De altfel toate trei tablourile, cu dificultățile lor noi și multe, au fost executate cu o probitate și o acurateță până acum neegalată în fața publicului bucureștean de alți pianști străini. Aceștia, e drept, au fost mai credincioși spiritului și mai puțin literei acestor pagini, care ospitalizează ușor la adăpostul pedalei, note nechemate.

Este însă o imputare de ordin general care se poate aduce artiștilor străini și de mare reputație, care ne vizitează; anume, prea de multe ori, ei nu depășesc cu programele lor granițele unei creațiuni muzicale de care ne desparte în medie o jumătate de secol. E cam mult.

Cu prestigiul numelui și al artei lor, acești artiști frânează astfel evoluția gustului muzical în publicul nostru mare, care rămâne închinat a crede că astăzi nu se mai scriu decât excentricități și insanități. Reacțiuni împotriva acestei judecăți greșite s'au produs. Ultima sosită e tânăra «Asociație pentru muzica nouă», care, sub îndrumarea profesorului și compozitorului M. Jora, a început de curând să activeze într'un ciclu de concerte de muzică contemporană, străină și românească. Cât de bine venită a fost această inițiativă, o dovedește succesul, trebuie mărturisit, neașteptat, pe care l-a avut față de publicul cunoscător, cum și aprecierile unanim elogioase ale presei. Un cuvânt foarte lămuritor al prof. Jora și serenada italiană a d-lui H. Wolff au făcut în primul concert, punte între muzica nouă și cea mai puțin nouă, fiind și îmbărbătare pentru acei care simțeau oarecare sfială față de o muzică reputată a fi ermetică și iconoclastă.

Toate îngrijirile au început a fi risipite de o izbitură, veselă și românească sonatină pentru vioară și pian de d. Paul Constantinescu, careia au urmat apoi patru fermecătoare cântece de d. M. Jora; în fine, quartetul de Mossolov, în primă audiere ca și restul programului, a încheiat cea dintâi manifestare a acestei asociații care, printre alte merite, făgăduiește și pe acela de a canaliza curentul viu, tânăr și creator al muzicii românești de astăzi.

RADU GEORGESCU

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

EUROPA EXISTĂ

Europa există. Există sub mai multe chipuri. Există ca amintire și există ca rezistență opusă încercărilor de a distruge. Marele obstacol pus Europei e America. Orice om se simte brusc și precis «european» de îndată ce intră în Statele-Unite. De ce?

Și de ce mai ales atunci? E lesne de înțeles. Europeanul în Europa este și el puțin cam american, adică simte gust pentru anumite practici și anumite maniere venite de peste ocean. Când însă se găsește în plină societate U. S. A., toate apucăturile americane îi apar în splendida lor puritate și fără frână contra exagerării. Și atunci americanismele pe care le găsea atractive atâta vreme cât le vedea practicate în Europa, acum îi apar odioase. Pentru toate aceste motive, europeanul își amintește atunci și simte cu acuitate că este european.

Dar care este divorțul acesta dintre spiritul european și cel american? Ar fi interesant de compulsat observațiile mai mult sau mai puțin filosofice asupra acestei probleme și de alcătuit o « bibliografie a chestiei ». Iată de pildă Guglielmo Ferrero care afirmă (Manchester Guardian) că marele merit al civilizației europene a fost caracterul ei calitativ, opus « spiritului cantitativ », care a început să bântue în ultima vreme. Iată pe André Siegfried care, vorbind de Franța (Les partis politiques en France), spune că ea singură parvine azi să păstreze ceva din adevăratul spirit european care este bazat pe gust și calitate. Iată pe Sombart care, vorbind de « apogeul capitalismului », constată că nicăieri ca în America nu s'a exagerat mai mult « mentalitatea cantitativă », caracteristică spiritului burghez. Burghezul, în Europa, are de luptat contra « apucăturilor calitative » ale vechii civilizații, pe când în America el poate să dea liber frâu înclinației specific capitaliste de a privi lucrurile ca obiecte numărabile și cumpărabile. În gazetele americane — spune Sombart (Der Bourgeois) — când se anunță ceva senzațional, aceasta se exprimă totdeauna în bani, sau în cel mai rău caz în cifre; de pildă: « D-șoara Edith Taft, șampioană în două rânduri de înot semifond 400 metri, a făcut o croazieră împreună cu tatăl ei, directorul a patruzeci și două de societăți anonime, pe bordul splendidului yacht care a costat un milion de dolari ».

Acest limbaj cantitativ, Americanul îl crede cu deosebire impresionant. De aci două manii de origine yankee, care azi au invadat Europa: mania recordurilor și mania senzaționalului. Este perfect indiferentă, pentru un cetățean U. S. A., calitatea și natura unui record. O performanță ca aceea a prințului de Broglie care la mai puțin de patruzeci de ani a căpătat premiul Nobel pentru știință, sau performanța aceluși Smith sau Young care a ajuns la cea mai mare lungime a bărbii — pentru american tot performanță este, și va stima cu un egal entuziasm pe omul-record.

Eroina Anitei Loos, tipica « girl » new-yorkeză, de îndată ce sosește la Viena, se interesează de « omul-record » din localitatea respectivă. Bravii vienezii, deprinși cu o mentalitate mai puțin cantitativă, ajung ei la ideea că omul lor « record » ar fi, la rigoare,

doctorul Freud — la care americanca noastră se și duce, ca să-l fotografieze, să-i ceară autografe, să pună degetul pe haine, etc.

O manie înrudită cu aceasta este amorul senzaționalului, bazat pe aceeași indiferență față de conținutul unei valori, toată atenția fiind îndreptată în spre dimensiunile ei. Presa americană urmărește «știrea senzațională», oricare ar fi ea: un mare crah financiar, un nou tratament pentru chelie, apariția unui volum de Bergson («record-man»-ul filosofiei franceze), abdicarea Regelui Spaniei, otrăvirea Eleonorei Duse, arestarea premierului din Costa-Rica, moartea în mizerie a primei femei iubită de Kipling, etc. etc. Toate aceste noutăți au valoare de unitate. O gazetă americană e bună pentru că adună o mare cantitate de asemenea unități culturale, și nicidecum pentru calitatea intrinsecă a fiecăreia. Descoperirea unui ser contra cancerului e pusă pe picior de egalitate cu descoperirea unui om care n'a fluierat niciodată în baie. «Noutatea senzațională» este, în cultura americană, o «cantitate-standard», etalonul de măsurătoare al valorii. Și aceste apucături de reducere la cantitativ a calitativului sunt contagioase. Presa europeană imită în parte pe cea americană. Totuși nu de tot. Persistă încă în publicistica «bătrânului continent» obiceiul de a se prețui calitatea individuală a scrisului, și există, din când în când, câte o reacțiune de indignare împotriva primejdiei de «americanizare» a meseriei de «om de litere». Asemenea proteste sunt o chezășie că Europa există încă și că spiritul cel vechi al adevăratei civilizații nu se dă bătut. E drept că uneori acest zel de a combate americanismul face pe entusiaștii protestatari să sară dincolo de cal. Așa, spre pildă, s'a întâmplat prin anii 1905—1906, când de curând înființata revistă «Viața Românească» hotărîse că nu se va primi nici o colaborare gratuită și că orice manuscris va comporta o remunerație adecvată. Împotriva acestei măsuri, care urmărea foarte moralul scop al recompensării meritului și al puținței, pe viitor, pentru scriitor, de a trăi din scrisul lui; împotriva acestei încercări călăuzită exclusiv de ideea maiestății muncii și a selecției talentelor, o seamă de intelectuali români au adus învinuirea de «americanizare» a literelor române. Pentru ce «americanizare»? Pentru ce era «ne-european» noul procedeu inaugurat de «Viața Românească»? E lesne de găsit filiația acestei impresiuni. Literatura — gândeau intelectuali români de pe acea vreme — este un nobil apostolat care nu are a se preocupa decât de calitatea actualității. Orice amestec de considerații cantitativ-bănești mânjește frumusețea rolului pe care scriitorul îl are în tânăra cultură românească. În acea epocă orice român cu studii universitare avea datoria să fie poet sau prozator. Chestiunea talentului nu se punea căci «tot românul se naște poet», deci inclusiv și a fortiori prozator. Scrisul nu era

o meserie, ci o obligație de patriotism, cam ca impozitul. Era un fel de prestație națională a titraților. Cum însă titrații, pe acea vreme de oportunități economice infinite, își aveau cu toții un serviciu, particular sau la Stat, traiul lor material era asigurat, iar activitatea publicistică putea fi un generos (și uneori foarte ancombrant) cadou făcut de « intelectual » culturii române. Inițiativa luată de revista « Viața Românească » părea că înlocuiește acest spirit dezinteresat, cu un viu spirit de profit. În realitate însă nu era de loc așa. Remunerarea obligatorie a scriitorului avea drept scop tocmai ameliorarea calitativă a scrisului. Literatura este și ea un meșteșug. Toate adevăratele arte cer o îndelungă răbdare. Gândiți-vă numai la muzică sau la pictură. Și dacă compunerea de poezii sau de romane a putut părea o prelungire firească a puterilor unui titrat, aceasta era o eroare profundă. Scriitorul, ca să devină din ce în ce mai bun scriitor, trebuie să fie, dacă se poate, *numai* scriitor, să creadă în meseria lui și să o practice cu dragoste și exclusivitate. În felul acesta calitatea scrierilor lui se îmbunătățește sigur la fiecare nouă publicațiune.

Dar pentru ca publicistica să fie o meserie trebuie să existe publicații care plătesc onorabil colaborările. Și așa ceva în România nu exista la 1906. Azi există. Între 1906 și 1935 ideea, dorită de « Viața Românească », s'a realizat în bună măsură. Și asta explică ameliorarea foarte netă a scrisului românesc în ultimii treizeci de ani. De data asta, introducerea în literatură a unor chestiuni de bani departe de a « americaniza » lucrurile, dimpotrivă a lucrat în sensul unei mai bune calități.

Dar să revenim la Europa. Europa e o realitate. O descoperim nu numai noi când ne ducem în America, dar și americanii când vin în Europa. De sigur, nu toți. Cei mai mulți plimbă, peste oamenii și locurile « bătrânului continent », un ochi obtuz și obnubilat de prejudecăți sau mai simplu de whisky and soda. Dar câțiva dintre ei înțeleg prezența a ceva care nu mai văzuseră până atunci. Și descoperirea îi aruncă într'o incurabilă perplexitate. Sinclair Lewis, cel mai pătrunzător analist al sufletului american, a descris un asemenea specimen de yankeu care, după ce a privit odată Europa, va rămâne pentru restul zilelor un om chinuit, balotat între două lumi pururi inconciliabile. Este Sam Dodworth, om simplu, incult, bogat, muncitor, de bună burghezie americană (aproape aristocrație) și înzestrat cu două calități naturale: probitate față de el însuși și delicateță sufletească față de ceilalți. Sam descoperă Europa. Asta îi strică pentru totdeauna echilibrul moral. Europa, cu prestigioasa ei civilizație bazată pe calitativ, îi impune respect; dar și scumpa civilizație americană, cu valorile ei sigure, pipăibile, măsurabile cu metrul, — idealuri care, timp de patruzeci de ani, îi adusesese securitate morală, liniște, pace sufletească, —

toate acestea nu le poate acum, de dragul Europei, zvârli la fier vechi. Și atunci, bietul, bunul, cumsecadele Sam Dodworth începe o viață de zbucium. Nu va mai fi niciodată Sam cel sigur de el, Sam de odinioară care nu lucra decât cu mișcări în linie dreaptă. Descoperirea Europei a adus pentru totdeauna neliniște și insolubile probleme.

Europa există. Ar trebui însă să existe și mai mult. Din indolență, din nepricepere, sau din cine știe ce alte motive, contemporanii noștri pregetă când e vorba să apere excelența culturii europene împotriva pretențiilor altor culturi. Astfel, bunăoară, am fost izbit de nepăsarea cu care spiritul european asistă la acele infame contrafaceri ale curajului care sunt exhibițiile de groază: mers pe sârmă între două case dela etajul al patruzecilea, sau desenarea conturului unei persoane prin toporașe aruncate și înfipte într'un ecran de lemn, etc. etc. Ba chiar am crezut a ghici în ochii unora din spectatori un fel de plăcere în fața unor asemenea « distracții americane ». Totuși, trebuie să recunoaștem că în genere ele nu plac. Lumea e încă în stare să le considere cu o nuanță de dispreț, ca pe niște exotisme barbare. Dar asta nu-i deajuns. Spiritul european care este în noi ar trebui nu să disprețuiască, dar și să combată activ această primejdie de mistificare, această travestire, în haina curajului, a unor îndrăzneți care nu sunt în fond decât inconștiență sau în cel mai bun caz un fel de curaj de foarte proastă calitate.

D. I. SUCHIANU

ACTUALITĂȚI FRANCEZE

Încercând să desprindem unele din cele mai noi tendințe ale tineretului francez, este nimerit, dela început, să arătăm că de obicei se generalizează prea ușor atunci când se vorbește despre tineret. Oricât de răspândite și de numeroase ar fi tendințele pe care le vom înregistra, ele nu pot reprezenta totuși orientarea complexă și cu multiple aspecte, ale tineretului francez. Există, desigur, în Franța, un tineret constituit în grupări și având un fel comun de a gândi problemele vremii noastre, dar există și atâția tineri care nu se încadrează și a căror expresie individuală și originală nu este mai puțin semnificativă. Pe de altă parte, noțiunea modernă de tineret este dintre acelea a căror definiție nu este posibilă fără oarecare aproximație. Tocmai pentru că tineretul constituie o categorie a cărei importanță s'a impus în toate felurile în vremea noastră, este bine să nu diminuăm valoarea lui printr'o izolare care tinde să-l opună tuturor celorlalte

categorii sociale și culturale. Vom vedea, tocmai, în ce măsură tineretul francez de astăzi, se găsește sub influența măștrilor de ieri și, acolo unde ideile sunt clare și pozițiile definite, câtă continuitate se desprinde din ultimele tendințe.

Tineretul francez de astăzi, este dominat de acel spirit serios, grav chiar, pe care îl comportă sbuciumul anilor de urmă și greutatele elementare, în fața cărora atâtea probleme fundamentale se pun din nou, toate credințele sunt puse la încercare și o voință amplă, de construcție a lumii, se naște. Acea literatură a anilor de după război, ilustrată uneori de scriitorii de seamă, dar aducând imaginea unui om fărâmițat de toate îndoelile, lăsat în voia unei totale mobilități intelectuale și morale, este pentru tineretul de astăzi un gen întrecut. Henry de Montherlant, care a apărut multă vreme ca un scriitor foarte modern și reprezentativ pentru tineret, numai are astăzi decât foarte puține puncte comune cu acesta. Ultima lui carte, *Service inutile* în care Montherlant vorbește atâta despre sine, cu acea libertate voluptoasă care îl caracterizează, făcându-ne să parcurgem toate capriciile desfășurării unei existențe care nu-și propune niciun scop, se înfățișează cu un anumit colorit al unei epoci depășite. Rămâne, desigur, valoarea literară a unui scriitor care ne-a putut încânta, dar fără acea încadrare într'o vreme anumită, pe care Montherlant a obținut-o cu ușurință în anii de după război. Influența lui Barrès, care s'a manifestat constant în opera lui Henri de Montherlant, chiar după acel *Barrès s'éloigne*, prin care discipolul respingea povara unei descendențe prea directe, egotismul, individualismul, sunt într'o vizibilă descreștere în tendințele actuale ale tineretului francez. Celălalt Barrès, dogmatic și preocupat de colectivitate, este dimpotrivă mai apropiat de tineretul de astăzi, deși Barrès se îndepărtează de acesta, poate, într'o mai reală măsură.

Două reviste, alcătuind două grupări foarte înrudite ale tineretului francez, au reprezentat cu oarecare forță tendințele din ultima vreme: *Esprit* și *l'Ordre Nouveau*. În fruntea acestora se găsesc cei doi doctrinari mai autorizați: Emmanuel Mounier și Denis de Rougemont. Deosebiriile dintre aceștia aparțin unui domeniu de discuții în care nu vom intra aci. Vom reține deci numai ce e comun celor dela *Esprit* și *l'Ordre Nouveau* și ceea ce, de altfel, este esențial,

Aceste poziții ale tineretului francez nu sunt din cele mai clare. Ele se definesc, mai ales, prin ceea ce nu sunt, prin ceea ce doctrinarii respectivi afirmă că voesc să combată. Astfel, atât Emmanuel Mounier cât și Denis de Rougemont se consituiesc în adversari ai individualismului burghez și capitalist, cât și împotriva colectivismului marxist. Termenul de revoluție revine

mereu în scrierile acestora, dar vom vedea că el reprezintă mai mult un sistem de gândire decât un plan de acțiune. Denis de Rougemont și-a reunit ideile într'un volum care se numește *Politique de la Personne*; Emmanuel Mounier este autorul volumului *Révolution personaliste et communautaire*. Un prim paradox se desprinde din premisele acestor poziții. Deși aplecarea către colectiv este evidentă, axa gândirii politice a acestui tineret este în afirmarea unui puternic personalism, a integrității persoanei. Inlocuind noțiunea de individ prin aceea de persoană și combătând individualismul în numele personalismului, tineretul francez, despre care vorbim, construiește un sistem ale cărui origini se găsesc în socialismul lui Proudhon. Preocuparea de căpetenie rămâne aceeași: către om, către cultivarea lui, către dezvoltarea cât mai nestânjenită a valorii care se găsește în fiecare dintre noi, merge aspirația cea mai înaltă a tineretului francez. Ideea aceasta, pe care am găsit-o manifestându-se în toate tendințele ca și întreaga tradiție a civilizației franceze, o întâlnim acum ca punct de plecare al gândirii unui tineret francez doritor de altfel, să elaboreze o nouă doctrină, în același timp spirituală și politică.

Politique de la Personne, ne spune Denis de Rougemont, pentru că persoana reprezintă pe omul concret, imediat, astfel cum trebuie să-l cunoaștem și să-l cultivăm, spre deosebire de individul abstract, atomul social al sistemului politic individualist, care nesocotește pe om în realitatea lui. Impotriva materialismului marxist, de asemenea se ridică autorul nostru, pentru că din acest sistem politic lipsește orice posibilitate a actului liber, personal, concret. Noul sistem a cărui elaborare se încearcă la revistele amintite și ale cărui tendințe, repetăm, sunt uneori vagi și confuze, se apropie totuși mai mult de liberalism decât de marxism. Uitând, pentru o clipă, întreaga tendință renovatoare pe care o proclamă, Denis de Rougemont afirmă tocmai ceea ce este mai vechi și mai permanent în ideologia politică din Franța: « *L'Ordre Nouveau, Esprit*, lucrează în linia forțelor revoluționare profunde ale Franței, afirmă Denis de Rougemont. Această revoltă a persoanei este revolta dela 1789, în ceea ce mai păstrează valabil și dinamic; este resortul unei noi Revoluții Franceze ». Aici, nu ne propunem ca, înregistrând idei și tendințe, să aducem obiecții critice. Dar să observăm în treacăt, că referința lui Denis de Rougemont luminează spiritul conservator al unor idei care au încetat de mult a fi revoluționare și care, dimpotrivă, constituiesc domeniul stabil, neclintit, al civilizației noastre.

Dacă orientările tineretului pe care îl reprezintă Emmanuel Mounier și Denis de Rougemont ne apar, chiar și în enunțarea sumară pe care am dat-o aici, încărcate de prea multe idei, prea

puțin clarificate, și lipsite în tot cazul de acea simplitate care trebuie să caracterizeze un sistem cu aplicări sociale, faptul se datorește probabil unui amestec al punctelor de vedere și suprapunerii mai multor planuri. Tineretul francez dela *Esprit* și *l'Ordre Nouveau* folosește anumite influențe filosofice și religioase pentru a ajunge la preocupări de ordin practic și imediat. În același timp, un încărcat aparat de argumente, o pregătire intelectuală bogată, o voință tinerească și renovatoare, o bună credință și mai ales o sinceritate care cucerește; dar și o anumită lipsă de rigoare logică, o terminologie uneori pretențioasă și greoaie, o aspirație prea vastă pentru a se putea desprinde cu precizie.

Aceste tendințe ale tineretului francez se găsesc sub influența filosofică a lui Bergson, directă sau mijlocită prin aceea a lui Charles Péguy. Înlocuirea noțiunii de individ prin aceea de persoană, preocuparea de omul concret, de actul imediat, se explică astfel, deși nu se desprinde destul de clar în ce măsură această distincție filosofică schimbă bazele sistemului individualist burghez, și mai ales în ce fel noul personalism nu se opune ci, dimpotrivă, se asociază unui anumit primat al colectivului. Dela Charles Péguy mai ales, iar în origini mai îndepărtate de la Proudhon, împrumută doctrinarii tineri de astăzi, acea preferință, totdeauna proclamată, pentru aspectele morale și spirituale ale omului și ale societății. În sfârșit, din Charles Péguy, mai ales, descinde catolicismul, creștinismul tineretului dela *Esprit* și *l'Ordre Nouveau*, care imprimă o forță nouă ideii religioase și o opune mai ales colectivismului materialist. Colectivismul pe care par a-l dori grupările tinerești ale acestor reviste, și care nu ar veni în contradicție cu personalismul lor primordial, este unul rezultând tocmai din deosebirile dintre oameni, din răspunderea proprie pe care fiecăruia om trebuie să o asume, făcând astfel posibilă adevărata solidaritate omenească.

Se vede, așa dar, cât de întinse sunt dimensiunile pe care se mișcă gândirea și orientările tineretului francez de astăzi. Cele mai înalte și generale principii, se ramifică apoi în nesfârșite probleme în care toate aspectele vremii noastre sunt considerate și toate remediile imperfecțiunilor sociale sunt căutate. Dacă acest tineret seamănă foarte puțin cu acela care s'a manifestat în literatura subiectivă și capricioasă a anilor de după război, o trăsătură comună face totuși ca deosebirea să nu fie totală. Tineretul francez actual, ca și acel de acum zece ani, dovedește în căutările și aspirațiile lui, aceeași sinceritate absolută care însoțește voința unor elaborări constructive astăzi, după cum caracteriza incapacitatea de atunci a oricărei fixări. Această sinceritate este una din marile virtuți ale tineretului modern; este un

fel personal, direct, care folosește fiecăruia, pentrucă nu falsifică originalitatea omului și este, în același timp, un adevărat eroism pentrucă sacrifică în folosul adevărului și al binefacerilor lui sociale, orice mărunț avantaj al artificiei și al ipocriziei.

Tendențele tineretului dela *Esprit* și *l'Ordre Nouveau* nu trebuiesc confundate cu acelea ale întregului tineret francez. Un tineret francez unic și nediferențiat nu există și nici nu ar fi posibil. Liberalismul clasic nu este repudiat de toți tinerii intelectuali francezi; dimpotrivă, îl găsim cu nenumărate variante, proclamat adesea în Franța unde vechile principii păstrează un prestigiu incontestabil și favorizează un anumit spirit al moderației. Chiar cei dela *Esprit* și *l'Ordre Nouveau* au adoptat ca deviză: « Ni droite, ni gauche ». Sinceritatea impune o anumită rezervă față cu tendința unei atitudini exclusive și adevărul în mers lasă adeseori, în urma lui, dâra unei linii mijlocii. Într'un articol recent, intitulat *Pour une révolution libérale*, Ramon Fernandez, afirmă valoarea acelor principii care se opun tendințelor exclusive: « Geniul liberal este izvorul comun al curentelor franceze » afirmă Ramon Fernandez. Și mai departe: « Prima condiție a unei renașteri franceze nu poate fi decât o reluare de conștiință, o reînnoire a voinței liberale ». Iată un punct de vedere personal, nealăturat unei grupări și totuși plin de înțeles, reprezentativ pentru mentalitatea și civilizația franceză.

Oricum, respectul cuvenit omului rămâne în Franța ideia centrală a unor tendințe care pot fi, de altfel, divergente. Între ideile proclamate de tineretul dela *Esprit* și *l'Ordre Nouveau* și vechiul umanism de pildă, sunt deosebiri esențiale. Și totuși, între acel cult al persoanei și valoarea pe care civilizația mediteraneană o acordă omului, pe deasupra deosebirilor, se întrevede profunda asemănare. Să înregistrăm, deci, ca pe un semnificativ fapt de cultură, discursul ținut cu prilejul deschiderii la Monaco a Congresului umanist al Academiei Mediteraneene, de către Paul Valéry care este conducătorul centrului de studii mediteraneene dela Nisa: « Este un fapt incontestabil, a spus Paul Valéry, că noțiunea de personalitate omenească a fost elaborată, în mod lent, cu greu și uneori cu suferințe, pe aceste țărături ale noastre. Omul distinct, constituind o valoare în sine, care nu atârnă decât de calitatea sa omenească, valoare care fie că este respectată în viața politică, în domeniul raporturilor juridice sau în universul metafizic, este o creațiune originală care s'a realizat — și nu a putut să se realizeze — decât datorită condițiilor particulare care au fost întrunite aici. Întregaa civilizație occidentală se bazează pe această idee a omului ».

ALEXANDRU VIANU

SCHIMBAREA LA FAȚĂ A LITERATURII
MONDIALE

Pentru acel ce caută a desprinde un tâlc adânc și general din abundenta manifestare a literaturii mondiale, lucrul nu este ușor de îndeplinit. În fața vastului material, ce zilnic inundă librăriile lumii, chiar criticul poate fi dezorientat, pentru că e vorba de o varietate fără de sfârșit în care fiecăruia autor caută să-și stabilească un loc propriu, accentuând sau reliefând anumite elemente neesențiale, ca de pildă o atmosferă stranie, un mediu social necunoscut sau niște tipuri umane aparte. Forma literară propriu zisă, însă, rămâne în cele mai multe cazuri la fel de obișnuită, descrierile epice mulțumindu-se cu un realism sau naturalism curent. Alteori, dar mai rar, se petrece un proces invers: se aduce un material obișnuit, ce constă din aceleași eterne conflicte sentimentale sau morale, dar exprimat într-o formă mai personală, uneori poetizată; alteori ridicată pe un plan de relevanță specifică, în care detaliul este alungat iar substanța luminată din perspective cât mai directe; alteori, în sfârșit, modulată după dinamismul faptelor, psihologia eroilor, configurația atmosferei. Totuși a stabili caractere generale după astfel de calități variabile și pulverizate în pluralitatea individualităților înseamnă a confunda clasificarea cu caracterizarea.

Desigur că și o clasificare a literaturii mondiale după conținuturile, manierele și intențiile autorilor nu poate fi decât foarte instructivă. Dar chiar fără ea oamenii informați pot desprinde caracteristicile generale și tendințele semnificative. Căci în literatură, ca orișunde este vorba de creație, calitatea și semnificația se impun dincolo de cantitate.

Casele de editură engleze și americane, pentru care cartea este o întreprindere comercială extrem de rentabilă, își dau seama că adesea cererile cetitorilor nu depind de caracterizările calitative cât de clasificări. Nu sunt cetitori care preferă celui mai valoros eseu un roman polițist sau celui mai bun roman o povestire istorică? De aceea casele de editură străine au grija de a prezenta la începutul și mijlocul fiecărui an clasificarea tuturor cărților, ținând seamă nu atât de forma literară, cât de diferențele de conținut. În primele șase luni ale anului 1935, au apărut în Anglia 8735 de volume (cu o mie mai mult decât în aceeași perioadă a anului precedent). La 26 Iulie ziarul *The Times* a început publicarea, pe numeroase coloane, a acestor cărți, clasificate după criterii de preferință publică. Se semnalau romanele, nuvelele, romanele istorice, traducerile, povestirile cu detectivi (*Murders and Mysteries*), autobiografiile, memoriile, etc. Două rubrici erau mai cu seamă semnificative: «feluritele» și «atmosfera cosmo-

polită ». La « felurite » intrau teatrul, eseu, poezia, ideologia, iar la « atmosfera cosmopolită » toate romanele sau cărțile de călătorii sau memorii a căror acțiune nu se petrecea în Anglia. Și în fiecare rubrică, firește, cărțile erau clasificate iarăși după un criteriu nespirtual, acela al cantității de exemplare vândute.

Nu mai e nevoie să subliniem că acest memento comercial nu îndeplinește nici un serviciu adevăratei prețurii critice, care uneori este fără prea multe greșeli îndeplinită de anumite premii sau cluburi. Tocmai pentru promovarea lucrărilor valoroase care sunt inundate de producția mediocră (am văzut că numai Anglia tipărește circa șaisprezece mii de cărți anual), în America și Marea Britanie s'au organizat cluburi sau grupări care recomandă cărțile vrednice, ferind astfel publicul de « criteriile succesului de tiraj ».

Dacă examinarea critică a unor astfel de clasificări arată, în tot cazul, procesul de diferențiere și evoluția cantitativă a fiecărei spețe literare, numai indirect se poate constata și un alt fenomen, mult mai important, anume acela al lărgirii nevoii de cunoaștere, atât din partea autorilor cât și a cetitorilor. Faptul că se citesc astăzi atâtea biografii și autobiografii, că viețile romanțate au atâta căutare, iar părțile cele mai depărtate și obscure ale lumii găsesc oameni curioși care să le cerceteze, vădește adevărul că sfera de cunoaștere s'a lărgit considerabil.

Dar rămânând numai în marginea considerațiilor statistice s'ar putea crede că lărgirea curiozității și nevoii de cunoaștere este doar ceva de suprafață, că a cerceta multe nu înseamnă a cunoaște mult. Aldous Huxley susținea undeva că actuala abundență de tipărituri nu înseamnă decât o vulgarizare și o decădere a necesității de a cunoaște. Astăzi, argumenta distinsul scriitor, se citesc sute de cărți neesențiale, pe când odinioară, în Evul Mediu sau în Renaștere, lumea se mărginea la câteva cărți capitale de pe urma cărora sufletul și intelectul foloseau într'adevăr. Presa și producția cantitativă n'au făcut decât să potențeze vulgaritatea maselor în loc s'o înalțe cu ajutorul unor lucrări mai consistente, deși mai grele, elaborate îndelung și cu toată răspunderea de cei puțini și aleși: aceasta era concluzia lui Huxley.

Situându-ne din această perspectivă a literaturii înalte, care semnifică și exprimă calitativ spiritul contemporan, constatăm un proces oarecum paralel. Literatura mondială, luată în ceea ce are ea mai autentic și mai izbutit, accentuează câteva caracteristici generale asupra cărora voim să ne oprim.

Și aici e vorba tocmai de prezența tendinței de a cunoaște cât mai mult. Dar, spre deosebire de literatura de cantitate, literatura de calitate dă alte dimensiuni nevoii contemporane de

cunoaștere. Oamenii culți ai vremii noastre, separați de atâtea crezuri, judecăți, prejudecăți și atitudini contrare, au drept singur și fundamental punct comun această nevoie de cunoaștere. Niciodată ca astăzi omul n'a fost mai curios și mai deschis pentru cunoaștere. E atât de avid de a cunoaște, încât aproape că se pierde în diversitățile și ambiguitățile cunoașterii. Intre autorii și cetitorii contemporani se află mai mulți oameni deschiși cunoașterii decât oameni de principii și sistem.

Poate unde vremea noastră include coexistența și confruntarea celor mai opuse feluri de viață, credințe, speranțe și sisteme politice, economice, morale, care niciodată în istorie nu s'au întâlnit și ciocnit mai direct, literatura reflectă și ea această stare de nehotărâre și nedefinire, care, în termeni estetici, s'ar putea chema și lipsa de stil. Pentru că omul de astăzi se simte covârșit și înneecat în marea aceasta atât de diversă și schimbătoare, el caută mai mult să cunoască decât să ia o atitudine și să adopte un crez.

Literatura mondială dovedește această tendință de cunoaștere, lărgind-o și adâncind-o ca în nicio altă perioadă a istoriei. Cărțile cele mai prețuite de oamenii de valoare sunt acelea care satisfac nevoia de cunoaștere într'un chip cât mai autentic. Cunoașterea prin experiență, prin cercetare în inima lucrurilor sau locurilor, printr'un contact direct și temeinic, formează elementul căutat astăzi în literatura mondială.

Epica, în special, este prețuită în raport cu autenticitatea cunoașterii și chiar forma literară este judecată în largă măsură după gradul de adecvație cu conținutul ei. Literatura mondială și-a schimbat fața, în sensul că și-a lărgit conținutul, înglobând aspectele cele mai variate și mai depărtate ale lumii și construind artisticește forma cea mai expresivă pentru un conținut atât de bogat, de cotropitor, de autentic, de inedit.

Dar înainte de a da câteva pilde care să ne sprijine aceste constatări, trebuie să mai subliniem că scriitorii străini reprezentativi păstrează față de fructul experienții lor, lumea din carte, o simpatie și o înțelegere pe care literatura altor epoci nu le-au avut. Lucrul este lesne explicabil. Orice cunoaștere dobândită prin experiență proprie, prin contact cu oamenii și obiectele de cercetat devine o cunoaștere simpatetică sau înțelegere. A cunoaște un lucru înseamnă să ți-l apropii și orice înțelegere este o apropiere.

Acest fenomen al *cunoașterii prin experiență directă sau autentică, debătută în cadrul universului și îmbrățișând (cu toată heterogeneitatea și opoziția lumii de azi) totul într'o viziune percepută și cu inima și cu spiritul, este noua față sub care se arată cercetătorului literatura mondială contemporană*, mai cu seamă cea engleză și americană. Am insistat altă dată asupra experențialismului literaturii contemporane. Acum ne rămâne să subliniem, prin câteva

pilde, caracterul de înțelegere simpatetică a universalistei cunoașteri din literatura contemporană.

Ca niciodată în istorie, oamenii culți din Occident vor să cunoască viața Chinei, Indiei, Japoniei. Scriitorii care sunt capabili să descrie cât mai cuprinzător și mai simpatetic aceste culturi, satisfăcând cu adevărat contemporana nevoie de cunoaștere, sunt cei mai prețuiți. Ne referim, desigur, la scriitori care posedă virtuțile formei literare și care obțin un îndoit succes când forma măiastră aduce în ființa-i de artă astfel de conținuturi. Cărțile d-nei Pearl Buck, care constituiesc cea mai înțelegătoare descriere a Chinei, sunt astăzi cele mai prețuite în lumea anglo-saxonă. Recent, marea scriitoare a tradus din epica chineză lucrări de o valoare atât de mare, încât cine le citește își dă seama că ar fi rămas frustrat de un prețios bun dacă ar fi căutat să le ignore. Alt succes în lumea celor care știu să aprecieze valorile îl obțin cele șase volume traduse din limba japoneză de Arthur Waley, *The Tale of Genji* (Povestea Genjiilor) a d-nei Murasaki. Traducerea are meritul de a fi transpus în termeni moderni o atmosferă epică dela începutul veacului al unsprezecelea, nelepădând aproape nimic din eleganța, simetria și reținerea stilului autoarei japoneze. Critica engleză autorizată (ne referim în special la cea a revistei *The Criterion*) susține că romanul d-nei Murasaki constituie una din operele capitale ale umanității, cuprinzând calități pe care niciodată literatura europeană nu le-a avut (de pildă, echilibrul construcției și rafinamentul exprimării sentimentelor).

Dar această largire a cunoașterii prin simpatie sau prin experiență specifică (exprimată în formă universal valabilă datorită literaturii) a cunoscut vara aceasta un răsunset unic prin lansarea cărții recent decedatului Colonel T. E. Lawrence: *The Seven Pillars of Wisdom*, în care marile cărturar format la Oxford și om de temeinică, pricepută și rodnică acțiune își istorisește în proporții homerice aventura în Arabia. Dar în decursul acestei Odisei moderne, asupra căreia vom avea cinstea de a reveni, ceea ce impresionează nu este numai acțiunea propriu zisă, ci dovada că autorul a cunoscut și ca erudit și ca om de inimă țara, de care, datorită lui, ne putem apropia acum și noi mai temeinic. Colonelul Lawrence simbolizează cu literatura lui acea substanțială cunoaștere a Orientului de care simțeau atâta nevoie firile mai alese ale lumii și care consideră ignoranța sau greșita cunoaștere cel mai mare păcat.

Pe această linie au mai mers mulți alți literați, printre care și francezul André Malraux, a cărui *La Condition Humaine* interesează deopotrivă și prin forța ei epică precum și prin conținutul-cunoaștere a Chinei. Sau Henry de Montherlant. O sinteză între

Orient și Occident a realizat și subtilul dramaturg Lordul Dunsany în piesa *If* (Dacă), în care un banal businessman englez este adus prin ironia destinului în lumea Arabilor, care concep altfel decât el morala, dreptul, viața, iubirea, arta.

Iar vara aceasta am văzut la Londra o curioasă piesă *Lady Precious Stream* (Doamna Izvorului Prețios) scrisă de un Chinez care trăiește în Anglia, Hsiung. Autorul amesteca humorul patriei sale cu cel englezesc, țesând o atmosferă de stampă veche retușată modern și care de fapt nu era decât tot polemica dintre Orient și Occident. Acțiunea se petrece în casa unui prim-ministru chinez a cărui fiică mai mică fuge, în ciuda convențiilor și ierarhiei, cu grădinarul-filosof care în decursul actelor devine un erou, cinstindu-și noua lui familie și țara, dar numai după ce a fost ispitit și a cunoscut farmecele blondei Doamne din Țara Apusului, de care cu greu a putut scăpa. Soția, Doamna Izvorului Prețios, simboliza Extremul Orient; iar Doamna din Țara Apusului, firește, Occidentul.

Din aceste pilde care ar putea fi ușor multiplicat se vede că literatura mondială de valoare în loc să mai trateze teme banale sau cazuri izolate, aduce un suflu de largi preocupări în care toată problematica globului pământesc este pusă în joc, cu culturile, obiceiurile, năzuințele ei atât de opuse la suprafață, dar toate exprimând mai viu, mai universal, mai autentic existența și destinul umanității.

PETRU COMARNESCU

RAȚIUNEA „INSUFICIENTĂ“ A EXISTENȚEI

Viața nu este posibilă decât cu prețul unei generoase risipe.

Simetria și echilibrul, deopotrivă de scumpe spiritului omenesc, au fost proiectate peste realitățile naturii, falsificând, în parte, explicația lor.

Principiul activ al existenței ni se pare a fi mai degrabă dezechilibrul, pentru că după cum spunea încă mai demult Bayliss: «*l'équilibre c'est la mort*».

În aceeași ordine de idei, profesorul Prenant, într'un studiu recent, examinează extraordinara risipă a materiei vii, citând câteva exemple concludente: «*Unele bacterii se pot înmulți, dublându-și volumul și masa, după fiecare douăzeci de minute. După 36 de ore, numărul descendenților s'ar scrie cu un număr format de 1, urmat de treizeci de zero, și cu toată micimea lor ar putea acoperi de mai multe ori suprafața pământului cu un strat continuu.*

Dacă ar continua să se înmulțească în același mod, după 4—5 zile, volumul lor ar fi egal cu acel al tuturor oceanelor la un loc.

...Unii pești dau dintr'odată mai multe milioane de ouă. O pereche de păsări poate produce zece milioane de descendenți în 15 ani.

Agenții morții străbat această bogată recoltă, lăsând numai ici și colo câteva rare exemplare pentru reluarea aceleiași obositor proces.

Este o veche și înrădăcinată idee, aceea care afirmă că în natură totul este armonios, și dacă ne găsim astăzi departe de convingerea că soarele a fost creat în scopul de a încălzi pământul și de a face viața posibilă, mai sunt încă mulți care cred totuși într'o armonie universală.

În această concepție, se atribue chiar embrionului un anumit plan de evoluție, iar organismului întreg, în dezvoltarea sa, o conștiință a trebuințelor viitoare. Continuând același limbaj, s'ar putea spune că bătrâna nebuloasă a avut sentimentul lumii viitoare și a urmărit organizarea sa, pentru a servi drept leagăn umanității.

Observația obiectivă, dezbrăcată de acel sentimentalism care împrumută până și obiectelor o viață morală, infirmă categoric punctul de vedere finalist.

În adevăr, considerând cel mai elementar fragment de viață, care este celula, vom constata că pretinsul instinct care o conduce printre trebuințele sale, se desfășoară după cele mai stricte legi fizico-chimice.

Astfel celula, conformându-se legilor combinațiilor chimice, absoarbe nu numai alimentele care îi sunt necesare, dar și substanțele otrăvitoare care o suprimă.

Numai întâmplarea decide de viața ei.

Iată, globula roșie de sânge absoarbe și oxidul de carbon care îi este fatal, neputând înlătura afinitatea chimică mult mai puternică decât așa cunoscutul instinct de conservare.

Ne permitem a insista un moment asupra acestei chestiuni, pentru că domeniul instinctelor procură cele mai multe argumente susținătorilor acestui punct de vedere.

Aceștia cred că instinctele preced împrejurările vieții, fiind preadaptate unor scopuri, pe care animalul nici nu le bănuiește, spre deosebire de actele inteligenței care au nevoie, în cele mai numeroase cazuri, de o penibilă educațiune.

Lăsând de o parte faptul că încă nu s'a căzut de acord asupra numărului de instincte (James îl apreciază la 32, Mac Dougall la 15, iar Freud nu distinge decât unul singur), dar cercetate într'un spirit științific, singurul valabil, se constată că cele mai multe sunt fenomene de tropism evolute, altele au la temelie o milenară educațiune, iar o altă categorie trebuie ștearsă de pe tabloul instinctelor fiind protivnice vieții. Să menționăm că Giard

și alții au arătat în mod neîndoios că așa numitele instincte pot fi complet modificate, variind compoziția chimică sau numai raporturile de cantități ale mediului în care se dezvoltă un organism dat.

Instinctul sexual, socotit fundamental, depinde într-o asemenea măsură de secrețiunea hormonală, încât nu numai că poate fi modificat, dar chiar suprimat.

Finalismul, recunoaștem, este o doctrină optimistă, după care totul urmează o curbă de desfășurare sublimă, comparabilă cu un marș triumfal. Numai că (și ne dispensăm de a învoca miile de exemple pe care le oferă observarea realităților) este suficient a contempla hecatomba speciilor răpuse de variațiunea mediului înconjurător, sau penibila svârcolire a celor care au mai rămas; să ne gândim la numeroasele tentative neviabile ale naturii și la cele cu o existență trecătoare pentru a ne da seamă de desăcudul profund care există între condițiunile elementare ale vieții și viața însăși.

Ceea ce putem spune este că natura, cu întreaga ei armonie, nu poate asigura menținerea și dezvoltarea vieții, decât în cele mai mizerabile condițiuni.

Natura reclamă o adaptare, o integrare a organismului în cadrele sale. Dar organismul nu poate răspunde, în cele mai multe cazuri, acestui ordin suprem.

De aici un nou aspect al dezechilibrului.

O împăcare nu se produce decât în momentul dezagregării organismului, viața fiind un permanent protest împotriva forțelor de aneantizare.

Un organism, cu cât se găsește mai sus pe scara biologică, cu atât este mai fixat în formele sale, dar cu cât în ansamblul său este mai complex, cu atât existența sa devine mai problematică.

Astfel se explică faptul că organismele rudimentare, a căror existență reclamă un minimum de trebuințe, oferind în același timp un maximum de adaptabilitate, sunt cele mai răspândite pe suprafața pământului.

Chimismul complicat al ființelor superioare le împiedică pe acestea de a suporta jocul capricios al forțelor oarbe și brutale ale naturii. S'ar putea spune că, dintr'un anumit punct de vedere, natura și viața sunt adânc deosebite (nu ne gândim la o diferențiere de ordin metafizic) pentru că, funcționând cu același material, se situează în două regimuri diferite. Astfel, în vreme ce reacțiunile în domeniul neînsuflă se petrec cu brutalitate, dezvoltând sau absorbind mari cantități de căldură, reclamând variațiuni importante de temperatură sau de presiune, aceleași combinațiuni, ascultând de legi fundamentale identice, au loc în mod lent, într'un regim de temperatură și presiune constante.

Viața ne apare, în asemenea condițiuni, în ansamblul forțelor cosmice, un accident de fiecare moment în măsura în care se impune constatarea că dincolo de această viață există o situație, dacă nu de echilibru, dar de strânsă interdependență între fenomenele universului. Catastrofele care se produc, fie ele chiar la intervale uluitoare de timp, dovedesc aproximația termenului de echilibru, pe care nu l-am putut evita. Semnificația sa trebuie să apară clară din context).

Acest echilibru cosmic, care se vrea general, exercită o tiranie asupra fenomenelor de viață, a căror distrugere o urmărește cu mijloace colosale.

Din aceste tendințe divergente și disproporție de mijloace, rezultă extrema fragilitate a organismelor vii.

Prodigioasa lor înmulțire constituie un mijloc modest de luptă, dar care se dovedește a nu fi totdeauna insuficient.

Lupta însă în acest caz nu poate avea o semnificație de ordin moral, așa cum i se atribuie de obicei în asemenea controverse, ci trebuie privită ca o turburare trecătoare înlăuntrul unor forțe de natură fizică și chimică.

În această nouă lumină, perspectiva multor probleme se găsește răsturnată.

AL. MIRONESCU

REVISTA REVISTELOR

STREINE

LES NOUVELLES LITTÉRAIRES

Nr. 680—1935

În împrejurările actuale este nemerit să dăm cititorilor noștri câteva informații cu privire la *Poezia etiopiană*, informații luate din exemplele ce întovărășesc articolul publicat de d. Elian-J. Finbert. Nici expunerea d-lui Finbert nu este lipsită de interes. Pentru a da o justă încadrare reproducerilor din poezia etiopiană, vom vedea mai întâi câteva din considerațiile teoretice ale d-lui Elian-J. Finbert. « Etiopia, împărțită geograficește într'un mozaic de popoare, nu este mai unitară din punctul de vedere al dialectelor sale, care sunt foarte numeroase. Acestea însă, tigrăi, ghiuaghiul, argoba, harari, agau, galla, etc. — ca și organizația politică a ținutului supus unității suveranității absolute — au trebuit să cedeze pasul, continuând totuși să fie vorbite, limbii oficiale, amharica, necunoscută dela un capăt la altul al imperiului, chiar în provinciile care s'au desfăcut de el. Amharica a înlocuit și ea altă dată dialectul gheez, autentică limbă etiopiană, care azi nu mai este înțeleasă decât de cler și marii literați, păzitori geloși ai patrimoniului ancestral, ca și limba latină în Occident. Acele prime monumente scrise în dialectul gheez, limbă liturgică și clasică, au alimentat vechiul fond al literaturii etiopiene și i-au dat caracterul popular. Au fost transmise din generație în generație pe cale orală, grație uimitoarei țineri de minte a indigenilor și păstrării în mănăstiri a vechi manuscrise pe care călugării n'au încetat și nu încetează încă de a le comenta și propaga. De altfel și formele cele mai izbitoare ale acestei producții sunt prin esență religioase și creștine, producție sortită în primul rând reculegerii, având în ea ceea ce are poporul mai profund mistic și recunoscută de acest popor ca fiind expresia cea mai precisă a spiritului său. . . Literatura Etiopiei comportă deci, în întregul ei, legende creștinești și biblice, apocrife din Vechiul și Noul Testament, meditații asupra vieții sfinților, scrieri liturgice, compilații extrase din scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii și psalmi pentru harpă, acea harpă davidică, al cărei cel dintâi leagăn se spune că ar fi fost Etiopia. Astfel cartea cea mai citită, și pe care orice știutor de carte și scriitor trebuie s'o cunoască, este o psaltire cuprinzând « Psalmii lui David », și se știe altcum că servitorii Bisericii etiopiene laudă pe Domnul dansând după sunetele tobelor, după cum David dansa

în fața Arcei. Aceste compoziții de o fervoare și duioasă și arzătoare conțin aluzii biblice, avânturi pasionate și sunt înălțate cu figuri colorate de o adevărată, forță de expresie, care câteodată atinge marele suflu al elocvenței. Răspunzând unei nevoi tot atât de exclusive ca și aceea a sentimentului religios, Etiopia cultivă o altă formă literară care face — ca să zicem așa — continuă pe cea dintâi și chiar se confundă cu ea. Este aceea a glorificării familiei imperiale, căreia i se preamăresc originile solomonice în lungi cronici, zise « cronici regale », redactate de scribi sau de mari curteni. Acestea povestesc isprăvile cine știe căru regu, războaiele, principalele fapte ale domniei lui, titlurile și lista genealogică. Ele formează în definitiv o seamă de documente istorice, adesea fără legătură, care găsesc credit pe lângă popor ca și pe lângă literați și amintesc de un fabulos trecut care începe cu cel dintâi om al creațiunii și de poeticele amănunte asupra reginei din Sud, regina din Saba. Toate textele acestea, fie de inspirație sacră sau profană, sunt câteodată copleșite de o retorică alambicată și chiar amfibologică pentru un occidental, când pentru Etiopieni ea constituie una din principalele calități și frumuseți. Această retorică înflorită este împinsă atât de departe ca rafinament încât a dat naștere unei științe, numită sam-na-waç, sau arta de a descoperi aurul înțeleșului real, sub ceara frazei care o acopere de prea multe somptuoșități, înlocuind ca luminoase neguri ale simbolisților. Trubadurii, povestitorii, poezii și credincioșii ambulanți dețin folklorul țării și ceea ce este mai bun din literatura etiopiană, mai puțin scrisă decât vorbită. . . Folklorul se compune în mare parte din lungi poeme ditirambice, din cântece naive, bocete, poezii de dragoste, proverbe, fabule și povești moralizatoare. . . În expresiunea lor spontană, ne oferă o emoție nudă, măsura întregă a sufletului etiopian orientat către viața interioară, îndrăgostită de perfecție morală, de o politețe rafinată, de o nobilă mândrie, câteodată disprețuitoare, ca aceea a tuturor oamenilor care trăiesc în munți, simplă totuși ca frescele mănăstirilor și mai ales concentrată asupra tradițiilor milenare care îi imprimă înțelepciunea și răbdarea. Aceste forme literare ating în orice caz acea simbolică universală care circulă la toate popoarele, care face viața aceeași și pretutindeni și care aduce Etiopia în marea familie a omenirii ». Poezia lirică e reprezentată prin ușoare accente orientale reduse la o imagine de felul acestuia:

*Aya, femeea mea micuță,
Părul lung al femeii mele:
Norii cerului.*

sau de felul acestui « distih de dragoste »:

*Dacă te răpesc, o! femeu, se va zice: hoșul
i-a furat cerului steaua, pământului — floarea!*

Dintre *Fabule*, cea mai expresivă este: *Caprele, Elefantul și Leopardul*: « Un leopard își pdrăsi într'o zi ascunzătoarea unde își lăsase odrasla singură. Și la copilul leopardului veni elefantul care îl căldă în picioare, îl turti și îl omorî. Și cineva spuse leopardului despre această întâmplare: « Fiul tău a murit! » Leopardul îl întrebă: « Dar cine mi-a omorît copilul? » — « Elefantul! », i se

răspunse. Iar leopardul începu: « Nu e cu puțință, nu elefantul mi-a omorât odrasla, caprele trebuie să mi-o fi omorât ! ». Celdlalt stărui: « Nu, elefantul ! » In timp ce leopardul continua: « Nu, îți spun, asta numai caprele mi-au făcut-o, nimeni altul n'a putut să-mi ômoare copilul ». Și dintr'o săritură, leopardul se aruncă asupra caprelor din apropiere, făcând un carnaj îngrozitor ca să-și răzbune moartea copilului. Căci, cu toate că știa bine cine i-l omorîse, el luă caprele ca pretext — deoarece nu avea puterea elefantului — să se răzbune pe ele și să le extermine. Lucrurile stau la fel până în zilele noastre. Când cineva este lovit de altul mai puternic, pe care nu-l poate răpune, se leagă de acela care este mai slab decât el. De aci, proverbul: *Caprele au greșit, a spus leopardul* ».

Proverbele par a reprezenta realizările cele mai frumoase ale Etiopienilor. Iată câteva mai expresive:

Călătorim, călătorim și sfârșim totdeauna întorcându-ne acasă ; trăim, trăim și sfârșim totdeauna întorcându-ne în pământ.

*

Părul alb spune: « Am venit ca să rămân ».

*

Ridică pe cel căzut și nu uita pe cel mort.

*

Nu te justifici numai acuzând.

*

Femeie fără bărbat, pământ fără sămânță.

*

Adevărul și dimineața se luminează cu timpul.

*

Cel mai mic lucru ajunge ca să rănească ochiul și prietenia.

Precum s'a putut vedea, nu sunt chiar lipsiți de interes acești barbari cu sufletul delicat.

MERCURE DE FRANCE

Nr. 898—1935

Paul Léautaud continuă cu publicarea jurnalului său literar. Anecdota pe care o reproducem mai jos (pagina Sâmbătă 22 Dec. 1906), încredințată lui Léautaud de Léo Larguier, reflectează modul identic, deși neconvenit, de a se stima între ei poeții Hérédia și Moréas; și poate că reflectează o atitudine mai generală a oricărui poet față de altul. « Intr'o zi Larguier se plimbă cu Moréas. Il părăsește ca să se ducă la Hérédia: « A! te duci la Hérédia, îi zise Moréas. Ce e el, poet — nu? A făcut parcă sonete! 14 versuri!... Ce e asta 14 versuri! ». Larguier sosește la Hérédia. Conversație. « A! frecventezi pe tinerii poeți. . . — Doamne! cum poeți tineri, răspunse Larguier. Mă despărții chiar acum de Moréas. — Poftim, Moréas! zise Hérédia. Ce e el, poet — nu? Face stanțe! 8 versuri! Ce e asta 8 versuri! ».

Sumarul este completat cu: Georges Duhamel — *Passion de la mesure*, Emile Van Lerberghe — *Sainte-Beuve professeur à l'université de Liège*, Chevalier de Vivens et Montesquieu — *Du Vol des Oiseaux*, Pascale Olivier — *Poèmes*, Gabriel de Lautrec — *Mark Twain*, Stany Delmond — *Langage et Folklore martiniquais*, Joseph Conrad — *La Rescousse*, roman și *La Revue de la Quinzaine*.

MESURES

Nr. 4 — 1935

Sumarul: C. F. Ramuz — *Paysan, Nature*; T. F. Powys — *Le Gong* (tradus din englezește de Henri Fluchère); Max Jacob — *Poèmes Mystiques*; Marcello Gallian — *Le Monastère* (tradus din italienește de Giuseppe Ungaretti); Georges Pelorson — *Le Soir*; Jean Tardieu — *De la traduction d'un rythme*; Hölderlin — *L'Archipel* (tradus din germană de Jean Tardieu); André Suarès — *Princeps Juventutis*; Bharata — *L'origine du théâtre* (tradus și comentat de René Daumal); Marcel Jouhandeau — *Le Saladier*; Dostoievsky — *Carnets des « Frères Karamazov »* (prezentate și traduse de Boris de Schloezer).

D. C. F. Ramuz, pornind dela constatarea generală că « literatura franceză a fost foarte de vreme o literatură de curte și oarecum dinastică » precum și dela ceea ce toată lumea știe că anume această literatură « aunoscut bine omul, dar un om foarte « general », sustras adică particularităților mediului și nașterii sale, făcut să zicem independent de natură și chiar de natura sa prin poziția lui socială și liberat de un ansamblu de contingente dintre care cea mai importantă este aceea de a se hrăni »; după ce trece prin însemnătatea vitală a « pământului », de care literatura franceză s'a depărtat, dobândind tot mai mult caracterul citadin, industrial și mașinist, cu alte cuvinte, ajunge la definirea noțiunii de țaran. Față deci de orășean, om al « puterilor secunde »: mașinile, « țaranul, în adevăratul înțeles al cuvântului, este din contra om eminent al puterilor prime; apărut cel dintâi pe pământ, el dăinue încă aproape tot cum era, numai din ce în ce mai zguduit în rațiunea lui de a fi, din ce în ce mai lovit prin necesitățile economice de tot felul care și-au pus în serviciu mașini de tot felul. A fost și este încă omul elementar și complet care își scoate hrana cu mijloace proprii din pământul pe care trăește până într'atât, încât la urma urmei nu depinde de nimeni. Trăește, cu alte cuvinte — se hrănește, se adăpostește, el cu familia lui, potolindu-și astfel nevoile esențiale, căci omul are nevoi esențiale și uneori născocite. . . Descoperind uneltele care nu sunt decât prelungirea mâinilor și picioarelor, întărirea unghiilor în care propune un ascuțiș metalic continuu acolo unde natura nu oferă decât zece degete slab armate cu câte un tăiuș cornos. Inventând coada toporului mai mult sau mai puțin lungă, care multiplică forța loviturii, inventând fierăstrăul, furca și ciocanul, care nu fac altceva decât să reproducă, perfecționându-le, mijloacele pe care făptura sa fizică i le pune la dispoziție. Inarmat cu uneltele sale, înconjurat de turmele sale, obligând

la coabitare cu el animalele domesticate spre folosul lui, folosindu-se de puterea lor, de lâna sau laptele lor, având în jur familia care îi sporea capacitatea de muncă, țăranul formează cu adevărat o colectivitate naturală, perfect independentă de celelalte grupuri de oameni, dar perfect dependentă de pământ și cer. Adevărata viață țărănească este patriarcală » D. C. F. Ramuz cu astfel de considerații ridică aproape un imn acestui ideal de umanitate idilică pe cale de a dispărea din Franța. Niciuna din trăsăturile sufletești pe care autorul le crede numai ale țăranului francez nu lipsește țăranului nostru. Imnul lui C. F. Ramuz se sfârșește cu invocația: *paysan de nos climats, paysan de nos villages*, fără să știe poate că mai potrivit ar fi fost: *paysan de tous les climats, paysan de tous les villages*. Această viață simplă nu este pe cale de dispariție numai în Franța, ci pretutindeni și chiar în țările agricole. Industrialismul ucide idila primitivă. Mașinile răstoarnă anotimpurile astfel încât putem obține în miezul iernei prin încălzitoare artificiale ale pământului ceea ce altădată forma recoltele specifice ale verii. Până unde însă va merge această răsturnare. « Până unde natura va ceda » mașinilor? Iată întrebarea pentru răspunsul căreia C. F. Ramuz a făcut o admirabilă evocare stăpânită a vieții de țară. « Marea dramă a epocii contemporane stă în faptul că omul se găsește pe cale de a trece dela puterile prime la puterile sale secundare, dela puterile directe, la puterile sale indirecte și că nu se poate ști unde o va duce exploatarea acestora din urmă; fie că o va duce la ruina totală sau la regenerarea totală, prin sentimentul puterii sale și prin satisfacțiile care se vor adăoga oricărui fel de foloase materiale, va beneficia de acea stăpânire absolută asupra materiei la care aspiră, pătrunzând până în străfunduri « *le comment du monde* ». Eseul d-lui C. F. Ramuz dezbate, după cât se vede oricât de palid din citatele de mai sus, însăși problematica timpului nostru; ținuta gândirii ca și a exprimării arată cu putere ce poate fi un model al genului.

ROMĂNEȘTI

MUZICĂ ȘI POEZIE

No. 1 — 1935

În numărul trecut al revistei noastre făgăduisem cititorilor a reveni asupra excelentei publicații lunare, care iese ca organ al Filarmoniceii. Împreunarea în titlu a celor două arte, care s'au născut împreună, despărțindu-se câteodată dar numai spre a se regăsi într'o afinitate mai strânsă, nimereste exact formula pe gustul publicului cetitor. Căci dacă ar fi fost o revistă exclusiv muzicală, tehnica de înțelegere restrânsă a acestei arte ar fi răcit audiența la care publicația avea dreptul pe lângă public; literatura poetică ce-i stă alături în intenția inițiatorilor o va feri de specializarea închisă, ceea ce o va face să rămână a cât mai multor cititori. Colaborările primului număr sunt de un preț rar. Și fiindcă revista noastră e în primul rând literară, vom repro-

duce mai întâi poezia, cu o atât de largă muzică în cuvinte atât de simple, intitulată *Cântec de noapte la Mare*, a d-lui Adrian Maniu:

Toate clopotele bat din fund de mare,
Toate luminile înnoptează 'n depărtare,
Intunecimea aripează alb, valuri amare.

Desprins, dorul simte inima aproape,
Gândul înflorit, leagănă iubire sub pleoape
Cântă deasupra cuvintelor, suflet și ape.

Dar vechie veșnicia înconjoară din târziu,
Nemărginitul se înstelează argintiu,
Singură clipa fugind, rămâne vis viu.

Indemn făpturei, ce de țăr murit se desparte,
Frângând întoarcerea, pentru mai departe,
Crește blândețea unei vremi de moarte.

Poezia face parte din ultimul volum, apărut de curând, al d-lui Adrian Maniu. Am cinstit poezia, loc de cinste având în însuși titlul revistei care o publică, dar bucata de proză *Simfonia destinului (Pe Oceanul Indian)* a d-lui N. M. Condiescu, fără artificialul versului, disciplină numerică, rimă, ritm, etc. . . . , ridică vibrația unor stări de simțire pure care numai în preajma izvoarelor muzicii pot exista și își impune un fel de prezență imaterială și mai înainte de orice altceva. Iată:

« . . . Măine, voi trăi în insula fermecată, cu văi turburător de frumoase, cu munți acoperiți de păduri nestrăbătute, și cu râuri care își rostogolesc undele, pe un nisip înstelat cu puzderie de rubine și safire.

E cea din urmă seară pe care o petrecem pe oceanul Indian. Sunt iarăși în miez de noapte, pe punte în fața pianului.

Tăceam. Gândurile duse aiurea.

Din când în când, Ali plimba distrat mâinile pe clape.

Acorduri tăiate se pierd în noapte.

Deodată, ca sub îndemnul poruncitor al gândului meu neîmpărtășit, notele care mă obsedau chinuitor, pe care le repetam nesfârșit în minte, răsunară sonor ca o chemare misterioasă de trâmbiță. . .

Inceputul fatidic al Simfoniei a V-a glăsuia acum evocator, zguduindu-ne simțirea. « Așa bate soarta în ușe » a tălmăcit Beethoven când a zămislit strania împerechere de acorduri.

Motivul revine, apoi răsare neașteptat printre frazele melodice, înfricoșător de straniu, întrebare cu răspuns neclintit, scris undeva în cartea vieților. Cine a putut vreodată să înduplece soarta haină? Odată cu întâiul țipăt, ea bate cu degetu-i scorojit în ușe, creștându-și poruncile pe răbojul vieții.

Mă simt umil, mă simt bun, înțelegător și iertător a toate. Câte vieți trăiesc acum?

Sub stăpânirea căreia din ele, simt atâta viață coardelor? În străfulgerarea unei clipe, văd coloane de marmură năruindu-se, și în scăpărări de daltă

oprite brusc, simt răceala încremenirii de veci a mâinilor lui Fidias, pe când din valul armoniilor se întruchipează durerea, care a întovărășit pe Beethoven în chinul desăvârșirii plăzmuirilor lăuntrice. Undeva în largul oceanului, a hohotit un glas: « Așa bate șoarta în ușe ».

D. T. Argezei contribuie cu o amintire despre pictorul Ștefan Luchian. Vom reproduce din colaborarea d-lui Argezei o bună parte pentru ca cititorul să-și dea seama singur că se află în fața unei capo-d'opere cu adevărat. E vorba de *Vioara și Paleta*. Luchian, paralytic, pictează în ultima parte a vieții lui numai flori. Cu timpul, paralyzia îi prinde și mâna, cu care lucrează, în mod treptat. Ce mai putea face? Iată: « Din florile vie și uscate ale camerei, el pune să i se facă un buchet. Alegea atitudinea buchetului și compoziția cea mai omogenă. Alegea colorile, pensulele, șasiul sau cartonul. Punea sub ochii lui să fie schițat obiectul cu cărbune, rectifică. Se frământau sub controlul lui colorile, care erau trecute pe tablou.

Mai lipsea un punct dintr'un anumit albastru, obținut printr'un anumit amestec. Și după ce tabloul era gata, lipsea ceva: o scânteie, pe care executorul tablourilor din ultimii vreo doi ani de viață ai artistului, ucenicul lui, nu o putea scăpăra.

Ii mai rămânea pictorului o rămășiță inutilă a pipăitului, și el a găsit puțința să o folosească. Dacă pensula mai putea fi ținută între degetele lui de o mână străină, mâna lui mai putea să aibă vigoarea să îmbrâncească pensula odată, și să puie într'o floare un punct. Pictorul făcea așa. Câteva împungeri obositoare în tablou, îl animau în întregime, și atunci, satisfăcut, se auzea râsul brutal al celui mai gingaș dintre iconari. Vocea lui bolovănoasă afirma că lucrul era bun, și că putea să fie publicat.

În cele din urmă, Lukian nu a mai fost în stare nici de această ultimă cumplită colaborare a suferinței lui cu pictura. Ziuă întreagă și noaptea întreagă, el sta dinaintea golului neutru, lucid și neputincios. În această nemaiauzită tragedie, desfășurată ceas cu ceas de 9 ani de zile, de ore și de minute, în mijlocul nostru, publicul snobismului ajunsese să recunoască mai mult decât în pictura ieșită din zbuciumul mut, un semn și un destin, compatibile cu favorabile plasamente de fonduri. Nu era încă recentă încrucișarea la o răspântie din Paris a unui somptuos convoi funebru de mare proprietar comercial, cu moștenitorii în zdrențe ai unui pictor francez, dela care defunctul cumpărase pe nimic, la un termen de chirie, o compoziție celebră, trecută în testament cu o valoare de milioane, și vândută de moștenitori cu un preț îndoit chiar decât valoarea testamentară? Lumea începuse să cumpere « Luchieni » și să revândă, câștigând supra-valuta. Între cumpărători era un puternic om politic, pe cât de inteligent pe atât de crud în funestul lui egoism, și de aprig în lăcomia lui, generoasă cu lăutarii. Calul lui politic mergea iute, și roțile nu mai știau peste ce calcă. Dacă nu s'ar fi împiedicat de un scabros amănunt de fatalitate și nu s'ar fi prăbușit, omul politic retras din activitate, pomenit, ar fi fost astăzi, pe temeiul unei capacități de finețe excepțională, stăpânitorul țării nediscutat și primejdios. El a născocit fabula plagiatorului admis de autor și în colaborare, și a deșus la Parchet o plângere de

excrocherie împotriva pictorului Ștefan Lukian. Ceva mai monstruos — s'a găsit un procuror, un tânăr procuror, care s'a transportat la locuința artistului, ca să-l aresteze, și care găsindu-l pus în fiare de Dumnezeu, s'a mărginit să-l declare arestat în pat... Fără această intervenție și ofensă a Justiției în ultimele zile de viață ale artistului, Lukian putea să mai trăiască un timp. Este adevărat că potentatul politic, prin simetria care constelează și solidarizează contrariile, a cunoscut o cădere din apogeul lamentabilă.

În aceste zile de viață și de moarte amestecate, într'o seară, într'o înnop-tare totală a camerei și a străzii, ușa camerei lui Ștefan Lukian, imobilizat în întuneric ca un dolmen, se deschide. Ușa lui era în permanență deschisă, ca să poată să fie vizitat oricând și de către orișicine. Intrase un străin, care nu mai fusese în camera pictorului niciodată. Puteau să fie procurorul sau reclamantul, care ar fi venit noaptea să ceară iertare? Lukian aștepta. Străinul se putu descurca. Iși scoase pelerina, aruncând-o în întuneric. Sub pelerină adusese o cutie: se auzeau, băjbăite, catarămile. Era o vioară, căci vioara începu să cânte. Ce a cântat, cum a cântat, Lukian, care plânga povestind basmul unei seri de jumătate agonie, nu a putut să spuie. Străinul i-a cântat un ceas întreg, numai pentru urechia lui aproape astupată cu lut. El trebuie să fi cântat toată mierea, toate parfumele suave, și toată lumina depărtată a stelei cea mai din fundul Căii robilor, tot ce putea să fie mai transcendent, mai subtil și mai cu neputință de rostit într'alt limbaj decât al muzicii, pe vioara lui.

Și după ce a isprăvit străinul, care nu putea vorbi, și după ce l-a ascultat și pictorul, fără să fie în stare să scoată un cuvânt, să-l întrebe de unde vine, de jos ori de sus, trimis ca un Arhanghel sau de o vocație inexplicabilă, străinul și-a luat boarfele și vioara în brațe, și ieșind, a spus cine era el, cu un glas oftat din rărunchi:

— George Enescu *.

CELE TREI CRIȘURI

Nr. 9—10, 1935

Cuprinsul: Cele Trei Crișuri — Iași, * * * — *M. Sa Regele Carol al II-lea*, Prof. I. Simionescu — *Trecutul și viitorul Iașilor*, N. A. Bogdan — *Iașul*, Prof. Dr. C. Bacaloglu — *Universitatea din Iași*, General C. Manolache — *Tezaurul «Junimii»*, Gr. Trancu-Iași — *Amintiri ieșene*, G. B. — *Luna Iașilor*, Charles-Adolphe Cantacuzène — *Sonnet*, Colonel George Bacaloglu — *M. S. Regina Maria*, M. Mora — *Figuri Naționale: «Regina»*, Prof. N. Bănescu — *Marie, Queen of Roumania*, Radu Cosmin — *Figuri culturale din Bucureștii de ieri și de azi*, Ciprian Doicescu — *Liniște* (poezie), Sylvia Ciprian-Gilort — *Floare de nufăr* (poezie), O. Densușianu-fiul — *Veac Fascist*, Dr. M. — *Sărbătorirea dela Așezămintele Brâncovenești*, C-tesse de Noailles — *J'écris pour que le jour où je ne serai plus...* (poezie), Radu Cosmin — *Cărturari și gazetari*, O. Densușianu-fiul — *Viața nouă. Note. Cărți*. Numărul are un cuprins cultural și național de toată utilitatea în punctul Oradiei, unde apare publicația.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂTEANU. *Libertatea mărilor și prizele maritime* cpuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut

M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavaliere de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE, <i>În căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	Lei 40
ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	Lei 20
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	Lei 60
RENÉ BAZIN, <i>Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	Lei 30
MIHAI SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i>	Lei 30
C. ARDELEANU, <i>Domnul Tudor</i>	Lei 30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriliana MEDIANU,	Lei 30
HOMER, <i>Odiseea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU	Lei 60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIOCULESCU	Lei 40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADE .	Lei 60
H. M. HUC, <i>În China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	Lei 40

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

A apărut

Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80
---	--------

BIBLIOTECA ARTISTICĂ

A apărut

O. HAN, <i>Sculptorul D. Paciurea cu 24 de planșe</i>	Lei 60
---	--------

Sub tipar

AL. BUSUIOCEANU, <i>Andreescu</i>	
-----------------------------------	--

BIBLIOTECA «ORAȘE»

A apărut

MIRCEA DAMIAN, <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
---	---------

Sub tipar

TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i>	
---------------------------------	--

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

Au apărut

<i>Amintirile Colonelului Lăcusteanu</i> , publicate de Radu CRUTZESCU	Lei 70
ELÉNA G-RAL PERTICARI-DAVILA, <i>Din viața și corespondența lui Carol Davila</i>	Lei 200

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

Au apărut

CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor I</i> , ediția II, revăzută și adăogită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BANU, <i>Sănătatea poporului român</i>	Lei 200

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

Romane

Au apărut

JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Belser</i>	Lei 60
C. GANE, <i>Trecute vieți de doamnă și domnițe, II</i> , cu numeroase ilustrații în text	Lei 160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și flăcări de toamnă</i>	Lei 60
SĂRMANUL KIOPȘTOCK, <i>Feciorul lui Nenea Tache Vameșul, II</i>	Lei 70

Sub tipar

N. M. CONDIESCU, <i>Insemnările lui Saftirim, I</i>	
N. M. CONDIESCU, <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarelle originale de S. MÜTZNER	

Au apărut

PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESCIUS, <i>Mențiuni critice, II</i>	Lei 80
G. M.-CANTACUZINO, <i>Isoare și popasuri</i>	Lei 60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	Lei 80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	Lei 60
M. D. RALEA, <i>Valori</i>	Lei 50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost, II</i>	Lei 90
ȘERBAN CIOCULESCU, <i>Corespondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarițopol (1905—1912)</i>	Lei 40
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihai Eminescu, II, III</i>	2 vol. Lei 140
C. ANTONIADE, <i>Renașterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	Lei 70

Sub tipar

N. IORGA, <i>Oameni cari au fost, III</i>	
EM. CIOMAC, <i>Poezii armonice</i>	
ALICE VOINESCU, <i>Montaigne</i>	

Versuri

Au apărut

DEMOSTENE BOTEZ. <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei 60
Z. STANCU. <i>Antologia poezilor tineri</i> , cu portrete de Margareta STERIAN	Lei 60
G. BACOVIA. <i>Poesii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU	Lei 40
G. GREGORIAN. <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Tării</i>	Lei 40
G. LESNEA. <i>Cântec deplin</i>	Lei 40
GEORGE SILVIU. <i>Paisie psaltul spune</i>	Lei 40
V. CIOCĂLTEU. <i>Poesii</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Heia!da</i>	Lei 60
N. DAVIDESCU. <i>Roma</i>	Lei 60
ION POGAN. <i>Zogar</i>	Lei 40

Sub tipar

RĂDU BOUREANU. *Golful Sângelui*

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU ȘI GALA GALACTION

Au apărut

<i>Cântarea cântărilor</i>	gratuit
<i>Cartea lui Iov</i>	gratuit
<i>Elemente</i>	gratuit

SCRIITORII STREINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut

E. MADÁCH. <i>Tragedia omului</i> , traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA.	Lei 40
LUIGI PIRANDELLO. <i>Răposatul Matei Pascal</i> , traducere din limba italiană de A. MARCU.	Lei 40
M. CHOROMANSKI. <i>Gelozie și medicină</i> , traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ.	Lei 50
R.-L. STEVENSON. <i>Comoara din insulă</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	Lei 50

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMĂNEASCĂ

Au apărut

D. D. ROȘCA. <i>Existența tragică</i>	Lei 60
T. VIANU. <i>Estetică, Vol. I</i>	Lei 100
PETRE PĂNDREA. <i>Filosoфия politică-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	Lei 60
LUCIAN BLAGA. <i>Orizont și stil</i>	Lei 60

Sub tipar

MIRCEA ELIADE. *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

Au apărut

G. I. BRĂTIANU. <i>Napoleon III et les nationalités</i>	Lei 60
---	--------

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI 1934 și 1935

Au apărut

VLADIMIR CAVARNALI. <i>Poesii</i>	Lei 20
EUGEN JEBELEANU. <i>Înimi sub săbii</i> , poeme.	Lei 40
HORIA STAMATU. <i>Memnon</i> , versuri	Lei 40
DRAGOȘ VRĂNCEANU. <i>Cloșca cu puși de aur</i> , versuri	Lei 40
EMIL CIORAN. <i>Pe culmile disperării</i>	Lei 50
CONSTANTIN NOICA. <i>Mathesis</i>	Lei 40
ȘTEFAN BACIU. <i>Poemele poezului tânăr</i>	Lei 20
VIRGIL GHEORGHIU. <i>Marea vânătoare</i>	Lei 20
SIMION STOLNICUL. <i>Pod elect</i>	Lei 20

COMPOZITORII ROMĂNI CONTEMPORANI

Sub tipar

P. CONSTANTINESCU. *Sonatină pentru pian și violină*

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării
din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

**FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»**

39, Bulevardul Lascăr Catargi, 39 — București, I — Telefon 241-97 206-40

